

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

**ŞEYH HACI KEMAL AKDENİZ EFENDİ'NİN HAYATI,
ESERLERİ VE TASAVVUFİ GÖRÜŞLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Süleyman ÖMÜR

Sivas
Ağustos 2019

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

**ŞEYH HACI KEMAL AKDENİZ EFENDİ'NİN HAYATI,
ESERLERİ VE TASAVVUFİ GÖRÜŞLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Süleyman ÖMÜR

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Yüksel GÖZTEPE

Sivas
Ağustos 2019

KABUL VE ONAY

Üniversite: : Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ana Bilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Tezin Başlığı : Şeyh Hacı Kemal Akdeniz Efendi'nin Hayatı Eserleri ve Tasavvufi Görüşleri
Savunma Tarihi : 16/07/2019
Danışmanı : Dr. Öğretim Üyesi Yüksel Göztepe

Unvanı - Adı Soyadı

İmza

Jüri Başkanı : Prof. Dr. Kadir Özköse

Üye : Doç. Dr. Sezai Küçük

Üye : Dr. Öğretim Üyesi Yüksel Göztepe

Oy Birliği

Oy Çokluğu

Süleyman Ömür tarafından hazırlanan Şeyh Hacı Kemal Akdeniz Efendi'nin Hayatı Eserleri ve Tasavvufi Görüşleri başlıklı tez, kabul edilmiştir.

...../...../.....

Prof. Dr. Ahmet ŞENGÖNÜL
Enstitü Müdürü

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans tezinin bizzat tarafımdan ve kendi cümlelerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde:

1. Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;
2. Yazdığım metinlerin tamamı ya da bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmış ise bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;
3. Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dâhil olmak üzere) atıfta belirttiğimi;
4. Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim, yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

Beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

 2019

Süleyman ÖMÜR

ÖNSÖZ

Kur'an-ı Kerim Allah tarafından bütün insanlığa gönderilmiş, kendisine uyanları iki dünyada da ebedi saadete ulaştıracak muciz bir kelamdır. Doğru anlaşıldığında mü'minlerin hayatını düzenlemiş ve maddi-manevi sıkıntılarını gidermiş, her dönemde de gerek Müslümanlar gerek diğer din mensupları tarafından büyük önem görmüştür.

İki cihan saadetine ulaşmak isteyen Müslümanlar Kur'an'ın nazil olduğu ilk andan itibaren Peygamberimiz (s.a.v)'in rehberliğinde İslam'ı yaşamaya ve yaşatmaya gayret etmişlerdir. Bunu yaparken de bu dünyanın geçici nimetlerine karşın, manevi hayatını güçlendirmek ve kalıcı olan ahiret saadetine ulaşmak için zühd hayatına yönelenler, İslam'ın tasavvufi yönünü öne çıkaranlar olmuştur.

Tezimizin konusu da tasavvufi yönü ağır basan son dönem tasavvuf âlimlerinden merhum Şeyh Hacı Kemal Akdeniz Efendi'nin hayatı, eserleri ve tasavvufi görüşleridir. Türkiye'de halkın imanlı yol göstericilere ihtiyaç duyduğu bir zamanda Kırıkkale'de yaşayan Kemal Efendi, ömrünün sonuna kadar İslam'ın doğru anlaşılması ve yaşanması için uğraşmıştır.

Bu konunun seçilmesindeki amaç, yakın tarihte vefat eden ve halen hayatta birçok müridi olan son dönem İslam âlimlerinden birini tanımak, ayrıca bu topraklarda yaşamış âlimlerden birinin İslam'a hizmetini, tasavvufi açıdan önemi haiz görüşlerini incelemektir.

Tezimin konusunu belirlememde ve içerikle ilgili teknik bilgilerde yardımını benden esirgemeyen danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Yüksel GÖZTEPE'ye; her zaman bilgilerini belinimle paylaşan hocam Prof. Dr. Kadir ÖZKÖSE'ye; tezimin önemli bir kısmında bana zaman ayırıp bildiklerini benimle paylaşan ve görüşmelerde bulunan Emre AKDENİZ'e, Kamil BOZER'e, Salim NURSAÇAN'a, Şaban KILIÇ'a, Bekir DİLMEN'e; görüşmeleri ayarlayan ve ev sahiplik yapan kayınpederim Hamdi SIRAKAYA'ya ve çalışmalarımın başlangıcından sonuna kadar bilgi ve deneyimleriyle beni yönlendiren, hiçbir zaman desteğini üzerimden esirgemeyen ve sürekli teşvik eden, beni yalnız bırakmayan maddi ve manevi yardımını bir an olsun esirgemeyen eşim Selma ÖMÜR'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	v
ÖZET	vii
ABSTRACT	ix
GİRİŞ	1
Çalışmanın Amacı ve Konusu	5
Çalışmanın Önemi	6
Çalışmanın Yöntemi ve Kaynakları	6
BİRİNCİ BÖLÜM	9
1.ŞEYH HACI KEMAL AKDENİZ EFENDİ’NİN HAYATI	9
1.1. Çocukluğu ve Ailesi	9
1.2. Tahsil Hayatı	11
1.3. Evliliği ve Aile Hayatı.....	11
1.4. Askerliği	14
1.5. Şeyhine İntisabı	14
1.6. Hocası Hacı Ali Haydar Efendi.....	16
1.7. Talebeleri.....	17
1.8. Sosyal Hayatı ve Örnek Kişiliği	18
1.8.1. Hediyeleşmesi, Mektuplaşması ve Misafir Ağırması	19
1.8.2. Güler Yüzlülüğü, Samimiyeti ve Mütevazı Hayatı	20
1.8.3. Kadınlara ve Çocuklara Karşı Davranışları	22
1.8.4. Giyinişi ve Yemek Âdabı	23
1.9. Dini Hayatı ve Sünnete Bağlılığı.....	24
1.9.1. Abdest ve Namazla İlgili Davranışları	26
1.9.2. Kur’an-ı Kerim Okuması ve Dinlemesi.....	28
1.9.3. Oruç Âdabı	30
1.9.4. Sadakaya Verdiği Önem	30
1.9.5. Kabir Ziyaretleri	31

1.9.6. Mübarek Gün ve Gecelere Verdiği Önem	32
1.10. Hac Yolculuğu.....	33
1.11. Sohbetleri.....	34
1.12. Kerametleri.....	36
1.13. Burhanları.....	41
1.14. Tavsiyeleri.....	45
1.15. Fakirlik ve Zenginlik Hakkındaki Görüşleri	47
1.16. Okumaya Verdiği Önem.....	48
1.17. Bazı Meseleler Hakkındaki Görüşleri	49
1.17.1. Rızık Hakkındaki Görüşleri	49
1.17.2. Diğer Cemaatler Hakkındaki Görüşleri	50
1.17.3. Mehdi Hakkındaki Görüşleri	51
1.17.4. İmam Hatip Okulları Hakkındaki Görüşleri	52
1.17.5. Siyasi Partiler Hakkındaki Görüşleri	52
1.18. Seksen Darbesi ve Sonrasında Yaşadıkları	53
1.19. Vefatı ve Türbesi	54
1.20. Vefatının Ardından.....	56
İKİNCİ BÖLÜM	59
İLMİ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ	59
2.1. İlmî Kişiliği	59
2.2. Eserleri.....	59
2.2.1. Tasavvuf ve Mârifetullah.....	60
2.2.2. Akdeniz Divânı.....	61
2.2.3. Tekke'den Gelen Ses	63
2.2.4. Hazine-i Kâinat ve İnsan.....	63
2.2.5. Şah Veliyullah İmam Ali	64
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	65
TASAVVUFİ GÖRÜŞLERİ.....	65
3.1. Bazı Ayetlere İşârî Yorumları	67
3.1.1. Kevser Sûresi	67
3.1.2. İhlâs Sûresi Tefsîri	67

3.1.3. Alak Sûresi Tefsîri.....	69
3.1.4. Kelime-i Tevhid Tefsîri.....	71
3.2. İnsan-Âlem İlişkisi.....	74
3.2.1. Âdemin Yaratılışı ve Gayesi.....	74
3.2.2. İnsan-ı Kâmil.....	77
3.2.3. Kâinat, Âlem ve Harf.....	79
3.2.4. Akıl ve Kalp.....	83
3.2.5. Rûh, Sır ve Nefis.....	89
3.3. Seyr ü Sülûk ile İlgili Kavramlar.....	95
3.3.1. Seyr ü Sülûk.....	95
3.3.2. Mürşidin Vasıfları ve Gerekliği.....	105
3.3.3. Râbîta.....	113
3.4. Zikir.....	115
3.5. Zikir Erkâmı.....	120
3.6. Semâ ve Devrân.....	122
3.7. Mücâhede.....	124
3.8. Hırka, Tâc ve Post.....	125
3.9. Biât ve İntisap.....	128
3.10. Âdab, Erkân ve Hizmet.....	131
3.4. Tahallukî Kavramlar.....	135
3.4.1. Niyet ve Amel.....	135
3.4.2. Tevbe.....	136
3.4.3. Tefekkür.....	139
3.4.4. Murâkabe.....	140
3.4.5. Rızâ.....	142
3.5. Tahakkukî Kavramlar.....	144
3.5.1. Cezbe ve Aşk.....	144
3.5.2. Fenâ.....	145
3.6. Marifet ve Bilgi Kavramları.....	148
3.6.1. Dört Kapı, Kırk Makam.....	148
3.6.2. İlim ve İrfan.....	153
3.6.3. İman ve Yakîn.....	157

SONUÇ	161
KAYNAKÇA	163
EKLER	171
EK: 1. Kemal Efendi'nin Kadirî tarikatından olan nakıb olarak icazet verdiği Ramazan Efendi'ye verdiği her gün okunması gereken günlük virdi.....	171
EK: 2. Kemal Efendi'nin Kadirî tarikatından olan nakıb olarak icazet verdiği Enver Efendi'ye verdiği her gün okunması gereken günlük virdi.....	173
EK: 3. Kemal Akdeniz Efendi'nin dayandığı Kadirî ve Rıfâî Tarikatlarının silsilesi.....	177
EK: 4. Şeyh Hacı Kemal Akdeniz Efendi.	179
EK: 5. Kemal Efendi dervişleri ve sevenleriyle beraberken.	181
EK: 6. Kemal Efendi şiş burhanı yaparken.	183
EK: 7. Kemal Efendi kılıç burhanı yaparken.	185
EK: 8. Kemal Efendi ve Mürşidi Ahıskalı Ali Haydar Efendi.....	187
EK: 9. Kemal Efendi'nin Kırıkkale Yahşiyân Mezarlığındaki aile kabristanı....	189
ÖZ GEÇMİŞ	191

KISALTMALAR

age	: Adı geçen eser
agg	: Adı geçen görüşme
agm	: Adı geçen makale
agt	: Adı geçen tez
as	: Aleyhisselâm
A.Ü.İ.F.	:Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
A.Ü.İ.F.D.	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
A.Ü.S.B.E.	: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bkz	: Bakınız
C	: Cilt
c.c	: Celle Celaluhû
Çev	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
h	: Hicri
Hz.	: Hazreti
Haz	: Hazırlayan
İA	: İslam Ansiklopedisi
İSAM	: İslâm Araştırmaları Merkezi
k.s	: Kuddise sırrıhu
MKE	: Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu
M.Ü. İ.F.	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

M.Ü. İ.F.D. : Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

Mad : Maddesi

Nşr : Neşreden

r.a : Radiyallahu anh

S : Sayı

s : Sayfa

s.a.v : Sallallahu aleyhi ve sellem

ss : Sayfa sayısı

t.s : Tarihsiz

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

Thk : Tahkik eden

TS : Tasavvuf Sözlüğü

TTDS : Tasavvuf Terimler ve Deyimleri Sözlüğü

TTS : Tasavvuf Terimleri Sözlüğü

vb : Ve benzeri

Yay : Yayınları, Yayınevi

ÖZET

İslamiyet'in Anadolu topraklarına nüfûzundan bu yana her devirde İslam topraklarında bulunduğu bölgeyi ihya eden din âlimleri yetişmiştir. Anadolu topraklarında İslami yaşantının takva yönünü artıran tasavvufî düşüncenin yayılmasıyla Anadolu'da tanınmaya değer birçok sufi âlim hayat sürmüştür. Bu kişiler bir kandil gibi etraflarındaki insanlara ışık saçmış, İslam'ın yaşanması ve yaşatılması noktasında gayret sarf etmişlerdir.

Kırıkkale'de yaşamış olan Şeyh Hacı Kemal Akdeniz Efendi de 19. Yüzyılın son dönemlerinde yaşamış, şahsına münhasır tasavvufî din âlimlerindendir. Kendisi Kâdirî ve Rıfâî şeyhi olup Kırıkkale ve çevresinde birçok dervişi olan, sohbetlerine katılanların feyiz aldığı bir zâttır. İslam dinini anlatmada sohbetleriyle ön plana çıkmıştır. Aynı zamanda kaleme aldığı eserlerle geride bir kültür mirası bırakmıştır.

Çalışmamızda hayatını, dini anlatımdaki yöntemlerini; eserleri, hala yaşayan müridleri ve ailesi vesilesiyle tasavvuftaki görüşlerini inceleyip, seleflerinden aldığı bilgi ve tecrübeyi nasıl kullandığını ve dönemi içerisindeki etkisinde bu birikimleri nasıl aktardığını ele alacağız.

Anahtar Kelimeler: Kemal Akdeniz, Kâdirî, Rıfâî, Burhan.

ABSTRACT

After the Islamic affection entered Anatolian land; in every century Islamic religious scholars who revitalized the territory of the land were raised. By way of mystical Sufism thought which increased the 'taqwa' aspect of Islamic life in Anatolia, many mystical scholars worth renown spent their lives. These people are like lamps shedding light on the people around them, building an effort at the point of realizing and reviving Islam.

Sheik El-Hacc Kemal Akdeniz Efendi who lived in the last period of the 19th. century was an extraordinary Islamic mystical religious scholar in Sufism. He was a sheik of Qadirî and Rufai who had many follower dervishes in the vicinity of Kırıkkale Province, and in whose teaching sessions many had reached abundant maturity and wisdom. He had come to the fore in explaining the Islamic Religion either in teaching sessions or through credible evidence-(Burhan). At the same time, he left behind a cultural legacy through his written works.

In our study, we shall take into consideration his life, methods of religious expression; written works, the living disciples and his family descendants, and by this to examine the views of Sufism and the experience of his predecessors' accumulations to show how he expresses and how his influence was conveyed in the period he lived.

Key Words: Kemal Akdeniz, Qadiri Rifai in Turkey, Burhan (convincing evidence)

GİRİŞ

Allah'tan havf ve haşyet ilminin temeli tasavvuftur. Tasavvuf erbâbının bütün uğraşma ve gayretlerinin gayesi ise nefsi tezkiye etmek, yani kötü ahlaktan menfi temayül ve ihtiraslardan temizlemektir. İnsanoğlunun nefsi daima kötülüğüne meyyaldır. Kişi kendi nefsini bilince Allah ile arasında başka bir şey kalmaz. Ancak bütün bu çalışmalar mutlaka bir mürşid-i kâmilin nezaretinde yapılmalıdır. Bu iş kendi kendine olmaz.

Tezimizin de konusu olan Kâdirî ve Rıfâî şeyhi olan Hacı Kemal Akdeniz Efendi tasavvufun içerdiği mânâyı “tasavvuf” kelimesinin harfleriyle anlatır. Tasavvuf diye söyleye geldiğimiz ilim, dört harften ibarettir: Te, Sad, Vav, Fe.

Ta: Tevbeye işaretler. Zâhiri tevbe, bâtni tevbe olmak üzere iki bölüme ayrılır. Zâhiri tevbe bütün dış duygular ile hata ve günaha giren her şeyden âzâde olup ibadete sarılmaktır. Her şeye ihtiyacı kaldırıp eyvallah diyecek hale gelmektir. Bâtni tevbe ise kalbin tasfiyesi ve zâhiri tevbeden ayrı olarak tam bir mükâfat elde etmiş olmaktır. Kötü ve yaramaz halin iyiye tebdili ile tevbe tamam olur.

Sad: Safa haline dönüşmektir. Bu da iki yöne sahiptir. Birincisi kalbin safiyeti, ikincisi ise sırların; kalbin neş'esidir. Böylece insan kader ve vesveseden uzak olur. Çok yemek, çok su içmek, çok uyumak ve çok söz söylemekle kalp dünyaya meyleder. Dünyalık işleri düşünmekle yorgun kalır. Tabiât ile de kalbi yorulan kimse mecburen dünyaya bağlanır. Çok kazanmak, servet sahibi olmak herkesten ileri gitmek ve ferah yaşamak ister. Bunlar kalpteki saflık ve temizliği yok eder. Sırrın temizliği ise Allahu Teâlâ'nın zâtından başka işlerden beri durmaktır. Cenâb-ı Hakk'ın muhabbetini kalbe yerleştirmektir. Sır dili ile tevhid esmasını asla bırakmamaktır. İşte bu hal ikmal olunca sad mertebesine vasıl olunur.

Vav: Velâyet halidir. Bu hal iç âlemin (kalbin) aklına bağlıdır. Allahu Teâlâ Hazretleri velâyet konağına ayak basanlar hakkında buyurmuşlardır ki: “*Ayık olunuz.*

Allah'ın veli kullarına korku yoktur. Onlar mahzun da olmazlar.”¹ Bu durum velâyet halinin sonucu olarak ilahi huylarla bezenmiş olmaktır.

Fe ise fenâ yokluk mertebesidir. İlahi sıfatlar içinde eriyip gitmektir. Böylece beşeri sıfatlar gidince, yerini ahâdiyet sıfatı alır. Bu olanlar içinde kul, Bâkî yaratanla bekâ bulur ki onun rızâsına vasıl olur. Fani olan kalp ise, baki sırlarla gerçeğe kavuşur ki ondan başka hiçbir şey kalmaz, hepsi de helak olur.²

Tasavvuf hareketlerinin başlangıcını, insanlık tarihinin başlangıcına kadar götürmek mümkündür. Nitekim insanın bedeni ihtiyacıyla birlikte rûhî ihtiyaçları da paralellik arz eder. Bu bakımdan mistik düşüncenin tarihi de insanoğluluyla yaşıt denilebilir.³

Tasavvuf ismi günümüz lisanına göre târikat diye ün yapmıştır. Târikat erbâbının sürdürdü geldikleri seyr ü sülûk, tasavvuf ehlini bir makamdan diğer mertebeye yükselterek manevi derecelerin en yükseği olan Cenâb-ı Hakk'ın muhabbetine vecd hali ile ulaştırır.⁴ Bundan dolayı Allah'a yönelerek çeşitli riyâzetlerle rûhu terbiye etme ve onun çeşitli kabiliyetlerini geliştirerek Allah'a yaklaşılmaya çalışma işine tasavvuf denilmiştir.⁵

İnsanlar için yeryüzüne gönderilmiş en büyük nimet dindir. Yeryüzünün çok katlı bir yapısı vardır. Bu yapının en basit alt âlemi olan şahadet (maddi) âlemi yer alır. İçinde bulunduğumuz bu âlemin bir kabuğu bir de özü vardır ki, dinin zâhiri (şeriat) ahkâmdan ibadettir ve bu dinin kabuğunu oluşturur. Onun özülle ilgili kısmı ise tasavvuftur. Bu açıdan tasavvuf dinin özüdür. “*Kabuk özü korumak için gereklidir*”.⁶ Tasavvufun ameli yönünü teşkil etmesinin yanısıra, bu ilim Müslüman'ın yaşama tarzı, onun dünyevi nimetler ve şehvi arzularına karşı sahip olması gereken tavrın adıdır.⁷

---

¹ Yunus 10/62.

² Kemal Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, Eskin Matbaası, Kırıkkale 1985, s. 490.

³ Kara, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergah Yay, İstanbul 1995, s. 11.

⁴ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 15.

⁵ Akdeniz, *Akdeniz Divânı*, Eskin Matbaası, Kırıkkale 1989, s. 5–6.

⁶ Mahmut Erol Kılıç, *Anadolu'nun Rûhu Tasavvuf, Felsefe ve Siyaset Konuşmaları*, Sûfi Kitap 3. Baskı, İstanbul 2011, s. 79.

⁷ Ebu'l-Ala Afifi, *Tasavvuf İslam'da Manevi Hayat*, Çev. Ekrem Demirli, Abdullah Kartal, İz Yayıncılık, 6.Baskı, İstanbul 2015, s. 62.

Tasavvuf kötü huyları terk edip güzel huylar edinmektir. Hak ile birlikte ve O'nun (c.c) huzurunda olma halidir. Tasavvuf nefisten fani Hak ile baki olmaktır. Bu Tasavvufi hayatı yaşamayı amaçlayan tarikatler de İslam'ın rûh hayatı ve İslam Peygamberinin şahsında temsil ettiği manevi otoritenin müesseseseleşmiş ve günümüze kadar yaygınlaşarak gelmiş şeklidir.⁸

Bazı tasavvuf tarihi araştırmacılarının tespitlerine göre V/XI. asra gelinceye kadar sûfiler tarafından yüze yakın⁹ farklı tasavvuf tanımı yapılmıştır. Tasavvufi hareketin ilk temellerini nitekim Hz. Peygamberin ve ona inanan ashâbın yaşantısında görmek mümkündür. Nitekim sahâbe içerisinde ashâb-ı suffe olarak adlandırılan grubun, İslam'ın rûh hayatında ayrı bir yeri vardır. Vakitlerinin çoğunluğunu Hz. Peygamberin mescidinde ilim öğrenmekle ve ibadetle geçirmekte ve zühd hayatının temellerini burada oluşturmuşlardır. Asr-ı saadetten sonra fitne, fesat ve bidatlerin çoğalması, insanların dinini kaybetmeme düşüncesiyle zühd hayatına yönelmesini sağlamıştır. Bu dönemde zühd hayatı her ne kadar ferdi olarak tezahür etse de bazı bölgelerde ekolleşmeler başlamıştır.

Zamanla tasavvuf önder ve dervişleri dünyanın farklı memleketlerine giderek, hem gittikleri yerleri İslamlaştırmışlar, hem de kurulan tekke ve zaviyelerde tasavvufi hayat insanlara, içinde buldukları dünya sıkıntılarını gidermede yardımcı olmuştur.

Anadolu'nun fethi, Anadolu Selçukluları ve diğer Anadolu Türk devletlerinin siyasi ve içtimai ortamı sağlandıktan sonra, farklı tasavvufi düşünce ve akımlarına mensup şeyh ve dervişler Anadolu'ya gelmeye başlamışlardır. Anadolu'da tasavvufi düşüncenin hızla gelişmesinde etkin rol oynamışlardır.¹⁰ Mevleviyye, Rıfâîyye, Halvetiyye, Kezanûriyye, Yeseviyye, Kalenderiye, Haydârîye, Kâdirîye târikatları 1200'lü yıllarda Anadolu'nun yaygın târikatlarıdır.¹¹

---

⁸ Yılmaz, Hasan Kamil, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Târikatlar*, Ensar Neşriyat, 10. Baskı İstanbul 2007, s. 23.

⁹ Dilaver Gürer “*İslam Düşüncesi Tarihinde Tasavvufun Yeri*” Tasavvuf, Editör Kadir Özköse, Grafiker Yay, 4. Baskı, Ankara 2016, s. 27.

¹⁰ Osman Çetin, *Anadolu'da İslamiyet'in Yayılışı*, Mârifet Yay, 2. Baskı, İstanbul 1990, s. 163.

¹¹ Kadir Özköse, *Anadolu Tasavvuf Önderleri*, Mavi Yay. 2. Baskı, İstanbul 2016, s. 35.

Konumuz olan Kemal Akdeniz Efendi de Kâdirîyye ve Rıfâîyye târikatına mensup, birçok kişiye İslami hizmet vermiş şeyhlerindendir. Bundan dolayı bu iki tarikatla ilgili kısa bir vermeyi uygun gördük.

Kâdirîyye tarikatının kurucusu Abdülkadir Geylani (ö:561/1166) Hazar denizinin kuzeybatısındaki Gîlan¹² (Geylan)'a bağlı Neyf kasabasında 1078'de dünyaya gelmiştir. Soyu babası vasıtasıyla Hz. Hasan'a annesi vasıtasıyla Hz. Hüseyin'e dayanmakta olup, Ehl-i Beyt'e ulaşır.¹³ Dönemin ilim merkezi olan Bağdat'a Ebu'l-Hayr Muhammed b. Müslim ed- Debbas (ö:525/1131) vesilesiyle girmiş, burada İslami ilimler tahsil ettikten sonra başlarda talebe yetiştirip vaazlar veren Abdülkadir Geylani sonra inzivaya çekilmiş, inzivanın akabinde de şeyhlik hırkasını giymiştir. Karşılaştığı kimseleri etkisi altında bıraktığından kendisine "Bâzullah" Allah'ın şahini denmiştir.¹⁴

Kâdirîlik Abdülkadir Geylani tarafından Bağdat'ta kurulmuş İslam âleminin eski ve yaygın yoludur. Anadolu'ya da İznikli Eşrefoğlu Rumi (ö:1470) vasıtasıyla yayılmıştır.¹⁵

Kemal Efendi selefi ve piri olan Abdulkâdir Geylani'yi ilahilerinde şöyle anlatır;

Kendi Bağdat'ta yatar

Sultan Abdulkadiri

Sırrı gönüller yakar

Sultan Abdulkadiri.

Erenler boynundadır

Sultanlar yolundadır

Vilâyet soyundadır

Sultan Abdulkadiri.

---

¹² İran'da bir bölge ve eyalettir. Arapça kaynaklarda Cîl veya Cîlân, Türkçe'de Geylân, Avesta'da Vârenâ şeklinde geçen Gîlân, Antikçağ'da Gil adı verilen İranlı bir kabilenin oturduğu yeri. Bkz; Tahsin Yazıcı, "Gilan" *DİA*, C. XIV, 1996, s. 68.

¹³ Abdülkadir Geylani, *Cilâi'l Hatır (Abdülkadir Geylani (k.s)'dan Yolun Esasları 52 Sohbet*, Çev. Dilaver Güner, İlk Harf Yay, İstanbul 2015, s. 9.

¹⁴ Hocâzâde Ahmet Hilmi, *Hadikatü'l Evliya'dan Meşâyihil-Kadiriyye*, İstanbul 1318, s. 32.

¹⁵ Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Târikatlar*, MÜİFV Yay, 12. Baskı, İstanbul 2016, s. 306.

Hüdası anı övdü

Anı sevenler güldü

Kemal sohbetin buldu

Sultan Abdulkadiri.¹⁶

Rıfâîyye târikatının kurucusu ise Seyyid Ahmed er-Rıfâî, Hz. Hüseyin soyundan gelen, İmamiye Şiasına göre altıncı İmam Musa Kazım'ın oğlu İbrahim el-Murtaza'nın soyundan gelmektedir. Ahmed er-Rıfâî h. 555 senesinde hacca gitmiş, dönüşünde de Peygamber Efendimiz (s.a.v)'in kabrini ziyaret etmiştir. Kabrinin önünde “*selâmün aleyküm ya Ceddi (dedeciğim)!*” diye seslenir, kabirden “*aleyküm selâm ya Veledi (oğlum)!*” sesi gelir ve orada bulunan bütün ziyaretçiler de bu sesi duymuşlardır. Bu hadisenin üzerine Ahmed er-Rıfâî şu kıtayı okumuştur:

Uzakta iken rûhumu gönderiyorum;

Bana vekâleten toprağı öpüyordu.

Şimdi işte huzurundayım;

Uzat bana elini ki dudaklarımla öpeyim.

Bu kıtaları okuyunca Hz. Peygamber'in kabrinden nûrani bir el çıkmış, Ahmed er-Rıfâî de bu mübarek eli öpmüştür.¹⁷ Bu olay orada bulunan hacılar arasında yayılmış, İslam ülkelerinde duymuştur. Birçok kişi onu mürşid kabul ederek onun yolundan gitmiştir. Müridleri zamanla dünyanın birçok yerine giderek hem İslam'ı, hem de Rıfâî târikatını yaymışlardır.

Çalışmanın Amacı ve Konusu

Çalışmanın amacı, mutasavvıf şair Şeyh Hacı Kemal Akdeniz'in eserlerinden hareketle onun tasavvuf ile ilgili görüşlerini ortaya çıkarmaktır. Maddi ve manevi boyuttan oluşan insan, din gerçeği ile manevi yaşamsal ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Maneviyat öncülerimizden Hacı Kemal Akdeniz'in hayatının, eserlerinin ve tasavvufi düşüncesinin manevi dünyamıza büyük katkılar sağlayacağını düşündük. Zira Hacı Kemal Akdeniz'in hayatı ve eserlerinden yola çıkarak düşüncelerinin

¹⁶ Akdeniz, *Akdeniz Divânı*, s. 54.

¹⁷ Selçuk Eraydın, *age*, s. 440-441; Ayrıca Bbkz: Mustafa Tahralı, “Ahmed er-Rıfâî”, *İA*, C. II, TDV Yay, İstanbul 1989, s. 127.

ortaya konulması ve onun tasavvuf tarihindeki yerinin anlaşılması gelecek nesillerin manevî istifadelerine katkı sağlayacaktır.

Çalışmamızın konusu Kemal Akdeniz'in hayatı eserleri ve tasavvufi görüşleridir. Çalışmamız üç bölüm ve sonuçtan ibarettir. Birinci bölüm Akdeniz'in hayatı hakkında olacaktır. İkinci bölüm yayınlanmış ve yayınlanmamış eserlerinin incelenmesi olacaktır. Üçüncü bölümde ise Akdeniz'in kendi eserleri ve hala yaşayan müridlerinin kendisi hakkında yorumlarından hareketle tasavvufi görüşlerini aktarmak olacaktır. Sonuçta elde edilen bilgilerin değerlendirilmesi yapılacaktır.

Çalışmanın Önemi

Türk milletinin hayatında yönünü bulmasını sağlayan kılavuzları olmuştur. Bu insanlar uzun süren fırtınalı gecelerin ardından toplumu selâmete çıkaracak yolu göstermiş olup, toplumun en sıkıntılı ve buhranlı günlerinde halka; hakkı, sabrı ve aşkı tavsiye etmişlerdir. Rotasını onların ışığına göre ayarlayanlar dünya hayatlarına saadet kattıkları gibi, ebedi hayatlarını da bu çerçevede şekillendirmişlerdir. Bu kişilerin gayretleri devlet ve millet bütünlüğü ve kalkınması için; sohbetleri ise ilim, mantık ve ahlak üzerine bina edilmiştir. Hacı Kemal Akdeniz Efendi de bu ender şahsiyetlerdendir. Hem iş hayatında, hem sosyal hayatta, hem de aile hayatında örnek alınması gereken bir zât olan Kemal Efendi, ferdî planda kâmil ve müstesna bir mü'min olmayı hedeflemiştir. Eserlerinde ve fikir hayatında buna rastlamak mümkündür. Kemal Akdeniz Efendi bunda yarım asır önce yaşamış sûfi şahsiyetlerden biri olup, bu topraklarda yaşamış bir mutasavvıftır.

Çalışmanın Yöntemi ve Kaynakları

Şeyh Hacı Kemal Akdeniz'in hayatı, eserleri ve tasavvufi düşüncesi adlı araştırmamızda, literatür taraması yapıp halen hayatta olan akrabaları ve müridleri tarafından onun hayatı hakkında bilgiler topladık. Özellikle hayatta olan yakınları ve ülkemizin birçok yerinde bulunan müridleriyle yaptığımız röportajlar tezin mihenk taşını oluşturacaktır.

Hacı Kemal Akdeniz'in kendi kitapları olan *Tasavvuf ve Mârifetullah*, *Akdeniz Divânı*, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, *Tekke'den Gelen Ses* isimli eserlerini subjektif bir şekilde inceledik.

Mutasavvıfımızın, görüşlerini tespit ederken öncelikle tasavvufi kavramların nasıl açıklandığına ve ne şekilde anlaşıldığına değinip, daha sonra Hacı Kemal Akdeniz'in kendi eserlerinden alıntılar yaparak onun tasavvufi düşüncesini ortaya çıkarmaya çalıştık. Ayrıca önce ve sonra yaşamış mutasavvıfların görüşleri ile Akdeniz'in görüşlerini birlikte zikredip, eserlerinde ve şiirlerinde geçen tasavvufi semboller, âyet ve hadislerin yorumuna dair verdiği bilgiler ışığında onun tasavvufi düşüncesinin derinliklerine ulaşmaya, onu anlamaya ve anlatmaya çalıştık.¹⁸ Çalışmamız boyunca birinci el kaynaklara ulaşmaya imkân ölçüsünde gayret edip bu kaynaklardan yararlanırken de çalışmamıza yön verecek kaynak niteliğinde olmasına özen gösterdik. Ayrıca aynı dönem Türk mutasavvıflarında görüşleri hakkında bilgiler edinip Hacı Kemal Akdeniz'in kendine has olan yönlerini ortaya koymaya çalıştık. Bu kaynakların sunduğu bilgilerden analizler yaparak çıkarım ve varsayımlarımızı, en uygun hipotezlere dönüştürmek amacıyla ön yargı ve ön koşullardan uzak bir tutum sergileyerek mutasavvıfımızın düşüncelerini objektif bir şekilde aktarmaya gayret ettik.

---

¹⁸ Kendisinin hadis olarak kabul edip aktardığı hadisleri, kaynak hadis kitaplarındaki yerlerini bulamadığımızdan yer vermedik.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.ŞEYH HACI KEMAL AKDENİZ EFENDİ’NİN HAYATI

1.1. Çocukluğu ve Ailesi

Kâdirî ve Rıfâî Şeyhi Hacı Kemal Akdeniz Efendi 1923 yılında Çorum'da dünyaya teşrif etmişlerdir. Nesebi İmâm Hüseyin neslinden Medinelî Şeyh Muhammed Zührevî'ye dayanır. Büyük dedeleri Medine'den Erzurum'un Narman kazasına hicret etmişler, uzun yıllar burada iskân olmuşlardır. 93 harbi olarak bilinen Osmanlı-Rusya harbinden mütevellid Şark vilâyetlerinde olan karışıklıklardan Çorum'a hicrete mecbûr kalmışlardır. Babası Cemal Efendi, melâmi dervişlerinden ittikâ sahibi bir zât idi. Vâlidesi sâliha bir hanım olan Nazife Hanımdır. Küçük yaşlarda Babası Cemal Efendinin işi münâsebetiyle Kırıkkale kazasına yerleşmişler ve ömürlerinin sonuna kadar bu vilâyette ikâmet etmişlerdir.¹⁹

Erzurum'dan göç etmeden önce çiftçilikle uğraşan dedesi İsmail Efendi, yerleştiği Çorum'da da geçimini çiftçilikle devam ettirmiştir. Cemâl Efendi burada büyümüş, kimsenin sırtını yere vuramamasından dolayı ‘pehlivan’ olarak lakaplandırılmıştır. Babasına yardım ederek o da çiftçilikle uğraşmıştır.

Cemâl Efendi, babasının vefatına müteakip, çalışmak üzere Kırıkkale'nin Keskin İlçesine gelmiş, inşaat işlerinde çalıştığı Keskin'e bağlı İğdebeli köyünde ev yaptırmıştır. Ancak annesi Nazile Hanımın vefatı üzerine buradan ayrılmış, buraya yakın bir yer olan Kırşehir ili Kaman ilçesi'ne bağlı Hamit köyüne gelmiştir. Burada Hamit Rızâ'nın çiftliğinde “kâhya” olarak çalışmaya başlamıştır. Hamit Rıza'nın vefatı sonrasında, Ankara'ya giderek, Ankara Büyükşehir Belediyesinde bir ay gibi kısa bir müddet burada çalışmış, ancak memuriyetin mizacına uymamasından dolayı ayrılarak, tekrar Çorum'a gelmiştir.²⁰

Çorum'da da fazla duramayan Cemal Efendi, bu sefer 1923 yılında Kırıkkale'ye gelerek inşaat işlerine devam etmiştir. O dönemde kendisinin ve ailesinin hayatını değiştirecek bir gelişme olmuştur. Tuğgeneral Fikret Karabudak, bugünkü MKE (Makine ve Kimya Enstitüsü)'ye bağlı, silah ve mühimmat

¹⁹ Süleyman Ömür, Emre Akdeniz ile “Şeyh Hacı Kemal Akdeniz Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri” ile konulu görüşme, Sincan/Ankara, 03.03.2018.

²⁰ Emre Akdeniz, *agg.*

fabrikasının kuruluşunu yapmak için bölgeye gelmiş, Keskin'e kurulması düşünülen fabrika Kırıklı Hüseyin tarafından bağışlanan topraklar üzerine, Kırıkkale'ye kurulmuştur.

İnşaat işlerinde mahir olan Cemâl Efendi fabrikanın yapılışında usta olarak görev almıştır.²¹ O günün şartlarında jandarma ile beraber, çevre köy ve kasabalardan gençler toplanılarak Cemâl Efendinin emrine verilmiş, böylece Cemâl Efendi fabrikanın ustabaşı görevini üstlenmiştir. Fabrika yapıldıktan sonra da bu fabrikada, fabrikanın bakım ve onarım şefi olarak göreve başlamıştır. Böylelikle uzun süredir devam eden maceralı hayatı, Kırıkkale'de karar kılmıştır.

Kemal Efendinin annesi Nazife hanımefendi, salih bir kadındı. İhlâs ve samimiyeti takdir edilen bu hanımefendinin, Kemal Efendi üzerinde müspet etkileri olduğu bilinmektedir. Kocasına evlilik hayatında destek olmuş, Kemal Efendi'nin ilk terbiye ve ahlaki değerleri kazanmasında etkili olmuştur.

Kemal Efendi ufak yaşta bir rahatsızlık geçirmiş ve Çorum'da bulunan Hacı Bekir Baba'ya götürülmüştür. Hacı Bekir Baba o dönemde kapısı her daim kalabalık ve dua isteyen çok olan bir zâttir. Kapısına vardıklarında babası Cemal Efendi'yi içeri çağırır. O zamanlar Kemal Efendi kundakta bir bebek ya da küçük bir çocuktur. Hacı Bekir Baba Kemal Efendi'ye dualar okur. Babası Cemal Efendi'ye (Kemal Efendi'yi işaret ederek) “bunda şeyh kokusu geliyor, haberin olsun, buna iyi bakın” demiştir.²²

Kemal Efendi'nin sünnet olma hadisesi de dikkat çekicidir. Altı-yedi yaşlarında bir gece uykudan çığlık atarak uyanmış, yanına toplanan herkes başına geldiğinde, yatağında kan izleri olduğunu görmüşlerdir. Etrafindakiler geldiğinde sünnet olmuş olarak bulurlar, herkes hayretler içindedir ve Kemal Efendi oradakilere: “ben bir şey anlamadım” demiştir. Babası “iyi oldu böyle olduğu doktora gitsek para isterdi” demiştir.²³

---

²¹ Süleyman Ömür, Kamil Bozer ile “Şeyh Hacı Kemal Akdeniz Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufi Görüşleri” konulu görüşme, Merkez/Kırıkkale, 15.01.2018.

²² Emre Akdeniz, *agg.*

²³ Bu satırları anlatan torunu Emre Akdeniz “Çocukluk yıllarında maddiyatla ilgili bayağı bir sıkıntıları olmuştur. Kendisinin anlatımıyla yolda oyun oynarken önüne para düşer, onu alıp babasına götürürmüş. Bu hadiseler çokça olmuştur” diye eklemiştir.

Şeyhi Ahıskalı Hacı Efendi'nin tavsiyesi üzerine Naciye Hanım ile evlenmiştir. Bu evliliğinden ikisi kız biri erkek olmak üzere üç çocuk dünyaya gelmiştir. Kızların isimleri Şener (vefat etmiştir) ve Ülker, oğlunun ismi ise Kenan Kamil'dir. Oğlu MKE'den emekli olmuştur. Şu an Kırıkkale'de hayatını devam ettirmektedir.²⁴

1.2. Tahsil Hayatı

Kemal Akdeniz Efendi, ilk kendi mahallesindeki okulda bitirmiştir. İlkokulu bitirdikten sonra Kemal Efendi, 14 yaşlarına geldiğinde, çıraklık okuluna yatılı olarak başlamıştır. Kırıkkale'de yapılan fabrikada çalışacak kişilerin eğitimi gerekmektedir. O günün şartlarında, toprağa bağımlı bir hayat süren bu bölge halkının endüstriyel üretim konusunda eğitilmesi amaçlanmıştır. Bunun için ortalama 4 yıl sürecek bir eğitim, bugünkü Endüstri Meslek Liselerinin işlevini görmüştür. Bu okulun ilk mezunları arasında fabrikada ustabaşı olarak çalışmaya başlamıştır.²⁵

Kemal Akdeniz Efendi, küçük yaşlarda İslam dininin emir ve prensiplerine göre hayatını devam ettiren bir mücahit idi. Büyüklerine karşı daima saygılı davranır, anne babasını üzecek davranışlarda bulunmazdı. Çocuk yaşta bile herkesin sevgisini kazanmıştı.²⁶

1.3. Evliliği ve Aile Hayatı

Kemal Efendi gençlik yıllarında mürşid-i kâmil arayışını içine girer. Bir gün Çorum Ulu camiinde namaz kıldıktan sonra dayısı Nazım Efendi'ye (ö. 1961) bu durumu açar. Dayısı kendisine Çorum meşâyihından “Bostancı” lakabı ile tanınan Ahıskalı Hacı Ali Efendi'ye gitmesini tavsiye eder. Hacı Ali Efendi'nin kapısına vardığında daha kapıyı vurmadan açılan kapıda Hacı Ali Efendi bulunmaktadır. İlk defa görüştükleri bu zât: “*Gel Kemal Efendi, biz de seni bekliyorduk*” diye karşılaşmıştır. Hacı Ali Efendi'ye intisâb eden Kemal Efendi, henüz 18 yaşlarındadır ve tarihler 1942 yılını göstermektedir.²⁷

---

²⁴ Mehmet Tozluyurt, *Kemal Akdeniz ve Tasavvuf Anlayışı*, (Basılmamış Lisans Tezi), A.Ü.İ.F, Ankara 1997, s. 9.

²⁵ Bekir Dilmen ile “*Hacı Kemal Akdeniz Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufi Görüşleri*” konulu görüşme, Çubuk/Ankara, 08.06.2018.

²⁷ Salim Nursaçan ile “*Hacı Kemal Akdeniz Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufi Görüşleri*” konulu görüşme, Merkez/Kayseri, 05.02.2018.

Kemal Efendi Kırıkkale'ye döndüğünde, babasına Çorum'da bulunan bir ailenin kızına talip olmalarını ister. Hiç görmediği bir kızı istemesini anlamlandıramayan babası, her ne kadar bu durumu yadırgamışsa da “*Allah'ın nasibi, kader-i ilâhi*” diyerek bu iki gencin evliliğini gerçekleştirmesini sağlamıştır.

28

Eşi Naciye Akdeniz ile birkaç kuşak öncesinden akrabadırlar. Eski soyisimleri Yapar'dır.²⁹ Dedeleri Medine'den Anadolu'ya gelirken iki kâfile halinde gelmişlerdir. Kemal Efendi'nin dedesi İsmail Efendi ile bazı kişiler Erzurum'a yerleşirken, kafilenin diğer kalanları da Çorum'a yerleşmiştir. Aradan geçen yaklaşık 100 yıllık bir kopma bu evlilik vesilesiyle sona ermiştir. Yüzyıl sonra karşılaştıklarında bile akraba olduklarını bilmediklerini dile getirmişlerdir.³⁰

Kemal Efendi'nin, kendisinden altı yaş küçük olan Naciye hanımla evliliğinden üç çocuğu olur. 1947 yılında Şenel, 1949 yılında ise Ülker ismini verdikleri iki kızının yanında 1951 yılında ise Kenan Kamil, ismini verdikleri bir oğlu dünyaya gelir. İlk iki kızının ismini, kayınpederi ve kayınvalidesinin koymasına müsaade eden Kemal Efendi, oğlunun ismini Kenan koyar. Fakat Şeyhi Ali Efendi bu isme karşı çıkar. İsminin “Kamil” olarak değiştirilmesini emreder. Nüfusa Kamil olarak kaydettirirler.³¹

Evlendikten sonra aynı avluya açılan ayrı bir evde babası ile birlikte geçiren Kemal Efendi daha sonra kiracı olarak başka bir eve taşınmıştır. Ancak ihvânının çok ziyarette bulunması, ev sahibi ile huzursuzluğa yol açmıştır. Bunun üzerine Gürler mahallesinde yarım kalmış bir karkas binayı satın alarak orayı yaptırıp orada oturmaya başlamışlardır. Geniş bir dairede kiracı olmanın sıkıntılarından kurtularak huzur içerisinde hayatlarını geçirdikleri bir dönemde, Kırıkkale'ye teşrif eden şeyhi Hacı Ali Baba Efendi bu evi satmasını emretmesi üzerine Kemal Efendi bu evi satarak lojmana yerleşmiştir. Bu sırada çok hoşuna giden bir tepe (şimdiki adı: Tepebaşı Mahallesi) olan, ömrünün sonuna kadar oturacağı evin yeri, namaz için

---

²⁸ Salim Nursaçan, *agg.*

²⁹ Kemal Efendi'nin babasının babaannesinin adı Kurbanı Yapar'dır. Çorum'da büyümüş şu anda da orada medfundur.

³⁰ Emre Akdeniz, *agg.*

³¹ Salim Nursaçan, *agg.*; Emre Akdeniz, *agg.*

gittiği camide bir kişi tarafından teklif edilmiş, o da satın alıp iki katlı binayı buraya yaptırmış ve oturmaya başlamıştır.

Kemal Efendi hanımına güzellikle iltifatlarda bulunur, ihvânın gelip gitmelerinden onlara yapılan hizmetlerden dolayı güzel sözler söyler, evde hanımına “*Menekşem*” diye hitap ederdi.³²

Çocuklara karşı sevecen, gülyüz, merhametli bir yapıya sahiptir. Torunu eski anılarını anlatırken şunları aktarmıştır: “*Biz çocuktuk, beraber camiye giderdik. Camiden çıkınca bizi mutlaka bakkala sokardı. ‘Ne istiyorsun seç bakalım’ derdi. Ben de bir şeyler alıp çıkardım. Bizlerle ilgilenir, vakit geçirirdi. Ev halkına karşı çok merhametli, sevecen bir yapıya sahipti. Çocukları sever, özellikle bana karşı ayrı bir ihtimam gösterdi. Beni parklara, sohbetlerine götürürdü. Beni parkta oynatırken etraftan geçen insanlar “bu sakallı adam da kim?” diye laf atarlar, oldukça hayret içerisinde karşılardı. Çünkü toplum böyle insanları gerici, ailesine zaman ayırmayan vs. insanlar olarak görürdü. Çocuklarla, dervişleriyle vakit geçirmekten haz alan gezmeyi, görmeyi çok seven bir insandı. Tam bir aile babasıydı. Himayesi altındaki insanları gözetip kollayan, her türlü sıkıntılarını gidermeye çalışan bir insandı. Her zaman “dünyada iken pek bir faydamı göremediniz, ama ahirette çok faydamı göreceksiniz” derdi”³³*

Tanımadığı kişilere karşı hitabı çok düzgün ve ciddi idi. Genel olarak ciddi bir yapısı vardı. Normal vakitte bile dünyevi boş mevzular üzerine konuşmaktan keyif

---

³²Salim Nursaçan, *agg.* (bunu kendisine bir görüşmesi esnasında Kemal Efendi'nin oğlunun söylediğini belirtmiştir)

³³Emre Akdeniz evlilikle ilgili dedesinden şu ilginç olayı da anlatır. “*Evlilik ile alakalı kendisine evleneceği zaman kısmetinin hayırlı olup olmadığını, doğacak çocuğunun isminin ne konulacağını, iş bulacağı zaman işinin hayırlı olup olmadığını sormaya gelenler çok olurdu. Mesela birisi bir bayanla alakalı “Benim onunla evlenmem uygun olur mu? Biz bayanı tanımıyoruz. Bizim bölgeden bir bayan abdestli namazlı bir bayanmış” diye sormuş. Dedem de “Ondan bir hayır gelmez” demiştir. Aradan bir zaman geçti. O kişi başı açık ama abdestli namazlı başka bir bayan buldu. Dedeme bu işten bahsedince hadiste de geçtiğini, usulende evlenilebileceğini söyledi. Daha sonra o kadın ilerleyen zamanlarda kapandı. Vazifelerini ifâ eden, bizim bilmediğimiz haller içine giren derviş bir hanumefendi oldu. Hiç bizim aklımızın ermediği işler oldu. Ondan dolayı mı böyle söyledi, yoksa onun öyle olacağını vardı? Onu biz bilemeyiz. Şunu bilmemiz lazım. Eş, çocuk, iş ile alakalı veya taşınma, şu evi alayım mı diye sorulara ne yaparsanız yapın ama sorun da öyle yapın, yapıp bana gelmeyin. Danışın öyle karar verin. Ben ticaret ehli bir adam değilim ama bana danışın. Çünkü bana söylüyorlar. Sonunda Allah'ın izni ve inâyetiyle pişman olmayız. Artık kendisi nereye danışıyordu orasını bilemeyiz,”*

almayan bir yapısı vardı. Gereksiz mevzulara girmez, konuşulmasına da müsaade ettirmezdi.³⁴

1.4. Askerliği

Kemal Efendi evlendikten bir müddet sonra askere gitmiştir. O dönemde dört yıl olan askerlik süresinin, altı ayını Ankara’da, diğer geri kalan bölümünü de Kırıkkale’de çalıştığı fabrikada yapmıştır. Fabrikada babası ‘bakım-onarım şefliği’ yaparken, Kemal Efendi de “muayene şefliği” yapmaktadır. Üretilen mühimmâtlar kendisine gelmekte, yaptığı inceleme sonunda kullanıma hazır olup-olmadığını tespit ve onayı ile fabrikadan çıkışı yapılmaktadır. Askerliğini bu şekilde fabrikada çalışarak tamamlamıştır. Askerliğini burada yapmasında MKE’de çalışmasının etkisi büyüktür.³⁵

1.5. Şeyhine İntisabı

İçinde beliren manevi duygular, bir şeyhe bağlanma, târikat terbiyesi görme arzusu ortaya çıkan Kemal Efendi, manevi duygulara kapılmasında Kuddûsi Divânı’nın rolünün çok olduğunu söylemiştir.³⁶

Kemal Efendi, Akdeniz Divanı’nda hilafetin kendine takdim edilmesini anlatır. Kendi anılarını anlattığı bu hikâyesini yine kendisinden aktarmayı uygun gördük.

“1942 senesinde Çorum meşâyihlerinden olan Ahıskalı Ali Haydar Efendi Hazretlerine intisâb ettim. Esas itibariyle Türkiye’de iki adet Rifâî dergâhına, zamanın devlet adamlarından olan Sayın Hasan Saka tarafından müsaade edildiğini üstadım ve mürşidimin bizzat mübarek ağzından işittim... Üstadım ve mürşidim olan Hacı Ali Haydar Efendi zamanın ricâl-i gayb erenleri arasında görevli olan bir zât idi. Bu ulu zât ile 10 sene gibi bir zaman köy, kasaba, vilâyet seyahatlerinde yanından hiç ayrılmadan seyahat ettim...

Bu esnada gerek târikatı Kâdirîye ve Rifâîyyeden nâkıblık ve 1955 senesinde ise yine Kâdirî ve Rifâîyyeden de nukabâlık icâzeti aldım.³⁷ Nukabâlık icâzetim

---

³⁴ Emre Akdeniz, *agg.*

³⁵ Kamil Bozer, *agg.*

³⁶ Emre Akdeniz, *agg.*

³⁷ Nâkıb bir topluluğun başkanı, kabile reisi gibi anlamları taşıyan bir terimdir. Tekkelerde, şeyhin vekilliğini yapan kişilere nâkıb ismi verilir. Özellikle Rûfâî, Sa ‘di ve Bedevî tarikatlarında olup sülûkunu tamamlamış dervişlere denir. Bu kişiler toplu toplu zikir törenlerinde kuşak kuşanarak

esnasında şu anda Çorum'da yaşayanlar mevcuttur. Netice itibariyle sülûkumu ikmal ederek huzuru Rasulullah huzurunda Cenâbı Pir Gavsü Geylani ve Seyyid Ahmed er Rifâî, Seyyid Ahmet el Bedevi, Seyyid İbrahim Desuki, Şeyh Ebu'l Hasan Aliyyü'l Şazeli ve Şeyhim Üstadım Hacı Mustafa Efendi, Şeyhim Üstadım Hacı Ali Haydar ve büyük Şeyhim Üstadım el-Hac el-Hafız Ebubekir Sıddık hazaratın bulunduğu bir meclise girdim. Cenâbı Risalet Penah Sallallahu Aleyhi ve Sellem Efendimiz bizzat İmam-ı Şah-ı Velâyete dönerek “tamam hilafetini verin” fermanı üzerine, Cennet mekân Hacı Mustafa Efendi bizzat Kırıkkale'ye gelerek hilafetin merasimini burada mı yapalım, yoksa Çorum'da mı? Dediğinde aile efradım burada yerimiz müsait değil, müsaade ederseniz Çorum'daki annemlerin avlusu geniş orada olsun dendi ve kabul buyurdular. Hemen acele yapmamı istediler. Böylece denildiği gibi 700'den fazla bir kalabalık içinde Kemer kuşanıp hilafeti aldım. Hatta Çorum Hıdırlık Şeyhi olan cennet mekân Abbas Baba ve Merzifon Gümüş nahiyesinde oturan Garip Hafız bizzat tebrik edip dua ettiler ve Garip Hafız: “Bu gece senin başına Bir mürşid tâcı giydirdiler. Ben de bu kimdir? Diye yanaştım. Seni gördüm. Çok memnun oldum” dediler. Şu bir gerçektir ki tasavvufta manevi makamlar inkâr edilemez. İnkârı ise mânen zarar getirebilir.³⁸

Kemal Efendi irşad faaliyetlerine başladığında, kendisini hazır bir mürid topluluğu içerisinde bulmamıştır. Şeyhi (Ali Efendi)'nin müridleri, şeyhi vefat ettikten sonra, Kemal Efendi de dâhil olmak üzere Mustafa Efendi'ye biât etmişlerdir. Hacı Mustafa Efendi, Hacı Ali Efendi'den aldığı emir üzerine kendisinde bulunan emaneti (icâzet-hilafetname) Kemal Efendi'ye teslim ederek irşada sorumlu kılmasının akabinde, artık mürid halkasını kendisi oluşturacak ve cemaat teşekkül ettirmesi gerekecekti. Gerçekten de Kemal Efendi, sempatik, olgun ve samimi davranışları ile Kırıkkale, Ankara, İstanbul, Çankırı, Kayseri, Sivas, Erzurum, Erzincan, Tosya gibi merkezlerde müridânını oluşturmuş, onların irşadları ile meşgul olmuş, kendisine teslim edilen zikir, âdab ve erkânını ehl-i irfâna talim etmişlerdir.³⁹ Şeyhe intisâbını ve bu yoldaki seyrini de ilahilerinde dile getirmiştir.

---

hizmette bulunurlar. Nukabâ ise nâkıb kelimesinin çoğulu olup, özellikle nâkıblık rütbesinin bir üstünü ifade eder. Özellikle el- Bâtn ismi şerifini gerçekleştirmiş velilere denilir. Bkz; Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimler ve Deyimler Sözlüğü*, Otto Yay, Ankara 2014, s. 356, 378.

³⁸ Akdeniz, *Akdeniz Divânı*, s. 33–34.

³⁹ Salim Nursaçan *agg.*

Pek küçüktüm derde düştüm

Mürşit kapısında piştim

Güzellerden güzel seçtim

Vuslata yol bulamadım.

Erenler dilin aldım

Münadiler dedi vardım

Cemâline hayran kaldım

Yarana yol bulamadım.

Kaf dağına serdim postu

Cihan bana zindan oldu

Nice kudret izhar oldu

Girmeye yol bulamadım.⁴⁰

1.6. Hocası Hacı Ali Haydar Efendi

Bostancı Hacı Ali Haydar Efendi, 1888 yılında Gürcistan'ın Ahıska kentinde dünyaya gelmiştir. Babasının adı Müştak, annesinin adı Güleser'dir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Rusların tüm Kafkasya'yı ele geçirmesi üzerine ailece, önce Erzurum'a, sonra Çorum'a göç etmişlerdir. Çorum'da 1924 yılında Bekir Baba'nın tavassutuyla Makbule Hanım'la evlenmiş ve buraya yerleşmişlerdir. Bu evlilikten Gülizar ve Zehra adında iki kızı, Şükrü ve Ali Rıza adında iki oğlu dünyaya gelmiştir.

Çorum'a geldiğinde tasavvuf ve tarikata ilgi duymaya başlamış, Nakşibendî tarikatının Hâlidîyye koluna mensup, Çerkez Şeyhi diye mâruf Hacı Ömer Lütfi Efendi'nin sohbetlerine katılmıştır. Aradan çok süre geçmeden Hacı Ali Efendi, Bekir Baba'yı rüyasında görür. Kendisini, ayağına zincir takıp Çerkez Şeyhi'nin kapısından sürükleyerek Abdibey Cami yanındaki Rıfâî Tekkesi'ne çekmektedir. Uyandığında durumu Çerkez Şeyhi'ne anlatır. Zincirin izlerini göstererek acısının hâlâ devam ettiğini söyler. Bunun üzerine şeyhi ona "*Evladım, seni Kara Şeyh (Bekir*

⁴⁰ Kemal Akdeniz, *Tekkeden Gelen Ses*, Eskin Matbaası, Kırıkkale 1985, s. 102.

Baba) istiyor. Ona teslim ol. Haydi, git, seni bekliyor.” diyerek nasibinin olduğu yöne gönderir. Çerkez Şeyhi'nin tavsiyesine uyan Hacı Ali Haydar Efendi, Rıfâî Tekkesi'nin yolunu tutar. Oraya vardığında Bekir Baba, ona kapıda “Evladım Ali Efendi, bizi en sonunda kendini sürükleterek kapımıza getirmek zorunda bıraktın.” diyerek karşılar. Bekir Baba, her müridiyle yakından ilgilenirdi ama Ali Haydar Efendi'nin yetişmesine daha özen göstermişti. Her makamda gerekli dersleri takip eder, bütün makamları kısa sürede aşması için ona yol gösterirdi. Bekir Baba'dan sonra Rıfâî Dergâhının şeyhi, 1928 yılından itibaren Ali Haydar Efendi olmuştur.⁴¹

Hizmetini Çorum'da yürüten Ali Haydar Efendi, şehrin dışında, Gürcü Köyü'nde bir bostan tarlası ekerek orada ikamet etmeye başlamıştır. Müridleri, dostları ve onu arzulayanlar bostan tarlasına ziyarete gelirlerdi. Çok zaman kavun, karpuz ve sebzeler arasında dolaşarak sohbet ve irşad ederdi. Böylelikle art niyetli kişilerin dikkatlerinden uzak durmaya özen gösterirdi. Faaliyetlerini yılın ekseriyetinde tarlada yürüttüğü için kendisine “Bostancı Hacı Ali Efendi” derlerdi. Ali Haydar Efendi, 1928 yılından 1957 yılında vefatına kadar yaklaşık otuz yıl Rıfâî târikatının manevî yükünü taşımıştır.

1.7. Talebeleri

Şeyh Hacı Kemal Efendi'nin nâkıb icâzeti verdiği zâtlar şunlardır⁴²: Kırıkkale'de Hacı Sadık Efendi ve Hacı Enver Efendi; Ankara'da Rıfat Efendi, Nazım Efendi, Hacı Ahmet Efendi ve Hacı Ramazan Efendi; Çankırı'da Hacı Ali Efendi; Çorum'da Hacı Ali Efendi; Erzurum'da Hacı Nazım Efendi; İstanbul'da Hacı Ali Efendi ve Ahmet Efendi; Kayseri'de Hayri Efendi; Kastamonu'da Hacı Yunus Efendi'lerdir. Nukabâ icâzeti verdiği herhangi bir kişi bulunmamaktadır.⁴³

Hacı Kemal Efendi'nin dervişlerinden Kamil Bozer, Kemal Efendi'nin kendisini dervişliğe kabul etmesiyle ilgili şunları aktarmaktadır: “Bir gün rüyamda bana ‘Burası Peygamber Efendimizin kabri’ dediler. Ben de ‘Ya Resulallah mübarek elini öpeyim’ dediğimde bir el uzandı o eli öptüm. - İnşallah Peygamber Efendimizin şefaatine, korumasına nail olanlardan oluruz.- Daha sonra uyandım, ağladım ama kimseye bir şey demedim. Bu görmüş olduğum rüya üzerine merhum Kemal Efendi

⁴¹ Ethem Erkoç, *age*, s. 165- 168.

⁴² Burada bulunduğu bölgede tarikat faaliyetini yürüten kişi anlamında kullanılmıştır.

⁴³ Emre Akdeniz, *agg*. Nâkıb ile nukabâ arasındaki fark için bkz; 31 nolu dipnot.

bana Rifâîlik dersi zikri evrâdı vermeyi uygun gördü. Bu rüyayı şeyhime anlatmadım. Ama bu rüyadan sonra şeyhimden Rifâîlik dersi almak nasip oldu.” Dervişlerin mizacına ve derecesine göre ders verirdi. Dervişin dersi, nâkıbın dersi farklıydı. Mesela bana 10 defa “Lâ ilâhe illallâh”, 10 defa Allahümme salli âlâ Seyyidinâ Muhammedin ve âlâ Âli seyyidinâ Muhammed”, 10 defa “Allah”, 10 defa “Hayy”, 10 defa “Hu” dersi vermişti.⁴⁴

Kemal Efendi’ye “*ben de derviş olmak istiyorum*” diyenlere, altı ay kadar sohbetlere katılmasını söyler, daha sonra o kişiler için istişâre yapardı. Mânevi makamlarla görüşmesinden çıkan sonuca göre belirli sayılarda tesbihâtlar, zikirler verirdi. Kadınlara ders vereceği zaman bir tepsiye su koydurur. Sonra su dolu tepsiyi ortaya koyar. Tepsideki suyun bir tarafına kadın müridi elini sokar, diğer tarafa da kendisi elini suya koyardı. Bu şekilde ders verme işi gerçekleşirdi.⁴⁵

1.8. Sosyal Hayatı ve Örnek Kişiliği

Hacı Kemal Efendi’nin günlük hayatı; sohbet, zikir, fikir, araştırma ve yazma ile geçirdi. Her gün istirahat hâle çekildikten sonra gece kalkar, namaz ve tesbihatı ile meşgul olurdu. Sabah namazına kadar süren bu durum, yaz ve kış aynen devam ederdi. Sabah namazına evinin yakınında camii olmasına rağmen merkezde bulunan Çarşı Camii’ne giderdi. Camii de imam hatip olarak görev yapan Cemal Hocanın kurra hafız olmasını dikkate alarak Çarşı Camiini tercih eder, hemen hemen tüm vakit namazlarını cemaatle kılmaya büyük önem arz ederdi. Camiden son çıkanlardan olur, evine gelirken evin ihtiyaçları olan ekmekleri fırından alır, evine girer girmez odasına geçer, şahsi işleriyle meşgul olurdu. Eğer yorgunluk hissederse, kısa bir zaman bu evrâddan sonra istirahat eder, yoksa kitapları ve yazıları ile meşgul olurdu. Gün içerisinde kendisine gelen ziyaretçiler ve müridlerine sohbet ve nasihatle bulunur, zikir ve fikir halkaları kurar, ehl-i imanı irşad etmeye çalışırdı. İlim adamlarına saygı gösterir, kendi yanına oturtur, iltifatlar ederdi. Gençleri okumaya teşvik eder, üniversite okumuş gençlerin tasavvufa yönelmesinden çok mutlu olur, ilmin faziletini anlatır, ilim ile amel etmeyi telkin ederdi.⁴⁶

---

⁴⁴ Kamil Bozer *agg.*

⁴⁵ Mehmet Tozluyurt, *agt*, s. 15.

⁴⁶ Bekir Dilmen, *agg.*

1.8.1. Hediyeleşmesi, Mektuplaşması ve Misafir Ağırması

Kemal Efendi, kendisine gelen hediyelerin, Cenâb-ı Hakk'ın bir ikramı olduğunu düşünüp, verenin de alanın da Allah (c.c.) olduğunu söylerdi. Özellikle bayram günlerinde hediyeleşmeyi severdi. Gelen hediye reddetmez, para olarak verilen hediye de asla kabul etmezdi. Çoğunlukla gelen hediyeleri ihtiyaç sahiplerine ikram eder, hediye yenilecek/içilecek bir şey ise fakirlere gönderilmesini emrederdi.

Müridin şeyhine mektup yazmasından pek hoş karşılamazdı. Yazmaya ‘kesinlikle edep dışı’⁴⁷ diye bir tabir kullanırdı. “*Makam sahibi dervişlerin şeyhine mektup yazması çok daha tehlikelidir*” derdi. Mektup konusunda dervişlerine: “*Sakin çok sevdiğin üstadına kalem yolu ile mektup yazma! Bu mesele öyle tehlikelidir ki, seni yolda bırakabilir. Tabii dediğimiz nakip ve nukabâ erkânı için geçerlidir. Zira bu mertebede kalem namahremdir. Gel, senin postacın, seher rüzgârı olsun ki gönlün neşe dolsun*” şeklinde nasihat ederdi.⁴⁸

Meşrû gördüğü her davete icâbet eder, büyük küçük ayrımı yapmadan çağrıldığı yere giderdi. Yapmış olduğu tüm seyahatler davet üzerine olurdu. Hatta davet edenler bizzat kendileri gelerek üstadı alıp götürürlerdi.

Kendisi birini davet ettiği, gideceği saatini evvelce bildirilirdi. Misafirin geleceği vakitte tertipli bir vaziyette hazır bulunurlardı. Söz verdiği halde sebepsiz yere vaktinde gelmeyenlere çok üzülürdü. Misafiri kapıda güler yüzle karşılar ve karşısında yer verirdi. Misafir için hangi mevzuu, hangi kelam faydalı ise o mevzuda konuşurlardı. Kısa bir zaman içinde misafir, niyet ve ihlâsının ölçüsünde mutmain olmuş bir halde, büyük bir neşe ile huzurlarından ümitli olarak ayrılırdı. Yine vedalaşırken misafirini kapıya kadar geçirir, dua ve niyazda bulunurlardı.⁴⁹

Kendi evinde, hemen hemen her gelen gruba ve ziyaretçilere, vakit girince sorulmaksızın yemek ikram ederdi. Bu yemeklerde asla aşırılığa kaçmaz, normal şartlarda her evde olduğu gibi, öğün yemeği yenirdi. Gerek davetlerde, gerekse kendi

⁴⁷ Bu meseleyi niçin “edepdışı” gördüğünden bahseden olmamıştır. Ancak türkiye’de darbelerin olduğu bir dönemde faaliyetlerini gerçekleştirdiği için, bu tarz yazılı belgelerin yazan kişiler için sıkıntı oluşturabilme ihtimalini de göz önüne aldığımızı düşünüyoruz.

⁴⁸ Salim Nursaçan *agg.*

⁴⁹ Bekir Dilmen, *agg.*

evinde, az yerdi. Ancak utanan ve sıkılanlara kendi eliyle yedirir, ikramda bulunurdu. Sofradaki turşu, tatlı ve yemekleri, Kemal Efendi kendi elleri ile misafirlerine yedirirdi. Muhîb ve ihvânı, bu tür ikramları mutlulukla yerler, biiznillah şifa olacağını düşünürlerdi. Yemeğe başlamadan önce ellerin yıkanmasının “*bereketi artıracığını*” ifade eder, yemek sonrasında da duayı ya kendisi okur veya herhangi bir kişiye okuturdu.⁵⁰

Gelen misafirlerine muhakkak bir şey bulur, hediye ederlerdi. Hatta kendisine hediye edilen kıymetli bir şeyi dahi misafirlerine vermekten çekinmezdi. Misafirleri için elindeki bütün imkânlarını seferber ederdi. Hasta olsa bile misafirlerine güler yüz göstermesini bilirdi. Misafirlerini yemeksiz göndermezdi.⁵¹

1.8.2. Güler Yüzlülüğü, Samimiyeti ve Mütevazı Hayatı

Özel bir dergâhı olmayan Şeyh Hacı Kemal Efendi, derviş ve ziyaretçilerini evinde ağırlar, sohbet ve irşadlarına evinde devam ederdi. Kapıdan karşıladığı mürid ve ziyaretçilerini, mütevazı bir şekilde buyur eder, kendisine ait küçük bir odada sohbetine devam ederdi. Sadece kitaplık ve minderlerin olduğu bu odada, güler yüzle, müşfik bir tavırla ziyaretçileri ile iletişim kurardı. Yüzünden asla tebessüm eksik olmaz, beden dilini alabildiğince kullandığı gözlemlenirdi. Yüz hatlarıyla, ifadelerindeki mânâ birbiriyle uyum arz ederdi. Küçük çocukla, çocuksu ve onun anlayabileceği ölçüde konuşur, büyüklere ise tecrübe ve bilgisinin düzeyine göre hitap ederdi. Çoğunlukla konuşmayı kendisi açar, vakar içerisinde tebliğine devam ederdi. Zengin fakir ayırt etmeksizin hepsine aynı davranır, sevgi ve samimiyetini alabildiğince gösterir, yanında bulunan ve ziyarete gelenlere edep ve erkân yönünden daima örnek olurdu. İkazlarında bile bir başka tatlılık ve şefkat sezilirdi. Bir takım iyilikleri över, kişileri misallerle teşvik eder, kötü örnekleri misallendirmezdi. Çoğul zamiri ile “*Bu bize yakışmaz, biz böyle yapmamalıyız*” gibi kimseyi itham etmeyen

⁵⁰ Bekir Dilmen, *agg.*

⁵¹ Torunu Emre Akdeniz misafirlerin gelmesiyle ilgili şunları anlatmıştır “*Aşure günleri olduğunda tüm dervişanı kendi evine davet ederdi. Bir gün babaannem şöyle dedi “Efendim, bu kadar derviş misafir gelip gidiyor yemekleri koyuyoruz bitmiyor” dediğinde dedem(Kemal Efendi) cevaben ‘orasını karıştırma’ diye tebessümle cevap vermişti. Dedemin vefatından sonra bu bereketin gittiğini babaannemden defalarca işittim. Yıllarca böyle devam edegelmiştir. Bir tencere fasulyeyi yaklaşık 100 kişinin yediğini ama vefatından sonra bu bereketin o kadar olmadığını söylemiştir. Bazı dervişleri ‘efendim sizlere yük oluyoruz’ dediğinde ‘oğlum bana ne yük olacaksınız tencere pişiyor siz nasipleniyoruz. Orasını karıştırmayın’ diye cevap verirdi. Hatta gelenlere eliniz ‘boş gelin siz bir şey getirmeyin’ derdi. ‘Efendim sizin fazla geliriniz yok’ denildiğinde ‘evladım gerek yok’ derdi. Emre Akdeniz, *agg.**

cümleler kurardı. Müridlerinin tüm dertleriyle dertlenir, onları çözmeye çalışırdı. Bu konularda herhangi bir sınırı yoktu. Kiminin manevi bir sıkıntısı, kiminin ailevi, kiminin maddi bir sıkıntısı vardı. Her konuda elinden geleni yapar, herkesi yardımlaşmaya, ihvânlık-kardeşlik şuuruna ermeye davet ederdi.

Kendi oğlunun emekliliğine henüz iki yıl kalmış olmasına rağmen, İstanbul ihvânından ileri gelen ve ticaretle uğraşan birileri, ısrar ederek, oğlunun istifasını sağlamışlar, İstanbul'da iş kurmak üzere oraya götürmüşlerdir. Bir müddet sonra işler hiç anlatıldığı üzere gitmediğini ifade eden oğluna, hemen Kırıkkale'ye dönmesini söylemiş, zararına ve devlet işinden istifa etmiş olmasına rağmen: *“Allah beni, oğlumla müridim arasında imtihan etti. Ben müridimi seçtim”* cevabını vermiştir.⁵²

Müridlerine ve çevresine kanaatkâr olmayı tavsiye ederdi. İstanbul'da bir tüccar müridinin yanına uğramış, tüccar Kemal Efendi'den *“ticaretinin düzelmesi için”* dua talep etmiştir. Kemal Efendi dükkânına bakmış, içerisinde tıklım tıklım beyaz eşya dolu olduğunu görmüş. Büyük mağaza sahibi ihvânına: *“Oğlum! Biz fiili dua edelim. Kırıkkale'ye döner dönmez maaşımı alayım sana yollayayım”* diyerek inceden inceye bu müridini ikaz etmiştir.

Yolda yürürken ayağını yere vurmaz, yani hırsla kapılarak yürümez, inanarak yürürdü. *“Her şeyin bir canı vardır. Yerler döşenmiş üzerinde geziliyor, ona hürmet etmek gerekir”* der, yürürken sağını solunu gözetmez, devamlı önüne bakardı. Orta bir şekilde vakarlı, sade bir yürüyüşü vardı. Yürüyüşünde asla böbürlenme olmazdı.

Hitap tarzına gelince, yaklaşık 29-30 yıl müridliğini yapan insanların belirttiğine göre, hiçbir insana ismi ile hitap etmemiş, âdab gereği ismin arkasına ‘Efendi’ kelimesini illâki eklemiştir. Bu küçük büyük demeden her yaştaki insana söylediği bir sözdü. Akşam yatağına yatarken ve sabah kalktığında yastığını eğilerek öpmeli ve demeli ki : *“Sen benim bu aciz vücudumu muhafaza ettin. Hakkını helal et”* derdi.⁵³

---

⁵² Bekir Dilmen *agg.*

⁵³ Salim Nursaçan, *agg.*

Temizlik konusunda çok titizdi. Gerek maddi gerekse manevi temizliğe büyük önem verirdi. Oturduğu yerde ufak bir noksanlık dahi olsa onu giderirdi. Her sene kapısını ve penceresini bizzat kendisi boyardı.⁵⁴

Tedbir ve ihtiyata çok önem verirdi. “*Tedbirde kusur eden insanın takdiri kötü olur, bunu kabullenmesi gerekir. Kulun yapması gereken ise tedbirli olmaktır*” derdi. Herhangi bir olayda karar verirken veya bir iş yaparken düşünerek, mantıklı, akılcı hareket eder, tedbirini almadan hiçbir iş yapmaya kalkışmazdı.

Verdiği sözü kesinlikle yerine getirirdi. Yerine getiremeyeceği sözleri vermezdi. Yarın olacak bir şey için tamam kelimesini kullanmaz “*İnşallah*” derdi. Yaptığı hizmetler için kimseye minnet etmezdi. Hiçbir zaman ve hiçbir yerde yalana müsamaha göstermezdi. Din ve tarikat yolunda önüne gelebilecek bir zahmeti, minnet ve nimet bilirdi. Her gece yatağına girmeden önce virdini okur, o gün yaptığı iş ve hareketlerden nefsini hesaba çekerdi. Özellikle yolculuğa karar verilen saatte çıkar, karar verilen gün ve saatte dönerdi. En ufak meseleleri bile yol arkadaşları ile istişare eder, yolculuk esnasında zuhur eden güçlükleri hoş karşılar, en ufak bir üzüntü ve sabırsızlık göstermezdi.⁵⁵

En çok ehemmiyet gösterdiği meselelerden bir tanesi de şöhret meselesi idi. “*Şöhrette afet vardır*” derdi. O dönem TRT’den gelen birkaç yetkilinin kanalda yayınlanacak bir programda konuk olmasını rica ettilerse de bunu kabul etmeyip bu isteklerini geri çevirmiştir.⁵⁶

1.8.3. Kadınlara ve Çocuklara Karşı Davranışları

Kızları ve torunlarına karşı çok müşfik bir baba ve dede olduğu gözlemlenen Kemal Efendi, bazen sohbet esnasında bir anda içeri giren torununu kucağına alarak birkaç dakika ilgilenir, gönlünü yapar, sonra sohbeta devam ederdi. Kendisini ziyarete gelenlerin yanında getirdikleri çocuklara sevgi ve ilgi gösterir, öper, başlarını okşar, dua eder, bazen de kısa sorular sorarak onlarla iletişime geçerdi. Çocukların, özellikle ibadet ve zikir yaparken ki durumlarını çevresindekilere göstererek onun üzerine dikkatlerin yönelmesini sağlar, bu yaştaki çocukları böylelikle ibadete teşvik ederdi. Gençlere iltifatlarda bulunur, bir büyük olarak vakar

⁵⁴ Kamil Bozer, *agg.*

⁵⁵ Mehmet Tozluyurt, *agt*, s. 18.

⁵⁶ Emre Akdeniz. *agg.*

ve şefkatle onlara yaklaşır, tavsiye ve nasihatlerde bulunurdu. Gençlik çağlarının getirdiği aile büyükleri ile çatışmalarda, her iki tarafa da müspet tavsiye ve telkinlerde bulunurdu. Babası ile tartışan bir müridine: “*Oğlum! Babanın duası asla red olunmaz. Hem dünyevi hem de uhrevi kayıplara uğrarsın. Babanı say. Güzellikle durumları izah et. Gönlünü kırma*” diye tavsiyede bulunmuştur. Yine birçok zaman, gençlere: “*Baba meyhaneye götürülmez ama meyhaneden getirilir.*” Bu konuda bile onlara hizmetin evlatlık gereği olduğunu ve asla yüksünülmemesi gerektiğini izah ederdi. Babaların evlatları hakkındaki şikâyetlerine karşı empati kurmaları gerektiğini öğütler, kendi gençliklerini hatırlatır, asla beddua etmemeleri için telkinlerde bulunurdu.⁵⁷

Kadınlara şer’i ölçüler içinde davranış sergilerdi. Hiçbir kadının elini tuttuğu vakî değildir. Sohbet verirken kadınlar ile erkekler hiçbir zaman bir arada oturmazdı. Kadınlar ile erkeklerin beraber zikir yapmalarının dine uygun olmadığını söylerdi.⁵⁸

Hanım müridlerine karşı sünnet üzere hareket eder, onların muhabbetlerinin aşırıya kaçacak şekilde sünneti aşmalarına müsaade etmezdi. Kadınlarla musahafalaşmaz, ders verirken cübbesinin bir ucunu tutturarak biât alırdı. Yalnız olarak kadınlarla sohbete asla müsaade etmeyen Kemal Efendi, yanında mahremi veya kadınlar topluluğunun olmasına dikkat ederdi. Erkeklerle sohbet ettiği kadar, kadınları da asla ihmal etmez, onların hassas, duygusal yönlerine hitap ederek konuşurdu. Tesettüre dikkat etmek, kocalarına iyi davranmak hususunda teşviklerde bulunur, maneviyata yöneltmek, maddi şeylere kalbi bağlamamak hususunda uyarılar yapardı.

Çocuklara çok mülayim ve sevecen davranırdı. Asla sert davranmazdı. Çocuklarla çocuk olur, evine misafir olarak gelen çocukları kapıda karşılar, onlarla özel olarak ilgilenirdi. Çocukların, geleceğin büyük insanları olacağını ve iyi yetiştirilmesi gerektiğini söylerdi.⁵⁹

1.8.4. Giyinişi ve Yemek Âdabı

Gece, gündüz, sokakta ve evde başı açık gezmeye özen gösterirdi. Uyurken bile takke ile yatardı. Temizliğe ve düzene çok dikkat ederdi. Giyindiği

⁵⁷ Salim Nursaçan, *agg.*

⁵⁸ Bekir Dilmen, *agg.*

⁵⁹ Emre Akdeniz, *agg.*

elbiselerin renk uyumuna, yaşına göre seçimine, temizliğine ve ütülü olmasına özen gösterirdi. Geniş ve bol elbise giyer, kışın pardesü, yazın ceket giyerdi. Dışarıda cübbe, sarık giymezdi. Dervişlerin de halk içinde kılık kıyafetle sivirmemelerini ister, onları sık sık uyarırdı. Sakal ve saçının düzenli olmasına dikkat ederdi. Seyahate çıkacağı zaman, gereksinim duyacağı neyse tamamını çantasına alır, bıçak, makas, iğne gibi edavâtları dahi ihmal etmezdi. Seyahat esnasında bunların yanında olmasını dervişlik âdabından görürdü.

Yemek evvelinde ve sonunda muhakkak ellerini yıkardı. Sofraya gayet ta'zimli olarak iki dizleri üzerine otururdu. Önlerine ne konulursa onu yer, besmele ile başlayıp sofraya duası ile yemeğini tamamlardı. Yemeğe tuzla başlar, lokmaları gayet küçük alır, normal çığner, yemeği ağır ağır ve sükûnetle yerdi. Daima önünden alırdı. Yemek çok sıcak ise soğumasını beklerdi. Bilhassa, yemeğin sessizlik ve sukûnet içerisinde yenilmesine çok itina ederdi. Yemek seçmez, az olmak şartıyla hepsinden birer ikişer lokma alırdı. Önüne ne konulursa konulsun (kuru ekmek dahi olsa) büyük bir saygı ve şükürle yerdi. Bir defa olsun az pişmiş, tuzlu veya tuzsuz, tatlı veya tatsız olmuş gibi sözler söylediği duyulmamıştır. Yer sofrasını tercih eder, yemeğe hep beraber başlanılmasını isterdi. Her şeyin vaktinde yapılmasını istediği gibi, nizam bakımından yemeğinde saatinde hazır olmasını arzu ederdi. Günde iki öğün yemek yerdi. Pek aşırı yemek yemezdi. Yemek yerken ağzını asla şapırdatmaz, bu esnada hiç kimsenin yüzüne de bakmazdı. Suyu içeceği zaman bardağı iki elle tutar, üç yudumla içerdi. Su içtikten sonra elindeki bardağı yere koyarken yavaşça bırakır, ses çıkmamasına özen gösterirdi.⁶⁰

1.9. Dini Hayatı ve Sünnete Bağlılığı

Tasavvuf ehli, Kâdirîyye ve Rıfâîyye şeyhi olan Şeyh Hacı Kemal Efendi, her şeyi yerli yerinde yapmayı seven, mülayim, Sünnet-i Seniyye'yi kendisine hayat rehberi edinmiş, tam bir ehl-i sünnetti. Sünneti yaşamaya ve uygulamaya dikkat ederdi. Samimi bir İslamî yaşantısı vardı. Bilhassa sabah namazlarını camide cemaatle beraber kılmaya çok özen gösterirdi. Çoğunlukla camide namaz kılmayı

---

⁶⁰ Emre Akdeniz, *agg.*

insanlara tavsiye eder, cemaatle namaz kılmanın derecesinin ve faziletinin daha fazla olduğunu anlatırdı. Gereksiz boş sözlerden uzak dururdu.⁶¹

Ne olursa olsun dilin asla lanete alıştırılmamasını, bunun bir tarikat, âdab ve geleneği olduğunu söyleyen Kemal Efendi, küfür sözcüklerinin kullanılmasının manevi zarar vereceğinden bahsederdi. Ağız, yüz, göz gibi azâlara küfür etmenin, özellikle bu uzuvlarda mânen tecelli eden ‘Muhammedî Nûr’a yönelebileceği tehlikesine işaret ederdi. Hoş sohbet, saygı ve sevginin hâkim olduğu, insanların incitilmemesi gereği üzerinde ısrarla durur, kazanılan manevi hallerin bunlarla desteklenmesi gereğini işaretler, aksi durumu da bunların kaybına sebep teşkil edeceğini izah ederdi.⁶²

Rasulullah’ı (sav) her konuda örnek alınmasını sık sık söyler, ancak bunu kürsüden vaaz eden vaizler gibi “*bu sünnettir. Hadislerde böyle geçiyor*” şeklinde anlatmazdı. Evdeki ve dışarıdaki halleri, üslubu, tavırları, oturup kalkarkenki hali, tuvalete-banyoya girip çıkması, yolda yürümesi, misafire olan üslubu kısacası her haliyle sünneti yaşar ve yaşayarak öğretirdi. Nasihatleri ve emirleri kısacası her hali hep Kur’an-ı Kerim’den ve Sünnet-i Seniyye’den, evliyanın sözlerinden ibaretti.⁶³

Alleme'l-esma'nın tektir sultanı,

Zâhirin, Bâtının Asarı Ahmed!

Her kelamı yüz bin mânâ misali,

Feyiz deryasının, sultanı Ahmed!

Uyuma gel gafil zikreyle işi,

Çok ağlattın, ne olur güldür fakiri,

Kemal'i kabul et, günah kirini,

---

⁶¹ Süleyman Ömür, Şaban Kılıç ile “*Hacı Kemal Akdeniz Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufi Görüşleri*” konulu görüşme, Merkez/Kırıkkale, 16.01.2018.

⁶² Salim Nursaçan, *agg.* “Şu satırları anlatan bu fakir, sağlığında birçok defa Kemal Efendi'nin çıkmış olduğu seyahatlerine katıldım. Erzincan'da bir hafta civarında kaldığımız bir gezide, sabah namazında gece yatıncaya kadar birlikte idik. Kendisinden hiç ayrılmadık. Kayseri'ye döndüğümüzde, ağabeyimle birbirimize davranışlarımız o hale gelmişti ki, hiçbir konuşmamızda emir sigasını kullanmıyorduk. “Bunu yapar mısın”, “şöyle olsa iyi olmaz mı?” gibi ifadeler kullanırdık. Yani onun tavır ve davranışları öyle güzeldi ki karşısında bulunanları etkiler, onlara örnek olurdu.

⁶³ Emre Akdeniz, *agg.*

*Enbiya serveri burhan-ı Ahmed!*⁶⁴

1.9.1. Abdest ve Namazla İlgili Davranışları

Namazda tadil-i erkâna çok dikkat eder, daima secde edeceği yere bakardı. Abdest alırken kollarını özellikle üçer defa yıkamaya özen gösterirdi. Bir insanın abdest alırken kolunu çeşmenin altına tutup da yıkasa ve kolunun üstünden birçok su akıtsa da yine de bir kere yıkandığını önemle anlatırdı. Aslolanın ise avuca suyu alıp kolları üç kere yıkamak olduğunu söylerdi. Her an abdestli olmaya çalışır, abdestli olmayı nöbet tutan askerın silahına benzetirdi. “*Derviş olan kimse şeytan ve nefse siper olan abdesti almalıdır*” derdi. Ayrıca her kıldığı namazın arkasından *La ilâhe İllallah* lafza-i celâlini dilinden eksik etmezdi.⁶⁵

Mâun Sûresinde geçtiği üzere gösteriş için namaz kılanların hüsrana uğrayacağını, namazlarından gafil olduklarını, eğilip kalkmaktan başka bir şey yapmadıklarını anlatırdı. “*Ben dereceyi namaz kılanlara verirdim, namaz kılmayana derece vermem. Çünkü o Rabbime secde ediyor Allah'a secde eden ve etmeyen bir olmaz*” derdi.⁶⁶

Namazda huşu duymak, noktasında gelen sorulara “*iyi abdest alınması gerektiğini*” ifade eder, namazdan önce beden ve ruh temizliğinin önemine dikkatleri çekerdi. Namaz esnasında, huzura ve mânâyâ dikkat edilmesini tavsiye eder, “*ıyyake na'büdü ve ıyyake nestain*” âyetini okurken asla kalbin Allah'tan ayrılmaması, başka şeylerin düşünülmemesi gerektiğinden çok sık bahsederdi. Namaz bitiminde dua ve tesbihatsız kalkmanın, sofradan tatlı ve meyvesiz kalkmaya benzediğini söyleyerek bunlara teşvik ederdi.⁶⁷

Namazlarda tadil-i erkâna göre kılınmasına çok dikkat ederdi. İftitah tekbirini alırken nelere dikkat edilmesi gerektiğini anlatırdı. Eller yukarıda iken “*Allahu Ekber*” denildiğinde avuç içinin ahiret, dışının dünya olduğunu, bunun anlamının “*Dünyayı geriye attım ya Rabbim sana döndüm*” demek olduğunu dile getirmiştir. Tadil-i erkâna riâyet edilerek ifa edilen namazın, huzurlu ve sevabına nail olunacağını, tadil-i erkânın farz hükmünde olduğunu sürekli hatırlatırdı. tesbihatların

⁶⁴ Akdeniz, *Akdeniz Divânı*, s. 57, 58.

⁶⁵ Mehmet Tozluyurt, *agt*, s. 18.

⁶⁶ Bekir Dilmen, *agg*.

⁶⁷ Bekir Dilmen, *agg*.

anlamalarını anlatırdı. Bu konu Kamil Bozer şunları anlatmıştır. “*Namazımızı bizlere sürekli hatırlatıp namazlarımızı bilinçli, ibadetlerimizi şuurlu bir şekilde yapmamıza vesile olurdu. Allah ondan razı olsun. Rükûdan kalktığımızda ‘semiallahü limen hamideh’ dediğimizde ‘Rabbimizin işiten duyan bizleri her zaman her daim isteklerimize karşılık veren bir Allah olduğunu, Bizi yaratan olduğunu’, secdeye vardığımızda ‘Sübhane Rabbiye'l-A'lâ’ dediğimizde ‘Alânının âlâsı, Yüceler yücesi, Senden başka gidecek kapımız yok. Senden başka gidecek kimsemiz yok. Ben aciz bir kulum senin kapına geldim Senden başka gidecek kapım yoktur ya Rabbi! Acizâne, fakirhâne, halisâne, kapına geldim. Bizleri bu şekilde boş çevirm’*”⁶⁸

Namazı kıldırarak birisi olduğu zaman namazı kıldırılmazdı. Namaz kıldırmanın büyük bir sorumluluk olduğunu söyler, hafızlara ve hocalara çok ehemmiyet verir, onlara saygı gösterirdi. Namazları kılarken boynu bükük bir şekilde namaz kılardı. “*Niye böyle yapıyorsunuz?*” diye sorulduğunda “*burası Peygamber Efendimiz (s.a.v)’in makamı başlarken de, ayrılırken de onun yüzünü düşündüğümünden ondan dolayı böyle yapıyorum*” derdi. Namazlarını çoğunlukla camide kılar. Namazın sonunda zikir çekmeden, üç esma okumadan yerinden kalkmazdı. Rıfâî esması, Kâdirî esması ve 7 esma'yı okumadan yerinden kalkmazdı.⁶⁹ Peygamber Efendimiz (s.a.v) hadisi şerifinde “*Namazınızı süsleyiniz*” buyurmuşlardır. Kur'an okumakla ve zikirle namazını süsler, dervişlerine de böyle tavsiye ederdi.⁷⁰

Kemal Efendi, “*her meşâyihın kendisine verilmiş olan özel halleri vardır*” derdi. Uyumama, tuvalete çıkmama ve daima abdestli olma halleri vardır. Torunu bu konuda şunları anlatır: “*Seferdeyken geceleri uyumazdı. Her zaman uyanık bir vaziyette dizleri üzerinde otururdu. Normal günlerde de sabah namazından sonra uyuma alışkanlığı yoktu. Namazlarını her zaman cemaatle kılar ve namaz kıldıktan sonra camide belli bir süre kısık bir sesle zikrullâh ile meşgul olur, daha sonra camiden ayrılırdı.*”

⁶⁸ Kamil bozer, *agg.*

⁶⁹ Bu esmaların neler olduğu hakkında “zikir erkânı” bölümünde yer verilmiştir.

⁷⁰ Kamil bozer, *agg.*

Seferde veya başka bir sebepten camii yakınında olamadığımızda dervişlerin içinden imam hatip görevi olanların öne geçmelerini söyler, imamete geçmezdi.⁷¹ Bir defasında müridler namaz kıldırımları için çok ısrarcı oldular. Kemal Efendi cevaben: *“namaz mü’minin miracıdır, sırrıdır, bunu kaldıramazsınız, namazda meşâyıhta bir hal vardır, bazen cemaatle namaz kıldırırken bir hal geliyor, imamlık yaparken başka bir hal geliyor ve öylece kalıyoruz oğlum. Namazdan çıkamıyoruz, o yüzden kaldıramayabilirsiniz”* dedi. Sonra cemaatle namaza başladılar, secdeye gittiklerinde Kemal Efendi secdede belki bir saat kalmıştır. Namazı bozanlar oldu, sonra herkes namazı bozdu. Kemal Efendi aynı hal üzere bir müddet daha kaldı namazı tamamladı, sonra kalktı ve dervişlere dönerek *“oğlum namazı iade edin tekrar kılın”* dedi. *“Efendim niye böyle oldu”* diye sorulduğunda *“işte namazda öyle bir hal geliyor ki nerde olduğumuzu unutuyoruz. Ama sadece imamette iken oluyor. Çünkü imamet makamı vekâlet makamıdır. Resulullah’ın vekâlet makamıdır. Gelen hal üzerine vücut bunu kaldıramıyor. Yerden kalkamıyoruz. Ağır bir makamdır, zordur.”* demiştir.⁷²

Kemal Efendi namaz ibadetine ayrı bir değer verir, kitaplarında da namaz konusuna değindikçe okuyucularına da nasihatler de bulunur: *“Âlemi kesretin zindanında biraz olsun kendine gel de nefsini tanı. Gecenin üçte birinde uyanık olup secde-i Rahman'a varıp gözyaşı dökesin. Bir aşk sahrasında ilerleyenler hiçbir zaman sapıtmadılar. Bu fenâ denizinde teslimiyet gemisini başıboş bırakmayanların sonu mecburiyetten başka değildir. Bu sözlerime sakın ola ki itiraz etmeyesin. Buna itiraz aşk yoluna canı feda etmeyenlerin sözüdür”* demiştir.⁷³

1.9.2. Kur’an-ı Kerim Okuması ve Dinlemesi

Kemal Akdeniz Efendi’nin ahlakı, âdabı, her hali Peygamber (s.a.v) Efendimize uygundu. Yemede, içmede, giyim âdabında, yolculuklarında, beşeri münasebetlerinde, aile hayatında, namaz, oruç, hac gibi vesaire hususlarda ve diğer

---

⁷¹ Emre Akdeniz *agg.* “Abdestini alırken suyu fazla harcamaz, ölçülü kullanırdı. Her amelde olduğu gibi bu işte de haddi aşmamak gerek, israftan sakınmak gerek derdi. Yanında olduğum zamanlarda musluk kullandığını çok az hatırlıyorum. Elime, abdest alırken kullandığı kabı verir ve suyu dökmemi isterdi.”

⁷² Emre Akdeniz, *agg.*

⁷³ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 562.

hususlarda peygamberimizi derin bir aşkla rehber edinmiştir. En büyük ibadetin en küçük sünnete ittiba etmek olduğunu düşünürdü.

Kur'an-ı Kerim okumak, dinlemek ve ahkâmını tatbik ve tebliğ etmek, Peygamberimiz'in hadislerini okumak, onları şerh etmek ve diğer peygamberlerin ve Allah dostlarının menkıbelerini ve nasihatlerini okumak ve anlatmaktan çok hoşlanırdı. Her gün Kur'an okumaya büyük özen gösterirlerdi. “Eğer bir evde Kur'an okunuyorsa o evde hastalık olmaz.” derdi. Hafızlara büyük önem verirdi. Çünkü onların Kur'an'ın koruyucuları olduğunu belirtirdi.⁷⁴

Kur'an'ı kendi okur, kendi dinlerdi. Hiç kimseyi Kur'an-ı Kerim tilavet edilirken konuşurmazdı. “Kuran dinlemek farzdır. Ahmet, Mehmet okuyor demeyeceksin, konuşan Allah'ın kendisidir” der, buna istinaden sevgi, saygı ve huşu ile dinlenilmesini isterdi.

Kur'an-ı Kerim okuyanlara hafızlara, hocalara çok saygı gösterirdi. Kitap ve sünnete çok bağlıydı. Haftanın belirli zamanlarında, özellikle perşembeyi cumaya bağlayan gecede tevbe-i istiğfar zikri yapardı. Pazarı pazartesiye bağlayan gecelerde ise din ve iman içerikli sohbet yapardı. İnsanları daha fazla günahta kalmamaları için, kötülükten uzaklaştırmak, şerlerden korunmak, dini sevdirmek için sohbetler yapardı.⁷⁵

Kemal Efendi Kur'an'a bağlılığını yeri geldiğinde ilahilerine de yansıtmış, şiirlerinde hem Kur'an'ın icazını dile getirirken, diğer taraftan tebliğ vazifesini de yapmıştır.

İster isen sırları

Kur'an'a gel Kur'an'a

Kâinatın tek yolu

Kur'an'a gel Kur'an'a.

Kur'an târife sığmaz

Acizdir kalem yazmaz

---

⁷⁴ Emre Akdeniz, *agg.*

⁷⁵ Şaban Kılıç, *agg.*

Diridir ölü olmaz

*Kur'an'a gel Kur'an'a.*⁷⁶

1.9.3. Oruç Âdabı

Pazartesi ve perşembe günlerini sünnete binâen hep oruçlu geçirirdi. Muharrem orucuna ise ayrı bir önem verirdi.

“İnsanoğlunun oruç tutarak sıhhatli olacağını, maddi ve manevi kirlerden arınacağını” söylerdi. Ona göre oruç, başlı başına bir ibadettir. Hatta ibadetin özüdür.⁷⁷ Çünkü oruç insanı hem bedenen hem de ruhen terbiye eder.

Oruç ibadetinin şeriattaki yeri başka, ehl-i tasavvufa göre ise başkadır. Şeriattaki oruç, gündüz olunca yemekten, içmekten, nefsanî arzulardan berî olmak, yani bütün meşru münasebeti terk etmekten ibarettir. Ehl-i hakikâtin orucu ise, gündüzleri ve geceleri bütün duyguları kollamak, bütün haramlardan kendini uzak tutmaktır. Çirkin olup akla uymayan işleri, zâhirde olduğu gibi bâtında da terk etmektir. Ehl-i Hakikâtin tuttuğu gibi oruç tutar ve bu şekilde oruç tutmayı tavsiye ederdi.⁷⁸

Oruçlu iken Cenâb-ı Hak Teâlâ'yı güzel isimleriyle çokça zikrederdi. Hevasından bir şey konuşmaz, tasavvuf ölçüsü içerisinde kalırdı. Bir başkası hakkında asla konuşmaz, konuşan olursa “*biz, bizi konuşalım*” derdi. Ağzını yemeden, içmeden kesmekle mânâyâ kavuşacağını zannedenlerin yolda kalacağını söylerdi. Oruçlu bulunduğu günlerde rûhunun kuvvetlendiğini ve maneviyatının yükseldiğini aleni olarak fark ettiğini ifade ederdi.⁷⁹

Sahur ve iftara çok dikkat ederdi. Müridlerine “sahura kalkın, çünkü sahurda ayrı bir rahmet vardır” derdi. Çok az bir şeyle de olsa sahur etmeye çalışırdı.

1.9.4. Sadakaya Verdiği Önem

Kemal Efendi son derece cömert bir insandı. Kendisinden yardım istenildiğinde asla geri çevirmez, güler yüz ile ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarını gidermesi için fazlasıyla verirdi. Sadaka verirken mümkün olduğu kadar تنها bir

⁷⁶ Akdeniz, *Akdeniz Divânı*, s. 39.

⁷⁷ Bekir Dilmen, *agg.*

⁷⁸ Mehmet Tozluyurt, *agt*, s. 20–21.

⁷⁹ Salim Nursaçan, *agg.*

yeri tercih ederdi. Sadakayı vereceği kişinin yanına gidip güzel bir üslupla ona durumu izah eder, büyük bir alçak gönüllülük, nezaket ve güler yüzlülükle o kişiye verirdi. Verdiği sadakayı sadece alan kişi görürdü. Sağ elin verdiğini sol elin görmemesine dikkat ederdi. Bu konuda gösteriş yapmaktan çok korkardı. Sadakayı mümkün olduğu kadar hakiki ihtiyaç sahiplerine verirdi. Sokakta dilencilik yapanlara, az bir miktar yardım yapmayı ihmal etmezdi.

Emekli olduktan sonra herhangi bir işte çalışmamasına, fazla bir gelirlerinin olmamasına rağmen, ihtiyaç sahiplerine yediğinden yedirir, giydiğinden de giydirirdi. Herhangi bir kederin giderilmesi için kendilerinden dua isteyenlere, sadaka vermeleri tavsiyesinde bulunur, dua ederdi. Sadaka vermekten dolayı çok mutlu olur, sadaka vermenin Allah'ın bir nimeti olduğunu belirtirdi.⁸⁰

1.9.5. Kabir Ziyaretleri

Kemal Efendi, kabirleri belirli günlerde ziyaret etmeyi tavsiye ederdi. Özellikle kabir ziyaretlerini çarşamba ve cuma günlerinde yapardı. Fakat kabirlere fazla sık gitmezdi. Hatta Çorum'da bulunan şeyhinin kabrine bile çok nadir gitmiştir. Kabirde kendi nefesine ve şeyhine, bütün Müslümanlara dua ederdi. Evvela şeyhini sonra kabirde yatan velileri, kendisine bir vesile kıldığı gibi şeyhine râbita kurup tevessül ederdi. Kabirde genellikle Rahman Sûresini okurdu. (Sebebi sorulduğunda herhangi bir açıklamada bulunmamıştır.) Sonra ta'zimle ayağa kalkar, “*Esselâmü aleyküm ya veliyyallâh*” deyip İhlâs ve Fatiha Sûrelerini okuyarak oradan ayrılırdı.⁸¹

Torunu Emre Akdeniz dedesiyle beraber gittikleri kabir ziyaretleriyle ilgili şu anılarını anlatmıştır. “*Beni de yanında götürdüğü seferlerde o şehrin meşhur evliyâlarının türbelerine gider, kabir ziyaretleri yapardık. Yine bir gün İstanbul'da Aziz Mahmud Hüdaî Hazretlerini ziyarete gittiğimizde sandukanın yakınında, yerde, eski bir kap içinde madeni eski paralar gördüm. İçeride kimse yoktu. O eski kapla beraber paraları hemen dedeme götürdüm. O da bana gülümseyerek “bu kap ve paralar Pîr Aziz Mahmut Hüdaî hazretlerine ait ama sana hediye etti” deyip iyi saklamamı tavsiye etmişti. Yine bir gün İstanbul'da Benli Baba denilen mübarek bir zâtı ziyarete gittiğimizde türbenin içerisinde Benli Baba'yı halalarımınla (Şenel Hanım*

---

⁸⁰ Emre Akdeniz, *agg.*

⁸¹ Şaban Kılıç, *agg.*

ve Ülker Hanım da yanımdayken) beraberce gördük ve ben çok korkmuştum. Dedem korkmamamız gerektiğini o zâtların herkese görünmediğini, bu yolun yolcusu olanlara görüldüğünü dile getirmiştir. Rabbim o mübarek zâtların yolundan gitmeyi hepimize nasip eylesin.”⁸²

1.9.6. Mübarek Gün ve Gecelere Verdiği Önem

Dervişin mübarek günlerde oruçlu olmasını, mümkün olduğunca dünya işi yapmamasını tavsiye ederdi. Mübarek gecelerde Ankara’da ise Tâceddin Sultan Camii’nde gecenin anlam ve önemine uygun sohbetler yapar, mübarek gece hakkında bilgi verir, özellikle takvâ üzerinde dururdu. Bu sohbetlerin akabinde zikrullâh-ı şerif başlar, bazen de bu anlarda burhanlar yapılırdı.

Zikirde özellikle âdab ve erkâna çok dikkat ederdi. Erkânsız zikrin olmayacağını söylerdi. Zikrin âdabını bozan kimseye anında müdahale ederdi. Edebin olmadığı yerler hakkında “Aslan görmüş gibi böyle yerlerden ve böylelerinden kaçın, uzak durun” derdi. Sohbet sonrası evine gittiğinde de mümkün olduğunca o geceleri ihya etmeye çalışırdı.⁸³

Kâdirî-Rıfâî geleneğinde, aşure gününün büyük önemi vardır. Bugünde tüm dervişler ya öncesinden başlamak veya o günden bir gün sonrasında tutmak şartı ile oruçlu olurlar. Aşure günü, oruçlu dervişân iftar vaktinde toplanıp, ekmek olmaksızın, sadece aşure ile oruçlarını açarlar. Daha sonra akşam namazını cemaatle kıldıktan sonra çaylar gelir, bu sırada Ehl-i Beyt ile ilgili kasîdeler, ilahiler okunur, günün anlam ve önemine binâen bilgiler verilirdi. Yatsı namazından sonra zikre geçilir. Bu gece daha uzun tutulan zikirler meclisi gecenin geç saatlerine kadar sürer. Eğer şeyh efendi veya yetkili nukabâ hazır ise, Rıfâîlere has burhan geleneği icra edilirdi.

---

⁸² Emre Akdeniz, *agg.*

⁸³ Emre Akdeniz mübarek gecelerle ilgili bir anısını da şöyle anlatmıştır: “Bir keresinde Sadık amcanın evindeydik, kış günüydü. Zikirler ve sohbet bittikten sonra dedemde farklı bir hal oldu ve dedem birden gülmeye başladı ve dedemin güldüğü çok nadirdir. “Oğlum vallahi de billahi de bugün kadir gecesidir. Tam denk getirdik. Bu günün Kadir Gecesi olması itibariyle çok uğurlusunuz oğlum bu gece uyumayalım” dedi ve o gece kimse evine gitmedi. Gün doğana kadar zikrullâh oldu. Hatta o gün bazı dervişlerin seher vaktinde ağaçların secdede olduklarını gördüklerini anlatmışlardır. Bunu gelip dedeme anlattıklarında “dur oğlum konuşursan dilini koparırlar” demiştir. Daha sonra bu meseleyi bana bir abi anlatmıştı.”

1.10. Hac Yolculuğu

Kemal Efendi çalıştığı fabrikadan emekli olmuş, bir sene sonra oğlunu askere yolladığı gün, kendisi de Bağdat treni ile Hac yolculuğuna çıkmıştır. Bu yolculuk 6 ay sürmüştür. Bu süre zarfında Bağdat'a gidip, Abdülkâdir Geylanî Hazretlerinin de türbesini ziyaret etmiş. Zikir yaptırmış, orada bulunan insanlar tarafından saygı ile karşılanmıştır. Suriye'nin Halep şehrinde bir mezarlıktan geçerken otobüsü durdurmuş, mezarlıktakilerle konuştuğu yanındaki kişiler tarafından anlatılmıştır. Daha sonra Irak topraklarına İmam Hüseyin Efendimizin mezarına geldiğinde burada kimsenin yatmadığını, İmam Hüseyin'in kabrinin annesinin yanında medfun bulunduğunu, yani kabrinin Medine'de Cennet-ül Baki'de olduğunu söylemiştir.⁸⁴ Şam ve Hama'ya da uğradığı bu yolculukta, 21 gün civarında Şam ve Hama'da kalmış, bu bölgenin meşâyihî tarafından sevgi ve saygı görmüştür. Hatta bu bölgenin meşâyihinin ileri gelenleri, kendisine hangi dergâhı isterse verebileceklerini, yeni dergâh bile yapabileceklerini, ısrarla Şam'da kalmasını rica etmişlerdir. Şam'da kaldığı müddet içerisinde en lüks otellerde kendisini ağırlamaya çalışmışlar, Kemal Efendi'yi ikna edemeyince, Mekke'ye kadar kendi araçlarıyla bırakmışlardır.⁸⁵

O yıl Ramazan-ı Şerif'e Hicaz'da giren Kemal Efendi, Mescid-i Haram'da Kâbe karşısında altınoluk altında zikrullâh-ı şerif yaptırmıştır. Ziyaretine gelen yerli yabancı tüm Müslümanların katıldığı bu zikrullâh esnasında polisler müdahale etmek isteseler de Pakistanlı bir zât korkmamalarını söyleyerek devam etmelerini ister. Nihâyetinde polisler tarafından yetkililer önüne götürülen Kemal Efendi'ye icâzeti sorulur. O daha önceden Ahıskalı Ali Haydar Efendi'nin kendisine bu olayı haber vermesinden dolayı icâzeti yanındadır. Elindeki icâzeti gören yetkili, özür dileyerek Kemal Efendi'yi bırakır.⁸⁶

Bir müddet sonra Kemal Efendi'yi, dönemin Kralı Kral Faysal sarayına çağırır. Sarayda birkaç meşâyihî olan zevât vardır. Sohbet esnasında Kemal Efendi duvarda asılı olan bir kılıç görür. Hızlı hamle ile kılıcı alan Kemal Efendi, krala burhan yapar. Korumaların şaşkınlığı içerisinde gerçekleşen bu olay, orada

⁸⁴ Bu bilgiyi neye dayanarak söylediğini çalışmamızı yaparken bulamadık.

⁸⁵ Bekir Dilmen, *agg.*

⁸⁶ Emre akdeniz, *agg.*

bulunan Arap misafirleri panikletir. Kral, Kemal Efendi'nin elini öperek “*Efendim bunlar, bu tip şeyleri bilmezler*” diyerek Kemal Efendi'ye izzeti ikramda bulunur.

Hac vazifesinde 39 kişiden oluşan bir topluluk görür. “*Bu nedir*” diye sorduğunda kırkların topluluğu olduğunu söylerler. “*Neden 39*” diye sorduğunda “*Seni bekliyoruz. Seninle beraber kırkız*” demişlerdir. Hac dönüşünde tekrar o mübarek yerlere gideceği zamanı sabırsızlıkla beklemeye başlar, aşırı özlem duyardı. “*Medine'de bir post kadar bile yerim olsa bana yeter*” dediği çok olurdu.⁸⁷

1.11. Sohbetleri

Sohbet mevzularını; âyet-i kerime, hadis-i şerif, Peygamberimiz'in ve diğer enbiyâ-ı azâm, ashâb-ı kiram ve evliya-ı zevil ihtiram hazerâtının ahlakları, gazâları, Allah yolunda fedakârlıkları, sabır ve tahammülleri, tavır, hareket ve nasihatleri teşkil ederdi. Sohbetlerinde, kutbu'l ahtâb diye bilinen 4 büyük zâtın sohbetlerinden bahseder, nasihatlerde bulunurdu. İsmail Hakkı Bursevi'nin *Rûhu'l-Beyan*'ını, Sülemi'nin *Hakâiku't-Tefsîr*'ini, Kuşeyri'nin *Letâifu'l-İşârât*'ını okur ve okunmasını tavsiye ederdi. Abdülkâdir Geylanî hazretlerinin *Fethu'r-Rabbani*, *Fütûhatü'l-Ğayb*, İmam Gazalî'nin *İhyâu Ulûmi'd-Din* ve *Mükâfeşetü'l-Kulûb*, Ahmed er Rıfâî'nin *Hâletu'l Ehli'l-Hakikâtu MaAllah*⁸⁸ kitaplarından okurlardı. Ayrıca Asım Köksal'ın *İslam Tarihi*'nden, Seyyid Kutup'un *Fî Zilâli'l-Kur'an* tefsîrinden, *Şemâ'u'l-Maârif* kitaplarından da okurlardı. “*Hangi tefsîri okuyalım*” gibi sorulara cevaben “*Eğer Rûhu'l-Beyân okuyabilerseniz çok faydalanırsınız*” diye tefsîr okumalarına teşvik ederdi. Sohbetlerinde bulunanlar niyet ve nasip kabiliyetlerine göre muhakkak mânen ve rûhen istifadeli olarak ayrılırlardı. Evrâdlarını ihlâs ve istikamet üzere tatbik edenlerde adeta gözle görülür şekilde değişiklikler ve inkişaf olurdu. Sohbetlerini asla yüksek sesle yapmazdı. Sohbetlerine aşr-ı şerifle başlardı. Yavaş yavaş, tane tane açıklayıcı ifadeler ile müridlerine hakkı hakikâti, doğru yolda olmayı, haramlardan kaçınıp helal yollar ile hayatı devam ettirmeyi tavsiye ederdi.⁸⁹

İrşad görevini evinde ve beldesinde ifa etmiştir. Yılda birkaç kez müridlerinin olduğu belde ve şehirlere giderek, misafir olur, onların sadece kendisine

⁸⁷ Emre Akdeniz, *agg.*

⁸⁸ Bu kitap günümüze *Onların Alemleri* adıyla basılmıştır. Ahmed er Rıfâî, *Onların alemleri Hâletu'l Ehli'l Hakikâtu MeAllah*, Bahar Yay.

⁸⁹ Mehmet Tozluyurt, *agt*, s. 16- 17.

gelmelerini beklemezdi. Bu tip bir geziye çıkarken, yanına illaki bir kişiyi almayı ihmal etmez, bunun târikatın âdabından olduğunu söylerdi. Sohbetlerinde, insanların durumuna göre konuşur, dikkatlerin yeterince üzerine toplanmasını sağlar, bir müddet sohbet sonrasında yanında bulunanlara bir ilahi okutturur, bu sırada sohbet zikrini açar, insanların kalp ve rûhu harekete geçer, tekrar sohbet ve tefekküre dönerdi. Dünyevî şeyler konuşmaz, sohbetlere gelen kişiler kendilerinde bir hafifleme hissettiklerini dile getirirlerdi.⁹⁰

Müridlerine “Oğlum! İyi günler gelecek İslam inkişaf edecek, fakat bu toplumun başına bir felaket gelir, bu işin bir zahmeti olacaktır. Tarihteki dönüm noktalarına bakın ki hep bir felaket gelmiştir ve ağır olmuştur. Ondan sonra İslam toplumlara hâkim olmuştur. Allah bizi böyle bir felaketten korusun” şeklindeki görüşlerini belirtmiştir.⁹¹

Müridlerinden Kamil Bozer sohbetleriyle ilgili şunları aktarmıştır; “Biz haftada bir kez toplanıyor, sohbet ediyorduk bana birkaç tane hediye verdi. Bir levha idi. Hattat gibi hat eserleri yapardı. Mesela bir tanesinde bir insan kafasına benzer bir şey çizmiş insanın kafasına ve yüzüne ne kadar Allah esması varsa onları yazmıştı. esmalar konusunda ‘esma deyip de geçme, insan deyip de geçme. Ne diyor Cenâb-ı Hak? Beni bilmeyen Âdem’e baksın. Âdem benim sırrım, ben de Âdem’in sırrıyım.’ diyerek sohbetlerini anlatırken dikkatimizi çeker, her fırsatta Allah’ın güzel isimlerinden bahsederdi. İnsanın kafatasından boynuna kadar vücudunda muhtemel deliklerin olduğunu sohbetlerinde zikrederdi. Sohbetlerinde daha çok Allah’ın zâtı ve sıfatlarına değinerek imanlarımızın artmasına vesile olurdu”⁹² demiştir.

“Oğlum, hocayı ilim kurtarır. Yanlıssa kendini düzeltir. Ama sizi kimse kurtaramaz” der, müridlerinin en azından ilmihal bilgilerini, akaidle ilgili eksiklerini telafi etmelerini isterdi. Tarikat yoluna insanları davet ederdi.

Târikat nûrdur gidene

Mürşid bulunur erene

Hidâyet var girene

---

⁹⁰ Salim Nursaçan, *agg.*

⁹¹ Bekir Dilmen, *agg.*

⁹² Emre Akdeniz, *agg.*

Sevday-ı aşk olan gelsin.

Târikat Kur'an özüdür

Görülen Mevla yüzüdür

Gire gâr, ârif sözüdür

*Kudret elin alan gelsin.*⁹³

1.12. Kerametleri

Konu ile ilgili âyet, hadis ve haberleri inceleyen İslam *kelamcıları* “*evliyanın kerâmeti hakıtır*” ifadesinde kendini bulan gerçekliği genel akaid düsturu olarak kabul etmişlerdir. Yine evliyanın kerâmeti, tabii olunan Peygamberin bir mucizesi olduğu bilinci içerisinde, kerâmetin sadır olduğu zâtlar, bu harikaları sahiplenmemişler, bu harikalara fazla itibar etmeyerek, yaratılış amaçlarına hizmete devam etmişlerdir.⁹⁴

Tezimizin konu edindiği Merhum Kemal Efendi de birtakım kerametler göstermiş bir zâttır. Ancak bu kerametlerin maksadının istikamet olduğunu gerek eserlerinde ve gerekse sohbetlerinde ifade edegelmiştir. Bütün kudretin Cenâb-ı Hakk'tan olduğunu, eğer böyle bir harikulade olay kendisinden zuhur edecek olursa, kendisine hamledilmemesini, Allah'ın gücü/kudreti çerçevesinde bunların husule geldiğini, yoksa kendisinin de aciz bir kul olduğunu sık sık tekrarları. “*Şeyhim her şeyi bilir*” kelimesinin küfür olduğunu ifade eder, bağlılığa binâen iyi niyetli bile söylenmesini hoş görmezdi.

Araştırdığımız ve dinlediğimiz kadarı ile her bir müridinin tek tek veya topluca şahit olduğu herkesin hatıralarında canlı tuttuğu birçok böyle olaylar anlatılmaktadır. Bunların hepsini buraya yansıtmamız tezimizin amacını aşacaktır. Biz burada, Tasavvuf kültürü içerisinde şekillenen, şeyh anlayışına karşı bağlanış, terbiye ve irşâda konu olacak olayları nakletmeye çalışacağız.

Kemal Efendi, bir gün Kayseri'ye teşrif eder, bu sırada müridlerinden Hayri Efendi'nin annesi ölüm döşeğindedir. Kemal Efendi ve ihvânı zikir yapmakta iken Hayri Efendi'yi alarak annesinin bulunduğu odaya geçerler. İçeride Hayri Efendi'nin

⁹³ Akdeniz, *Akdeniz Divânı*, s. 65.

⁹⁴ Süleyman Uludağ “Keramet”, *DİA*, C. XXV, s. 265.

halası ve hanımı vardır. Kemal Efendi, dua ederken, yanındakilere gözlerini kapatmalarını söyler. Bu sırada, Hayri Efendi'nin hanımı ile kız kardeşi, ikisi birlikte şöyle görmeye başlarlar. Anneleri beyaz bir kefene sarılmıştır. Koca büyük karıncalar, bu kefene girmeye, annesine erişmeye çalışmaktadırlar. Kemal Efendi ise bunları uzaklaştırmaya çalışmaktadır. Bir iki dakika içerisinde görülen bu olay, Kemal Efendi'nin "*el-Fatiha*" demesi ile kendilerine gelen hanımefendilerin o an son nefesini verdiği şahit olurlar. Gördüklerini Kemal Efendi'ye anlattıklarında Kemal Efendi: "*O büyük karıncalar, şeytandı. Siz mürşide bağlandığınızda sadece onu zâhiren görüyorsunuz. Mürşidin görevi asıl bu andadır*" diyerek cevap vermiştir.⁹⁵

Kayseri Cırgalan köyünde, Kemal Efendi'nin müridleri uzun zamandır ikamet etmektedir. Kadınlar arasında bu bölgede yaygınlık gösteren bu târikatın sohbet ve zikrine bir hanımefendi katılmış, etkilenecek târikata intisâb etmiştir. Bu kadının kocası da, bilindiği kadarı ile bu faaliyetlere karşı olan bir kişidir. Yine bir sohbet sonrasında, herkes dağılırken, işinden erken dönen bu adam kahvede ileri-geri konuşmaya başlayınca, kahvede bulunan biri, kendi eşinin de "*târikata katılmış*" olduğunu söyler. Kızgınlıkla evine gelen adam hanımı ile sert tartışmaya girerek eşine şiddet uygular. O gece rüyasında Kemal Efendi kılıçla gelerek, müridine vurduğu için bu adamı sıkıştırır. Elindeki kılıçla, üç kere karnından, bir kere de boğazından keser. Uyandığında karın ve boynunda inceden inceye bir ağrı hisseder. Yatak-yorgan kan olmuştur ama elbisesinde iç çamaşırında bir şey yoktur. Vücudunda kesilen yerlerde iz hala durmaktadır.⁹⁶

Bir gün Kemal Efendi ve müridleri bir taksiye binerler. Belli bir süre geçtikten sonra, Kemal Efendi taksiyi durdurur, müridlerine taksiden inerek, yolun ilerisinde kalan görünmeyen bir yeri işaret eder. Orada bir çeşme bulunduğunu, bu çeşmenin başında duran yaşlı adama, kendisinin selâmı olduğunu söylemelerini ister. Müridler biraz yürürler, tarif edildiği üzere bir çeşme başında odun toplayan yaşlı bir adam görürler. "*Şeyhimizin sana selâmı var*" derler. Adam: "*Aleyküm selâm! Kemal Efendi'ye de benden selâm söyleyin*" der. Müridler Kemal Efendi'nin yanına gelirler

---

⁹⁵ Kamil Bozer, *agg.*

⁹⁶Bu satırları anlatan Salim Nursaçan da o günün sabahında bu olayın olduğu zâtı vücudundaki izleri bizzat gördüğünü belirtmiştir.

ve durumu anlatırlar. Derler ki: “Efendim! Biz isminizi hiç söylemedik, nereden bildi?” Kemal Efendi o zâtın Hızır (as) olduğunu ifade eder.⁹⁷

Bir başka olay da şudur; Sami Efendi’ye bağlı bir kişi, umre ve hac organizasyonu yapmakta, Kemal Efendi’yi tanımakta ve ona saygı duymaktadır. O dönemde 12 Eylül askeri harekâtı yapılmış, sıkı yönetim ilan edilmiştir. Bu sırada kendisine umreye gitmek için müracaat eden bir kişi, gidemeyeceğini belirterek, pasaportunu istemektedir. Pasaport çekmecesine bakan bu adam, bu kişinin pasaportunu bulamaz. Adamdan bir iki gün izin istemesine, bürosunu alt-üst etmesine rağmen pasaport bulamamıştır. Müsaade edilen zaman dolduğunda adam tekrar gelir. Pasaportu teröristlere sattığından şüphelendiğini dile getirerek bulunamayan pasaport için sıkıyönetime şikâyet edeceğini söyler. O günün şartlarında bir kişi hakkında böyle bir şikâyetle nezarete alınırsa, aylarca kendisinden haber alınamayacağı korkusu ile endişeye kapılan bu zât, o gün sabahlara kadar dua eder, istihareye yatar. İlk iki istihâresinde Sami Efendi’nin, “kendisini bu gibi dünyevi meselelerle rahatsız etmemesini” ikazını söylerken görür. Üçüncü istihâresinde, Kemal Efendi: “Sami Efendi yardım etmedi mi? Gel bakalım” der ve bürodaki masanın çekmecesini çıkarır ve “Elini böylece içeri sok. Pasaport üst kısma yapışmış” der ve eliyle alıp teslim eder. Uyanan zât hemen sabah erkenden bürosuna gider. Tarif edildiği üzere çekmeceyi çeker ve üst tarafta yapışmış bir şekilde pasaportun durduğunu görür. Meğerse pasaportun üzerine yapıştırılan şirket armaları, sıcaktan erimesiyle, üst yüzeye yapışmasına sebep olmuştur.⁹⁸

Bir cuma günü ihvândan biri, gusül abdesti almak üzere banyoya girer. Gusül ettikten sonra, havluya silinmek istese de banyoda havlunun olmadığını görür. Eşi o an için evde olmayan bu zât, evde bir müddet çıplak olduğu halde havlu arar. Nihâyet üzerini giyinen bu kişi, Cuma namazını birlikte kılmak üzere Kemal Efendi’nin yanına gelir. Kemal Efendi “Evladım! Cuma günü gusül abdesti almak sünnettir, fazilettir, güzel hoş bir ibadettir ama banyoya girmeden önce hazırlıklı olmalıyız. Yoksa bir sünneti, bir fazileti işlerken, keraheti de işleyip, görmediğimiz varlıklara, meleklere bu mânâda eza etmemeliyiz” demiştir.⁹⁹

---

⁹⁷ Bekir Dilmen, *agg.*

⁹⁸ Salim Nursaçan, *agg.*

⁹⁹ Salim Nursaçan, *agg.*

Kemal Efendi, kendisinden ders talep eden gençlerden, askere gitmeyenlere ders vermezdi. Kendisine muhabbetle bağı bir genç, altı yıl boyunca ders istemesine rağmen ona ders vermemiş, *“Evladım sen benim dünya ahiret evladımın. Ancak askerden sonra sana ders vereceğim”* demiştir. Ağabeyinin de bu gence *“herhalde senin bu yolda nasibin yok”* gibi bir ifade kullanması, 6 yıldır bu kapıda bekleyen genci derinden üzmüştür. O gün gece sabaha kadar ağlayarak dua etmiştir. Ertesi gün memleketine dönecek olan Kemal Efendi’yi Kırıkkale’ye uğurlamak üzere, bulunduğu evde toplanılır. Kemal Efendi içeri girdiğinde, sağa sola bakarak bu genci arar, göz göze geldiğinde, *“Gel evladım yanıma”* der. Genç Kemal Efendi’nin önüne varır, diz çöker *“Gece ki durumu biliyorum. Pîrim Seyyidim Abdülkâdir Geylanî Hazretleri bu gece geldi, durumu izah ederek, sana ders vermeme emretti. Ama şimdi gidiyorum. İlk geldiğimde versem olmaz mı?”* diyerek bu genci teselli ederek alından öpmüştür. Daha sonra bu gencin de bulunduğu bir grup, Kemal Efendiyi ziyarete gitmiş, akşam da Ankara/Sincan’da zikir toplantısına katılarak, bu feyizli ortamdan nasiplenmişlerdir. Sohbet sonrası Sincan’dan birilerinin ders alma talebine olumlu cevap veren Kemal Efendi, onların abdest ve iki rekât namaz kılmalarını beklerken, söz konusu genç içinden *“Efendim durumumu biliyorsun ha memlekette ders vermişsin ha burada”* diye geçirir. Kemal Efendi de tebessüm ederek: *“Haydi bakalım, sen de abdest tazele ve iki rekât namaz kıl”* demesi üzerine bu genç orada ders almıştır. O gün orada bulunan ileri gelen ihvân *“Efendim! Askerde belki dersini çekemez. Askerden gelmeyene ders vermezsiniz. Niye bu gence ders verdiniz?”* gibi sorular üzerine *“Oğlum onun zamanında öyle bir şey çıkacak ki, o askerliğini bir ay bile yapamayacak”* demesi üzerine, ihvân olmayan birkaç kişi *“Şuan askerlik 20 aydır. Hadi 18 aya veya 15 aya hadi onu da 12 ay düşünelim. Bir ay olur mu?”* demişler. Bunun üzerine Kemal Efendi, *“Ben görmem ama siz göreceksiniz. Bu çocuğun zamanında bir şeyler olacak, bu çocuk bir ay bile askerlik yapmayacak”* diye ısrarla belirtir. Gerçekten 1994 yılında Kemal Efendi vefat etmiştir. Bu genç, üniversite dolayısı ile tecilli olduğu askerliğini 2001 yılında bedelli olarak yapar ve gerçekten bir ay bile değildir. 28 güne tekabül eder. İşin garip tezahürü, bu genç ders aldığı evin sahibinin kızıyla da 1994 yılında evlenmiştir.¹⁰⁰

---

¹⁰⁰ Şaban Kılıç, *agg.*

Kemal Efendi en sıkıntılı dönemlerde bile, sohbet ve nasihatlerinden asla taviz vermemiş, irşada devam etmiştir. 12 Eylül ihtilalinde, herkesin ağzını açamadığı zamanlarda bile, şehir şehir dolaşarak irşad faaliyetlerini sürdürmüş, cehrî yapılan zikirleri aksatmamıştır. Kayseri’ye geldiğinde Seyyid Burhanettin türbesinde ‘seher zikri’ yapmak âdeti idi. Sabah namazından birkaç saat önce başlayan zikir, bu namazın kılımı ile son bulurdu. Ancak 12 Eylül sıkı yönetimi olmasına, insanların hastasını bile gece hastaneye götürmek için gündüz izin almaları gerekmesine rağmen, bu zikre gelen ve giden tüm katılımcıların hiçbir şekilde polis ve asker tarafından görülmemiş, çevrilmemiş, hatta araçları ile gelen insanların bu noktalarda bir takibe uğramamışlardır.¹⁰¹

Kemal Efendi’nin nukabâlarından Sadık Efendi vardır. Kemal Efendi Ramazan ayının son on günü ona itikâfa girmesini söyler. İtikâfta iken neler yapması gerektiğini anlatarak oradan ayrılır. Sadık Efendi itikâfta iken açlığa ve susuzluğa dayanamaz hale geldiği bir esnada, camiinin kubbe kısmından tamamen gökyüzünü görür. Oradan ejderha şeklinde bir şey gelir. Tam bu esnada Kemal Efendi oğlunu kaldırarak *“kalk evladım Sadık ölüyor”* der ve camiye giderler. Sadık Efendi’nin ejderha gibi gördüğü varlık Kemal Efendi’yi görünce hemen oradan uzaklaşır. Daha sonraları bu olayı anlatan Sadık Efendi içindeki vesvesenin kurbanı olduğunu, dayanamayacak hale geldiğini düşünürken bu olay vuku bulduğunu dile getirmiştir.

Ankara Altındağ’da Tâceddin dergâhı arkasında Osmanlı Camii’nin hemen yanında Konyalı Mustafa isimli bir müridi vardır. Ankara’da sohbet ve zikir halkaları çoğunlukla onun evinde yapılırdı. Kemal Efendi ilerleyen zamanlarda bu mekânların çok ilgi göreceği paha biçilmez bir değerlerinin olacağını bu mekânı ne pahasına olsun satmaması gerektiğini dervişânına söylemiştir. Günümüze baktığımızda bu söylenen sözün ne kadar gerçekçi olduğunu görmekteyiz. Bahsedilen yerlerin restorasyondan geçildiği etrafında bulunan bütün mekânların yıkıldığı, yeni binaların inşa edildiği, eski yerlerin restore edildiğini görmekteyiz. Bahsettiğimiz ev halen eski

---

¹⁰¹ Bu kerametleri anlatan Salim Nursaçan kardeşimiz de kendisiyle ilgili olan şu durumu anlatmaktadır: *“2006 yılında cezaevinde bir müddet kaldım. Girdiğim andan itibaren, ne zaman sıkılsam, üzerimde ağırlık hissetsem, o günün gecesinde Kemal Efendi’nin mütebessim çehresi ile rahatlardım. En olmadık zamanlarda, en daraldığım bunaldığım anlarda onun müjdeleri beni rahatlattı, önümü aydınlattı. Hâlbuki vefat edeli yıllar olmuştu. Daha önce belirttiğim gibi hiç aramızdan ayrılmamış, sıcaklığı çepeçevre bizi sarmış durumdadır. Allah himmet ve tasarrufunu üzerimizden eksik etmesin.”*

halindedir ve paha biçilmez bir değerdedir. Burada şundan bahsetmemiz. Kemal Efendi'nin ileri görüşlülüğü, keşf ve mücâhede ile ne kadar ehemmiyetli bir zât olduğunu, kalp gözünün açık olduğunu bir kez daha söylememiz doğru ve isabetli olacaktır.¹⁰²

1.13. Burhanları

Kesin delil, kanıt anlamına gelen burhan kelimesi, tasavvufta Rıfâî istilahlarından olup bu yolun sâliklerinin bedenlerine soktukları şiş anlamına gelir. Rıfâîler bununla mananın maddeye olan üstünlüğünü ispatlamak isterler¹⁰³

Ateş, kılıç ve şiş olmak üzere burhanın üç şekli vardır. Hepsinin verilmiş sebebi ve vesilesi farklıdır. Kılıç burhanı, Hz. İbrahim'in oğlunu kurban etmesi olayına bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Ateş burhanı, Hz. İbrahim'in ateşe atılması olayıyla alakalıdır. Şiş burhanı, Ahmed-er Rıfâî'nin Hz. Peygamber'in huzurunda yaşamış olduğu olayla alakalıdır. Bu burhanlar Allah'ın kuvvet ve kudreti ile alakalı olup, insanın elinde olan konular değildir.

Kemal Efendi'nin de İslam dininin hakikâtlerini keşfetmek ve dini anlatmak amaçlı kılıç, ateş ve şiş burhanları vardır. Bunlara özellikle burhan der, kerâmet denilmesinden pek hoşlanmazdı. Burhanlarını Tâceddin Sultan Camii'nde mübarek gecelerde yapardı. Burhan yapmadan önce Hz. Ahmed er-Rıfâî'den müsade ve destur alındıktan sonra yapılırdı.

Şiş burhanın yapılışı şöyledir. Başta zikir yapılır, kıyam zikrinde Kemal Efendi boyun büker, 10–15 dakika dua okur, müracaat eder, sonra keserle şişi burhan yapacağı kişinin kalbinin ve gözünün üstüne çakar, tekrar çıkarır, ancak ne bir kan ne de bir yara izi kalırdı. Müridlerinden Kamil Bozer de şahit olduğu şu olayı anlatmıştır: “Ben târikata yeni geldiğim zamanlarda bulunduğumuz ortamda zikir esnasında karşımda bulunan dervişe şiş burhanı yapıyordu. İçimden “acaba gerçek mi? Bana da bir uygulasa” dedim. Elinde biri kalın diğeri ince iki tane şiş vardı. İnce şişi bıraktı, kalın şişle bana doğru geldi ve bana vurarak çekiçle çaktı. İçimden demek ki bu yaşananlar doğruymuş, bu zikirleri bu mucizeleri fabrikadaki arkadaşlarımla da paylaşırım ama onlar inanmazlar, sihir zannederler” dedim. Ama

¹⁰² Salim Nursaçan, *agg.*

¹⁰³ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikat*, s. 81.

yaşadığım bu olay beni çok etkiledi. Yine bir gün Ankara'da Çankaya ilçesinin bir mevkiinde zikre gittik. Kemal Efendi bize “kapıları örtün, ateşleri yakın.” dedi. Aramızda bulunan bir kişi Ankara'nın Emniyet Müdürlüğüne bağlı, asayiş büro müdürü vardı. “Buralar benden sorulur. Allah'ın izni ve inâyetiyle hiç kimse bir şey yapamaz” dedi. Kapıları açtık şiş burhanı, ateş burhanı yaptık. Aramızda bulunan Yozgatlı bir zât birden ağlamaya başladı. “İşte ben bu burhanı 40 sene önce rüyamda görmüştüm” dedi. Kemal Efendi de “İşte yapılan bu ateş, şiş, kılıç burhanları, gösteriş için insanlar bize inansın mahiyetinde değil, Allah'ın kudretini, inâyetini, sıfatını, celâlinin zikrini anlamak ve inanmak için gerekli olduğunu göstermek için yapılır. Bunları yapan ben değilim. Allah yapıyor. Ben bir kulum. Bunu Allah yapıyor ama vesile görünen benim. İç yüzü Allah verdi. İnsanın bir içi var, bir de dışı var. Dışı görebiliyorsun amma içi göremiyorsun” demiştir.¹⁰⁴

Kılıç burhanın yapılışı; kömürü mangala koyar, hamur kesiminde kullanılan kılıca benzeyen bir bıçak ızgaraya konulur. Kıpırmızı oluncaya kadar beklenilir. Kılıç kızardığı zaman bu işle vazifeli kişi Kemal Efendi'ye getirir. O da “Ey ateş! İbrahim'e karşı serin ve zararsız ol”¹⁰⁵ âyetini okur, sonra Allah'ın isimlerini okur, sonra Peygamber Efendimiz (s.a.v)'in hurma dallarıyla ilgili âyeti okuyarak kılıcı burhan yapacağı kişiyi belden yukarısını soyundururdu. Sırt üstü yatırır, ayakları ile kılıcın üstüne çıkar ve kılıç alttaki kişinin karnına girerdi. Bu esnada odaya et kokusuna benzeyen bu koku yayılırdı. Kılıcı karnına sokup çıkardıktan sonra mesh ederek burhan tamamlamış olurdu. Tekrar kılıcı karnından çektiğinde aynı şekilde ne kan ne de yara izi olurdu. Yine müridlerinden Kamil Bozer kılıç burhanıyla ilgili şu anısını aktarır: “Sene 1989 ve ben hacdan yeni geldiğim zamanlar, Şeyh Şaban Veli'nin dervişi olan Konyalı bir arkadaşım vardı. Şeyhinin türbesinden bir kılıç getirmişti. Kemal Akdeniz Hoca Efendi bana; “Evladım! Sen hac vazifesini ifa edip geldin. Senin günahın kalmadı, günahların af oldu. Allah hacdan gelenin günahını affeder. Sen günahsızsın. Günahlı adam ile günahsız adam bir olmaz. Sana kılıç burhanı yapalım.” Dedi. Kılıcı karnıma koyup, duasını ederek kılıcı karnıma soktu. Burhanı yaptı. Ertesi gün sabah namazını kılmak üzere Kırıkkale Çarşı Camii'ne gittim. Efendi Hazretleri ile karşılaştım. “Evladım herhangi bir ağrın sizin var mı?”

---

¹⁰⁴ Kamil bozer, agg.

¹⁰⁵ Enbiya 21/69.

diye sordu. “Hafif bir acım var Efendim!” dedim. “Öyle ise kemiğe denk gelmiştir” dedikten sonra dua buyurdular ve Allah’ın izniyle ağrım/sızım tamamen geçti.”¹⁰⁶

Ateş burhanına gelince; Kemal Efendi bu burhanın Hz. İbrahim’e dayandığını söyler. “Kim ateş burhanı için İbrahim (as)’a müracaat etmezse bunu yapamaz” derdi. Diğer burhanları gibi başta hazırlık ve dua edilerek icra edilirdi. Kızgın demirin dile değdirilmesiyle gerçekleşirdi.¹⁰⁷

Şu husus bilinmelidir ki burhan bir kibirlenme, övünme, gösteriş yapma vasıtası haline gelmemelidir. Târikata yeni girmiş dervişlerin kalbini şüpheden yakîne ulaştırmak için icra edilen burhanın istismar edilmemesi gerekir. Asıl amaç istikamettir. Bu tür şeyler târikatın gayesi değildir.

Kemal Efendi burhanlar hakkında şunları anlatmıştır: “Burhanlar bir kerâmet göstergesi değil, bize bir emanettir. Burhanlar bir şeyleri ispat etmek için değil, insanlar bunu merak edip yanlış değerlendirmede bulunmasınlar ve hakikâti öğrenmek için bize sorup doğru bilgiyi alsınlar diye yapıyoruz. Zamanımızda bunu yanlış yapanlar var. Birçoğu tamamen gösteriş için yapıyorlar. Bu da dinin yanlış yorumlanmasında etkindir. Bizim burhanlarımızın tamamı Rasulullah (s.a.v)’e dayanır. Her ne kadar yapan insanmış gibi gözüксе de yapan Allah’tır. Hâşâ eğer bunları ben yapıyorum desem, dinden olurum benimle alakası yok. Boğazını kesmek, gırtlığı kesmek... Bunlar Allah’ın emri, inâyeti, mağfireti ve cezbe etmesiyle olan şeylerdir. Ben işin görünen kısmında yapıyorum ama bizâtihi işi yapan yöneten Allah’ın ta kendisidir. Bunu bizzat tatmak gerekir. Burhan yapayım demesiyle burhan yapmış olmaz. Bu bir icâzetle, izinle, onay alınarak yapılan, insanları Allah’a yaklaştıran bir ameldir.”¹⁰⁸

Kemal Efendi’nin burhanlarına katılan bir doktor, olanları hayretler içinde izlemiş ve çok etkilenmiştir. Kemal Efendi’ye hastanede kendilerine yardımcı olmasını teklif etmiştir. Böylece ameliyat izi ve acısı olmadan ameliyat yapabileceklerini dile getirmiştir. Ancak Kemal Efendi bunu kabul etmemiştir.

Kemal Efendi nukabâ iken Çorum’da bir gün dergâhta hocasıyla şiş burhanı yaparlar. Bu sırada dervişlerden birisi çok hevesli ve heyecanlı bir şekilde “Efendim!

¹⁰⁶ Kamil Bozer, *agg.*

¹⁰⁷ Mehmet Tozluyurt, *agt*, s. 13.

¹⁰⁸ Emre Akdeniz, *agg.*

Bana da şiş vurun” der. Hoca da nukabâsı olan Kemal Efendi’ye “Oğlum! Sen de bana yardım et” der ve şişi vurur. Vurulan şiş kemiğe denk gelerek kan fişkirir ve hocası “Oğlum ben durduramıyorum. Bir de sen oku” der. Kemal Efendi’nin okumasıyla kan durmuştur. Bu olayın hikmeti sorulduğunda Kemal Efendi’nin hocası “Oğlum ben bunu nefsimden vurdum. Çünkü bu kişi her burhan yapılmasında bana da yapın diyerek çok üstelerdi. Ben de dayanamadım tamam diyerek bu işe nefsimi katarak kızgınlıkla vurdum yani nefsimi ön plana aldım” demiştir.¹⁰⁹

Bir gün Konya’nın Kulu ilçesinde burhan icra edilirken, kendisine burhan yapılan adam kalbinden *“bu bir sihir, büyü olabilir mi”* diye geçirir ve kılıcı vurduktan sonra karın bölgesindeki bağırsaklar görülmeye başlar. Orada bulunanlar hayret içerisinde ne olduğu anlamaya çalışırlar. Kemal Efendi hemen hırkasını üstüne atarak kapatır. Hırka kaldırıldığında hiç bir yara izi kalmamış şekilde adam ayağa kalkmıştır.¹¹⁰

Torunu burhan hadisesiyle ilgili olarak ayrıca şunları anlatır. *“Dedem (Kemal Efendi) şöyle buyurdu; ‘biz bu derya içerisinde bir damlayız. Yetkiyi Allah (c.c) Rasûlünden (s.a.v) alıp burhanları ehlullaha Pîrân hazerâtına müracaat ederek icra etmek lazımdır.”* Torunu şöyle devam etti; *Maalesef zamanımızda bu işler ticaret ve gösterişe döndürülmekte hak, hakikât ve ahiret unutulmakta, dünyalık işler ön planda tutulmaktadır. Gerek ülkemizde gerekse yurtdışında bazı burhanların icra edildiği görülmektedir. Bu kişilerin birçoğu, burhanları kendi nefisleri için ve dünya menfaati için kullanıyorlar. Bu iş kıldan ince, kılıçtan keskin bir iştir. İcazet ve müsaade almadan bu işi yapanların sonu hüsrandır. Bizzat meydanın sahibi olan iki cihan güneşi Hazreti Muhammed Mustafa (s.a.v) Hazretlerinden ruhsat yetki almadan bu iş olmaz. Oluyor sananlar, oldum sananlar çoktur maalesef. Cenâb-ı Hak muhafaza eylesin katil bile olunabilir, çok tehlikelidir. Hiçbir mürşid kendi kendine birini halife seçemez, hilafet veremez. Rüyamda bir şeyler gördüm demekle mürşid olunmaz. Seyyid Ahmed er-Rıfâî hazretleri bu işi gösteriş için yapanlarla mahkeme-i kübrada hesaplaşacağını bildiriyor.”¹¹¹*

Ateşte kızan demirin,

---

¹⁰⁹ Emre Akdeniz agg.

¹¹⁰ Emra Akdeniz, agg

¹¹¹ Emre Akdeniz, agg.

Benliğinden söz olur mu?

Geç kendinden, tanı seni,

Hep Sen 'dedir, Sen 'dedir Hu.¹¹²

1.14. Tavsiyeleri

Helal haram dairesinde çok önemli tavsiyelerde bulunurdu. Haramlardan uzak durulmasını, her fırsatta iyiliği emredip kötülükten sakınılmasını tavsiye ederdi. Şu sözleri asla dilinden düşürmezdi.

“Akıllı olun oğlum! Toplumda sivrilmeyiniz! Göze batmayın, aşırıya kaçmayın haddi aşmayın. Nerde olursa olsun sivrilmeyin akıllı olun! Yanlış işler yapmayın! Siz iyi bir bal olursanız, kovanınız Bağdat’tan gelir.

“Şunu iyi bilin ki, Allah’tan ümit kesmeyin. Yeis halinde olmayın, size sahip çıkılacak. Sağ elin verdiğini sol elin görmesin. Az da olsa devamlı ihtiyaç sahiplerine gerekli yardımı gösterin. Sadakayı çoğunlukla 4 kişi (anne, baba, eş ve kendi) hayrına verin.¹¹³

“Ruhen daraldığınızda sohbetiyle rahatlayacağınız, hüznlendiğinizde muhabbetiyle ferahlayacağınız, yolunuzu kaybettiğinizde izinden koşacağınız, yanlış yaptığınızda irfânına başvuracağınız, düştüğünüzde elinden tutacağınız bir ârifi dost edinirseniz; bedeniniz taş duvarlar arasında olsa da yüreğiniz sarayda yaşar. Haramdan yalandan kaçın dünyayı sevmeyin gönlünüzü mâsivâyâya kaptırmayın dünya adamı aldatır” derdi.

Dervişândan izinsiz sakal uzatanlara “sakalı kes” derdi. Bunun hikmeti sorulduğunda sakalından dolayı kibirlendiğini, sakalsız olmasının onun için daha iyi olduğunu söylemiştir.¹¹⁴

Faize bulaşılmamasını özellikle belirtir, maaşlarını bankadan alanlara paralarının üzerine 21 kere Âyet-el Kürsi’yi okumalarını ve faizin tozundan bile kaçmalarını emrederdi. Müridlerin, kasaplık ve berberlik gibi meslekleri yapmalarına imkân dâhilinde müsaade etmezdi. Kasaplığın, acıma ve şefkat duygularını yok

¹¹² Akdeniz, *Akdeniz Divânı*, s. 88.

¹¹³ Kamil Bozer, *agg.*

¹¹⁴ Bekir Dilmen, *agg.*

ettiğini, berberliğin ise sünnet olan sakalı kestğini, buna ortak olunmaması için uygun görmediğini ifade ederdi. Hatta Çankırı’da bulunan bir müridine, ders verirken imkânını bulunca bu mesleği bırakmasını öğütlemiş, o da, dükkânın kapısına “*Sakal kesilmez*” ibaresini yazarak, o günden sonra sakal kesmemiştir. Kendi ifadesine göre çok bereketlenen dükkânından iyi kazançlar elde etmiştir.¹¹⁵

*“Tasavvuf baştan sona kadar edep doludur. Bizim yolumuzda edebın dışında adam olamazsınız. Mümkün değildir. Edebe riâyet ederseniz tahmininizden daha fazla yol kat edersiniz. Hatta bunla alakalı Hz. Ebubekir’in makam atlamasının en büyük sırrı miraç hadisesidir. Müşrikler kendisine hitaben: senin peygamberin dün gece göğe yükseldiğini oradan da Kudüs’e gittiğini söylüyor denildiğinde onu Muhammed (s.a.v) söylediye doğru söylemiştir diyerek edebe riâyet etti ve sadakat ile edep gösterdi. Ebubekir’in o hali ameli değil edebidir. Yani bu işler sabahlara kadar namaz ile olmaz. Biz amel ile gitmiyoruz. Edep ve sadakat ile gidiyoruz. Sivirmeyin akıllı olun edepli ve sadakatli olun. Gönlünüze ikinci adam sokmayın. Bir adama yapışın onunla beraber gidin. Nereye dönersek dönelim edep ve sadakat” derdi.*¹¹⁶

“Ey Aziz! Daima aziz görünmeye değil, zeki olmaya çalışsın. Senin olgunluğa doğru yönelme işinin gerçeğini olduğu gibi görüp anlamamanın senin noksan oluşundan ileri geldiğini iyi bilesin. Daima kolay geleni tutuyor ona doğru koşuyorsun. Hâlbuki Cenâb-ı Hakk’a yakın olan yollarda eziyet ve zorluklar yatar. Bunda asla şüpheye mahal yoktur. Değişmez ilahi bir nizamdır. Hiçbir kimsenin bunu bozmaya cüret etmesi asla mümkün değildir. Zira külfette nimet vardır. Rûhâni ve manevi tatmin o kadar güzel ve neşelidir ki bunu tam mânâsı ile anlayabilirsen, bir daha tersini düşünmeye zaman bulunamaz... Zira ne sen varsın ve ne de ben. Yalnız sana kıymet verenleri seversen beğenilecek iş yapmış olursun. Allah’a ve Resulüne âşık olanlar bağırlar. ‘Ya Rabbi hayatımdan başka bir şeyim bunun yanında da herhangi bir istek ve emelim yoktur. O da Sana ve Habîbine feda olsun’ diye niyazda bulunurlar. Bu sözlerim biraz ağır oldu ama ehline safadır.”¹¹⁷

---

¹¹⁵ Salim Nursaçan, agg.

¹¹⁶ Bekir Dilmen, agg.

¹¹⁷ Kemal Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, Kerem Matbaası, İstanbul 1993, s. 24.

“İman mucizeden başka bir şey olamaz. Ondan da medeniyet zuhura gelir. Her günü ve saatleri baştan aşağı ciddiye almak gereklidir. Boş ve lüzumsuz bir işle geçirilen şu an ve saatler belki bizim ebedi hayatı kazanmamıza bir fırsat olacaktır. Hayatın değeri ve özü ile onu kullandığınız şekli ölçülmeli ve karşılaştırılmalı sonra düşünün ki bir saat daha yaşayıp yaşamayacağını bilemiyorsunuz. “Ehli Tevhid'im” diyen kimselerin ben Muhammed Aleyhisselâm'ın hakikâtini şahsen tanıyorum diyecek hale gelmesi icab eder. Olgunluk için en kestirme yol olan Cenâb-ı Hak Teâlâ'nın ahlakına aleyhisselatu vesselâm Efendimiz gibi sahip olmak mecburiyetindeyiz aksi düşünülemez.”¹¹⁸

Nefsin esiri olma

Özünü oda yakma

Ara bul yolda kalma

*Bulmayı ister misin?*¹¹⁹

Uyanıp gafletten sende uzak ol

Bulunmaz cihanda böylece bir yol

Kemal dinle de sende felah bul

Edeple yürüyen bulması gerek.

Ne ararsan sendedir Hak

Sen senden geç ana bırak

Sefil Kemal olma irak

*Huzurda mahzun olursun.*¹²⁰

1. 15. Fakirlik ve Zenginlik Hakkındaki Görüşleri

Zamanımızda fakirliğin insanı dünya hayatına daha düşkün ettiğinden küfre yakın olduğunu, aşırı zenginliğin ise tehlikeli olduğunu söylerdi. Fakirlere daha yakın davranır ama toplum içinde zengin ile fakiri hep bir tutardı. Bu hususta “Bizim için çobanla paşa birdir. Hangisinin takvâsı daha ileri ise onu severiz” derdi.

¹¹⁸ Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 42–43.

¹¹⁹ Akdeniz, *Akdeniz Divânı*, s. 52.

¹²⁰ Akdeniz, *Tekkeden Gelen Ses*, s. 103.

Zamanın sâliklerinin mâsivâyâ aşırı sevgi bağlamaları yüzünden yüksek seviyeye ulaşamadığını söylerdi. Kemal Akdeniz Efendi başından geçen bir olayı şu şekilde anlatmaktadır: “*Derviş’e ‘Hacı Efendi oğlum! Zekâtında dikkatli ol! Yerli yerinde vermeye çalış!’ dediğimizde ‘Efendim! Oğlum bu işlerle alakadar oluyor ben karışmıyorum’ diyor. Ama dükkânı hiç terk etmiyor. Hemen hemen bütün senetleri kendisi yürütüyor ve kendisi takip ediyor. Bunun yanında da Allah korusun’ benimle mi kazandı’ sözleriyle kendisini avutuyor. Akıl almadık sözler işitiyoruz.*”¹²¹

Mürşidi Hacı Ali Haydar Efendi sık sık Kemal Efendi’ye hitaben: “*Evladım bu zamanda zenginden derviş olmaz*” diye nasihatte bulunurlardı. Kendisi de zengin dervişleri için “*bunların derterleri var ondan geliyorlar. Bu zamanda zenginden derviş olmaz*” derdi. Ama yine de zenginlere saygı duyardı. Zekât ve hayır hususunda onlara tavsiye de bulunurlardı. Zenginliklerinin kıymetini bilmelerini isterdi.

Kanaat yok zengininde

Sabır yoktur fakirinde

Vurgun çoktur şehrinde

*Helal haram kalmadı.*¹²²

1.16. Okumaya Verdiği Önem

Dervişlerin okumuş olanlarına ayrı özen gösterirdi. Dinimizin ilk emrinin ‘*Oku*’ olması münasebetiyle okumayı teşvik ederdi. İmkânı olmayanlara yardım ederdi. “*Oğlum okuyun! Cahil olmayın, dar görüşlü olmayın, bilgili olun. Cahil dağ adamları gibi olmayın. Cahillerle beraber olmayın! Çünkü kültürlü, okumuş insana derdinizi, meramınızı anlatırsınız, ama dar görüşlü dinlemesini tartmasını bilmeyen insana bir şey veremezsiniz*” derdi.

Kitap okuma konusunda dervişlerinin kendisine danışmadan bir kitap okunmamasını söyler. “*Su varken teyemmüm olmaz*” derdi. Kendisine “*Ne tür kitaplar okuyalım?*” diye sual edildiğinde, Pîrân Hazerâtının eserlerini, İsmail Hakkı Bursevi’nin *Rûhu’l-Beyan*’ını, Sülemi’nin *Hakâiku’-Tefsîr*’ini, Kuşeyri’nin *Letâifu’l-İşârât*’ını okumalarını tavsiye ederdi. Geniş bir kütüphanesi vardır. Kendi el yazması

¹²¹ Emre Akdeniz, *agg.*

¹²² Akdeniz, *Akdeniz Divânı*, s96.

notları arasında birçok âyet tefsîrine rastlamak mümkün ama bunları çoğunlukla sohbetlerinde sözlü olarak anlatmıştır. Gençliğinden itibaren okuduğu tüm eserler, ailesinin elinde mevcuttur. Okuduğu kitaplar hakkında kısa kısa notlar tutmuştur. Kitapların bir bölümü Kırıkkale'deki kitaplığında bir bölümü ise torununun şahsi kütüphanesindedir.¹²³

Sohbetleri tamamen tasavvuf ve mârifetullah üzerine olurdu. Bir gün diyanetten ya da ilahiyat fakültesinden birkaç âlim hocaefendi Kemal Efendi'yi sorgulamak niyetiyle gelmişler. Bu kişiler Kemal Efendi'nin kitaplarını okumuş, gerçeği öğrenmek için değil, onu denemek amaçlı gelmişler. Kendilerini nazik bir şekilde karşıladıktan sonra kendisinin sınanacağını mânen anlayan Kemal Efendi “*hoş geldiniz*” dedikten hemen sonra “*Ehlullah sınanmaz evladım zarar görürsünüz*” demiştir. Sonra da daha gelen kişiler soru sormadan “*sen şunu merak ediyorsun, sen de bunu*” diyerek teferruatlı bir şekilde açıklamıştır. Bunun üzerine gelen kişiler niyetlerini açıkça söyledikten sonra helallik almış ve ilerleyen zamanlarda Kemal Efendi'yle sık sık görüşmeye başlamışlardır.¹²⁴

1.17. Bazı Meseleler Hakkındaki Görüşleri

1.17.1. Rızık Hakkındaki Görüşleri

Kemal Efendi'ye göre ilâhi emirlere sıkı sıkıya sarılıp çalışmak gerekir. Hiç çalışmadan ilâhi emre bırakmak gaflet ve dalâlet demektir. Rızık konusunda endişeye kapılmak münafıklık alametidir. Kula düşen sebeplere sarılmak ve çalışmaktır. Rızık veren ise ancak Allah'tır. Hiç kimsenin kazandığını yiyeceğine dair elinde bir beraatı yoktur. Bu konuda “*Cenâb-ı Hakk'ın takdiri ne ise öyle olur diyerek sırt üstü yatmaya kalkışmayın. Çünkü böyle davranmak bir mümine yakışmaz*” demiştir.

Kemal Akdeniz Efendi rızık hakkında şöyle bir olay anlatmıştır. “*Bir kişi kudsî hadisinde, 'Allah'ın daha insanlar doğmadan rızıklarının belirlendiğini ve o rızık yemeden canlarının alınmayacağını öğrenmiştir. Çalışmanın gerekmediğini düşünerek bir mağaraya çekilmiş ve rızıkını beklemeye başlamış. O mağaranın önünden bir kervan geçmiş. Fakat adam için mağaranın önüne yiyecek bırakan olmamış. İkinci kervan geçmiş yine bir şey bırakılmamış. Üçüncü kervan geçerken*

¹²³ Emre Akdeniz, *agg.*

¹²⁴ Emre Akdeniz, *agg.* Bu kişilerin hala hayatta olduğu ve görüşüklerini de aktarmıştır.

mağarada ki kişi 'ihu' demiş, sesini duyurmuştur. Kervanda bulunan insanlar mağarada bir kişinin olduğunu duymuşlar ve onun yemesi için yiyecek bir şeyler bırakmışlar ve o kişi Allah'a şöyle niyazda bulunmuş: "Ya Rabbi rızkı verdin vermesine de ihu demedikçe de vermedin" demiş. Sonunda çalışmanın gerekliliğini anlamıştır." Kemal Efendi bu olayı sık sık anlatır ve ibret alınmasını isterdi.¹²⁵

Rızık için tasa etme,

Gafil olup yatım deme,

Gayret et, ümit kesme,

Ölüm vardır, duymadın mı?¹²⁶

1.17.2. Diğer Cemaatler Hakkındaki Görüşleri

Cemaatler hakkında pek görüş beyan etmez hatta çoğunu tasvip etmezdi. Kemal Efendi kendi zamanında ki bazı cemaatleri şu şekilde değerlendirirdi: "*Kendi öz evladına hüsn-ü zan besleyen bir baba parmakla gösterilecek şekilde azaldı. Kâzib dava ehli çoğalmakta, dünya metai için ehl-i dinin postuna bürünüp sûret-i Hakk'tan görünenler, ileri safhada boy göstermeye başladı. Bunun yanında, kerâmet derc eden sözlerden başka, ulûhiyet davasında bulunanlar kol gezer oldu. Yine bunun yanında bir kısım kişilerde kimseyi beğenmemek hastalığı yaygın haldedir. Hafızların ve cemaat mensuplarının çoğu öyle hale geldi ki, Kur'an'ı okur fakat mânen Kur'an kendilerine lanet okur.*"

Bazen müridlerinin diğer cemaatleri tenkid ettiği sözler olduğu zaman "oğlum sus burası öyle şeyler konuşulacak yerler değil" der, hemen oradakileri susturur, ilahi okutur "bir coşalım" derdi. Lâ ilâhe illallah zikrine devam ettirir, dünya kelamına müsaade etmezdi.¹²⁷

Kemal Efendi her ne kadar çağımızın (kendinden başka) "kimseyi beğenmemek" gibi bir hastalığın yaygın olduğunu söylese de kendisi de birçok cemaati beğenmemiştir.

¹²⁵ Mehmet Tozluyurt, *agt*, s. 20.

¹²⁶ Akdeniz, *Akdeniz Divânı*, s. 244.

¹²⁷ Kamil Bozer, *agg*.

Seksenli yılların sonunda Kemal Efendi'nin evinde yaklaşık 40 kişi vardır. Misafirlerden biri “*Efendi Hazretleri cemaatler var, nûrcular var bunlar hakkında ne dersiniz?*” diyerek Said Nursi'nin kitabından bir nakil yapmış, herkesle beraber Kemal Efendi de dinleyip ve şu cevabı vermiştir: “*Söyleyeceklerim Said Nursi ile alakalı değil tasavvuf büyüklerinin yolunu kendine yol tutmamış ve İslam'ı yani dinini dünya menfaatlerine satan ihanet eden insanlardır. Beni iyi anlayın, siz dinleyenler de şahit olun, gittikleri yol yol değil. ‘Kötü Kemal demişti’ dersiniz. Bu işler çok kötü yerlere varacak*” demiştir. İçeridekilerden birisi Kemal Efendi'ye hitaben “*Fethullah Gülen hakkında niye öyle söylüyorsun*” dediğinde *Oğlum sizin yolunuz yol değil, sizin de onun da sonu çok kötü olacak, başka bir şey söylemeyeceğim. O gün geldiğinde çok pişman olacaksınız ‘kötü Kemal demişti’ dersiniz, şunu da sakın unutmayın bir zaman gelecek devlet asker eliyle tekkeleri yeniden açacak fakat o zamanda bu işin ehli kalmayacak, ‘Kötü Kemal dediği’ dersiniz oğlum. En doğrusunu Cenâb-ı Hak bilir*” demiş ve susmuştur.¹²⁸

Namaz kılıp gösterişi

Daim ana güvenişi

Huri cennet isteyişi

Bilemedim, bilemedim.

Hemen sofuluk taslayı

Tesbih elden bırakmayı

Terki riyadan kaçmayı

*Bilemedim, bilemedim.*¹²⁹

1.17.3. Mehdi Hakkındaki Görüşleri

Mehdinin ahir zamanda gelip ümmeti bu kötü durumdan kurtaracağına inanırdı. Şah Veliyullah İmam Ali (r.a) kitabında bununla ilgili görüşleri vardır. Bu konuda başından geçen bir hadiseyi şöyle anlatmıştır. “*Hacca gittiğim sene tavaf*

¹²⁸ Bu satırları anlatan Emre Bey şu anısını da aktarmıştır; “*Bu 15 Temmuz fetö olayları olduktan sonra seksenlerin sonunda yaşanan bu konuşmaya istinaden, sanırım bir bayram günüydü misafirler geldi ve dedemi (Kemal Efendi) kastederek o zaman söylemişti ama biz akıl edemedik ne kadar haklı olduğunu yıllar sonra anladık. Herkes ektiğini biçmiş oldu deyip gözyaşlarını tutamadılar.*”

¹²⁹ Akdeniz, *Akdeniz Divânı*, s. 165.

ederken bu esnasında aklıma Mehdi (a.s) geldi. ‘Acaba nasıl birisi ki’ gibi kendi kendime düşündüm. Kendimden beş altı kişi kadar önümde olan kişi bana dönerek ‘beni mi merak ettin Kemal Efendi’ dedi. Torununa bu olayı anlatan Kemal Efendi gördüğü kişinin siyah sakallı bir adam olduğunu, yüzünü çok iyi hatırladığını anlatmıştır.¹³⁰

1.17.4. İmam Hatip Okulları Hakkındaki Görüşleri

İmam Hatip okullarının önemli olduğunu, bu okullara sahip çıkılması gerektiğini düşünürdü. Çocukların İmam Hatip Liselerine gönderilmelerini tavsiye ederdi. “İlerde okuyamazsalar da hiç olmazsa dinini, kitabını bilen bir nesil olsunlar. Dinlerini öğrensinler. Dinin öğrenebileceği en sağlam yerler İmam Hatiplerdir. Çocuklarımıza gençlerimize sahip çıkmak gerek, onların güzel bir şekilde eğitim alması gereklidir. Diğer okullar çocukların beyinlerini yıkamakta, boş işlerle uğraşmaktadırlar” derdi.¹³¹

Kırıkkale’de açılmış olan İmam Hatip Lisesi’nin yapılmasında büyük katkısı olmuştur. Türkiye’deki ahlaksızlığın giderilmesi için tek çarenin İmam Hatip öğrenci sayısının artması ile sağlanacağını savunmuştur. Hatta kız torununun birini İmam Hatip’e verip orada eğitim almasına vesile olmuştur.

1.17.5. Siyasi Partiler Hakkındaki Görüşleri

Siyasete asla ilgi duymamış ve alakadar olmamıştır. Müridlerine ise siyasetle asla uğraşmamalarını tavsiye etmiştir. Çünkü “siyasetçiden derviş olmaz” derdi. Müridlerine siyasetle uğraşacaklarsa müridliklerini bırakmalarını, müridlikle siyasetin bir arada olamayacağını belirtmiştir. Şeriat döneminde bile tasavvuf ehlinin siyasetle ilgilenmediğini sohbetlerinde sıkça dile getirir; “Bizim işimiz Allahu Teâlâ’nın hikmetini, bereketini, mağfiretini, hidâyetini, esma’sını, sıfatlarını, Zâti Celâl ile hayatımıza yansıtmaktır. Bizim tek hedefimiz, tek gayemiz Peygamber Efendimizin sünnet-i seniyyesini uygulayıp hayatımızı bu düstur şeklinde devam ettirmektir. Biz Allah demek için yeryüzüne geldik. Herkes nerede ne bulduysa

¹³⁰ Emre Akdeniz, *agg.* Mehdi hakkındaki görüşlerini daha çok Şah Veliyullah İmam Ali kitabında yer vermiştir. (Bu kitabı basılmamıştır.) Bu konuyla ilgili gerek kitabında gerek sohbetlerinde teferruatlı bilgiler de verdiği söylenmekteyse de ilgili görüşmelerde bu konu hakkında malumatlar aktarılmak istenmedi.

¹³¹ Kamil Bozer, *agg.*

araştırmadan incelemeden inanıyor. Allah'ı, Peygamberi, haramı, helali bilin ama aklınızı kullanın bu akıl size parayla verilmedi”¹³²

Dervişlerden “Efendim kime oy verelim?” denildiğinde kızardı. “Oğlum! Çık dışarı nereye vermek istiyorsan, oraya ver. O senin kararın ama bunun hesabı var” derdi. Çorumlu Nakıp Sadık Usta adında bir dervişi; “Efendim oyu kime vereceğiz” diye soru sorduğunda “Ne oyu sen nesin evladım? Sen derviş değil misin? İstihare yapacaksın. Kime çıkarsa ona oyunu vereceksin. Ben sana şuna ver, buna verme deyip vebalde kalamam. Ben orada yokum. Herkes kendi cezasını kendisi çeğsin” demişti.¹³³

Siyasetle ilgili şu uyarıyı yapardı; “Efendimden üç büyük emir aldım. Şu üç şeye çok dikkat edin. Bunlara sakın bulaşmayın. Birincisi, biz kadınları sohbetimize, zikrimize almayız, dâhil etmeyiz. Onlar dışarıdan perdenin arkasından izlerler. İkincisi, siyasete asla bulaşmayın. Çünkü siyaset maddi meselelerdir. Maddi meseleden uzak durmak gerekir. Üçüncüsü, kermes, gazete, dergi, dernek ve vakıf kurmak, dergâh edinmek bizlerin işi değildir, yasaktır. Bizim uzak durmamız gerekir Evler bizim dergâhlarımızdır. Nasıl ki her yer bizim için mescit, her yerde bize dergâhtır oğlum” derdi.¹³⁴

1.18. Seksen Darbesi ve Sonrasında Yaşadıkları

1980 yılının Eylül ayında gece saat 02.00 de evinin etrafı sarılan Hacı Kemal Efendi, evinin aranmasından sonra 61. Piyade Alayı'na götürülmüştür. Daha sonra Mamak'ta tutuklu olarak bulunur. Yaklaşık iki buçuk ay kadar tutukluluk hali devam eder. Daha sonra araya giren bazı yakın ve müridleri aracılığı ile Keçiören'de bir hastaneye sevki yapılmıştır. Birkaç ay orada kalan Kemal Efendi, tahliye edilir. Hastanede kaldığı sırada, kendisini seyr ü sulûka sokan Kemal Efendi, kendisine yakınlık gösteren bir hemşireye, her gün aynı saatte (iftar ve sahura işaretle) çay ve bazı gıdaları getirmesini tembihlemiş, nihâyetinde kendi kendine erbaîne girmiştir. Doktorunun, “Efendim, size iyi bakılmasına rağmen, kilo kaybınızın sebebini bilemiyorum” demesine sadece tebessüm etmiştir.¹³⁵

¹³² Bekir Dilmen, *agg.*

¹³³ Şaban Kılıç, *agg.*

¹³⁴ Emre Akdeniz, *agg.*

¹³⁵ Bekir Dilmen, *agg.*

Tahliyesine müteakip, evi müridlerinin ziyaret akımına uğrayan Kemal Efendi'yi, İstanbul ihvânı alarak Yalova civarındaki kaplıcalara götürmüşler, kendisinin dinlenmesini sağlamışlardır.

Kemal Efendi'nin hayat hikâyesinde, birkaç kez yargılamaya tabii tutulduğu görülmektedir. “*Tekke'den Gelen Ses*” isimli eserini yayımlandığında soruşturma açılmış, savcı tarafından ifadeye çağrıldığında “*Efendi! Biz şeriatı yok etmek istiyoruz. Sen tekke diyorsun, tekkeleri ihyâya kalkıyorsun*” sözüne hiddetlenmiş, pencereden gözükken minareyi göstererek; “*Bak Savcı Bey! Ne zaman şu minareyi yıkarsın, ezanı okutmazsın, işte o zaman şeriatı yok edersin. Ama şu minareler var olduğu müddetçe, şu ezan okunduğu müddetçe şeriat kendisini haykırmaktadır. Bunu kaldırmaya kimsenin gücü yetmez*” cevabını verir.

Yine Kemal Efendi, kendi eli ile çizdiği, üzerinde âyet ve duaları ihtiva eden tabloları bastırıp, dağıtmaktadır. Bundan dolayı bir soruşturma ve dava açılır. Dava uzadıkça hâkim de değişir. Nihâyetinde yeni gelen bir hâkim “*Efendim! Biz kanunları uyguluyoruz. Şuraya bugünkü kullanılan latin harflerini kullanarak altına bir şeyler yazın*” der. Kemal Efendi'nin bu yazısı ile takipsizlik kararı verilir. Böylelikle Arap harfleriyle tabloların basımına bir yol bulunur. Birçok yayıncı bu yolla bazı basımları gerçekleştirirler ve Kemal Efendi'ye teşekkür ederler.¹³⁶

12 Eylül'de, Kenan Evren bir dönem irticaya dikkatleri çekip başörtüsünü eleştirerek, İslam'da olmadığını mitinglerde dillendirmeye başladığında, mektuplar yazarak, âyetler ve hadisler ışığı altında bu konuda yanlış bilgilendirildiğini ifade etmeye çalışmıştır.¹³⁷

1.19. Vefatı ve Türbesi

1993 senesinde Ankara'da bir sohbet ortamında zikir halkasında burhan icra edildikten sonra “*Oğlum bizim burada yapacak bir şeyimiz kalmadı. Siz bakmayın, bazı kişilerin yaptıkları gösteriş amaçlı işlerine, Biz buradayız. Gelsinler de görelim*” Diyerek bu işi gösteriş için yapanlara sitem etmiştir. “*Bizim bir iddiamız*”

---

¹³⁶ Salim Nursaçan, *agg.*

¹³⁷ Salim Nursaçan, *agg.* Bu mektuplardan bahseden Salim Bey, elinde yazılı bir metin olmadığını, mektupların halen var olup olmadığını bilmediğini belirtmiştir.

*yok ama derviş olacak adam kalmadı. Ben gidiyorum. Haberiniz olsun, vakit daraldı” demiştir.*¹³⁸

1993 yıllarının sonunda, Kemal Efendi durmuş saati düzeltmek için uzandığında, baygınlık geçirerek yıkılmıştır. Kulaklarında iltihap olduğu anlaşılan Kemal Efendi, daha sonra midesinden rahatsızlanarak hastaneye kaldırılmış, yapılan tetkikler sonucunda mide kanseri olduğu anlaşılmıştır. Mide kanserine yakalandığında Kırşehirli Halil Mert adında doktoru vardı. (Bu hastalıktan önce de muhabetinin olduğu bir doktordur.) Ankara’da ameliyatla midesinin dörtte üçü alınmış, sakalları kesilmiştir. Bu ameliyat sonrası ağlayan Kemal Efendi’ye; “Niye ağlıyorsun Efendim!” diye sorulduğunda “Evladım! Ölüsem Peygamber Efendimizin huzuruna sakalsız nasıl varayım? Nasıl Efendimizin yüzüne bakayım” demiştir. Daha sonra sakalı çıkmaya başlayınca “Artık ölsem de gam değil” derdi.¹³⁹

Hastanede iken etrafında bulunan kişilerin “Efendim vekil olarak yerinize kimi tayin ediyorsunuz” diye sorduklarında bir iki kişi için danıştığını ama müsaade çıkmadığını izin verilmediğini söyler.¹⁴⁰

Çorumlu Osman adında bir dervişi vardı. Ona: “Dervişleri topla” dedi. Beş, altı kişi Kemal Efendi’nin yanına vardığında: “Evladlarım! Şimdiye kadar siz beni seyrettiniz, şimdiden sonra ben sizi seyredeceğim.” dedi. Bu olaydan üç gün sonra, vefatına bir saat kala abdest alıp odasına girdi. Bir müddet odasında oturduktan sonra gözyaşlarına bürünmüş bir şekilde dışarı çıktı. “Oğlum halifeliği kimseye veremedik, vermiyorlar” dedi. Yatağında kibleye karşı iki dizi üzerine oturdu. Oğluna “Oğlum çekil, misafirler geldi” dedi. Bir şeyler okudu. Yasin-i Şerifi tamamlayıp kelime-i şahadeti söyleyerek boynunu büktü.¹⁴¹

10 Kasım 1993 yılında Kemal Efendi Hakk’ın rahmetine kavuşmuştur. Cenaze namazı çarşamba günü Kırıkkale Merkez/Çarşı Camiinde kılınmış, naaşı Kırıkkale Yahşiyan Mezarlığındaki aile kabristanına defnedilmiştir.

---

¹³⁸ Emre Akdeniz, *agg.*

¹³⁹ Kamil bozer, *agg.*

¹⁴⁰ Emre Akdeniz, *agg.*

¹⁴¹ Mehmet Tozluyurt, *agt*, s. 12.

Halen sevenleri, her yıl 10 Kasım'da bir araya gelerek Kemal Efendi'nin âlem-i şehadetten, âlem-i bekâya göçüş yıl dönümünde, Tevhidler, Kur'an hatimleri, Yasin ve salâvatlarla anarlar.

1.20. Vefatının Ardından

Merhum Kemal Efendi, değişik sohbetlerinde “*Üstadım Ali Haydar Efendi'nin emirleriyle 20'ye yakın meşâyih ziyaretinde bulundum. Bu ulu zâtlar ne acıdır ki, bir halife bırakmadan vefat etmişlerdir. Ben de ehlini bulmadan hilafeti başkasına verirsem elimi kessinler*” ifadesini kullanır, şöyle bir duada bulunurdu. “*Mevla'dan niyazım odur ki madem ihvânımla beraber yürüyeceğim bu onurlu yolu bizlere göstermiş, benden sonra da bu yolu noksansız yürütecek bir ehil halife ihsan buyursun.*”¹⁴²

Kayseri'de nâkıb olan Hayri Efendi, kendisine yardımcı olması için ‘çavuş’¹⁴³ olarak ihvân içerisinde birisini işaretleyerek, bu zâtı görevlendirmesini ısrarla istemesine rağmen, Kemal Efendi: “*Bu işlerin rica-mihnetle olmayacağını, Pîrân hâzerâtına ne kadar müracaat etti ise bu kişi hakkında yok denildiğini*” ifade etmişlerdi. “Çavuşluk” gibi bir makam için bile bu kadar hassas davranan Kemal Efendi, ömrünün son demlerinde, halife yetiştiremediği/yetişmediği için büyük bir mahzuniyet ve üzüntü içerisinde kalmıştır. Bu sıralarda ihvânlarından bazı kişilerin, içlerinden birisini işaret etmesi noktasındaki ifadelerine kızmış, ehli olmadan, Pîrân'dan emir almadan bu işlerin böyle olmayacağını ifade etmiştir Hastanede kendisini ziyarete gelenlere bu üzüntüsünü tekrar tekrar aktarmış, gözyaşlarına mani olamadığı görülmüştür.

Bunun beraber kendisinin vefatından 3-4 gün önce ziyarete gelen Kırıkkale ve Ankara ihvânına Pîran hâzerâtından teminat aldığını, yerine her ne kadar halife yetiştirememiş olsa da, ihvânın korunacağı noktasında garanti verildiğini, sıkıntılı bir zamanın geleceğini, o günlerde kıyı ve köşelerde kalmalarını, zamanı gelince de emaneti devralacak birinin geleceğini ifade eden şeyler söylemiş, daha sonraki günlerde vefat etmiştir.

¹⁴² Bekir Dilmen, *agg.*

¹⁴³ Bu kelime Türkçe'de her ne kadar askeri bir rütbe olarak kullanılıyor olsa da, günümüzde bazı sûfi mekteplerinde, özellikle Rıfâîlerde kullanılan bir tabirdir. Müridlerin ruhani terbiyesinde, şeyhe yardımcı olmak üzere şeyh tarafından seçilen, manevi olgunluğa erişmiş kişilere denir. Bkz; Cebecioğlu, *TTDS*, s. 111.

Kemal Efendi'nin vefatına müteakip, ihvân arasında farklı fikirler ortaya çıkmış, yukarıda ifade edilen sözlerini işiten Kırıkkale, Ankara ihvânı bu konuda beklenti içerisinde, durumlarını muhafaza etmişlerdir. Kayseri, Çankırı, İstanbul ihvânının bir kısmı, “*şeyhi vefat edenin, yeni bir şeyh araması vacip olur*” şeklindeki Kemal Efendi'nin ifadelerine binâen, uzun bir zaman arayış içerisine girmişler, Çorum ihvânı, Çorum'da Zâkir Efendi (halen hayattadır) isminde İskilipli Mehmet Efendi'nin (vefat etmiştir) halifesine bağlanmışlardır. Kayseri, Tosya, İstanbul ihvânının bir kısmı ise, İstanbul Zeytinburnu'nda dergâhı bulunan Hacı Mustafa Efendi'nin halifesi olduğunu ifade eden Hacı Ali Karaman Efendi'ye (vefat etmiştir) intisâb etmişlerdir. Ankara'da bir grup ihvân ise Hacı Mustafa Efendi'nin nukabâsından olan Hacı Yakup Efendi'ye (Medineli Muhammed Mâlik Alevî Efendi'den icâzet almasına binâen) bağlanmışlar, İstanbul'da bulunan nâkıblerinden Hacı Mustafa Gücük isimli zât da, Kemal Efendi'nin kendisine işarette bulunduğunu söyleyerek, topladığı bir grupla, zikir ve sohbetlerine devam etmektedir.¹⁴⁴ Kemal Efendi her ne kadar yerine halife bırakmamış olsa da, onun târikat talim ve terbiyesini yaptığı ihvânı, onun hatırasını hala yaşatmaktadır.

---

¹⁴⁴ Salim Nursaçan, *agg.*

İKİNCİ BÖLÜM

İLMİ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

2.1. İlmî Kişiliği

Kemal Efendi sadece bir târikat şeyhi değil aynı zamanda bir âlim ve şairdi. Yazdığı kitaplarında İslamî ve tasavvufi konuları işlerken, ilahilerinde de aynı konuları farklı bir dille anlatarak ilimdeki ve edebiyattaki çeşitliliğini ortaya koymuş bir yazardır. Dış görünüşünün nazik ve latif hali yazılarına da yansımış, eserlerinde hoş, sade ve anlaşılır bir üslup kullanmıştır. Gerek eserlerinde gerekse sohbetlerinde insanları hak yola davet ve batıl yollardan uzaklaştırma amacı gütmüştür. İnsanların yanlış olarak yapmış oldukları icraatları dinin arkasına saklayarak “*bu dindendir*” demelerinin her zaman karşısında olmuştur.

Çalışmaya, gayret etmeye teşvik eder; tevekkülün önemini vurgular, her konuda ehli ile istişâre edilmesini söyler, kendisinden ticaret için izin ve dua isteyen bazı kimselere, istişâre etmek üzere ticarete mahir kimselerin yanına yolladığı görülürdü. Kitapları çoktu. Evde kendine ait bir kitaplığı vardı. Bu kitapları araştırırdı, okuma ve incelemeye ehemmiyet gösterirdi.¹⁴⁵

2.2. Eserleri

İnsana yatırımın en büyük eser olacağı düşüncesinde olan Kemal Efendi, daha çok kâmil insan yetiştirebilme gayreti içerisinde olmuştur. Vaktinin ekserisini sohbetler ayırmakla beraber yeri geldikçe özellikle ağırlıklı olarak tasavvufî konuları ele aldığı eserler kaleme almıştır. Bu eserlerden bazısı matbu şekilde elimizde ise de bazısı da henüz basılmamıştır.

Şairlik yönünde olan Kemal Efendi bazı tasavvufî meseleleri ilahilerin diliyle anlatmaya da özen göstermiş. Bu şekilde de eserler yazmıştır.

---

¹⁴⁵ Şaban Kılıç, *agg.* “*Hocamız Kemal Akdeniz Efendi Cami imamı Kurra Hafız Necati Hoca’yı çok severdi. Zaman zaman beni çağırırdı kitaplarına yazmış olduğu âyetleri doğruluğunu tasdiklemek adına herhangi bir hata olmaması için bizlere müracaat ederdi. Eserlerini yazarken bu şekilde bir birbirimize yardımlaşmamız oldu*” demiştir.

2.2.1. Tasavvuf ve Mârifetullah

Bu kitap İstanbul İslam İlimleri Enstirüsü hocalarından Prof. Dr. Mahir İz'in Kemal Efendi'ye gelip "Efendim! Biz ilahiyatlarda toplama eserlerle ders yapıyoruz. Bu konuda bize bir kitap yazmanızı istiyoruz" demesi üzerine kaleme alınmıştır. Tam dört buçuk senede tamamlanabilmiştir. Bu süre zarfında Mahir İz vefat etmiş, Kitap da üniversitenin 18 kişilik senatosunda 11 ret oyu çıkmasıyla ders kitabı olarak okutulmamıştır. Kitabın okutulmamasının sebebi sorulduğunda; "Okullara târikat sokulmak isteniyor. Bunu kabul edemeyiz" demişlerdir.¹⁴⁶

Kitap bir mukaddimeden ve on bir bölümden oluşmaktadır. Toplam 624 sayfa olan eser, aslında 7 bölüm olarak planlanmış, daha sonra bazı öğretim görevlilerinin talepleri ile 4 bölüm daha eklenerek on bire çıkartılmıştır. İlk bölümde tasavvufun tanım, mahiyet ve gerekliliği ile İslami ilimler arasındaki yeri; ikinci bölümde Hz. Peygamber ile on iki imamın kısa hayat hikâyeleri; üçüncü bölümde târikat kurucu pirlerinin hayat hikâyeleri, silsileleri ve kolları; dördüncü bölümde tasavvufun şekillenmesinde katkıları olan zühd dönemi zâhîdlerinin hayat hikâyeleri, önemli görüş ve menkıbeleri, ilk mutasavvıflardan bazıları başlığı altında anlatılmıştır. Buraya kadar zikredilen bölümler, üniversite hocalarının derslerinde okutabilmek amacıyla yapılmış teklifler neticesinde kaleme alınmıştır. Daha sonraki bölümlerin her birinde de tasavvuf ve târikatlara ilişkin farklı kavramlar ele alınmıştır.

Açık ve anlaşılır bir dil kullanan Kemal Efendi, okuyucuyu muhatap olarak kabul eder. "Ey Aziz! Ey Aziz Kardeşim!" diye hitap eder. Çoğunlukla âyet ve hadislerle yer veren Kemal Efendi ayet yerlerinde dipnot verir. Hadislerde ise bazılarında dipnot verirken bazılarında vermez. Mutasavvıfların görüşlerine ve kıssalarına da çokça yer verir ancak bunlarda dipnot vermez. Kendinden önceki âlimlerin sözlerini aktarırken çoğu zaman "meşâyih der ki" şeklinde anlatmıştır.

Kemal Efendi bu eserin mukaddimesinde tasavvufu, "İslam'ın mânâ zenginliğinin bir tezahürü" olarak anlatır. Bu yolda, mücâhede, riyazât ve nefis terbiyesi sayesinde aşk ve zevk gibi târifî mümkün olmayan nice mânâlara

---

¹⁴⁶ Şaban Kılıç, *agg.*

ulaşmıştır. Tasavvuf rûh âleminin seyir ve zevk hali; kısaca zikir ve fikirden ibarettir.¹⁴⁷

Kemal Efendi bu kitabı yazma amacını şu satırlarla anlatmaktadır; “*Bu eseri yazmaktan gaye hak taliblerinin irşad ve mümkün olduğu kadar gafletten uyanıp kendi benliklerine döndürmektir. Pirim Sultanü'l-Ârifin Seyyid Abdülkâdir (r.a.) Efendimize müteşekkirim. Bu esere hiçbir zaman sahip çıkmıyorum. Gerçek de bu eser onundur. Şeriatte kusuru olan fermân-ı Hakk'ta itaatkâr olsa bile mağrurlardan sayılır ki, kalbi şeytanın emri altına girmiştir. Bu kimseler asla derviş olamazlar. Enbiya ve evliya, bâtinleri ile mâksuda vasıl olmuşken, zâhirleriyle içtihadı yine de elden bırakmış değillerdir. Böylece târikata biât edenler ihlâs-ı kalp ile emr-i ilahiyeye uyup Rasulullah'a tabi olarak adet ve ahkâmın yanında, târikatının âdab ve erkânına riâyet ederler.*”¹⁴⁸

Kemal Efendi şair bir mutasavvıf olduğunu diğer kitaplarında olduğu gibi bu kitabında da gösterir. Sayfalar arasında ilahilerine de rastlamak mümkündür.

Mana dili bilen kişi

Demez olur, demez olur.

Sırrı nokta bilen kişi

Üryan olur, üryan olur.

Aşk ehline olmaz dilek

Yusuflayın rüsvâ gerek

Gece gündüz yanan yürek

*Gülmez olur, gülmez olur.*¹⁴⁹

2.2.2. Akdeniz Divânı

Bu kitap çoğunluğu ilahilerden oluşan bir eserdir. Kemal Efendi bu kitabı yazma amacını şu satırlarla dile getirir. “*Bu kitapta yazılan ilahi ve seslenişler, ehl-i dile gönül uyanıklığı vermek, aşk ve şevk ehline hizmet etmek gayesiyle yazılmıştır.*

¹⁴⁷ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 7.

¹⁴⁸ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 558.

¹⁴⁹ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 386.

Böylece Sûfiyye taifesine bir nebze hizmet edilmiş olup, eğer ufak tefek bazı kusurlarımız görülürse bunların da yine tasavvuf erbâbınca müsâmaha ile karşılanmasını hassaten rica ederim."¹⁵⁰

Bu eserinde diğerlerinden farkı kendisiyle ilgili şeyhine intisabından ve kendisine icazetinin verilmişinden bahseder.¹⁵¹

Kitabın başında tasavvuf ve erbâbından bahseder. Ona göre huşunun temeli tasavvuftur ki Allah'a yönelerek çeşitli riyâzetlerle rûhu terbiye etme ve onun çeşitli kabiliyetlerini geliştirerek Allah'a yaklaştırmaya çalışma işine denilmektedir.¹⁵² Bazı tasavvufî kavramları ele alan Kemal Efendi tasavvufun babadan oğula intikâl eden bir hal ilmi olmadığını söyler. Eğer öyle olsaydı, Hz. Peygamber (s.a.v)'den Hz. Ali (r.a)'a geçerdi. Ancak bu gerçeği göz ardı edenlerin, günümüzde dünyalık meta toplamak için halkın sırtından geçinen, gönül ehlinin postuna bürünenlerin de türediğinden yakınıdır.¹⁵³

Kemal Efendi kendi nefsine pay vermeyen mütevazî bir şeyhtir. Özellikle ilahilerinde bunu yakından görmek mümkündür. Hemen her ilahisinin sonunda kendisine "*Sefil Kemal*" diyerek seslenişte bulunur.

Ya Rab Sen'den Sen'i bildir

Sefil Kemal Sana kuldur

Yalvarırım nolur güldür

*Ne yapayım gönül seni.*¹⁵⁴

Bu sefil Kemal'i rüsva eyleme

Eğri doğru sözlerini belleme

Diyeceğim çoktur, gelmez kaleme

*Derem Rabbena, ya Rabbena, vağfirlenâ...*¹⁵⁵

¹⁵⁰ Akdeniz, *Akdeniz Divânı*, s. 5.

¹⁵¹ Tezimizizin "Şeyhine İntisabı" bölümünde bu bilgilere yer verilmiştir. Bkz; s. 14.

¹⁵² Akdeniz, *Akdeniz Divânı*, s. 5-6.

¹⁵³ Akdeniz, *Akdeniz Divânı*, s. 13.

¹⁵⁴ Akdeniz, *Akdeniz Divânı*, s. 118.

¹⁵⁵ Akdeniz, *Akdeniz Divânı*, s. 184.

2.2.3. Tekke'den Gelen Ses

Hacı Kemal Efendi'nin “*Tekke'den Gelen Ses*” isimli eseri ilk basılan kitabıdır. Bu eseri de “*Akdeniz Divânı*” kitabı gibi ilahilerden oluşan bir divândır. Kitabın ilk nüshası torunu Emre Akdeniz'in elindedir. İlerleyen zamanlarda Allah Teâlâ nasib eder ise yakın bir zamanda 2. baskıyı planladıklarını belirtti.¹⁵⁶

Bir dönem Akdeniz Divânı'nın diğer ismi olarak da yayınlanmıştır. Hatta içindeki bazı ilahiler de Akdeniz Divânı'nda geçmektedir.

2.2.4. Hazine-i Kâinat ve İnsan

İsminden de anlaşılacağı üzere insanın mahiyeti ve yaratılışı amacı üzerine yazılmış bir eserdir. Kitap Allah'ın yeryüzüne halife olarak yaratılmış olan insan-ı kâmile nasıl ulaşılabileceğine dair bilgiler verir. Kâinatın insan hayatına kattıklarından ve bu hususta insana düşen vazifelerden bahseder. Âyetlerde bahsedilen insan olmanın üzerinde durur.

Kitap on bir bölümden oluşur. Her bir bölümde insana ve onu kuşatan hayata dair bir konu ele alır. Hazine-i Kâinat ve İnsan, Kâinatın Zuhuru ve İnsan, İnsan Nedir, Rûh, Kazâ ve Kader, Cenâb-ı Hakk'ın Azameti, Zât-ı İlâhi, İnsan ve Melekler, İnsan-Cin ve Şeytan, İnsan-ı Kâmil ve Hayvan, İnsan-ı Hakiki, İnsan ve Hayvan gibi konuları ele alır. Konuları anlatırken bilgi yönünden ele almaz, Allah'a yaklaştıracak vesileler olarak görür. Her bir bölümün peşine anlattığı konuyla ilgili ilahiler bölümü eklemiştir. Tasavvuf ve Mârifetullah kitabındakine benzer bir üslupla yazmıştır. Satır aralarında anlattığı konuyla ilgili nasihatlerde de bulunmuştur: “*İki gözüm kardeşim, bir de sakın zenginlerin veyahut ümeranın kapısına yanaşmayasın; daima fukara ile düşüp kalkasın. Onların derdi ile dertlenesin. Nasihatlerinde de ihvânın anlayacağı şekilde konuşmalısın.*”¹⁵⁷

İlahilerinde de kitabının içeriğinde olduğu şekilde insana hem nasihat edici hem de onun mahiyetini gösteren bilgiler verir:

Uyan artık behey gafil

İnsafa gel, uyan insan!

¹⁵⁶ Emre Akdeniz, *agg.*

¹⁵⁷ Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 61.

Böyle giden olur sefil
İnsafa gel, uyan insan
Boş yere mi geldin buraya
Aldatmasın seni dünya,
Bir dost bulup olma yaya
İnsafa gel, uyan İnsan!
Uyanmak bilmez isen
Gözyaşın silmez isen
Tevbe edip dönmez isen
*İnsafa gel, uyan insan.*¹⁵⁸

2.2.5. Şah Veliyullah İmam Ali

Bu eser Hazreti Ali (k.s)'ye istinâden kaleme alınmıştır. İsminden de anlaşılacağı üzere İmam Ali (k.s) ve Ehl-i Beyt hakkında çok geniş ve kapsamlı bilgilere yer vermektedir. Kitabın baskısı yapılmamıştır. Kemal Efendi hayattayken basım işi için eserini İstanbul'a gönderdiyse de, kısa bir zaman sonra eserini matbaadan geri çekmiştir ve manevi makamların buna izin vermedikleri, ileri bir tarihe ertelediklerini belirtmiştir. Bu sebeple eserin basımı durdurulur.¹⁵⁹

---

¹⁵⁸ Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 265- 266.

¹⁵⁹ Emre Akdeniz, a.g.g, Kitabın basımı olmadığı için muhtevası hakkında fazla bilgi vermek istemedi. Emre Bey, “yapılan istişare ve istihareler sonucunda izin ve ruhsat geldiğinde basım için matbaaya verilecektir” dedi.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TASAVVUFİ GÖRÜŞLERİ

Tasavvuf bir ilimdir. Her dinde, her memlekette mevcudiyetini korumaktadır. Arada anlayış ve anlatış farkları olsa da, bir iç yüzü ihtimamıdır. Aslı peygamberlerdendir.¹⁶⁰ İslam'ın mânâ zenginliği ve şer'i ilimlerin en yükseği kabul edilen tasavvuf ilmi gerek ferdi, gerekse içtimai cihetle bazı ıstılahlar geliştirerek zamanımıza kadar geleneğini sürdürmüş, târikat, vecd hali, erbâb-ı yakîn isimleriyle ün kazanmıştır.¹⁶¹ Bu yolda mücâhede, riyâzet, nefis terbiyesi sayesinde aşk ve zevk gibi tarifî mümkün olmayan nice mânâlara ulaşılmıştır. Tasavvuf rûh âleminin seyir ve zevk hali, Fahr-i Kâinat Efendimiz (s.a.v) ile ashâbının yaşadığı zühd, takvâ ve tevekkül hareketidir.

Kişi hiçbir zaman ve yerde Cenâb-ı Hakk'ı zikirden bir nefes olsun uzak kalmamalıdır. Bu ise kulun asli görevleri içinde sıralanmıştır. İşte bu harekete tasavvuf denilmektedir. Tasavvuf gerçekten öyle bir yoldur ki, bu yol afiyetle birleşmez, önünde belâ ve musibet dağları, geçit vermez sarmaşık yolları vardır.¹⁶² Bu yola talip olan sâliklerin Cenâb-ı Hak Teâlâ Hazretleri'nin iştîyâkı rûhuna iyice sinsin diye, akıllarını meşgul eden önceki bilgilerini terk etmeleri, yüreğinde ne gibi emeller besliyorsa ve ne gibi şüpheler ve tereddütler mevcutsa hepsini atıp öyle girmesi zarureti vardır. Zira şüphe ve tereddüt, kökü teslimiyet olan şeyin tamamıyla zıddı sayılmıştır. “*Hani Rabbin meleklerle ben muhakkak yeryüzünde bir halife yaratacağım demişti.*”¹⁶³ ayetinden anlaşılan şudur ki; tasavvuf insana kendi kıymet ve değerini öğreten bir ilim membaıdır. “*Kendini bilen Rabbin bilir*” hadisine göre insan kendi acizliğini bilirse, Rabbinin de kudret ve kuvvetini, azamet ve celâlini

¹⁶⁰ Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 135.

¹⁶¹ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 7, 12.

¹⁶² Kemal Efendi bu konuda sûfileri şöyle anlatır: “Öyle sûfiler gördüm ki, giyimlerinden onların kalplerine dünya sıkıntısı ve meşguliyeti girmeyip, kalpleri Cenâb-ı Hak Teâlâ'nın zâtından başka her sıfattan temiz idi. Bundan dolayı bunlar sûfiye lakabı almışlardır ki kıyamet günü Cenâb-ı Hakka yakınlığın önünde yer alacaklarından dolayı bu isim verilmiştir. Netice itibarıyla derviş'in mânâsı olur ki Cenâb-ı Hakk'ın aşkı ve muhabbeti için fakr ve fenâyı ihtiyar etmişlerdir. Bkz: Kemal Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 540.

¹⁶³ Bakara Sûresi 2/30.

anlar. Hikmet'in başının Allah korkusu olduğunu anladığı zaman gerçek bir insan olmuş sayılır.¹⁶⁴

Kemal Efendi tasavvufu bir de 'Pirim Sultanü'l-Ârifin' dediği Seyid Ahmed el-Kebir Rıfâî (r.a) Hazretlerinin bir konuşmasında şöyle anlattığını aktarır: “Bir kimse ehil bir mürşid bulup ona tasavvufta bir makam almak için intisâb ederse sonunda münkir olur. Eğer ben bu yolda 'Allah'a kul Rasulüne ümmet' olayım diye bir yer edecek olursa bu kimse sultan olur. Gaye odur ki bütün eşyaya bir nazarla bakıp ibret almak bir de sünnet-i seniyyeye sıkı sıkı sarılmak haramlardan uzak olup deritlerden kaçınmak mürşid-i kâmillerin yolu üzeri yürümektir işte tasavvuf buna denir”.¹⁶⁵

Kemal Akdeniz Efendi tasavvufun gerçek hayatın ta kendisi olduğunu şu satırlarla anlatır. “Tasavvuf kişiyi ebedî saadete götüren bir yoldur Ezelî ve ebedî şehadet oradadır. Başka tarafta arayanların elleri boşa çıkmıştır. Birçok Meşâyih Hazerâtı bu şehadetin nûruna dalıp kana kana içmişlerdir. Bu ilmin başı ve sonu yani mertebeleri vardır. Başlangıcı tevfihtir ki bu, Cenâb-ı Hakk'ın kişiye hidâyetidir. Bu da insanı gaflet uykusundan uyandırmak demektir. Böylece bu yolda olanları çirkin, yaramaz, lüzumsuz hareketlerden uzak kılar. Nefsin bütün istek ve arzularından beri kılar ki, işte o vakit insan yaramaz kötü insanlardan kaçmayı ister ve uzaklaşır.”¹⁶⁶

İnsanı hakka yaklaştıran yolları Hz.Ali ve Hz.Ebubekir Efendilerimiz'e nispet edilir. Tasavvuf ve târikatlar bu iki ana yoldan birinde tekemmül etmiştir. Bu silsile Hz. Ali'nin evlatlarına intikâl etmiş, onlardan da veraset yoluyla devam etmiştir. Tasavvuf yolunun nûrlandıran târikat önderlerine “pir” adı verilmiş olup, her târikatın muhtelif kollar meydana gelmiştir. Bu târikatların nefis tezkiyesi usulü, ayın ve semâ şekilleri gibi zâhirde bazı farklılıkları görünüyorsa da mânâ yönünden ayrılıkları yoktur.

¹⁶⁴ Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 17.

¹⁶⁵ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 406.

¹⁶⁶ Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 18, 26.

3.1. Bazı Ayetlere İşârî Yorumları

3.1.1. Kevser Sûresi

*“Ŗüphesiz ki biz sana kevseri verdik artık Rabbin için namaz kılmaya devam et ve Nahr yap, kurban kesmeye namazda ellerini göğüs seviyesini kaldır. Asıl soyu kesilen ismi unutulmuş Sana kin ve düşmanlık eden kimsedir.”*¹⁶⁷

Adını ilk âyette geçen “Kevser” kelimesinden almıştır. Kevser ismi üzerinde müfessirler çeşitli yorumlarda bulunmuşlardır. Kur’ân-ı Kerim, peygamberlik ve kitap, ilim ve hikmet, ümmetin çokluğu, çokça hayr, hanedân-ı ehl-i beyt, cennette büyük bir nehir veya havuz diye söylemişlerdir. Birçok tefsir de meşhur olarak geçen anlam, Kevser cennette bir nehrin özel isim olduğudur.¹⁶⁸

Sûrede emri geçen namaz sabah namazı mı yoksa kurban bayramı namazı mıdır ihtilaf vardır. Kemal Efendi’ye göre bu Sabah namazına işaret eder. Zira devamlı olması esastır. Nitekim İsra Sûresi’nin 70. âyetinde *“Zira sabah namazı meşhûddur.”* buyrulmaktadır. Böylece de *“sabah namazını eda ettikten sonra güneşin tulûuna kadar zikrullâh ile meşgul olanlarla beraber oturmak benim için İsmail aleyhisselâmın evladından dört zât azât etmekten daha sevgilidir”* buyrulmuş oldu. Peygamberimiz (s.a.v) yine ümmetinin seher vaktinde zikrullâh ile vakit geçirmesini emretmektedir. Sûrede Cenâb-ı Hak Teâlâ *“Biz sana kevseri verdik”* buyurmaktadır. Bunun anlamı şudur; *biz sana Hazine-i Kâinat ve İnsan ilahimizi lutfettik. Şimdi sen kalk, nimeti şükürde bulun ki bu Hazine-i Kâinat ve İnsan ilahimize senin pak olan âlin ve evlatların ve onların yolundan gidenler varis olacaktır. Bu nimetimize karşı namaz kıl ve nefesine mukabil kurban kes. Senin zürriyetin kıyamete kadar baki olacak ve dünyayı süsleyecektir. Zira onlar emanet-i ilahimizi taşımaktadırlar”* anlamı vardır.¹⁶⁹

3.1.2. İhlâs Sûresi Tefsîri

“De ki: O, Allah'tır, bir tek. Allah Samed'dir. (Her şey O'na muhtaçtır. O, hiçbir şeye muhtaç değildir.) Ondan çocuk olmamıştır (Kimsenin babası değildir).

¹⁶⁷ Kevser 108/1- 4. (Bu bölümdeki mealleri ayrı bir mealden değil Kemal Efendi’nin ayetlere bakışını göstermek için, bizzat konuyu izah ettiği yerlerdeki meallerden verdik.)

¹⁶⁸ Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur’an Dili, (Sadeleştirenler; İsmail Karaçam, Emin Işık vd.) C.IX, s. 514.

¹⁶⁹ Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 146.

*Kendisi de doğmamıştır (kimsenin çocuğu değildir). Hiçbir şey O'na denk ve benzer değildir.*¹⁷⁰

Kemal Efendi İhlâs-ı Şerif’de çok gizli esrarların olduğunu söyler. Bu sûreyi açıklarken de bu esrardan bazılarını dile getirmektedir. Bu sûrede Allah’ın zâtına dair bilgiler bulunmaktadır. Bütün var olan, görülen veya görülemeyen nesnelere Cenâb-ı Hak’ın varlığı ve onun feyiz ve bereketi zâhirdir. Her şey O’ndan çıkmakta ve O’nun tarafından verilmektedir. Sûrenin başlangıcı olan “hüve” yani “O” lafzı ile anıldığı cihetle O’nun hüvviyetinin ne olduğunu bizâtihi kendisi ifade etmektedir. Bu ise Cenâb-ı Hak Teâlâ’nın doğurucu olmadığı açık bir ispatıdır. Şayet başka birisinden faydalanarak Allah’a bu hüvviyet verilmiş olsaydı, işte o zaman zafiyeti “huve” olmazdı.

İhlâs sûresindeki her bir âyet farklı mânâları içinde barındırmaktadır. “*Kulhuvallahu ehad*” âyeti kalbe kinayedir. “*Allahu’s Samed*” rûh’a, “*Lem yelid*” sırta, “*Ve lem yuled*” hafîye, “*ve lem yekullehu kufüven*” ahfa’ya işaret eder. Bunun yanında “*ehad*” hüviyet-i mutlaka zuhur etmiştir ki bu O’nun ilahlığının kanıtıdır. Bu mertebede mahlûkun aynasında kendisini müşahede etti. İstedi ki sırr-ı vahdeti bilinsin. Âleme “kûn” emrinden evvel sabit olan ayine-i kûn emri ile bir tecelli etti ki, rûhlar âlemi ene, ente, hüve gibi birer şahsiyet-i mümtâze olarak zuhura geldi. Kâfir ve mü’minin mecmuunda bila imtiyaz vahdeti nümayan oldu.¹⁷¹

“*Kulhuvallahu ehad*” Cenâb-ı Hak Teâlâ zâtının varlığını aleni olarak ifşa etmektedir. Ondan başka Allah olmayıp tek Allah’tır. Böylece vâcibü’l Vücûd olmaktadır. Ancak Allah odur ki bu ulûhiyetin ifadesidir. Zira bu ayet kendinden başka Allah’ın olmaması, intisâb edecek başka bir varlığın bulunmadığının işaretidir. Âyette geçen “*Ehad*” Allah’ın tek ve eşsiz olduğunun ifadesidir. Tek olduğunu ifade eden bundan başka bir kelam olamaz. Zira bir Allah olduğunun ifadesi asla parçalanmayan “bir”liğin ifadesidir. Yani burada vahid değil “Ehad” ism-i şerifi kullanılarak bölünmez parçalanmaz bir birlik kastedilmiştir. Bunun ispatla burhanı

¹⁷⁰ İhlâs 112/1-4.

¹⁷¹ Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 59.

da O'nun varlığından meydana gelen ve emri altında bulunan her şeyin küçücük zerrelere bir araya gelmesiyle oluşan nesnelere ibaret bulunmasıdır.¹⁷²

“Allahu's-Samed” izhâr ve zuhûrdur. Rûha vasıl olup rûh onun mevridir. Rûh bedenden müstağnidir. Rûh Rabbin emrindedir ki, asla memur olamaz. Yalnız bedende aşikâr olarak görülmektedir. Ancak bu Cenâb-ı Hakk'ın ihtiyacından ileri gelmiş değildir. Allahu Teâlâ yarattıklarından müstağnidir. Bir karınca bile irade-i kudretinde diğer birine muhtaç değildir. Her bir ferdin aynasında tek oluşunu sırrı görünür. Allahu Teâlâ'nın semâdaniyeti de aşikâr görülmektedir.¹⁷³

“*Lem yelid*”; kendisinde aciz ve ihtiyaç tasavvur olunmaz anlamı taşımaktadır. Belki ehadiyetinin sırrını göstermek için, el subuttan tekvin vucuda getirdi. İşte “*Lem yelid*” sırrında dahi ahadiyetini hüveyda kıldı. Tekvin sıfatında vücûda getirmiştir.

“*Ve lem yuled*”; Allahu Teâlâ eşyayı düzene koyup topladıktan sonra eşyadan uzak kalmadı. Velem yuled sırrında dahi ahadiyetin nümayan olması, samedaniyeti vasıtasıyla.

Kemal Efendi “*Lem yelid ve lem yuled*”i açıklarken müstağni sıfatıyla bağlantı kurar. Bu ayet kâinatta yaratılan her nesnenin O'na dayandığını bir delildir. “*Lem yelid*” Allah'ta acizliğin olmadığını anlatırken “*ve lem yuled*” Allah'ın eşyayı düzene koyduktan sonra ondan uzaklaşmadığını anlatır.¹⁷⁴

3.1.3. Alak Sûresi Tefsîri

“Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı "alak"dan yarattı. Oku! Senin Rabbin en cömert olandır. O, kalemle yazmayı öğretendir, insana bilmediğini öğretendir. Hayır, insan kendini yeterli gördüğü için mutlaka azgınlık eder. Şüphesiz dönüş ancak Rabbedir. Sen, namaz kıldığında kulu (bundan) engelleyeni gördün mü? Ne dersin, ya o (engellenen kul) hidâyet üzere ise; ya da takvayı (Allah'a karşı gelmekten sakınmayı) emrediyorsa!? Ne dersin engelleyen, Peygamberi yalanlamış ve yüz çevirmişse!? O Allah'ın, her şeyi gördüğünü bilmiyor mu? Hayır! Andolsun, eğer vazgeçmezse, muhakkak onu perçeminden; o yalancı,

¹⁷² Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 59.

¹⁷³ Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 59, 60.

¹⁷⁴ Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 61.

günahkâr perçeminden yakalarız. Haydi, taraftarlarını çağırın. Biz de zebânileri çağıracağız. Hayır! Sakın sen ona uyma; secde et ve Rabbine yaklaş.”¹⁷⁵

Rivâyete göre Ebu Cehil “Ben bir kez olsun Muhammedin secdede olduğu zaman ona rast gelirim ayağımla boynuna vuracağım” demişti. Efendimizin namaz kıldığı birgün Ebu Cehil’e haber verdiler. Koşarak Peygamberimizin yanına gitti, Peygamberimize 5-10 adım varmadan, olduğu yerden titreyerek geri dönmek zorunda kalmıştır. Ne oldu sana böyle perişan oldun diye sorduklarında “*benimle Muhammed arasında içerisi ateş dolu bir hendek gördüm kocaman bir yılan bana doğru ağzına açmıştı Kuşlar da onun üzerine kanat germişlerdi. Eğer sizler görmüş olsaydınız hemen oracıkta can verirdiniz*” dedi. Bu haber Efendimize söylenince “*eğer yanıma gelseydi melekler onu parça parça ederlerdi*” buyurdular. Bu münasebetle şu âyet nazil oldu: “*Allah'ın Bende-i hassı olan Hz Muhammed'i namazdan men etmek isteyen Ebu Cehil'i gördün mü bana haber ver. Eğer o hidâyet üzere ise yahut takvâ ile emrediyorsa yahut Hakkı inkâr üzere ise ve doğrudan yüz çevirmiş ise Allah'ın gördüğünü bilmiyor mu?*”¹⁷⁶

“*Elem ya'lem bi ennallahe yera*” âyetinde Kemal Efendi hem va'd hem tehdit olduğunu söyler. “*Aziz Allah'a ibadet et ki o seni görmektedir ve fasıklıktan tevbe edesin ki Cenâb-ı Hak her an seni görüyor, her an seninle olup her hareketini izliyor ve seni müşahede ettiğini hiç aklından çıkarma.*” Onun için tâat ve ibadet esnasında huzur-u ilahide bulunulduğu ve yaptığı hareketin Cenâb-ı Hak Teâlâ tarafından müşahede olunduğu düşünölmelidir. Bu ihsandır. İhsan senin Allah'ı görüyormuş gibi ibadet etmendir.

Bu sûredeki ayetlerle ilgili başka bir sebep-i nüzulüne de yer verir. Buna binaen yine bir gün Efendimiz (s.a.v) namaz kılıyordu. Ebu Cehil yanına gelerek: “*Ya Muhammed ben seni namaz kılmaktan men etmedim mi?*” dedi. Fahri Kâinat Efendimiz onu azab-ı ilahi ile korkutmak istedi. Ebu Cehil “*beni mi korkutuyorsun benim meclisim bütün Mekke vadisi ahalisini meclislerinden büyüktür yani taraftarım pek çoktur*” dedi. O münasebetle de şu âyetler nazil oldu: “*Vazgeçsin; celâlim hakkı için eğer vazgeçmezse muhakkak onu alın saçından yakalayıp cehenneme sürükleyeceğiz, (yalancı günahkâr perçeminden) o vakit Meclisi'ni ve*

¹⁷⁵ Alak 96/1-19.

¹⁷⁶ Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 285.

*tarafklarlarını çağırısın biz de cehennem zebanileri çağırırız*¹⁷⁷ ayeti nazil olmuştur.¹⁷⁸

3.1.4. Kelime-i Tevhid Tefsîri

Kemal Efendi “Lâ ilâhe illallah” sözünü yalnız Allahu Teâlâ ile ilişkilendirmekle kalmaz hem ebced hesabı ile varlıkla bağlantısını hem de âlemle ilişkisini anlatmak da, “*yine de bir nebze bu sır kapısını aralamak icap etti.*” diyerek bu konunun önemine dikkati çekmektedir.¹⁷⁹

Kemal Efendi’ye göre kelime-i tevhidde iki ayrı anlam vardır. O bunu iki daire olarak anlatır. Biri nefy diğeri ise ispat dairesidir. Nef’i dairesinde hiçbir ilahın olmadığı anlatılırken; ispat dairesinde ancak bir olan Allah’ın sözü vardır. Kelime-i tevhiddeki nef’i satırı “*Lâ ilahe*” beş harften oluşmaktadır. Bu beş şey nefsi bağlantısı olan beş amele tekâbül eder. Bu bağlantıyı kesip imha cihetine giden kimse ispat dairesine çıkmış olur. Bu ise harflerine göre 7 basamak “*illallah*” üzerine kurulmuştur. Bir kişi hayatını bu yedi basamak üzerine kurarsa o zaman bu kimsenin yaşantısı Cenâb-ı Hakk’ı birlemekle gerçeğe erişir. Bu gerçeğe erişince tevhid ile her şeyi görüp bilerek anlamış olur. Artık bu kimsenin nefsi geçmişte olan ve bitenlerden habersiz olup çevresine bakmadan ferahlık duymaya ve hikmetle kelimetmeye başlar. Gözü basiretle yönelerek gerçek bir şeyin mânâsını açıklamaya bulmaya çalışır. Gördüğü rüyalar gerçek âlemde doğru çıkmaya başlar. İşte bu gibi kimseler daima ileriye dikkatle nazar eder. Gizlice bir şey duyarsa bu hal ve keyfiyet Cenâb-ı Hak Teâlâ’nın o kimseye verdiği bir fazilet ve O’nun yüce lütfu olduğunu bilir.¹⁸⁰

Aynı şekilde Kemal Efendi kelime-i tevhiddeki 12 harfin zaman ile bağlantısını kurar. Tevhid kelimesi on iki harften meydana gelir ki, dört mevsimi oluşturan aylar da on ikiye bölünmüştür. Bütün âlem azametli bir ilim dairesinin çemberi içinde bulunmaktadır. Böylece sıfat ve vasıflarına göre sûretler icmal olmuş ve kemale ermiş sayılır. Bu kemâlin sahibi azametli Allah’tır. O zamanı aylara, ayları günlere, günleri de saatlere ayırmıştır. Her aya bir harf tahsis etmiştir. On iki harften her bir harf, mensubu bulunduğu ayın içinde dönmekte ve sûretle aylar mübarek

¹⁷⁷ Alak 96/15–18.

¹⁷⁸ Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 285–286.

¹⁷⁹ Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 88.

¹⁸⁰ Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 88–89.

harflerin muhafazası ve zarfı durumunda bulunmaktadır. İlahi rahmet bunlarla dünya âlemine iner. Sözlü kelimeler bunlarla yükselir ve ilahi hikmetler bunlarla parlayıp akmış olur. Hidâyet bununla gösterilir. Büyük yararlar ise bununla sağlanır. Bütün ağaçlar bununla aşılır ve olgunlaşır. Çevre de bununla yeşillenir ve süslenir, güzellikler ve iyilikle ziyadeleştirir.¹⁸¹

Cenâb-ı Hakk'ın yarattığı âlemi bir düzene koymak için kendine özgü ince ve gizli hikmet ve lütfundan ayın günlerinden bir günü gündüz ve gece olmak üzere de 12 saate ayırmıştır. Bu saatin içine bulunduğu ayın gizliliğini yerleştirmiştir. Bahar mevsiminin gizliliğini üçer üçer saatlerin saniyeleri ile yapmış, sonbahar mevsiminin gizliliğini de üçer üçer saatlerin saliselerini vücuda getirmiştir. Doğunun gizliliğinin de üçer üçer saatlerin revabileriyle vücuda getirmiştir. Saatlerden her bir saat tevhidi destekleyen Rabhani saatlerden bir harfin gizliliğini taşımaktadır. Kısacası günler (gece ve gündüz olmak üzere) 12 saat olduğuna göre ilahi hikmet ikmal olmuş demektir.¹⁸²

Bir de tevhidin “*La ilahe İllallah*” cümlesi, ancak on iki harfli “*Muhammed Rasulullah*” cümlesiyle ikmal edilmiş olur. Böylece gündüz dairesi de gece dairesiyle birleşerek tamamlanır.¹⁸³ “*La İlahe İllallah Muhammedün Rasulullah*” mübarek kelimesini bir kimse zikirde bulunursa, Allahu Teâlâ'ya bir yıl müddetle ibadet etmiş sayılır. Çünkü Peygamber Efendimiz (s.a.v.) “*Ey benim ashâbım! Ben ve benden önce gelmiş geçmiş olan peygamberlerin en faziletli kelimeleri, bu şekilde tevhid kelamı olmuştur*” buyurdular.¹⁸⁴

Mutasavvıfımız “*Muhammed Rasulullah*” ve “*La ilahe İllallah*” zikrini “*Ümmetimin en hayırlısı içinde bulunduğum, sonra onları takip edenler, sonra onları takip edenler*”¹⁸⁵ hadisine dayandırarak, bazı zâatlar ile bağlantı kurar. “*Muhammed Rasulullah*” ve “*la ilâhe illallah*” zikirleri on iki harften meydana gelir. Ebu Bekir Sıddık, Ömer bin Hattab hemzesiyle, Osman ibn Affan isbat-ı hemzeyle

¹⁸¹ Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 89.

¹⁸² Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 88–89.

¹⁸³ Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 90.

¹⁸⁴ Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 94.

¹⁸⁵ Ebu Davud, *Sünen*, 6; Tirmizi, *Fiten*, 45; İbn Hanbel, *Müsned*, 5/110.

ve Ali b. Ebu Talib on iki harften ibarettir. Fatımatü'l Zehra, Hasan- Hüseyin (r.a) on iki harften ibarettir. Usul-i âlemi kevnî olan on iki burca işaret edilmiştir.¹⁸⁶

“Nerede olursanız olun, O sizinle beraberdir”¹⁸⁷ ayeti karşısında Allah dostlarını takip etmenin icabı kulluk yoludur. İşte hakiki tevhid budur. Dinin ve dindeki kemalin ta kendisi budur. Bu hakikât karşısında tevhidin üç mertebesi vardır.

1- Tevhid-i Ef'al: Bir fiili tecelli olup gerek insandan ve gerekse melek, şeytan ve cinden meydana gelen bütün ahval ve harekâtı mâsivallahtan ayırarak Allah'tan bilmek ve öyle görmektir. Mâsivâ, Haktan alıkoyan şeylere denilmektedir. Bu makamı ihata eden insanın “*La faile İllallah*” demesi gerekir. Bu “bütün zuhura gelen işler sendendir.” demektir.

2- Makam-ı Tevhid-i Sıfat: Sıfatları, mâsivâdan ayırt etmektir. Cenâb-ı Hakk'ın her tecelli ve sıfatında Hakk'tan gayrıyı görmemektir. Ârifler bu mertebede “*La mevsufe İllallah*” demişlerdir.

3- Mertebe-i Tevhid-i Zât: Vücutta yalnız bir olan Cenâb-ı Hakk'ı görmek ve onun çeşitli makamlarındaki tecelliyâtını görmektir. Ârif olan bir kimse bu mertebede “*La maşu'ka İllallah*” Allah'tan başka maşuk yoktur. Veya “*La mevcude İllallah*” Allah'tan gayri mevcut yoktur.” der.¹⁸⁸

Tevhidden murad bir eylemektir. Biri ayırmak ise asla mümkün değildir. Tevhidi yerine getirmek için birçok nesneyi de birlemek gerekmektedir. Vücut birden fazla değildir. Buna nisbeten varlığın diğer efradının da bir diğerinden önceliği ya da sonralığı yoktur. Çünkü bu mevcudatın tamamı, bu kâinat kitabındaki harflerden her birinin mürekkebe nisbeti gibidir. Bundan dolayı tevhidden başka bir yol yoktur.

Cihanın direğidir, La ilâhe illallah!

Aşkın direğidir, La ilâhe İllallah!

Cümle eşya hayatı, bununla buldu tadı,

Hakkın zâtı-sıfatı, La ilâhe İllallah!

¹⁸⁶ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 45.

¹⁸⁷ Hadid 57/4.

¹⁸⁸ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 544.

*Bilme gündüzü gece, sayma özünü hece,
Diyenler oldu yüce, La ilâhe illallah!
Tevhid Hakk'ın dilidir, canındaki özüdür,
Âşıkların sözüdür, La ilâhe illallah!
Cümle eşya dilinden, yanıp aşkın elinden,
Sefil Kemal dilinden, La ilâhe illallah!¹⁸⁹*

3.2. İnsan-Âlem İlişkisi

3.2.1. Âdemin Yaratılışı ve Gayesi

Göz bebeği anlamına da gelen insan kelimesi,¹⁹⁰ çevresi ve hem cinsleriyle uyum halinde yaşayabilmesi sebebiyle alışmak, uyum sağlamak anlamında “üns” kökünden ya da Allah’a verilen ahdi unutması sebebiyle unutkanlık anlamında “nisyân” kökünden türemiş bir kavramdır.¹⁹¹

Kemal Efendi insanoğlunun yaratılışı ile ilgili şöyle bir hadise anlatır. Allah Teâlâ Hz. Âdem’i yaratacağı vakit Cebrâil (a.s.)’le yere inip eliyle bir avuç toprak almasını emretmiş, o da yere inmiştir. Ancak yeryüzü dile gelmiş ve yemin ederek kendisinden bir şey almamasını istemiş, Cebrâil (a.s.) da bu duruma karşı gelmeyerek göğe eli boş olarak dönmüştür. Cenâb-ı Hak Teâlâ bu işe bu sefer başta İsrâfil (a.s.)’i, onun da aynı durumla karşılaşmasından sonra Mikâil (a.s.) memur kılmıştır. O da evvelkiler gibi aynı durumda karşılaşarak bir şey almadan eli boş olarak dönmüştür. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak Teâlâ “el-Kâbız” ismini taşıyan Azrâil (a.s.)’e bu görevi vermiş. Yeryüzü bu meleğe de bir şey almaması için and kelimesini kullanmışsa da Azrâil (a.s.) yere şöyle cevap vermiştir. “*Nefsimi elinde tutana yemin ederim ki, seni ve beni yaratan Ulu Zât, beni bu işe memur kılmıştır. Ben sana asi olurum da Rabbime asla asi olamam*” deyince, yer; “*evet sana inandım.*” dedi. Azrâil (a.s.) yerden kudret kabzası ile toprak alarak esması olan “Kâbız” ismini zikrederek yüksek sesle gökyüzüne yükseldi. Böylece de yeryüzünün kapısı küçülüp eksiltiştir. Cenâb-ı Hak buyruğunu yerine getirmiş bulunan bu

¹⁸⁹ Akdeniz, *Akdeniz Divânı*, s. 191- 192.

¹⁹⁰ Ethem Cebecioğlu, *TTDS*, s. 248.

¹⁹¹ Râgıp el-İsfahâni, *Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'ân*, Thk: Safvân Adnân Dâvudî, Beyrut 1996, s, 94; İlhan Kutluer, “İnsan”, *DİA*, c. XXII, s. 320-321.

meleğe “Şimdi sen kabzetme mazhariyetine ermiş oldun bundan sonra yeryüzündeki canlıların rûhlarını sen çekip alacaksın” diye buyurmuşlardır. İşte Azrâil (a.s) böylece iki kabzanın vekil ve emanetçisi olmuştur.¹⁹²

O insan ki babasından nutfe halinde ana rahmine intikâl eder. Orada alaka ve mudğa halini alır. Sonra kemik, et ve deri ile cenin şeklini alır. Zamanı gelince de dünyaya gelir. İşte bunlar bir takım hallerdir ki bu tavırları geçiren insanın iradesi ve tesiri olmaksızın ancak Cenâb-ı Hak Teâlâ'nın iradesi ve kudretiyle meydana gelir sonunda yoktan bir varlık zuhur eder.¹⁹³

Fahri Kâinat Efendimiz “şeytanın insan damarlarındaki kanda dolaştığını” bildirmektedir. Nefiste hâsıl olan anlama kuvveti daima vücudun bütün kuvvetlerini istila etmek ister ve vücutta eseri olmayan bir şeyi var ve var olan bir nesneyi yok gösterir. Eğer insandaki kuvve-i fikriye, vehmiyyeye tabi olur ise nefis kendini Allah'tan müstağni görür. Tıpkı iblisin Adem'e secde etmeyip “*ene hayrun minha*” (ben ondan hayırlıyım) dediği gibi kendine bir vücûd verir ki, iblis huzurdan kovulur. İnsanlara musallat olarak düşmanlık vazifesini kıyamete kadar devam ettirecektir.

Kemal Efendi bu konuda Abdulkadir Geylani'den bir hikâye anlatır. Bir gün Bağdat çölünde gitmekte iken bir nûr tecelli etti ve arkasından bir ses şöyle diyordu; “*ya Abdülkadir ben senden ibadeti kaldırdım. Ben senin Rabbinim. Şimdi sen ye, iç.*” Abdulkadir Geylani onun şeytan olduğunu Cenâb-ı Hakk'ın emirlerini inkar ettiğinden ve sesinin bir taraftan gelmesinden anlar. Zira Allahu Teâlâ cihetten münezzehtir. Şu bir hakikâttir ki şeytan hiçbir zaman Fahri Âlem Sallallahu Aleyhi ve Sellem Efendimizin sûretine girememiştir. Onun yolundan gidenler varisi olan ve meşâyihın bile şekline giremedi.

Cennetten dünyaya gönderilen Âdem ve Havva yeryüzündeki bitkiler ve hayvan etlerinden yedi. Bu gelen gıdalar insanın vücudunda su oldu. Bu su Havva validemizin rahmine aktı ve orada muhtelif devre geçirdikten sonra insan sûreti oldu ve böylece de insan dünyaya geldi. Kemal Efendi bu olayı anlattıktan sonra şöyle

¹⁹² Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 105; Kemal Efendi'nin anlattığı bu hadise eski tarih kitaplarında da yer almaktadır. Daha fazla bilgi için bkz; Ebû Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, *Tarih-i Taberi*, Çev. M. Faruk Gürtenca, Sağlam Yay, İstanbul ts, C.I, s. 83-84; İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n-Nihaye*, Çev. Mehmet Keskin, Çağrı Yay, İstanbul 1994, C. I, s. 91; Salebi, Ebû İshak Ahmed b. İbrahim en-Neysaburi, *Araisu'l-Mecalis*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 2000, s.27- 28.

¹⁹³ Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 368.

der: “Bizim görüşümüze göre Âdem’in muhtelif latifler geçirerek yaratıldığıının kabul edilmesini uygun bulmuyoruz zira Âdem, Âdem olarak dünyada yaratılmıştır.”¹⁹⁴

Kemal Efendi “meşâyih dedi ki”¹⁹⁵ diyerek, Hz. Adem’in yaratılış evreleri ile ilgili şu bilgilere yer verir: “Subhanehu ve Teâlâ Hazretleri Âdem Aleyhisselâm'ın toprağını Kâbe'den, sadrı ve zahrını Beyt-i Makdis'ten, gözünü Yemen diyarından, inciğinin toprağını Mısır'dan, ayaklarını dahi Hicaz diyarından, sağ ve sol kollarının toprağını da Afrika sahrasından alınmasını emreyledi. Böylece Âdem'in kimisi beyaz kimisi siyah kimisi dahi sarışın ve esmer olarak tecelli etti. Çimensiz kuru topraktan alınanlar küskün, vefasız oldular. Çayır ve otlu topraklardan alınanlar sakallı ve kıllı olarak hâsıl oldular. Âdem'in yaratılışı esnasında şeytan hemen yeryüzüne indi. Doğu ve batı cephelerini gezdi ve tekrar göğe çekildikten sonra şeytanın bastığı topraktan insanların eşkiya ve şerlileri halk edildi. Ayak basmadığı topraklardan ehl-i hayır olanlar zuhura geldi. Şu bir gerçektir ki Âdem Aleyhisselâm'ın toprağının Kâbe'den alınması hakikâte işaretler. İnsanın yüzü vech-i hakikâte nişanedir. Sadr ve zahrının Beyt-i Makdis'ten alınması bâtının kemâl üzere temizliğine işaretler. Ayağının toprağı Mısır ve Hicaz'dan alındığı için bütün peygamberlerin hemen hepsi buralarda yaşamışlardır. Hz. Âdem Aleyhisselâm'ın tüyünü 40 sabah ağır ağır terbiye edip yani 40 yıl güneşe karşı koyup bu kadar müddet Nûri şems ondan tecelli etti. Peygamberlerin ekserisine vahiy-i ilahi 40 sene sonra gelmesindeki hikmet ve 40 yaşını doldurmadan mürşidlik konağına kadem basmamak buna delalet eder. Bir kimsenin bu kadar zaman içinde olgunlaşabileceğine; beşerin kemâl makamına hâsıl olabileceğine işaretler” görüşlerini sunmuştur.¹⁹⁶

Ne ararsan âdemde

Olma şeytana bende

Sür yüzünü bir ere

Allah diyelim ya Hu

Neden halk eyledi Yazdan

¹⁹⁴ Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 125- 127. Kemal Efendi kitaplarında tartışmaya açık açık rivayetlere de yer verir. Biz burada onun düşünce ve ilmi anlayışını incelediğimizden dolayı kendisinin doğru kabul ettiği rivayetleri buraya aktardık.

¹⁹⁵ Kemal Efendi, Abdulkadir Geylani dışında başka kişilerden nakillerde bulunduğu zaman bu umumi ifadeyi kullanır. Bu meşâyih'tan kastettiklerinin kimler olduğunu eserlerinde açıklamaz.

¹⁹⁶ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 382.

Sana, sende söyler sübhan

Bilmezsen kalırsın üryan

*Uyan artık, gâfil insan.*¹⁹⁷

3.2.2. İnsan-ı Kâmil

Arapçada “olgun insan” mânâsına gelen insan-ı kâmil tertibi, Allah’ın her mertebedeki tecellilerine mazhar olan, Hak ile halk arasındaki vasıta olan¹⁹⁸ insan anlamında bir tasavvuf terimi olarak kullanılmıştır.¹⁹⁹ Bu terimi ilk defa tasavvuf literatürüne kazandıran da Muhyiddin İbnü’l-Arabî olmuştur.²⁰⁰ Bu kelimeye anlamı Seyyid Şerîf Cürcânî (ö.816/1413) küllî ve cüz’î tüm kevnî ve ilahî âlemlere câmi‘ olan varlık²⁰¹ anlamı yükler. Cîlî’ise insan-ı kâmilî Hakk’ın aynası²⁰² şeklinde açıklar.

Kemal Efendi’ye göre insan-ı kâmil Allah’ın bütün esmalarının zâhiri ve bâtını ve bütün mertebelerine havidir. İnsan-ı kâmil on sekiz bin âlemin özüdür ve aynı zamanda bu on sekiz bin âlemi gözle seyrederek. İnsan-ı kâmilin kalbi bütün mekânları içinde toplar, onun kalbi Allahu Teâlâ’nın aynasıdır.²⁰³

Bir insanın kemâle ulaşması için kendi hakikâtini bilmesi gerekir. Hakikâtinin sırrına erince kâmil insan olur. Allahu Teâlâ ne sûretle tecelli ederse etsin onu itiraz etmeksizin kabullenir. İnsan-ı kâmil olunca da kalbi Cenâb-ı Hakk’ın mutlaka aynası olur. Böylece zât, sıfat ve esma tamamı ile cem olmuştur. İnsan-ı kâmil kimdir sorusunun cevabı Hz. Muhammed (s.a.v)’dir.²⁰⁴ Lakin diğer peygamberler böyle değildir. Her biri bir esmaya mazhar olmuştur. Mesela Hz. Salih, “*Fettâh*” esmasının misalidir. Hz. İsa, “*Hayy*” esmasının misalidir ki, Allah’ın izniyle ölüleri diriltti ve kör gözleri açtı. Diğer peygamberin hepsi de aynı şekilde yalnız bir esmaya mazhar

¹⁹⁷ Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 75, 77.

¹⁹⁸ Cebecioğlu, *TTDS*, s. 243.

¹⁹⁹ Yılmaz, *age*, s. 345.

²⁰⁰ Mehmet S. Aydın, “*İnsân-ı Kâmil*”, *DİA*, C. XXII, s.330.

²⁰¹ Cürcânî, *Mu‘cemu’t-Ta‘rîfât*, s. 24, 35.

²⁰² Cîlî, *el-İnsânü’l-Kâmil*, s. 254.

²⁰³ Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 71-72.

²⁰⁴ Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 425.

olmuşlardır. ²⁰⁵ Kur'an ve insan ikizdirler. Böylece herhangi bir kimse gerçekten Kur'an ile ikiz ise işte o kimseye insan denilir.

Kemal Efendi insanın bu âlemde karşılaştığı üç gerçekten bahseder. Birincisi nefis mârifetidir. Bu kendi hakikâtı yanında aslını bilmek anlamına gelir. İkincisi mübdi mârifetidir yani kendisinin kimin tarafından meydana getirildiğini bilmektir. Üçüncüsü ise mevlasına karşı kendi vücudunun yok olduğunu bilmektir. Bu üç gerçeği hakıyla bilmek ve bu bilginin gereğini yapmak halifetullah olan insanı kemâle ulaştırır.²⁰⁶ İnsana bu bilgiye erişebilme kabiliyeti vermesi dahi Cenâb-ı Hakk'ın insana verdiği kıymeti gösterir.

İnsanı iki yönden mütalaa etmek gerekir. Biri cismâni, ikincisi ise rûhânidir. Cismâni, dış görünüşteki maddi hali demektir. İşte bu görünüşte, herkes eşittir ve umumi hüküm alır. Rûhani durumuna gelince, bu kalıbın ötesinde gizli bir durumdur. Orada özel bir hal başlar.²⁰⁷ Âlem sûret itibariyle insanın aslı, fakat mânâ itibariyle, insan âlemin aslıdır.²⁰⁸

Kemal Efendi insanın mahiyetini şu şekilde tarif eder. Allah insana bilmediği şeyleri öğretmiştir. Böylece ilmi, hikmeti ve sırrı insanda tecelli etti. Kendisine zekâ, mârifet, şefkat, muhabbet, lütuf, hasletleri verildi. Bunun yanında buğz, gam, gazap gibi olumsuz huylar da verildi. Bunun sonucunda akıl sahibi oldu. Bundan dolayı insan ağır bir yük altına girdi. “*Ben sizin Rabbiniz değil miyim?*” hitabına mazhar olunca, işte o zaman onlar da “*Evet sen bizim Rabbimizsin*” dediler.²⁰⁹ Böylece de gerçek söze muhatap olundu. “*Siz nerede olursanız olunuz, Allah sizinle beraberdir*”²¹⁰ buyrulmuştur. Bundan da anlaşılıyor ki insan en yüce bilgilerle donatılmıştır. Her halimizle bizimle birlikte olduğunu bilmek lazımdır.²¹¹

“Onun açık belgelerinden biri de gökleri ve yeri yaratması dillerinizin ve renklerinizin farklı olmasıdır. Şüphesiz ki bunda ilim adamları için deliller ibretler vardır.”²¹² Bu gerçeklere binâen bazı insanların cildi beyaz ve bazısının siyah, sarı ve

²⁰⁵ Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 72.

²⁰⁶ Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 72.

²⁰⁷ Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 311.

²⁰⁸ Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 424.

²⁰⁹ Araf 7/172.

²¹⁰ Hadid 57/4.

²¹¹ Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 250.

²¹² Rum 30/22.

esmer renklidir. Tevhid yönünden hiçbir zaman ayrı ayrı görülmesi mümkün değildir. Böyle insanda mânâyı vahdet ve kesret-i hakikâti, vecd ile anlayıp insanı kâmil olmak Cenâb-ı Hak Teâlâ'ya intisâb ile olur. Bu da Peygamberimiz (s.a.v)'in vasıtasına muhtaçtır.²¹³

Kemal Efendi'ye göre insan-ı kâmilin bazı alametleri vardır. Bunlar darlık zamanında sabretmek, genişlikte ise tevazu sahibi olmak, orta halli olmak, durumu uygun olanı tercih etmek, ebed olan Cenâb-ı Hak Teâlâ Hazretlerini talep etmektir. İrfan sahibi olan insanın insan-ı kâmil olduğunu düşünen Kemal Efendi, böyle insanda bulunması gereken özellikleri de sıralar. İçinde bulunduğu hal âlemini saklamak, her zaman ve her yerde doğruyu söylemek, boş ve geçersiz amelleri terk etmektir.²¹⁴ Kısacası “*sizler hesaba çekilmeden evvel kendi kendinizi hesaba çekiniz*” emr-i peygamberisinin öngördüğü hali hayatımıza uygulamak gereklidir.

Biter ömrün bir gün heba, nedamet olmaya cüda,

Malın mülkün talan ola, ateş olup yanan insan!

Düşün neye geldiğini, gelip bunda gittiğini,

Bu devranın döndüğünü, görüp hala gülen insan!

Buraya gelmekteki murad, ne olduğunu bilmektir,

Eğer bundan gafil isen, Nar-ı Cahim olan insan!

Uyan gel gafletten uyan, açıkken kapıyı tevbe,

Afeder, Gaffar-ı Yezdan, zevk-i dünyaya dalan insan!²¹⁵

3.2.3.Kâinat, Âlem ve Harf

Sûfîlerin üzerinde durduğu en önemli konulardan bir tanesi de âlemin var oluş keyfiyeti ve bu düzen içerisinde insanın konumudur. Sûfîlere göre âlem Allah'ın tecelligâhıdır. Esas var olan Allah'tır ve Allah'tan gayrısı birtakım görüntüden başka bir şey değildir. Her bir eşya, Allah'ın bir isminin tecellisidir. Dolayısıyla gerçek

²¹³ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 479.

²¹⁴ Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 154.

²¹⁵ Akdeniz, *Akdeniz Divânı*, s. 44.

anlamda var olmak sadece Allah'a aittir. Diğer yaratılmışların varlıkları izafidir. Bu nedenle Allah'ın dışındaki her şeye âlem adı verilmiştir.²¹⁶

Âlemin hangi maddeden yaratıldığı sorusu birçok âlimin dikkatini celbetmiş bir meseledir. Allah'tan ilk sadır olan, basit ve tek olan bir cevher vardır, âlem de bu cevherden yaratılmıştır. Bu cevher kimilerine göre Peygamber (s.a.v.)'in rûhu, kimilerine göre kalem, kimilerine göre akıldır. Kimilerine göre de ilmin vasıtası olması sebebiyle melektir.²¹⁷

Kemal Efendi âlemin yaratılışıyla ilgili şunları anlatır. “*Cenâb-ı Hak önce büyük bir inci yarattı. Heybet ve celâl nazarları ile ona baktı. İnci bu bakışın etkisiyle eridi. Yarısu su, diğer yarısu ateş oldu. Gökyüzünü bu ateşin dumanından, yeryüzünü ise ondan çıkan köpükten yarattı. Böylece de onun arşı su üzerinde oldu. Bir hadis-i şerife göre Allah'tan murat vücud-u ilahinin mertebe-i vahdetidir. Büyük beyaz inciden maksat hakikât-i insaniye (tayyünü sani) mertebesidir. Bu mertebeye heybet ve celâl nazarıyla bakmak hakikât-i insaniyenin, âlem-i ervâh mertebesine tenezzülüdür ve bu tenezzülden hâsıl olan gayriyyet mukabelesi olarak vücudu ilahinin gizlenmesidir. Zira cemâl bakışı hakkın kendi mübarek nûruyla tecelli etmesidir.*”²¹⁸

Arş mülk ve bina mânâsına gelmektedir. Bütün âlemler Cenâb-ı Hak Teâlâ'nın birer emlâkidir²¹⁹. Bir hadis-i şerife göre yeryüzü ve gökyüzü başlangıçta bitişik bir madde halindeydi, daha sonra birbirinden ayrıldılar.²²⁰ Güneş kendi manzumesinin kalbi gibidir. Allahu Teâlâ'nın muhyî, hayat verici isminin mazharıdır. Onun için kendine tabii olan seyyârelere hayat saçar. “*Allah yeri, göğü ve ikisi arasındakileri altı günde yarattı. Sonra arşa istiva etti.*”²²¹ Diğer bir âyette de

²¹⁶ Abdürrezzak Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, Çev. Ekrem Demirli, İz Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 361.

²¹⁷ İbrahim Düzen, *Aziz Nesefti'ye Göre Allah, Kâinat ve İnsan*, Furkan Yay, İstanbul 2000, s. 261-262.

²¹⁸ Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 81.

²¹⁹ Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 84.

²²⁰ Bu konu birçok araştırmacının dikkatini çekmiş. Âyet ve hadisler ışığında yeryüzü ve gökyüzünü başta birleşik bir halde iken sonra ayrıldığı anlatılmıştır. Bkz: Furkan Şahin, *Yeryüzünün ve Göklerin Yaratılmasıyla İlgili Âyetlerin Modern İlmî Veriler Işığında Yorumlanması*, AÜSBE, Ankara 2006, s. 50-52.

²²¹ Araf 7/54. Fahreddin er-Razi'ye göre Hak Teâlâ her şeyi bir anda yaratmaya kâdir ise de herşeye belirli bir sınır ve zaman tayin etmiştir. Râzi bu hususu bir benzetme yaparak açıklar; buna göre Allah'ın gökleri ve yeri bir anda değil de aşama aşama 6 günde yaratmasını; Allah'a isyan edip azgınlık yapan kavimleri bir an önce cezalandırmayıp, onlara mühlet vermesine benzetir. Allah'ın nasıl ki gökleri ve yeri bir anda değil de 6 Günde yaratması belli bir maslahata binâen ise bu

“Arzı iki günde yaratana inkâr edip, başka ilahlar mı ediniyorsunuz?”²²² ayeti arzın iki günde yaratıldığını belirtmektedir. Buradaki ‘yevm’ büyük devre demektir. Bu şu anlama gelmektedir. İlk devrede semâvat ve arz bitişikti, ikinci devrede ise semâ ve arz birbirlerinden ayrıldılar. Başka bir âyette “arzın üzerinde sarsılmaz dağlar oturttu, arayı bereketli hale getirdi. Gerekli besinleri uygun ölçülerle yarattı. Bütün bunlar dört günde oldu”²²³ Dünyamız 4 devrede tekâmül etmiştir. Gökyüzünde gördüğümüz veya görmediğimiz birçok yıldızlar, varlıklar mevcuttur ki bir taraftan meydana gelir ve diğer taraftan dağılırlar. Bunların yaratılışı ve oluşları Hakk’ın vücûdu dâhilindedir. Çünkü o her şeyin evveli ve nihâyetidir ve her şeye muhittir.²²⁴ Arz yaratılmadan önce de yaratılmış devirler vardır. Bunlar sırasıyla ateş devri, su devri, toprak devri, nebatât devri ve hayvanât devri gibi devirler geçirmişler. Gökyüzünde sayısını Allah’ın bildiği hesapsız âlemler mevcuttur.²²⁵ Kâinatın diğer kısmını da arştan halk etti. Onu müteakiben de kâinatın yarattığı bilahare yaratılan bütün rûhları ise kâinatın en alt derecesine yani bu kesret âlemini indirdi. Bunu açıklayan âyette “sonra onu aşağıların en aşağısına gönderdik”²²⁶ buyurmuşlardır.

Yedi kattır ayân

Altı günde oldu seyrân

Sevenler oldular hayran

*Anlamaya irfân gerek.*²²⁷

Kemal Efendi’ye göre dört harf vardır. Bu dört harf ulvî ve süflî yedi berzaktaki yirmi dört âleme ve 11 Feleğe (kâinat göğüne) karşılıktır. Böylece her âlemin 4 yüksek yönü ve nezaretçisi mevcuttur. Bunlar âlemin ilk başlangıç buluşudur. Bunların yekûnu 24 âlemden müteşekkildir. Her âlemde nûrani bir harfin gerçeği vardır. Bu harflerden bir tanesi bütün âlemlerden bir âlemin çıkmasına

---

kavimlere de belli bir mühlet tanınması belli bir maslahata binâendir. Müfessirler arasındaki yaygın olan görüşe göre ise Allah’ın semâvatı bir anda değil de 6 günde yaratmasının hikmeti; sırf kullarına işleri hususunda yumuşaklığı ve sabrı öğretmek, bir de sevap ve cezanın gecikmesinin mükellefi işleri ihmal etmeye sürüklememesi içindir. Fahreddin er-Râzi, *Tefsîr-i Kebir, (Mefâtihu'l Ğayb)*, Çev. Komisyon, Akçağ Yay, Ankara 1990, s. 400.

²²² Fussilet 41/9.

²²³ Fussilet 41/10.

²²⁴ Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 84.

²²⁵ Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 85.

²²⁶ Tin 95/5.

²²⁷ Akdeniz, *Akdeniz Divânı*, s. 140.

nezaret eder. İşte bu âlemlerin yerinde durup sebat etmesinin gizliliği içinde bulunan, beyaz ve yeşil nûr'la yazılı iki satırın içinde mevcuttur. Bu iki satır ve bu nûrani yazı ilahi arşın alt kısmında bulunmaktadır. Cenâb-ı Hak Teâlâ'nın arşını taşıyan yakîn meleklerin ellerinden, melekûtu rûhlar ile zorlu ululuk ve azamet nûrları çıkmış olur. Böylece ulvî âlemin tümü nûrlarda meydana geldiği gibi nûrların nûru da arşı oluşturmaktadır. Nûrdan nûr yapan Cenâb-ı Hak Teâlâ'dır. Bununla beraber her gök katının üç harfi vardır ki her bir nûr harfinden meyili bir harf çıkmış olur. Her bir melekût ve ceberût âleminin ufku, melekût âleminin semâsında akıllara yardım edip onları her an için besler. Ceberut (ululuk) âlemin nûru, rûhların yardımcısıdır. Mülk âleminin nûru dahi kalbi besleyip yardımda bulunur. İşte sekiz büyük feleğin, yirmi dört âlemi bu sûretle tamamlanmış olur. İşte “*La İlahe İllallah Muhammedun Rasulullah*” diyen bir kimsenin bu güzel sözü yükselerek arş-ı âla'ya çıkmış olur. Zira her güzel sözün bizâtihi yukarıya yükseleceği bilinir. Her güzel sözün mülk âlemi ile ilişkisi vardır. Ceberut âlemine çıkışı, melekût âlemine de yükselişi vardır. “*bütün güzel söz ve güzel işlerin O'na yükselmesi*”²²⁸ âyeti buna delalettir.²²⁹

Kemal Efendi âlem-insan ilişkisini şu şekilde anlatır. Âlem-i sağırde halife insandır. Cenâb-ı Hak bir şey yaratmak isteyince onun sûreti evvela arşa gelir. Buna taayyun-i evvel denir. Sonra arşdan kürsüye gelir ki buna taayyun-i sani denir. Sonra O'nun nûru sabitata taalluk olunur. Peşi sıra semâvattan pervaz ederek nûra kavuşup oradan âlem-i sûfliye gelir. Burada Allah tarafında gelen misafir kabul edilip kendisine münasip bir mertebe verilir. Misafirini o mürekkebe gönderir o zaman şهادette mevcut olur. Şu bir hakikâttir ki, her nesne âlem-i şهادette mevcuttur. Onun canı âlem-i emirden ve dahi cismi âlem-i hakikâttandır. Bu canın temizliği Cenâbı Mevla'dan gelmiştir. Âlemi şهادeti görevini tamam edip yine sonunda Cenâb-ı Hak Teâlâ'ya döner.²³⁰

Sözlerim aşikârdır, her duyan bilir değil

Arş ve Kürs, Âdem'de, görmeyen ârif değil

Yere göğe sığmayan, Sübhan'dır başka değil

²²⁸ Fâtır 35/10.

²²⁹ Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 82-83.

²³⁰ Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 195.

*Görüp kutb-i hakikât, mazhar-ı insan olur.*²³¹

3.2.4. Akıl ve Kalp

Arapça'da "a-ga-le" kökünden türeyen bu fiil, ilk dönemlerde deveyi bağlamak, anlamak anlamlarında kullanılırken, sonraki dönemlerde duygu, düşünce, kavram ve olayları birbirine bağlayan melekeye verilen isim olarak kullanılmıştır. Sözlükte yakalamak, engellemek, idrak etmek, deveyi iple başlamak, cezbetmek, mânâlarına gelir.²³²

Ayet-i kerimede: "*Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik*"²³³ diye buyrulmuştur. İnsana, insan olmanın hikmet ve anlamını öğreten, ona yaratanını tanıtan, insan ile Cenâb-ı Hak arasındaki yolu işlek haline getiren, kalplere iman, güven, huzur ve yatışkanlık veren bir peygamber, elbette ki âlemlere rahmettir.

Kemal Efendi'ye göre duyuların yaratılma sırası şöyledir. İnsanda ilk kez halk olunan dokunma hissidir. Böylece soğukluk-sıcaklık, yaşlılık-kuruluk, yumuşaklık-sertlik gibi varlıkların çeşitlerini idrak eder. Bunları takiben insanda göz yaratılmıştır. Bununla da renk ve şekilleri görür ki, dünya yaşantısındaki en güzel özellik de budur. Bunu takiben işitme duygusu yaratılmıştır. Sesler, nağmeler, her türlü seslenişleri onunla işitir. En son olarak tatma kuvveti yaratıldı ki o da, acıyı-tatlıyı tatma içindir. Böylece dünya yaşantısındaki âlemini idrak vasıtası ikmal edilmiş oldu.²³⁴

Kemal Efendi akılla ilgili "*Aklım benden önce yaratıldı.*" hadis-i şerifine dikkat çeker. Bunun sebebini de şöyle açıklar: Akıl ileride zuhura gelecek hadiseleri ve daha aklın anlamaktan aciz kaldığı birçok acaibâtları görebilir. Yani insanın fitratı, yalnız akıl ve mantığıyla yaşamının devamına terk etmiş değildir. Belki de insana akıl ve mantığın dışında baskı yapan müessir duygular yaratmıştır. Kemal Efendi söylediklerinin ispatı için okuyucuya şu soruları sorar. "*İnsan sadece akıl ve mantığın yol göstermesiyle yaşar, diğer hisleri kendine istikamet vermez olsa idi, aklının yüzde yüz reddettiği günahlara sapabilir miydi? Böylece de içkiye, kumara,*

²³¹ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 616.

²³² Halil b. Ahmed, *Kitabu'l-Ayn*, Thk. Mehdi el-Mahzûmî, İbrahim Sâmîrî, Beyrut 1988, C. I, s. 159; İbn Manzûr, Ebu'l Fazl Muhammed, *Lisanü'l- Arab*, Daru's- Sadr Yay, Beyrut 1990, C. IV, s. 3046.

²³³ Enbiya 21/107.

²³⁴ Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 7

sigaraya müptela olması mümkün olur muydu? Bilâhare mahcup olacağı çirkin işler, sonunda pişmanlık duyacağı suçları işler miydi?”²³⁵

O halde insan, kendisine baskı yaparak, akıl ve mantığının kabullenmediği işleri işleyen, dehşetli, his ve duygulara sahiptir. İnsana hayatı boyunca, benliğine hükmedip onu emri altına alarak akıl ve mantığın kabullenmediği çirkin işleri yaptıran duyguları üç kısımdır. Bunlar: Şehvet, gazab ve akıldır. Bu üç duygu, bütün insanlığa tesir etmekle, bütün beşeriyet (âlimi, cahili, şehirlisi, köylüsü) bu hislerin tesirinde yaşamakta ve böylece de bu duyguların, istek ve arzusu ile hareket etmekte ve bütün fiillerini işlemektedir. Çok merhametli olan Mevlamız, fitratımıza koyduğu bu şiddetli hislerimizi bir hudud dâhiline almış, toplamış da değildir. İnsan cinsi duygularda şu seviyede kalacak, şundan ilerisi olan öfkeye çıkmayacak, şu dereceden ileri geçemeyecek ve dahi ilerisine muhteris olamayacaktır gibi bir sınır da koymamıştır. Aksine, benliğimize koyduğu bu hislerimizi ila nihaye serbest bırakmıştır. Böylece de başıboş hislerinin tesiriyle Nemrutlar, Firavunlar kadar öfkede ileri gidecek şekilde imkân da yaratılmıştır. Gerçekte insan, yaratılıştaki bilgiden mahrum olup, Cenâb-ı Hak'ın yarattığı âlemlerden bi haberdir. Bu âlemler saymakla bitmez.²³⁶ Her kim Cenâb-ı Hak Teâlâ'dan bir an olsun, uzak kalırsa, kendisini takip eden şeytanla bir araya gelmesi kaçınılmaz olur. Esasen bizim bütün çirkin hareketlerimizin temeli ise, nefse teslim olan aklımızdan başkası olamaz.²³⁷

Ona göre zâhirin arazın şerefi akıl cevheridir. Akıl ise nefsi insana bağlayan bir kuvvettir. İşte o akıl, nefsi kontrol altına alırsa insanın sınırlarını aşmasına izin vermez. Yoksa başıboş bırakılacak olursa ona akıl denmesi hiçbir zaman doğru değildir. Zaten aklın mertebelerinin ilki insanı yalancılık ve bencillikten kurtarmasıdır. Böylece insan batıl davadan yani “*ben şöyle yaparım, şöyle kırarım, alırım, veririm.*” gibi atıp tutmadan kurtulmuş olur. Aslında ilahi vaiz her insanın kalbinde mevcuttur. İnsanın kendi kendine vaiz ve nasihatçi olması ise bambaşkadır. Bu, başka bir kimse tarafından edilecek vaaz ve nasihatten daha faydalıdır.²³⁸ Çünkü

²³⁵ Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 7.

²³⁶ Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 8.

²³⁷ Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 19.

²³⁸ Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 48.

akıl Allah tarafından kerâmetle seçildiğinden, akıllı olan itaat, akılsız olan ise isyan eder.²³⁹

Akıl insanın diğer manevi uzuvlarıyla sürekli etkileşim halindedir. Onları etkilediği gibi onlardan da etkilenir. Nefsin her mertebesindeki akıl, farklı şekillerde idrak eder. Mesela emmâre mertebesindeki akıl, kendi çıkarlarını düşünürken, levvâme mertebesindeki akıl, hata ve kusurlarını fark eder. Bunun gibi mertebeler yükseldikçe iyiden daha iyiye yönelir.²⁴⁰

Kalbe gelince, sûfiler metafizik alanda, akılı sınırlı gördüklerinden bilgi kaynağı olarak, aklın yanında kalbe ehemmiyet verirler. Çünkü kalp akılı aşmaktadır. Aklın faaliyet alanı sınırlı iken kalp âlemi çok geniştir. Bu sebeple tasavvufta kalp, insanın en derin zekâ ve irfanını içeren latife olup, akılı da kuşatan bilgi kaynağıdır.²⁴¹

Kur'an'da farklı yerlerde geçen kalp,²⁴² Arapça kökenli bir kelime olup bir şeyin altını üstüne getirmek, bir şeyin içini dışına çıkarmak, ters çevirmek, et parçası, gönül, yürek gibi anlamları ihtiva eden bir kelimedir.²⁴³ Tasavvufî anlamda ise, insanın mahiyeti, madde ile mânânın birleştiği yer, akıl, rûh, Allah'ın tecelli ettiği mahal, ilâhî latife, nûranî bir cevher gibi pek çok mânâları ifade eder.²⁴⁴ Bu insanların manevi taraflarından birini ifade eden bir kavramdır. Sûfiler gönlü aynaya benzetirler. Gönlün insana iyi, doğru ve güzeli gösterebilmesi için düzgün, pürüzsüz ve tertemiz olması gerekir. Gönül aynası eğri, pürüzlü, kirli ve paslı olanlar hakikati göremez ve gerektiğini yerine getiremez.²⁴⁵

Kalp aklın kaynağı, sırları yeridir. Bütün güzel şeyler kalpten çıkar. Çünkü Allah, kalbi nûrların hakikât kaynağı, karargâh yeri yapmıştır. Bununla beraber, gaflet ve isyanın yeri de kalptir. İnsanın kendini tanıması, gönlünü tanımasıyla mümkün olur. Gönül Allah'ın aşkı ve nûru ile aydınlanır. Hak'tan gayrıya gönül veren onu yakmış olur. Allah'ı kendine düşman eder.

²³⁹ El-Muhasibi, Ebu Abdullah Haris b. Esed el-Anezî, *Fehmü'l-Kur'an ve Ma'ânihü*, Nşr, Hüseyin el-Kuvvetli, Beyrut 1982, s. 266.

²⁴⁰ Himmet Konur, *Sufi Ahlakı*, Ensar Neşriyat, 1. Baskı, İstanbul 2007, s. 26.

²⁴¹ Osman Nuri Küçük, "Bilgi kaynağı ve Vasıtası Olarak Kalb", *Tasavvuf*, s. 48-49.

²⁴² Kalb, Kur'an'da 132 defa geçmektedir. Bkz. Muhammed Fuat Abdulkaki, *el-Mu'cemu'l-Mufehres*, Çağrı Yay, İstanbul 1990, s. 549-551.

²⁴³ İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, C. I, s. 285.

²⁴⁴ Cürcânî, *Ta'rîfât*, s. 229.

²⁴⁵ Himmet Konur, *age*, s. 19, 20.

Kemal Efendiye göre; Kalp nefis-i natika olup rûh ise can mânâsına gelmektedir. Böylece insanda görülen rûhani ve cismani kuvvetlerin sürüklenmesi ile bir halden diğer bir hale değişmesi sebebiyle buna kalp ismi verilmiştir. Emaneti ilahiyyenin merkezi kalptir.²⁴⁶

Akıl, duyu organlarının hissettiği şeyleri birbirinden ayırır, kalp ise bâtinî duyularının aydınlattığı bilgileri süzgeçten geçirir. Kemal Efendi Aklın bir takım duyularının olduğundan bahseder. Akıl duyularının üzeri nasıl külleniyorsa, kalp duyuları da sönüp gidebilir. Aklın üzerinin küllenmesi bir hastalık sebebiyle kalp sönmesi ise, gaflet sebebiyle olur. Aklın hisleri daha kolaydır. Kalbin hisleri ise, daha güçlü ve çok incedir. Kalp olur da akıl olmazsa zordur, ama aksine akıl bulunur da, kalp bulunmazsa bu, daha da zordur. Bunların ikisinin birden bulunması ise, nûr üzerine nûrdur.²⁴⁷

Kemal Efendi kalbin de nefis gibi yedi mertebesi olduğundan bahseder. Bunlar:

1-Sadır: İslam mahallidir.

2- Şeğaf: İçi muhabbet yeridir.

3- Kalp: İmanın merkezidir

4- Fuâd: Cenâb-ı Hakk'ı rü'yet mahallidir.

5- Hubb: İlahi isim ve sıfatların tecelli kaynağıdır.

6- Süveyda: Bu da gabya taalluk eden keşiflerin menbaı, zâti ilahinin nûrlarının ve ilmi ezelinin mahzenidir. Yani ledün ilminin yeridir.

7- Mühce'dün: Lügate rûh ve can mânâsına gelmektedir Cenâb-ı Hakk'ın cilvegâhı ve nazargâhıdır.²⁴⁸

Bu menzillerin her biri kendisine has yetmiş perdeyle kapalıdır. Bu perdelere aşk ile yanmak dışında hiçbir şey tesir etmez. Aşk sahibi olan sâlike hemen geç verilir eğer aşk yoksa hiçbir şeyin kuvvet ve kudreti yetmez. Bu yüzden de ehli aşk dediler ki;

²⁴⁶ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 392.

²⁴⁷ Muhammed Nurullah Seyda, *Çekirdekler ve Gerçekler*, Çev. Abdullah Yücel, Zaman Yay, İstanbul 1994, s. 58-63.

²⁴⁸ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 403.

Aşk beni hayrette kıldı.

Aşk benim gözümde uykum arasını ayırdı.

Aşk beni mahbuba yaklaştırdı, vuslat deryasına gark etti.

*Aşk beni dehşete kıldı.*²⁴⁹

Kemal Efendi “Allah sözün en güzelini vahyetmiştir”²⁵⁰ ayetindeki “söz”den gaye ‘ilahî esmalarına, yani kendine has isimlerine kinayedir’ der. Bu mübarek isimler anılınca gönüller ürperir. Sonra derileri ve kalpleri de Allah'ın güzel ilahi ve Rabbani isimleri ile zikir ede ede yumuşar.²⁵¹ Böyle mutmain olur. İşte bu Allah'ın yoludur. Cenâb-ı Hak dilediği kulunu doğru yola götürür. Eğer bir kimseyi de şaşırtırsa ona da doğru yolu gösterecek hiçbir kimse bulunmaz. Kalp doktorları olan müşidlere ne kadar ihtiyaç olduğunu akıl sahipleri anlarlar.²⁵²

Kemal Efendi kalbi arşa, göğü de kürsiye benzetir. Ama bunun Cenâb-ı Hakk'ın arşı ve kürsüsü olduğunu anlaşılmasında gerektiği uyarısını da yapar. Zira böyle anlamak muhaldir. Cenâb-ı Hakk'a nispetle arş ve kürsü ne ise ilk mecraya nispetle kalp ve göğüs de odur. Burası sülûk erbâbına aittir. Kur'an'da “Rabbinin askerlerini O'ndan başkası bilmez. Ancak O bilir”²⁵³ buyurmaktadır. Kalbin iki askeri vardır. Biri gözle görülmektedir, diğeri ise görülmemektedir. Kalp bir padişah, asker de hizmetçi ve yardımcı mahiyetindedir. El, ayak, göz, kulak, dil ve diğer azâların hepsi kalbin emrinde birer asker hükmündedir. Bu azâları kalp istediği gibi tasarruf edip dilediği yöne sevk eder. Çünkü bu azâlar yaratıldığında kalbe itaate mecbur edilmiştir. Asla bir muhalefet söz konusu değildir. Tıpkı meleklerin Allahu Teâlâ'ya musahhar olduğu gibi. Zira melekler Cenâb-ı Hakk'a ibadetle bağlı olup asla muhalefete muktedir değildirler. Böylece kalp insanları Cenâb-ı Hakk'a vâsıl kılmak için halk edilmiştir. Kalbin ikinci askeri ise bâtınıdır ki bunlar da görmek, duymak, temas etmek, koku ve tat almak için beş hassanın idrakleri bilmeleridir.²⁵⁴

²⁴⁹ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 403.

²⁵⁰ Zümer 39/23.

²⁵¹ “Kalpler ancak Allah'ı zikretmekle yumuşar.” Ayeti de bunu anlatır. Bkz; Ra'd 13/28

²⁵² Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 404.

²⁵³ Müddesir 74/31.

²⁵⁴ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 390.

Kur'an-ı Kerim'de “*Ben ins ve cinnin ancak bana kulluk etmeleri için yarattım*”²⁵⁵ buyrulmaktadır. Kalbin bineği bedeni, azığı ise ilimdir. Kalbi azığa yanaştıracak ve ondan bir istifadesi mümkün kılacak sebep iyi amellere bağlıdır. Bir kimse dünya muhabbetinden yüz çevirmedikçe Allah’a ulaşması mümkün olamaz. Nitekim ufak çayları geçmeden ummânâ vasıl olan görülmemiştir. İşte böylece dünya ahiretin tarlasıdır. Hidâyet menzillerinden bir konaklama görevini yürütmektedir. Buna dünya demesinin iki konaklama yerinin yakını olması sebebiyledir. Kişinin azığını buradan tedarik etmesi gerekir.²⁵⁶

Kemal Efendi kalp ve ilim arasındaki bağlantıyı şöyle dile getirir. Beden kalbin bineği ve kalp aynı zamanda da ilmin konağıdır. Zaten insanın kıymet ve şerefi de ilimdir. Zira bunun için yaratılmıştır. İnsan bütün azâlarını ilim ve amel de sarf edecek olursa meleklerle benzer ki onların arasına katılmayı hak etmiş demektir. Kalbin ve basiretin sefâyâ vasıl olması için gözün gerçekleri görmekteki hassasiyeti, az yiyip, az içmek ile elde edilir. Böylece nûrlu kalp, daima sadık kimselerin ve irfân sahiplerinin yanına koşar, kalbin ilimlerinden dahi bir takım haller zuhur eder. Bunlardan insanın hoşuna gitmeyecek şeyleri duyarsa tabiâtıyla üzülür. İyi bir haber karşısında da sevinir. Kaygı ve sevinç, hoşlanma ve keder, yorgunluk gibi nefsanî ve vicdani rahatsızlıklar insana mahsus meziyetlerdir. O halde dil kalbin tercümanıdır. Dille söylenen şeyleri kalbin tasdik etmesi elzemdir. Kalp ehli olanlar için istenilen şey vecd ve hâldir. Söze önem verilmez, hâle bakılır “*hâl, kâl ile bilinemez*” sözü meşhurdur.²⁵⁷

“*Şu hakikât ki eğer dilemiş olsaydık onların da günahlarını başlarına çarpardık. Fakat kalplerini mühürleriz de onlar hakkı işitmezler*”²⁵⁸ ayeti onların işitmemelerini kalplerinin mühürlü olmasına bağlıyor. Şu bir gerçekki günahlar arttıkça kalp mühürlenir ki, bundan sonra da o kimseye Hakk’ı göstermeyi kimsenin gücü yetmez olur. Nitekim Peygamberimiz (s.a.v.)’e “*Allahu Teâlâ nerededir? Yerde yahut gökte midir?*” sorusuna “*mü’min kullarının kalbindedir.*” cevabı vermesi bundandır.²⁵⁹

---

²⁵⁵ Zariyat 51/56.

²⁵⁶ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 390.

²⁵⁷ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 392.

²⁵⁸ Araf 7/100.

²⁵⁹ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 391.

3.2.5. Rûh, Sır ve Nefis

Rûh; r-v-h kökünden türemiş bir kelime olup, bedene hayat veren hoş bir rüzgâr, nefes, can, nefis anlamlarına gelir.²⁶⁰ Ehl-i sünnet muhakkikleri rûh hususunda ihtilâf etmişlerdir. Kimi hayat olduğunu söylemiş, kimi de beden kalıbına emanet verilmiş bir varlıktır demiştir.²⁶¹ Kur'an'da rûh çeşitli anlamlara gelmesine rağmen İslam âlimleri bunu insan vücuduna can veren rûhla ilgili olarak anlamlandırmışlardır.²⁶²

Rûh iki türdür. Birincisi cismani olup kalbin boşluğunda yer alır. Damarlar kanalı ile vücudun ücra köşelerine kadar yayılmıştır. Bunu görmek, duymak, tatmak, tutmak ve kokusunu almak gibi özelliklerle hayat nûrunun bütün azâları sirâyet eder. Bu elektrik lambasından yayılan ışığın odanın her tarafı aydınlatması gibidir. İkinci çeşit rûh ise, “*Sana rûhtan sorarlar deki rûh Rabbimin emrindedir*”²⁶³ ayetinde sözü edilen bu rûhtur. Bu emir bazı sırlar saklamaktadır. Bunun hakikâtini akıl ve fehm yolu ile anlamak mümkün değildir.²⁶⁴

Kemal Efendi “*Allahu Teâlâ evvela kalemi ve benim rûhumu halk etti*” hadisine istinaden, ilk yaratılan rûhun Hz. Muhammed (s.a.v.)’in rûhu olduğunu, diğer rûhların ise O’nun rûhundan yaratıldığını söyler. Peygamber Efendimiz (s.a.v)’e de “*Ebu Erva*” ismi verilmiş olması bundandır.²⁶⁵

Kâinatın diğer kısmını da arştan halk etti. Onu müteakiben de kâinatın yarattığı bilahare yaratılan bütün rûhları ise kâinatın en alt derecesine yani bu kesret âlemine indirdi. Âyette geçen “*sonra onu aşağıların en aşağısına gönderdik*”²⁶⁶ demesi de buna işarettir.²⁶⁷

²⁶⁰ Ibn Manzur, *age*, C. II, s. 455-466; Firûzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed b. Ya’kub, *Kâmus el-Muhît*, Beyrut 1986, s. 282.

²⁶¹ Kuseyrî, Abdülkerîm, er-Risâle (Kuseyrî Risâlesi), Haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yay. 1991. s. 88; ayrıntılı bilgi için bkz. Zafer Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kalem Yay, İstanbul 2006, s. 825-842.

²⁶² İsmail Yörük, “İslam’da Rûh Tasavvuru”, *AÜİFD*, S. 7, Ocak 1986, s. 359.

²⁶³ İsrâ 17/85.

²⁶⁴ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 387.

²⁶⁵ Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 224. Kemal Efendi’nin bu verdiği bilgiye başka kaynaklarda rastlamadık.

²⁶⁶ Tin 95/5.

²⁶⁷ Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 88.

İnsanda sultanî²⁶⁸ ve hayvani olmak üzere iki rûh vardır. “*Âdem’e rûhumdan nefhettim*”²⁶⁹ âyetindeki üflenen rûh, sultani rûh’dur. Onun insan bedenine taalluku, Allah’ın nûrunun yansımından ibarettir. Bu rûh, hayvani rûh gibi beden dâhilinden değildir. Hayvanî rûh ise, Âdem’in topraktan yaratılmışlığına atfedilen kötülüğü emreden rûhtur ve yeri göğsün sol tarafında, memenin iki parmak altında bulunmaktadır. Bundan dolayı insanın aslı ebedidir, ölmez. Ölen ise hayvandır. Zira “*ölmeden önce ölünüz*” hadis-i şerifine göre bu dünyada bu sırrı tatmış iseler, Cenâb-ı Hak Teâlâ’nın lütuf ve ihsanına mazhar olanlar işte onlardır. Zira her şey aslına rucu eyler.²⁷⁰ Netice olarak bilmek gerekir ki, insanın iki rûhu vardır. Biri hayvanın rûhu cinsindedir ki, ona rûh-u hayvanî derler ve ikincisi rûh-u sultanî cinsindedir ki ona da rûh-u insanî derler.

İnsana âlemi sagir (küçük âlem) ismi verilmiştir. On parçadan meydana gelen âlem-i sagirin beşi, âlem-i emirdendir. Zira bu âlemde madde ve ölçü yoktur. Bu beş letâif ise, kalp, rûh, sır, hafi ve ahfâdan müteşekkildir. Bunların kökü ise âlem-i kebirdendir. Âlem-i kebir büyük âlem, yani Âdem’den başka her şeydir. Böylece Âdem’i meydana getirmiş olan on parçadan dördü; katı, sıvı, gaz maddeleri ve enerjidir. Bunlar kaynağını âlem-i kebirden alır. Beş letâifin asılları ise Rahman’ın arşının dışında seyredir. Arşın dışı âlem-i emir’dir. Bu âlem maddesiz ve hacimsizdir. Bundan dolayı âlem-i emire “*la mekân*” ismi verilmiştir. Mahlûklar bu beş aslın sonunda biterler. Arşın iç tarafında bulunan mahlûklar ise maddeden meydana gelmiştir. Bunların âlemine halk yani ölçülü ve tartılı âlem denilmektedir.²⁷¹

Kemal Efendi’ye göre insanın hareketleri kaynağına göre ikiye ayrılır: mâk’ul ve gayr-ı mâ’kul. Mâ’kul olumlu hareketler aklın, gayr-ı mâ’kul hareketler rûhun isteğiyledir. Bu iki hareketten aklın ve rûhun varlığı ve insana yakınlığı kolayca anlaşılır. İşte o anlaşılınca akli ve rûhu yaratan ve onlara bedende tasarruf kuvveti veren Cenâb-ı Hakk’ın varlığını ve insana keyfiyetsiz yakınlığını acaba inkâr kabil

²⁶⁸ Kemal Efendi başka bir yerde de bu rûha “*melaike rûhu*” demektedir. Bkz; Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 233.

²⁶⁹ Secde 32/9;

²⁷⁰ Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 13.

²⁷¹ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 407.

midir?²⁷² *De ki: Rûh Rabbimin emrindedir*²⁷² âyeti rûhun âlemi emirden olduğu açıkça beyan etmektedir.²⁷³

Nefsin yedi mertebesinin olduğu kabul edilir. Nefis yani insanın maneviyâtı, manevi varlığı yalnız kötülüğü emrederse emmâre, yaptığı kötülük yüzünden pişmanlık duyar kendini kınarsa levvâme, iyilikleri ilham eder bir hale gelirse mülhime, imandan şaşmaz bir dereceye yükselirse mutmaine, Allah'tan razı olursa râziye, Allah'ın rızâsını kazanırsa merdiye, varlıklardan kurtulursa sâfiye yahut râziye adını almış olur.²⁷⁴

Kemal Efendi eserlerinde rûhu nefisle aynı anlamda kullanır.²⁷⁵ Rûhun yedi perde ile sarılmış olduğundan bahseder. Birinci perde, nefis-i emmaredir ki bu perdenin kalkması ile nefis-i levvâme görülür. Onun da kalkmasıyla sırasıyla nefis-i mülhime, nefis-i mutmaine, nefis-i râziye, nefis-i merziyye görülür. Bundan sonra da nefis-i sâfiye konağı görülür. Bu perdelerin her birinin kalkması ile manevi ışıklar sızmaya başlar. Bu perdeler asla ışık geçirmez tabiidir ki perdeler kalktıkça nefis yani rûh parlak olur. Bu perdelerin hepsi kalkınca nefis-i nâtika, külliyyen nûra gark olur. Bu mertebeye Peygamberimiz (s.a.v)'in mertebesidir ki kişi orada fâni olur.²⁷⁶

Kemal Efendi rûhun kalp gibi yedi mertebesi olduğundan bahseder. Bunlar:

- 1- Hayât-ı hayvânîye.
- 2- Rûh-u izâfîye.
- 3- Hayrât-ı sâriye.
- 4- Rûh-u lâtif
- 5- Rûh-u eltâf
- 6- Rûh
- 7- Rûhû'r-Rûhtur.²⁷⁷

---

²⁷² İsra 17/85.

²⁷³ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 392-393.

²⁷⁴ Akdeniz, *Akdeniz Divânı*, s. 29.

²⁷⁵ Nefis ile ruhu aynı anlamda kullandığı yerlerden biri şudur. Bkz: Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 397

²⁷⁶ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 398.

²⁷⁷ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 408.

Mutasavvıfımız ruh ve nefsin kalp ile bağlantısını da açıklar. Allah ile kul arasında olan hicab nefisten başkası değildir. İşte bu sırra Cenâb-ı Hakk'ın hakikâti tecelli eder. Bunu takiben de bütün mükevvenatın iç âlemi onda zâhire çıkar. Sâlikler nefis konağından geçip kalp sarayına vasıl olmak için ilerlerler ve oradan geçip rûh konağına kavuştuğu zaman müşahede penceresi kendiliğinden açılır. Bu gibi haller, ya mürşid kapısında hizmet etmekle yahut sülûk esnasında aşikâr görülür. Bundan dolaydır ki nefis letâifinin en aşağısı olan nefis-i emmâreyi kastetmektedirler. Burası bütün fenâlığın kaynağı ve menbaıdır. Rûh ise güzel ve Hakk'a yarayışlı işlerin konağıdır. Kısacası nefis kötülüklerin, akıl ilmin, rûh iyiliklerin yeridir. Kalp ise mârifet ve muhabbetin merkezidir. Kalp rûha karşı sevgi ve muhabbet, rûhda daima kalbe karşı muhabbet eder. Bu sevgi muhabbet sıklaşırsa birbirinin yerlerine giderek ziyaret ederler. Kalp temiz pak olunca rûh oraya misafir olarak bir müddet oturabilir.²⁷⁸

Rûh için dünya ve ukbâ birdir. Onun içindir ki rûh cesedin nûrudur. 3 türlü rûh vardır:

1- Peygamberlerin ve velilerin rûhlarıdır ki, lâtif kitaplara mazhardırlar.

2- Sıddıkların ve salih tevhid erbâbının rûhudur. Bunların gıdası tefekkür ve zikrullâhtan ibarettir.

3- Âvam-ı nassın rûhlarıdır. Bu kimselerin gıdası yemek içmekten ibarettir.²⁷⁹

İbni Ata'ya göre ise rûh iki kısımdır: hayat rûhu ve lâtif rûh. Birincisi vücuda hayat verir. İkincisi ise ışık verir.²⁸⁰

*Ceset; et, kan, damarlar vesairenden yaratılmıştır. Bunun da aslı nutfedir. Sonra yağ, et, süt, gıda ve diğer yiyecek ve içeceklerdir. İnsan yaşar ve ölür. Nefis bedenen ayrıldıktan sonra ceset çürüyüp toprak olur. Sonunda Cenâb-ı Hakk'ın emri ile yeni bir hayat bulur. Nefis, yani rûha gelince nûrani olup diridir. Bilici, hareketli, hassas, idrak sahibi bir cevherdir. Ölümden münezzehtir yani ebedidir.*²⁸¹

²⁷⁸ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 394-395.

²⁷⁹ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 396.

²⁸⁰ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 397.

²⁸¹ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 397.

Kur'an'daki ruh ile ilgili ayetlere değinen Kemal Efendi “*Sana rûhtan sorarlar*”²⁸² ayetindeki rûhtan Cebrâil Aleyhisselâm veya bir melektirki, yetmiş bin yüzü vardır. Her bir yüzün de yetmiş bin kelamı vardır ki hepsi ile Allahu Teâlâ’yı devamlı zikreder. Kemal Efendi bu konuda kendinden öncekilerinde böyle düşündüğünü anlatmak amacıyla şunları anlatır: “Denildi ki Allahu Teâlâ Hazretleri arştan sonra rûhtan büyük ilahi bir cevher yaratmamıştır. Semâvat ve yedi kat arz içerisindeki mahlûkat yedi sûret üzere halk edilen melaikenin sûreti insanoğlunun sûretindedir. Yarın kıyamet günü, arşın yanında durup yetmiş hicap indinde Allahu Teâlâ’ya niyazda bulunarak ehl-i tevhidden hemen hemen hepsi için şefaet etmek üzere ruhsat verilir. İşte o hal üzere ölenlere has ilahi bir şeref-i subhâniyedir. Eğer onunla melaîke arasında nûrdan bir perde olmamış olsaydı onların nûrundan ehl-i semâvât külliyyen nûra gark olurlardı.”²⁸³

Kur'an'da üç ayrı rûhtan söz edilir. Bunlar Rûhu'l Emin, Rûhu'l Kudüs ve Rûhu'l Emir'dir. Vahiy Rûhu'l Emin'den tecelli eder.²⁸⁴ Burada kalbin en üst tarafındaki boşluğa işaret edilmektedir. Zira bu rûh berzâhîdir. Bu isim nutuk ve dil arasında yer almıştır ki gönderilecek vahyin ilk makamıdır. Bunların hepsi bir kimsenin kalbini indirilecek ilahi emirlerin ölçülü ve düzenli bir şekilde ilham ve kısmetidir. İkincisi Rûhu'l Kudüs'tür.²⁸⁵ Bu da kalbin orta boşuna levhi mahfuzdan yansıtılan nûrlardır. Kalbin bu kısmında bir kimsenin basiret ve imanını tespit etmekle beraber orada her türlü hikmet nûrları, Rabbanî nûrlarla süslenmiştir. Burası iman, itikat ve ihlâs güzelliklerinin memba, aynı zamanda akıl ve duyma yeridir.²⁸⁶

Rûh, dünya hayatı, rûhi hayatı ve diğer rûhani hayatların devamı ile meşguldür. Bu bir hafî sır âlemidir. Hafî sır, fikir ve ilimle meşguldür. Bu sırra dalış akılların ilerisinde bir âlem peyda olur. Ahfâ ise sırrı hafî olan şeyi makul Tahir ihraç eder. Her peygamber tebliğ ettiği din içerisinde farklı sırlar ihtiva eder. Peygamber bu sırlara vakıftır. Peygamberi inkâr hakikatin sırrını inkâr edeceği için küfürdür.²⁸⁷

---

²⁸² İsra 17/85.

²⁸³ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 398.

²⁸⁴ Şuara 26/193.

²⁸⁵ Bakara 2/87; Bakara 2/253; Maide 5/110.

²⁸⁶ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 401. Rûhu'l emir'den bahsetmesine rağmen açıklama yapmamıştır.

²⁸⁷ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 405.

Semâvi dinlerde Muhammed Aleyhisselâm şems gibidir işte bundandır ki ehl-i tevhidin kabri ise Şemsi Muhammedi'ye den bir nûr ile bezenir.²⁸⁸

Salih kimsenin Zikrullâhda temkin ve huzur bulmalıdır. Bu hal kalbinden bütün bedeni sirâyet eder. Kalpdeki yakaza hali günahlara üstün gelirse, bunda istiğrak hali tecelli eder ki Hakk'a yakınlık meydana gelir. Allahu Teâlâ Hazretleri buyurdu ki: “*Kalplere imanın sinmesi (yerleşmesi) ancak ve yalnız zikrullâh ile mümkündür.*”²⁸⁹ Bu âyete dayanarak tasavvuf erbâbının gayesi, ibadetlerde kolaylık ve aynı zamanda da lezzet ve neşe hâsıl olmasıdır. Bunun aksi nefs-i emmareden doğacak olan ise tembellik ve gerçekliktir. Şu bir hakikâttir ki tasavvufa girmekten gaye herkesin bilmediklerini görüp öğrenmek gaybten haber vermek güzel rüyalar görmek değildir. Bunların hepsi insanı yarı yolda bırakır, asla istenilen elde edilemez.²⁹⁰

İbrahim Aleyhisselâm mes'uliyetin iç yüzünü öğrenmek için Cenâb-ı Hakk'a “*Ey Rabb'im ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster*” dedi. Allahu Teâlâ Hazretleri “*Ya İbrahim! Bana inanmıyor musun?*” deyince Hz İbrahim “*Ey Âlemlerin Rabbi! Benim sana olan inancım gerçekten tamdır. Fakat kalbimin huzur ve sükûna kavuşması için Sen'den bunu dilemekteyim*” dedi.²⁹¹ Allahu Teâlâ ile İbrahim Aleyhisselâm arasında geçen bu konuşma cismin bekâsı ve sırrı hakkındadır. Bu konuşmanın üç mânâsı vardır. Birincisi yaşamının gizliliği olan rûhun durumu, ikincisi ise ilahi üfleme ve şekillendirme ve bunun yanında bir de haşr (toplama) yönünden ahirete geri dönmenin hükümlerinin ifşası, üçüncüsü ise en azametli hal olan cismi ve manevi âlemde ölülerin hayat bulmasıdır.²⁹²

Kemal Efendi'ye her insanın bir rûhu olduğunu söyler. Bu tek olan ruhun, mertebe ve esamesi çok olduğundan, birden çok rûh olduğu düşünülmemelidir. Cisim bir oluşu gibi, rûh da birdir. Ama cismin meratibi vardır. Her meretebe bir isimle müsemma olur. Rûh cisim ile ve cisim rûh ile. Cisim ve rûh ikisi birden

²⁸⁸ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 406.

²⁸⁹ Rad 13/28.

²⁹⁰ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 406.

²⁹¹ Bakara 2/260.

²⁹² Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 100.

terakkidedir.²⁹³ İnsan rûhu zâtı ve sıfatıyla kaimdir ve kalpten müstağnidir ve ölümün mânâsı rûhun idamı değildir. Belki bedendeki tasarrufunu ortadan kaldırmaktadır.²⁹⁴

Son olarak kişinin nefisten farklı olduğunu da okuyucularına şu sözlerle anlatır. “*Ey Aziz! Şunu unutma ki sen nefsinle aynı şey değilsin. Sen başkasın, nefsin başka. Nefsin senin gayrındır. Nitekim başkaları da senin gayrındır. Gördüğün, şeklini seyrettiğin kalbinden geçtiğini hissettiğin bütün şeyler mahlûktur, fanidir. Hak olmadığı gibi Hak Teâlâ'dan da gayrındır. Cenâb-ı Hak efkâr ile keyfiyetlendirilemez, her şeyden münezzehtir. Yüce Allah sözlerle ve ifadelerle idrak olunmaz bunu böylece iyi bilesin.*”²⁹⁵ İlahilerinde de bu gerçekten bahsetmektedir.

Rûh ile kuşattı teni, mülke sultan etti seni,

*Nefse uyup kalma geri, uyan artık gafil insan.*²⁹⁶

Küntü kenz sırrının abdallarıyız, ezelde var olan Yezdan bizdedir.

*Ene'l Hak bahrinde yüzer dururuz, muhabbet bahriyiz dalgıç bizdedir.*²⁹⁷

Kemal bu sırları fazla söyleme, nefesine uyup da yolun eyleme,

*Cihan bir yüzdürür, başka belleme, felek ferman almış, beller Allah der.*²⁹⁸

Nefis her an sana hisar, etme definene hasar,

*Sermayesiz açma pazar, dükkânda mahzun olursun.*²⁹⁹

Her yönde zâhir görürsen Hakk'ı, cüda olur, senden nefsinin tadı,

*Ârifler dilinden alırsın ahı, kıyamete kadar çekmesi gerek.*³⁰⁰

3.3. Seyr ü Sülûk ile İlgili Kavramlar

3.3.1. Seyr ü Sülûk

Lügat mânâsı gitmek, yürümek, girmek³⁰¹ anlamına gelir. Tasavvuf ıstılâhında ise seyr, cehaletten ilme, kötü çirkin huylardan güzel ahlâka, kendi

²⁹³ Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 231.

²⁹⁴ Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 235.

²⁹⁵ Akdeniz, *Akdeniz Divânı*, s. 8.

²⁹⁶ Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 77.

²⁹⁷ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 408.

²⁹⁸ Akdeniz, *Akdeniz Divânı*, s. 50.

²⁹⁹ Akdeniz, *Tekkeden Gelen Ses*, s. 103.

³⁰⁰ Akdeniz, *Tekkeden Gelen Ses*, s. 66.

vücûdundan Hakk'ın vücûduna doğru hareket etmek demektir. Sülûk de tasavvuf yoluna girmiş kişiyi Hakk'a vuslata hazırlayan ahlâkî eğitimidir. Bir başka ifadeyle seyr ü sülûk, tasavvuf ve tarîkata giren kimsenin manevî makamlarını tamamlayıncaya kadar geçirdiği tarîkatların müşterek unsurları safahâta verilen isimdir. Seyrin evveli sülûk, nihâyeti vusûldur.³⁰² Tarikâtlarda, tarikât prensiplerinin yerine getirilmesi sonucunda manevi yükselmelere verilen bir kavramdır. Bu genelde seyr u sulûk kavramıyla beraber kullanılmaktadır. Buna göre: Allahu Teâlâ'ya ulaşmaya kabiliyet kazanmak için güzel ahlaklı olmaya çalışmaktır.³⁰³

Seyr ü sülûk tamamen psikolojik bir olaydır. Müridin tarikat prensipleri çerçevesinde yapmış olduğu ibadet, dua, riyâzet, mücâhede, halvet, tefekkür neticesinde rûhun tedricî olarak arındırılıp, ilâhî hakikâtleri anlamasına engel olan perdelerin kaldırılması ve yaratılış amacı olan asli hüviyetine kazandırılmasıdır.³⁰⁴ Abdulkadir Erbilî seyr ü sülûk ile ilgili “akıl ve rûhun kalbe olan hâkimiyeti üzerine yapılan mücadeledir” yorumunu yapar.³⁰⁵ Sâlikin çıkmış olduğu manevi yolculuğu ifade eden bu terim, kitabî bilginin aksine gönül eğitimine dayanan Allah'a ulaşma eğitiminin adı olup cehaletten ilme, kötü ahlaktan güzel ahlaka, fâni varlıktan bâki varlığa yönelmektir.³⁰⁶

Mürşid-i kâmillerin Hakk'a vâsıl olan yollarının başlangıcı sülûk yani çile çıkarmakla mümkündür. Bu bütün evliya hazerâtının takip ettiği değişmez bir nizamdır Bir mürşid-i kâmilin hayatı boyunca bir veya iki defa sülûk ile çile çıkarması lazımdır. Daha fazla sülûk ve çile çıkaran veliler pek azdır.³⁰⁷

³⁰¹ Osman Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, Ataç Yay, İstanbul 1998 s. 133.

³⁰² Yılmaz, *age*, s. 205; Yüksel Göztepe, “Râmûzu'l-Ehâdîs'de Geçen Zikirle İlgili Hadislerin İrşad ve Sülûk Yönünden Kritiği”, *I. Uluslar arası Ahmed Ziyâüddin Gümüşhanevî Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Gümüşhane Üniversitesi Yay, Gümüşhane 2013, s. 400.

³⁰³ Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatler*, s. 317.

³⁰⁴ Osman Türer, *age*, s. 133.

³⁰⁵ Mehmet Taşkanat, *Abdulkadir bin Muhiddin El-Erbili Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, Basılmamış yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi S.B.E, Kayseri 2014, s. 170.

³⁰⁶ Kadir Özköse, *Tasavvuf ve Gönül Eğitimi*, Nasihat Yay, Ankara 2008, s. 13.

³⁰⁷ Seyid Abdulkadir, Seyid Ahmed el-Kebir Rifâî, Seyid Ahmet el-Bedevî, Seyid İbrahim Desukî, Hacı Bektâşi Veli gibi ulu zâtların 90 güne kadar sülûk çilede kaldıkları ve bu müddet içinde varlığı “İlallah” oldukları görülmüştür. Şahî Nakşibend Hazretleri dahil 40 gün süren seyri sülûk neticesinde Hz. Hızır'ın sohbeti sonucu mertebeleri geçmişlerdir. Hacı Bayram Veli'nin seyahatleri esnasında Necip, Şam ve Medine-i Münevvere'de 40 gün erbaîn çıkarmışlardır. Hal böyleyken yirminci asırda bu sülûk müddeti asla kırk günü geçmemektedir. Bunun sebebi bugün yaşamakta olan insanların hemen hepsinde dünya sevgi ve muhabbetin aşırı olmasıdır. Bu sevgi insanları kuşatmıştır. Tasavvuf erbâbının da bu yüzyılda küçümsenmesinin sebebi de bu dünya muhabbetinden ileri gelmektedir.

Sülûk görecek kimseler şu vasıftakiler olmalıdır:

- 1- Nâkıb veya nukabâ yani nefsi mülhime mertebesine ermiş kimseler
- 2- Nefsi mutmainne makamını geçirmeyen meczup kimseler
- 3- Mürşid-i kâmilin mânen münasip gördüğü sâlikler

Bunlar seyr ü sülûk için hazır hale gelmiş kişileri kapsar. Sülûkun beş şartı vardır: kırk yaşını doldurmuş olmak, sakallı olmak, yaşı yetmişden yukarı olmamak, yüzü kapalı bulunmak ve bedenen hasta olmamaktır.³⁰⁸

Herkes dermiş olamaz, bu yol Cenâb-ı Hakk'ın murat ettiklerini açılır. Böylece de dervişlik iki kısımdır. Birincisi istenilen derviş, ikincisi isteyen dervîştir. Birincisini teşkil eden istenilen derviş ki, gerçekleri aramakla bir hayli gayret sarf eden, nihâyetinde isteğine nail olandır. Sâlik'in isteğine gelince Allahu Teâlâ Hazretlerinin lütfu inâyetiyle feyzi Rabbaniye nail olmaktadır.³⁰⁹ “Kulu Muhammed'i gecenin en az bir bölümünde kendisine bir kısım âyetlerimizi göstermek için mescidi haramdan çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa'ya götüren Allah'tır ki bütün noksanlıklardan yücedir.”³¹⁰ Burada miracın Cenâb-ı Hakk'ın bizzat kendi isteği olduğu Zâhirdir. Böylece de Allah (c.c) ehli olan Sûfiye'nin bir kısmı istenilen sâlik diğeri ise isteyen sâliktir.³¹¹

Kemal Efendi seyr ü sülûkun yapılışında ortaya çıkan halleri şu şekilde tasvir eder. Kâdirî ve Rıfâî târiyatında seyru sülûkten sonra istenilen hayaller zuhura gelemez. Çünkü cezbeye düşmüş olan talipler tarifi mümkün olmayan çeşitli hallere düştüklerinden, bir halden diğeri bir hale dönerler. Bunlara sülûkun uğraması icap eder. Konakların sülûk çıkarmadan ya da esma-i İlahi olmadan kalbin rakiplerinden öne geçmesi mümkün değildir. Yani kalbin sahibine erişilemez. Çünkü onların cezbesi, kalbin çekmesidir yoksa kendilerinde değildir. Gözyaşları kendileri içindir, sevilen için değildir. Bunun sebebi nefis ile rûhun birleşmiş olmasındandır. Kalp

---

Türklerden başka İslam'a sıkı sıkıya bağlı Müslümanlar pek az kalmıştır. Bir zamanlar İstanbul'da 442, İzmir'de 4, Sivas'ta 7, Erzurum'da 11, Çorum'da 9, Çankırı'da 4, Kastamonu'da 5, Bolu'da ise 3 dergâh çalışmak iken şimdilerde bu yerler ehliyetsiz insanların eline geçmiş, gayesinden uzaklaşmıştır. Bunda dolaydır ki bu yolda olanlar dahi birkaç kereden başka seyr ü sülûkla çile çıkarmış olmadılar. Bkz; Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 276-277.

³⁰⁸ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 298.

³⁰⁹ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 534.

³¹⁰ İsrâ 17/1.

³¹¹ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 534.

mertebesinde, kalbin sahibine düşer olması ve rûhun aradan çekilmesi nefsin rûhtan ayrılıp kulluk makamına kavuşmasıyla mümkün olur. Rûhun nefisten kurtulması da seyr ü sülûk mertebelerini geçmesiyle mümkün olur.³¹²

Sâlikin seyr ü sülûkunu hakkıyla yapabilmesi için hakiki bir mürşide ihtiyaç duyar. Bu açıdan mürşid sâlik açısından uzman bir doktor mesabesinde. Bedeni hastalıklardan kurtulmak için uzman bir doktorun muayenesi, teşhisi ve tedavi olarak verdiği ilaçlar nasıl etkili ise, mürşid-i kâmil de manevî hastalıklar üzerine uzmanlaşmış bir kişi olarak, Kur’ân ve sünnetten çıkardığı manevî reçetelerle manevî hastalıkları tedavi etmektedir.³¹³ Şu halde Hakk’a vâsıl olmak için, O’ndan başka her şeyden yüz çevirmek, sonra yalnız O’na yönelmek, yani kalbi ve fikri yalnız O’nunla meşgul etmek lazımdır. Ancak böylesine çetin bir yolculuğu sâlimen sona erdirebilmenin de bir takım şartları vardır. Bu şartların birincisi bir mürşid, bir rehber bulmaktır. Aksi halde yolu şaşırabilir. Bu yolculuğun başarı ile sürdürülebilmesi için ikinci şart, aşk-ı ilâhîdir. Çünkü aşk olmadan hiçbir maksada ulaşamaz. Bir diğer şart da ihlâs ve ihsan ile bütünleşmiş bir imandır. Çünkü sadece ilimle bu manevî yolculuk mümkün değildir. Bu iş hal işidir. Yani, bütün bu makamları ilmen bilse, fakat yakîn ilminden, hâlden ve zevkten yoksun olsa ona sâlik denmez. Onun durumu balın tatlı olduğunu öğrenmiş fakat hiç bal tatmamış olan kimseye benzer.³¹⁴

Kemal Efendi ahir zamanda tasavvuf yolunun zorlaştığını, bırakın normal insanların bu yolda yürümek isteyen sâliklerin dahi dünya hayatına çokça meyleder olduğunu, dünya malına tamahın insanı dini vazifelerinden alıkoyduğuna dikkati çekerek biraz da sâliklere nasihat eder bir dille şunları anlatır. “*Âyet-i kerimede Rabbimiz buyuruyor ki: ‘Şeytan sizi, fakir olacaksınız diye korkutur. Size cimriliği emreder. Allah ise size kendisinden bir yargılama ve bir bolluk vaat ediyor. Allah mağfireti geniş olan her şeyi hakkıyla bilendir*³¹⁵ buyrulmaktadır. *Zekât da sadaka da fakir fukarayı göz ettikçe çok güzel ama bunun tersi ise azaptır, afettir, felakettir. Bu fakir bunu her sohbet esnasında dile getiriyor ama bu hasletler maalesef hemen hemen yok denecek şekilde kaybolmaktadır. Allah korusun sohbetlerimizi genç kuşakların katılmakta olduğunu ve onların sıdk ile söylenenleri taktik ettiğini*

³¹² Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 279.

³¹³ Hacı Hasan Dinç, *Sohbetler III*, Mavi Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 99.

³¹⁴ Türer, *age*, s. 135.

³¹⁵ Bakara 2/268.

görünce inşallah geleceğimizin aydınlığa çıkacağından ümitliyim. Mürşidim üstadım cennet mekân şeyh Hacı Ali Haydar Efendi Hazretleri sık sık söylerdi 'Evladım zenginden derviş olmaz. Hassaten bu zamanda'. Bu kelam sarf edileli tam otuz üç sene oldu. Şimdi şu yaşantıyı görmüş olsalardı, acaba ne derlerdi bilemiyorum"³¹⁶ demiştir.

Sülûka girecek taliplerin en az bir sene evvelinden saçlarını bırakmaları istenir. Sülûk esnasında bir ip ile saçını hücrenin tavanına bağlanır. Bunun sebebi uyku hali bastırırsa uyumasına mani olması içindir.³¹⁷ Aynı zamanda sâlik olacak kimselere üç ay evvelinden kahve içmemeleri ve balıketi yememeleri mürşidleri tarafından söylenir. Bunun sebebi de balık kadar suya âşık ve onsuz bir an olsun yaşaması mümkün olmayan başka bir hayvana rastlamak mümkün değildir. Allah'ı zikirden ağyarı olmayan bu hayvanlar, Mevlasından "Ya rabbi beni ummânâ ulaştır" diye durmadan talepte bulunurlar ve balık suya vakıf olup onu aleni görecektense ömrü nihâyet bulur. Kahveye gelince, insan vücudunda gaflet hali meydana getirir. İki ay sonra bile vücuda kahvenin eserlerine rastlamak mümkündür.³¹⁸

Sülûk zamanı umumiyetle Muharrem ayının birinci günü başlar. Nadir de olsa başlamak için Safer ayını tercih eden meşâyihler da vardır. Sülûk'a girecek talipler güzel bir beden temizliği ve giyim kuşam temizliği yaparlar. Tekkelerde sülûk için özel yapılmış bir oda tahsis edilir ki buraya bir kişiden fazlası giremez. Mürşid başta olmak üzere herkesin odası hücreyi ayrı ayrı hazırlanır. Cuma namazı kılmak için çilehanede uzaklaşmak zorunda kalınmaması için hazırlanan yerin cuma namazı kılınan bir mescidin yanında olmasına çok dikkat edilmelidir. Böylece her talibi kendi hücrelerine yerleştiren mürşid-i kâmil hücre/odalara başka birilerinin girmesine mani olur. Mürşid ise kendisine ayrılan odada kendisine has ibadet yapmaya başlar. Bu arada sâliklerle mürşid arasında irtibat sağlamak, abdest sularını temin etmek,

³¹⁶ Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 52-53.

³¹⁷ Târikat erbâbının bazıları üzerine sık sık iğne çakılmış rahleyi iki bacağı arasına yerleştirilerek bir iple belinden bağlar uyku hali ile başından aşağı düşmesi üzerine yüzüne ve alınına iğnelerin batar ve uyumasına mani olur. Bazı erbâbı tarikler ise bu müddet içinde kemerbest kullanmışlardır. 2cm'e yakın kalınlıkta 10 -15cm genişliğinde kemere benzer kemerbest ile ayaklar boyuna bağlanır. Sâlik bu halde iken ter içinde kalır. uyku galib gelirse kişi yere yuvarlanır. Normal zamanda bulunduğu yerden düşecek kadar bir uyku abdesti bozsa da, bir tarafa temas etmeden kemerbest içinde uyumak abdesti bozmadır. Bazı târikatlar da kemerbest yerine zincir ile bağladıkları da görülmüştür. Bkz: Kemal Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 294-297.

³¹⁸ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 295.

iftar için ayrılan çorbalar (Allah dostlarının iftar ettikleri çorba arpa unundan yapılmış, tuzsuz, yağsız tadı olmayan bir çorbadır) vermek üzere bir bakıcı görevlendirilir. Herhangi bir müşkilat halinde sâlikler manevi olayları bir kâğıda yazarak kapının içinden dışarı bırakır, dışarıda görevli bulunan kişi kâğıdı okumadan mürşide ulaştırır. Verilecek emri hemen sâlike ulaştırır. Bu hal en fazla 12 gün sürer. Bundan sonra mürşid, sâliklerin odalarına girerek saçına bağlı olan ipi keser ve önünde iğneler çakılmış rahleyi alır. Bundan sonraki zamanda hayvan yağı, yoğurt, et süt ve yumurta gibi gıdalar yenmez. İsteğe bağlı iki bardak çay verilir. Mürşid dışındaki salihler ilk günden başlamak üzere her beş vakit namazın sonunda yirmi iki bin “*La ilâhe illallah Muhammedun Rasulullah*” okunur.³¹⁹ İnsan, varlığından ve sıkıntılarından ancak böyle olur. Sâlik melekût âlemini temaşa edip dolaşarak Mevla'nın cilve yapmakta olan rüzgârlarından dahi neşe alır. Seyr ü sülûk insana eziyet değildir. Nitekim candan geçmeyenin cananı bulması mümkün olmaz. Gaflet uykusunda uyuyanların yüzleri gülmez. Asıl âleme ulaşmak için et-kemik tuzağından kurtulmak gerekir. Aşkın ateşinde pişmeyen ham kalır. Kemale ermek için aşkı elde etmek lazımdır. Bunun için tasavvuf okuluna kayıt yaptırmak, o ilahi mektebi okumak lazımdır. Okulun derslerinin özeti Allah'ı zikretmektir.³²⁰

Bu hakikâtlere içinde sâlikin aklı başından gitmiş, cihandan bi haberdir. Çünkü dü'çar olduğu aşk ve cezbe hali zâhirini olduğu gibi yapar. Burada sâlike arpa çorbası verilmez. Onun yerine (başta mürşid olmak üzere) her birine sadece 11 zeytin verilir. Bazı sâlikler bu verilen zeytini bile yemezler. 19 gün boyunca her beş vakit namazın akabinde yirmi sekiz bin “*Allah*” ismi talim eder. Bundan sonra bir üst mertebeye geçerek biraz olsun ferahlık bulurlar. Aşk bu makamda zuhur eder. Ama bu aşkı tadan (perde gerisinden istediği için) kendini gizler. Bu bir hakikâttir.³²¹

Sülûkun 22. günü “*Hayy*” esması okunur ve günlük evrâd yanında 4 rekât işrak, 12 rekât duhâ ve akşam namazından sonra 6 rekât evvâbin ve gecenin üçte birinden sonra 12 rekât teheccüd namazı kılmaları gerekmektedir.³²² Sülûkun 22. günü hücre bir gül bahçesine döner. Bu güllerden yayılan türlü kokular insana neşe verir. Geceleri ile gündüzlerin farkı farkedilmez şekilde nûr ile dolar. Bu esnada

³¹⁹ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 294- 297.

³²⁰ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 283.

³²¹ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 285.

³²² Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 293.

sâlikler her ne kadar hayrette iseler de akıl, sufli arzuların yıkıcı bozucu ve karıştırıcı kuvvetleri ile karşı karşıyadır. Bu kuvvetler sâliki hedefinden döndürmek üzere ellerinden gelen herşeyi başvurmaktan geri kalmazlar. Mürşid-i kâmil'in kuvveti kudsiyesi ile zararsız hale gelen sâlik yine de selâmet bulmaz.³²³

Sülûkta on iki konak vardır. Bunun karşılığı olarak günde on iki bin defa “Allah” ismini zikretmiş olurlar. Bu on iki makamın ilk yedi konağında dervişin kendi varlığı ile mükevvenâtın varlığı tamamıyla yok olur. Sekizinci mertebede fenâ-yokluk makamına erişir. On ikinci mertebede ise birlik sırrını tamamıyla duyar ve anlar.³²⁴

Sâlik sülûkunu bitirirken ondan şu sözler alınır:

- Ömrünün nihâyetine kadar, her ne zorlukla karşılaşacak olursan ol, yine de bu irşad görevini yapacaksın.
- Fukaralarla düşüp kalkmada asla yüz çevirmeyeceksin. Böylece evinin kapısı her zaman açık kalacak.
- Sana biât edenler içinde fakir ve zengin diye asla bir ayırım yapmayacaksın.
- Sana kötülük yapanları unutup affedeceksin.
- İhvânlarının düştüğü ızdırapları azaltma için hiçbir teşebbüsten geri dönmeyeceksin.
- Sohbetleri devam ettireceksin.³²⁵

Seyr ü sülûkun beş mertebesi vardır. Bu mertebelerin her birinde ayrı hakikâtlere şahid olunur. Bu seyirlerden ilk ikisi ile velîlik makamına ulaşılır. Son ikisi ile de davet ve irşâda ehliyet kazanılır ki, peygamberlere ve kâmil velîlere mahsustur.

---

³²³ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 294. Ayrıca Kemal Efendi nasıl yapılacağıyla ilgili bu malumatları verirken, sâlikleri de şu şekilde uyarır. “*Tasavvuf erbâbının asırlardır sürdürdüğü geldiği sülûk adeti bütün âriflerin vuslat kapısıdır. Burada bahsedilen bir târiften ibarettir. Zira bu eseri okuyup da kendi başına takip etmeye kalkışan helak olur. Bu yollara mürşidsiz ayak basanların, kendi başına erbaîn çıkaranların bir kısmının yenildiğini, bir kısmının da kalp sitesinde can verdiğini görmüşüzdür. Şunu unutmamalıdır ki seyri sülûkün ikmâli, zikrullah halkalarını âdab erkân talimi görüp aşk ve cezbe ışığı altında mürşide kuvvetli râbta ve aşırı muhabbet sayesinde ancak mümkün olabilir. Bu da sülûk erbâbından hilafete sahip mürşid sayesinde.*” Bkz: Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 318.

³²⁴ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 590.

³²⁵ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 311.

Seyr-i İlâllah (Allah’a seyir): Nefsin arzularına yüz çevirip, kalben Allah’ın iradesine teslim olmaya yönelmektir. Amelî bakımdan kötü ve çirkin amellerden, iyi amellere yüz çevirmektir. Kalpten vahdeti örten kesret perdelerini kaldırmaktır. Bu seyrin nihâyetinde, kalp makamının sonunda en yüce ilimler elde edilmiş, kötü ahlâklardan eser kalmayarak iyi ahlâklarla donanmış ve “fenâ fillah” makamına erişilmiş olur. Bu seyir sonunda sâlikte Allah’ın isimleri tecellî eder.

Seyr-i fillah (Allah’ta seyir): Hakk’ın sıfatları ile sıfatlanmak, isimlerini hayata yansıtmak ve ahlâkı ile ahlâklanmaktır. Bu mertebenin sonunda, ledünnî ilim inkişaf eder. Bu mertebeye “bekâ billâh” mertebesi denir. Talip burada kendisini yakınlarını görüp seyrettiği gibi bir üst mertebeyi de görüp seyredebilir. Ancak daha ilerisini görmesi asla mümkün değildir. Çünkü görülenler rûhun kendine has olan makamıdır. Rûhtan ileri mertebeleri görmek için rûhun kendi makamına oturması gerekir.

Seyr-i meallah (Allah’la seyir): Bu mertebede zâhir-bâtın, âbid ma’bûd ikiliği ortadan kalkmış, sâlik ehadiyyet mertebesine ulaşmıştır. Burası velîlik mertebesinin sonudur. Bu makama ulaşan sâlikin nazarında her türlü zıtlıklar ortadan kalkmıştır.

Seyr-i anillah (Allah’tan seyir): Bu mertebede sâlik tekrar kesrete doğru yol alır. Yani bu yolun tâliblerini terbiye ve irşâd maksadıyla Hak’tan halka döner. Bu makama erişen sâlik, vahdeti kesrette, kesreti vahdette görür. Bu mertebelerin en üstün olanıdır.³²⁶

Kemal Efendi seyru sülûk esnasında zikredilen bazı esma’nın da ne amaçla yapıldığına da vurgu yapar. Sâlikin Hak Teâlâya ulaşmak için katedeceği letâifler:

Kelime-i Tevhid: “*Lâ İlâhe İllallah*” demek, nefs-i emmârenin elinden kurtulmak içindir.

İsm-i Celâl: “*Allah Allah*” demek, nefs-i levvâmeden kurtulmak içindir.

İsm-i Hay: “*Hay*” demek, nefs-i mülhîmeden kurtulmak içindir.

İsm-i Hu: “*Hu*” demek, nefs-i mutmainnenin huzur bulması içindir.

---

³²⁶Mustafa Kara, “Târikatların Müşterek Unsurları”, *Zuhur Dergisi*, S. 3. (acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/51376/mod_resource/content/0/Târikatların%20Müşterek%20Unsurları-%20Seyr%20u%20Sülûk.pdf) Erişim Tarihi: 15.02.2019; Ayrıca bkz; Eraydın, *age*, s. 318-319.

İsm-i Hak: “*Hak*” demek nefs-i râdiye içindir ki burası başlı başına bir menzildir. Tevhid-i zâtî bulup, tecelliyât-ı hakka vasıl olma yeridir.

İsm-i Kayyum: “*Kayyum*” zikri çekmek, nefs-i merziye mertebesi içindir. Bu mertebeye vasıl olanlara mürşidlik görevi yüklenir ve hilafete sahip olurlar. Böylece de gözü Hakk’ı görür, dili ise O’nun olur. Yüzü nûr saçar, yüzü güzel olmakla beraber güleç olur. Yüzü gülmeyen sert mizaçlıları bu mertebeye oturtmazlar. Esasen bu menzile erenler sert mizaçlı olsalar bile, Allah onları mülayim kılar, şifa suyu ile yıkar.

İsm-i Kahhar: “*Kahhar*” ismini zikretmek, nefs-i sâfiye içindir. Ancak bu mertebeye bu çalışmakla elde edilmez. Cenâb-ı Hak Teâlâ Hazretlerinin bir lütfudur. Kimi dilerse ona verir Bu makam gavsîyet mertebesidir. Buraya kadem basmayanlar, kimseyi sülûk, erbaîn ve itikâfa sokamaz.³²⁷

Kemal Efendi bu yolun sâliklerine tavsiyelerde de bulunur. “*Bu yol gerçekten vakfullah’tır. Hak için vücudu vakfetmek gerekir. Yapacağın hizmetler için kimseye minnet etmeyeceksin. Her işi hoş kendini ise boş bilip hiçbir zaman ve hiçbir yerde yalana satmayacaksın. Elin ile koymadığın ve mevzu olmadığın bir işe her ne türlü olursa olsun karışmayacaksın. Vücudun sıhhatli iken asla kimseye hastayım dememeyi özen göstereceksin. Gücünün yettiği bir işle meşgul olmayı terk etme cihetine gitmeyeceksin. Gıybet etmeyip edenlerden de uzak olmaya çalışacaksın. Hiçbir zaman ilim ve kemal davasında bulunmayacaksın. Hayrı ve şerri, kahrı ve lutfu Cenâb-ı Hak Teâlâ’dan bileceksin. Hiçbir kimseyi hakir kendini ise aziz görmeyeceksin. Din ve tarik yolunda önüne gelebilecek her zahmeti cana minnet, nimet ve sefa bileceksin. Şeriat dairesinden insanlara yardımı ve mahlûkata merhameti elden bırakmamaya çalışacaksın. Ahit ve vaadinde sabit olup asla dönmeyeceksin. Kibri, kibri, gazabı, haseti, rüyayı, münafıklığı hiçbir benimsemeyeceksin. Kötü ve çirkin şeyleri içinden atıp tefekkür sahibi olacaksın. Her gece yatağına girmeden evvel bildiğini okuyup kısa bir tefekkürden sonra yatağına girdiğinde o gün yaptığın iş ve hareketlerden nefsinin bir kez olsun hesaba çekeceksin... Hiçbir zaman kerâmet satmayacaksın. Hele mürşidin huzurunda ‘Ben*

---

³²⁷ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 287-294.

falan kimseye nazar ettim, hastalıktan kurtardım' küstahlığını da kullanmayacaksın. Herkese mağfîret ve gülüryüz göstereceksin. Medh ile gayrısını bir telafi edeceksin...

“ Kardeşim her zaman için hak ile dışın ise halk ile olsun. Zâhirini fetvaya bâtınını da takvâya bağla. İşte böyle olacak olursan, hak erenler senin koruyucun olur.” Şu bir hakikâttir ki imanın olmadığı bir yerde hayat sofrasının altında yalnız küçük benlik parçaları vardır. Zira iman olmayınca ne hayatın, ne ölümün, ne mürşidimizin ve ne de kendimizi ne olduğumuzu bilmeye asla imkân yoktur. İmanın inkâr edildiği yerde ihtiras, bayağılık, şaşkınlık, karanlık ve ölüm olduğunu hiçbir zaman aklından çıkarılmamalıdır... Yüzde yüz inanasın ki ileride saadet ve bahtiyarlık seni bekliyor. Cenâb-ı Hak Teâlâ Hazretleri sana sevgi kabiliyetini vermiş ise daha sen hangi büyük nimetleri bekliyorsun? Bundan daha büyük bir nimet mi olur? Her gün olsun 15 dakika kadar yalnız kalmayı kendine adet edin. Bu esnada Allahu Teâlâ Hazretlerine ve aleyhisselatu vesselâm Efendimiz'e, hemen arkasından mürşidine karşı sevgi ve muhabbetini bir kez gözden geçir. Bak nerede bulunuyorsun, onu anlamaya özen göster. Eğer istenileni bulamazsan tevbe etmeye başla. Bundan başka kurtuluş yolu arama. Bir kez olsun düşün ne kadar imkânsızlıklarla dolu olursa olsun, bu nimetin bulunmaz pahası seni her türlü ferah ve saadete inan ki kavuşturacaktır. Bunu iyi bilesin. Eğer bir murâkabe esnasında bir zevk ve neşe duymadıysan, vakit öldürmeden şeyhini ziyaret et. Bunu hiç aklından çıkarma. Eğer dersin ki 'benim şeyhim vefat etti' o zaman senin bir ehil mürşid araman vaciptir. Bazı ahmak kimselerin 'benim şeyhim vefat etti amma ben ondan istifade ediyorum' demesi cahillikten gelir. Bütün ehlullah beyinde bu inanış batıl görülmüştür. Netice olarak bunun olgunluğuna bir şey ilave etmeyen kaygıları ve vesveseleri bir tarafa atmak gerekir. Maddi yaşayışın lüksü neşesi hırçınlığı sakın seni bulandırmamasın. Bu geçici âlemin lüzumsuz seslerine kulakları kapanmaktan başka kurtuluş yoktur. İşte o zaman yaşamanın gerçek sırlarını tefekkür edecek zamanı bulacaksın.”³²⁸

Kemal Efendi mürşid arayıp da bulamayan dervişlik taliplilerine “Yarabbi bizi sana teslimiyette sabit kıl. Soyumuzdan da yalnız sana boyun eğen bir ümmet ihsan et. Bize ibadet edeceğimiz yerleri göster ve öğret. Tevbemizi kabul et. Çünkü

³²⁸ Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 40- 43.

tevbeleri en çok kabul edici ve müminleri hakkıyla esirgeyici Sensin”³²⁹ âyetini namazlardan sonra 21 defa okumalarını nasihat eder. Bu âyetin hürmetine yakın bir zaman içinde ehil bir mürşide (inşallah) kavuşacaklarını söyler. Bu âyeti okuyarak bundan çok kimsenin de faydalandığını belirtir.³³⁰

Tasavvuf inceliklerine vakıf olmak için fevkalade mücahedenin zaruri olduğu görülmektedir. Bunlar nefsi mücahededen başka bir şey değildir. Bu hareketlerin nefsi öldürmek amacı yoktur. Zira nefis öldürmek ruhbanlık işidir dinimize ruhbanlık yoktur. Seyru sülûktan amaç rûhu sultaniyeyi vücuda talip kılıp nefsi onun emri altında bulundurmaktır. Bu gerçeği ilahilerinde de dile getirir.

*Şeyhi bir kâmile vasıl olanlar,
Benliğin terk edip, anda bulanlar,
“Fevelli vecheke” nutkun duyanlar,
Hayret vadisinde canlar Allah der.
Rasulü Ekrem’in destine varan,
Men-aref dersini özünden alan,
Mevcudu Hak görüp, huzura duran,
Zâl olur hem diller, tenler Allah der.
Söz ile varılmaz gariptir yollar,
Edep birdir, ayrı değildir kollar,
Deryalar doyurur, gözünden kullar,
Hayat bulur, her dem otlar Allah der.*³³¹

3.3.2. Mürşidin Vasıfları ve Gerekliliği

Arapça’daki r-ş-d fiilinden türeyen mürşid kelimesi sözlükte; rehber, kılavuz, yol gösterici, uyarıcı, insanları doğru yola ileten, gafletten uyandıran yüce zât anlamlarına gelen bu kelime tasavvuf istilahında târikat liderlerine verilmiş özel bir

³²⁹ Bakara 2/128.

³³⁰ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 567.

³³¹ Akdeniz, *Akdeniz Divânı*, s. 50.

terim olarak karşımıza çıkar.³³² Gerçek mürşid, Hz Muhammed (s.a.v) olmakla beraber diğer mürşidler, O'nun manevî mirasını elde etmiş kişiler olarak tanımlanmaktadır.³³³

Kemal Efendi “*Biz dünyada da ahirette de onların dostlarıyız*”³³⁴ ayeti ile Allah'ın dostlarına yakın olmak ve onları sevmek, Hakk'a ulaşmak için zaruridir. Allahın dostlarından kastedilenin de mürşidi kâmiller olduğunu söyler. Yine bir âyette “*Onlar öyle bir topluluktur ki Allah onların kötü amellerini iyi amellere ve günahlarını sevaba tebdil eder.*”³³⁵ Ayetinden kast edilenlerinde mürşid-i kâmiller olduğunu söyler. Mürşidin, insanlar arasında fitne, fesat ve ikilik çıkarmaktan çok uzak olması gerekir. Bu kişilerin vazifesi insanları birbirine düşman etmek değil, bilakis kûs olanları barıştırmak, insanları yalandan iftiradan kurtarıp hoşgörü ile birliği sağlamaktır. Emr-i bîl ma'ruf, nehy-i anîl münkere vazifeli olduklarını asla akıllarından çıkarmamaları gerekmektedir ki bu hal Peygamber Efendimiz (s.a.v), O'nun ashâbı ve ehlinin halidir. Nitekim “*Ashâbım yıldızlar gibidir. Hangisine uyarsanız hidâyeti ulaşırsınız*” hadisin de zikredilen ashab, nübüvvet güneşinden aldıkları nurları yayarak gecenin karanlığında yolunu sapıtanlara rehber olmuşlardır. Bu yıldızları takip eden tabiûn ve ondan sonra gelen tebeu't tâbiin (tasavvuf önderleri olan mürşidi kâmiller)'dir. Mürşid insanların oyu ve isteği ile olmadığı gibi babadan oğula da intikâl etmez.³³⁶

Kemal Efendi mürşidilerin iki kısım olduğunu belirtmiştir. Birincisi mürşid-i mükemmel, ikincisi mürşid-i kâmidir. Mürşidi mükemmel konumuna ulaşan zâtlar, dünyanın telaşından kurtularak Kâbe kavseyini esrarına gark olmuşlardır. Bu kimseler hiç bir zaman kendi varlıklarını bilmez, her daim Cenâb-ı Hakka teşekkür edip, zikri İlahi ile meşgul olurlar. “*Bizim için mücahede edenlere hidâyet yollarımızı açarız*”³³⁷ âyetinin hükmünce bu zevât son nefeslerine kadar mücahededen geri durmayan kişilerdir. Bu durumda olan mürşidler, halkı Hakk'a davette bulunmaz, bazı hallerde mürşidi mükemmel olan başka bir zâta hizmet ederler. Fakat bununla beraber mürşidi mükemmelin emri altında sülûkunu ikmâl eden bazı kimselere mürşidlik

³³² Cürcani, *Ta'rifat*, s. 89; Cebecioğlu, *TTDS*, s. 351; Yılmaz, *age*, s. 206; Eraydın, *age*, s. 116.

³³³ Eraydın, *age*, s. 119.

³³⁴ Fussilet 41/31.

³³⁵ Furkan 25/70.

³³⁶ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 218-219.

³³⁷ Ankebut 29/69.

icâzeti verildiği görülmüştür Veli makam sahibi kesrette vahdet, vahdette kesret hali ile hâllenmiş ulu bir kimsedir.

İkinci sırayı ise, Peygamberimiz (sav)’in varisleri teşkil eder. Bu mürşid-i kâmile ise “makam-ı Kâbe kavseyn”i denilir. Bunlara gavs, aktab, kutb gibi isimler verilmişse de esası kutuptur. Onlar sahib-i mekân makamında vekâleten oturmaktadırlar. Bu gibi zevâtın kalbi vasitasız olarak Peygamber Efendimiz (s.a.v)’e bağlıdır. Cenâb-ı Hakk’ın sevgisine mazhar olan bu veliler fenâ makamına ulaşmışlardır.³³⁸

Kemal Efendi mürşidleri Kur’an âyetleri ışığında şöyle açıklar. Mürşid his âlemini his gözüyle seyrederek. O’nun kalbi Allahü Teâlâ’nın aynasıdır. Mürşid-i kâmil: “*O, yaptıklarından dolayı mes’ul olmaz, siz mes’ul olursunuz*”³³⁹ âyetinin hükmüne sıkı sıkıya bağlıdır. “*Ona kendimizden ilim öğretmiştik*”³⁴⁰ âyetindeki ledunni ilmine sahiptir. Onlar her an Hakk Teâlâ’nın tecellilerini müşahade ederler.³⁴¹ Peygamberimiz (s.a.v)’in sünnet-i seniyyesine sıkı sıkıya bağlı kimselerdir. Şayet bir sâlik böyle bir zâtın irşadına başvuramaz ve huzuru O’nun yanında aramazsa, ömrünü boşuna geçirmiş olur. Tasavvuf yolu teslimiyet ve ihlâs yoludur. Muhlis kimseler verdiği sözü muhafaza ederler.³⁴² “*Onlar Allah’ı zikir zikrettikleri vakit kalpleri oynar titrer ve üzerlerine onun âyetleri okunduğunda imanlarını arttırır*”³⁴³ buyurularak korkunun kaynağının haşyetin menşeinin Zikrullâh olduğu açıklanmaktadır. İnsanoğlunun idrak edemediği hududu genişletip açmak için Allah dostları olan mürşidler zuhur etmiş ve herkese nasip olmayan manevi derece ve mertebelere vasıl olmuşlardır. İnsanların rûhlarını Hakk’a bağlayan, başına toplanan, cemaate ilahi zevki tattıran mürşidler her zaman birlik ve beraberliğin öncülüğünü yapmışlardır. Onları insanlarda bulunmayan manevi ağacın zaman zaman zaman fişkırpıp filiz veren yeni dalları vardır. Bu temiz rûhlar, hayat tekâmülünün eriştiği bir noktada, irşad ve gayretin cevheri olan İlâhi aşkları kendilerini bu noktaya getirir.³⁴⁴ Bir başka âyette “*Sevdiklerinizden infak ve*

³³⁸ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 219.

³³⁹ Enbiya 21/23.

³⁴⁰ Kehf 18/65.

³⁴¹ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 223.

³⁴² Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 225.

³⁴³ Enfâl 8/2.

³⁴⁴ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 226.

tasadduk etmedikçe, iyilik ve hayra asla nail olamazsınız”³⁴⁵ buyurmuştur. Malını ve mülkünü hatta cismini feda etmekten geri kalanlar, asla mürşidlerin gönlüne giremezler. Giremeyenler de bu cezbe ve ilahi aşktan nasibini alamazlar.³⁴⁶

“*Ey İman Edenler! Allah’tan korkun, ona (yaklaşmaya) vesile arayın ve onun yolunda savaşın, ta ki muradınıza eresiniz.*”³⁴⁷ Erbâb-ı hakikât bu âyetteki (vesile)’den maksadın mürşid-i kâmil olduğunda ittifak ediyorlar.³⁴⁸ Başka bir âyette “*Şüphesiz Allah size emanetleri ehil ve erbâbına vermenizi emreder*”³⁴⁹ buyrulmaktadır. Emaneti ehline vermek bütün Müslümanlara farzdır. Herkesi mizacına göre irşad etmeye çalışmak, son derece önemlidir. İnsanları hakk’a ulaştıran yollar nefesler kadar çoktur. Mürşid bu durumu her zaman göz önünde bulundurmalıdır. Orucu seveni oruç ile namazı seveni namaz ile Allah’ı zikre arzu duyanı zikirle, seyahat isteyeniyi seyahatle irşat etmelidir.³⁵⁰

Sâlik için mürşidin gerekliliği sadece seyr ü sülûkta kaldığı an için değil her zaman gereklidir. Zira dil ile yapılan zikir, zamanla kalbe iner. Zikrin kalbe inmesi içinde mürşidin sohbetine devamlılık gerekir. Şu bir hakikâttir ki mürşidden asla uzak olunmamalıdır. Nitekim mürşidlerden uzak olmak zehirdir. Hatta ilmi yutmuş bir âlim dahi olsa, onun da mürşidsiz bir fayda elde etmek mümkün değildir.³⁵¹ Nitekim seyru sülûk yolundaki sâlik için en büyük tehlikelerden birisi aklın nefse gark olmasıdır. Akıl, nefse boyun eğdiğinde ise insan tüm varlığıyla nefsin kölesi olmaktadır. Bu durum karşısında aklını suçlayan kişi bunun nefisinden kaynaklandığını göremez. Bu nedenle sûfiler, nefisle savaşmanın en doğru yolunun iradeyi başkasına teslim etmek olduğunu söylemişlerdir. İnsanın iradesini teslim ettiği kişi mürşid-i kâmidir. Mürşid, sâlikin Hakk’ı bilme, Hakk’a yakınlaşma ve en sonunda Hakk’a ulaşma konusundaki rehberi olmaktadır. O, müridini huzûru İlâhî’ye, o dereceye lâyık bir edeple hazırlayan kişidir.³⁵²

³⁴⁵ Ali İmran 3/92.

³⁴⁶ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 227.

³⁴⁷ Maide 5/35.

³⁴⁸ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 227.

³⁴⁹ Nisa 4/58.

³⁵⁰ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 229.

³⁵¹ Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 54.

³⁵² Suad el-Hakîm, *İbnü’l-Arabî Sözlüğü*, Çev. Ekrem Demirli, Kabalcı Yay, İstanbul 2005, s. 585-586.

Ehli tasavvufda kırk yaşını doldurmadan mürşidlik hilafeti verilmez. İrşat görevine de izin verilmez. Çünkü bu yaş, kemâl ve olgunluğa işaret sayılmıştır. Yedi yıldızın, (Güneş, Ay: (Kamer). Zühre: (Venüs), ÇobanYıldızı. (Utarit(: Merkür. (Zuhal): Satürn (Merih): Kızıl. (Müşteri): Jüpiter, mars.) devri kırk senede tamamlanır. Allahu Teâlâ hz. Âdem'i yaratacağı zaman onun sûretini kırk sene toprak üzerinde terk eyledi ki olgunluğa erişsin. Peygamberlere peygamberlik kırk yaşında verilmiştir. Yani kırk, kemâl yaşı olduğundan mürşide de mürşidlik vazifesi için kırk yaşını doldurması gerekir.³⁵³ Bir dervişe lazım olan dâhil olduğu târikatta pirin ve mürşidin nispetini yani hilafet erbâbı olduğunu sorup kat'i olarak öğrenmenin üzerine vacip olduğunu bilmektir. Yoksa “Benim babam mürşid idi. Şimdi onun postuna ben oturdum.” demekle mürşidlik olmaz. Mürşidlik babadan oğla geçen bir saltanatlık değildir. Bir de “ben rüyamda Peygamberi veyahut filan pir hazretlerini gördüm ve emir aldım.” Demekle de mürşidlik olmaz. Mürşid olmak için bizâtihi mürşidin sağlığında ve onun himmet ve nazarı ile hırka ve tâç giyip icâzet almak mecburiyeti vardır.³⁵⁴

Mürsid, her seyden önce kâmil insan olmalıdır. Büyükler, bunu kâmil ve mükemmil olmak diye hülâsa etmişlerdir. Kâmil olgun, mükemmil ise olgunlastıran demektir. Olgunlaşmak demek, yaslanmak demek degildir³⁵⁵ Her bilene alim denmediği gibi her yol göstermeye çalışana da mürşid denmeyeceği aşıkardır. Kemal Efendi mürşidde olması gereken vasıfları şöyle sıralar:

Ehline hizmet etmeli: Zengin kişilere zenginliklerinden, makam sahiplerine makamlarından dolayı hizmet etmeyip ihtiyacı olana Allah rızâsını gözeterek hizmet etmek gereklidir.

Kanaat sahibi olmalı: Elinde olan ile yetinmeli, izzet ve şerefiyle yaşaması için bu ona yeterlidir.

Hasta ziyaretlerini önemsemeli: bu konuda hocası Ahıskalı Hacı Ali Haydar Efendi'ni şu sözlerini aktarır: “Gerek nâkıb gerekse nukabâ mertebesini işgal eden kimselerin âdabından biri de herhangi bir hasta ziyaretine gittiklerinde hastanın

³⁵³ Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 119.

³⁵⁴ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 81.

³⁵⁵ Himmet Konur, “Mesnevîde Mürîd Mürşid İlişkisi”, *Tasavvuf İlmi ve Akademik Arastırma Dergisi*, S.14, Ankara 2005, s. 151.

yanında çok kısa oturmalıdır Eğer fazla oturmak icap ediyorsa dua ve niyazda bulunmalıdır.

Takvâya sahibi olmalı: mürşidin en önemli hasletlerinden birisi de takvâya sarılmaktır. Takvâ, hem Allah hem kullar nazarında insanın değerini artırır.

Sohbeti terk etmemeli: Yedi sahih üzere inâbe aldıktan sonra kendisi her ne kadar sohbet etse de mürşidinden faydalanmak için sohbetini takip etmelidir.

Tembelliğe düşmemeli: Hem mürşid hem de sâlik tembellik yapıp da zikrullâh halkasından uzak kalmamaktır. Zira tembelleşilirse Allah'ın hakkını zayi etmiş sayılırlar.

Sırrı ifşa etmemeli: Hiçbir zaman sırrını ifşa etmeyip gizlemek önemli hasletlerdendir. Bu yolun âdabında biri örtmeyi bilmektir. Bazı hallerde icap ediyorsa birtakım gizli ve saklı yönleri muammalı bir şekilde açıklamak da mürşidlerin görevidir. O da sâliki uyarmaktan ibarettir. Aynı şekilde sâlikin de mürşidi ile kendi arasındaki sırrını her ne pahasına olursa olsun başkasına ifşa etmemelidir.

Mücahede etmeli: Nâkîb ve nukabâ mertebesine işgal eden kimselerin mücahedeye devam etmeleri gerektir. Bu da gerek zâhirde gerek bâtında ilme uymaktır. Zâhirde şeriatın emirlerine uymak, bâtında ise evliyanın boyasına boyanmaktır.

Ameli salih olmalı ve vaktini iyi değerlendirmeli: Her nerede bulunursa bulunsunlar, ameli salihe sarılmak hiçbir zaman gaflete düşmemeye gayret göstermeli, bu hususta gerekirse vakitleri iyi değerlendirmelidir.

İhvânlarına nasihatler de bulunmalı: Mürşidler özellikle sefere çıkacakları zaman ihvânlarına nasihatte bulunup âdab ve erkân taliminde bulunmalıdırlar. Seyid Ahmed er-Rîfâî (r.a) *“Ey ihvânım Allah'tan başkası ile arkadaş olma. Zira O, senin işlerini görür. İyiliklerine fazlasıyla karşılık verir ve aynı zamanda da günahlarını örter. Hiçbir an senden uzak kalmaz”* buyurmuşlardır.

Mâsivâya meyletmemeli: Vebâlini ve zevâlini bildikleri için dünya ile pek az meşgûl olmalıdırlar. Dünyaya asla önem vermemeleri lazımdır. Zira mâsivâya meyil verip uğraşmak ahireti unutturabilir.

Şerli insanlardan uzak kalmalı: Şerli insanlardan uzak yaşamalı, bu gibilerle arkadaş olunmamalıdır. Zamanını imara çalışıp, geçmiş ve gelecek ile uğraşı göstermemelidir. Seyid Ahmed er-Rıfâî (r.a) “*Geçmiş bir vakitle uğraşan gelecek vakti de kaybedeceğini unutmamalıdır*” demiştir.

Riyâzet yapmalı ve yaptırmalı: Riyâzet yapmak; erbaîn, itikâf ve sülûk çıkarmaktır. Bunlardan herhangi birisini mürşidin emriyle yerine getirilir. Bunlar kolay bir iş değildir, sülûk görmüş bir mürşide ihtiyaç vardır.

Zikrin âdabına vakıf olmalı: Cenâb-ı Hakk'ı zikir ederken zâhiren ağızlarını açmak, bâtinen de kalp evine girmektir. Yani o evden haberdar olmak gireni ve çıkanı fark etmektir. Bu konuda Seyyid İbrahim Dusuki (r.a) “*30 seneden beri ne zaman Allahu Teâlâ'yı zikretmek istesem, Yüce Allah'ın adına hürmeten ağızıma su verilir. Ağzımı dilimi yıkarım*” buyurmuşlardır.

Halvet halinde olmalı: Bu zevâtın hasletlerinden biride yalnızlığı sevmektir. Mürşidin en büyük vasıflarından biri de yalnızlığı sevmektir. Halvet hali beş şeyi gerektirir. Çirkin ve fenâ arkadaşlardan uzaklaşmak, mâsivâdan yüz çevirmek, çoğu zaman susmayı tercih etmek, insanların gözünden mümkün olduğu kadar uzaklaşmak, Allahu Teâlâ Hazretlerine isyan eden bir kimseyi görmedikçe insanları azarlanmaktan kaçınmaktır.

Az yiyip içmeli: Bir hadisi şerifte “*Mümin bir bağırsakla yer, kafir ise yedi bağırsakla yer*” buyrulmuştur. Mümin karnını doyuracak kadar yer ve hiçbir zaman aç gözlü olmaz. Kâfirlere gelince onlar hiç duymayacak mış gibi yerler. Buradaki yedi bağırsaktan maksat sayıca çokluk ifade etmek içindir.

Başkasını değil, kendi nefisini suçlamalı: Tasavvuf yolunun bir âdabı olarak daima nefislerini suçlamak, her an için ondan razı olmamak, kullanmadığı hiçbir bilgiden, yaşamadığı hiç bir halden söz etmemek gereklidir.

Cömert olmalı: Mürşidler cömerttirler, misafirlerini güleryüzle karşılarlar. Hasta olsalar bile misafire çeşitli yemek vermek yerine güleryüz göstermesini bilirler. Cömertliğin bazı alametleri vardır. İhtiyacı olduğu halde vermek, karşılık beklememek, her an verdiği az görmek, ihvânlardan da mümkün olduğu kadar gizlemek, sırf Cenâb-ı Hak Teâlâ'nın rızasını gözetmektir.

Şaki olmamalı: Kötü ve çirkin olan ahlakından dolayı insanların bütün zahmetlerine katlanmayı görebilip bundan şikâyet etmemek, yaptıklarını seve seve yapmaktır.³⁵⁶

Tevazu sahibi olmalı: İslam yumuşak olmayı ve yavaş sesliliği sever. Tevazuyu elden asla bırakmamak lazımdır. Böyle olunca İslam'ın şerefine ne kadar büyük olduğu herkesçe kolay anlaşılır.

Bu maddeler her ne kadar mürşidin vasıfları olarak geçse de tasavvufun âdabları olup her sâlikin de bu âdablarla donanması gereklidir. Ne varki bu işin zorluğuna değinen Kemal Efendi: “İki gözüm kardeşim! Bunlar ancak ehli zikrin yapacağı şeylerdir. Âvamı nasın bunları yapması mümkün değildir” der.³⁵⁷ Çünkü mürşidlik, insanları eğitme sanatıdır. Mürşid-i kâmil, ilim ve irfânıyla seçilmiş, yüksek bir ahlâka mâlik, mürebbîlik özelliğini de barındırmalıdır.³⁵⁸

Kemal Efendi bir insanın hayatında kendisine yol gösterecek bir mürşidin gerekliliğini şu cümlelerle açıklar: “Şu anda bütün imkânlar elde iken bitip tükenmeyen bir Hazine-i Kâinat ve İnsan toplamak için bir mürşide şiddetle ihtiyaç vardır. İnsana hava su ne kadar lazımsa mürşid de o kadar lazımdır. Kurtuluşu başka yerlerde aramaya koyulmamalıdır. Zira bütün emekler heba olabilir. Tarihte bunlar görülmüş nicelerinin ömürleri heba olmuştur. Hiçbir şey yapamayacağı karanlık gece, bir gün gelip çatacaktır. Netice odur ki nefsinle uğraşmak nefse karşı her gün daha da kuvvetli olmak mecburiyeti vardır. Zira her gün bir kötü huyumuzu terk edecek olur isek tez elden mesut oluruz... Ey Aziz dostum! Hakikât şarabı çok acıdır. Lakin bu acı, inan ki bir yudumdan başka değildir. Zira saadet denen tatlı âlem, bu acı yudumun hemen gerisinde gizlenmiş bulunmaktadır. Cenâb-ı Hak Teâlâ Hazretleri ancak kendisinin aşkı ile ağlayıp sızlayanlara gösterir. Gülenler ise bundan mahrum kalırlar. Ağlamış olanlar şüphesiz onu görürler. Bir kimse benlik ve şöhretle başını semâya yükseltmek ister ama ayaklar çamurda oldukça başını göklere yükselmesi hiçbir şeye yaramaz. Zira temel çürüktür. Mürşidin nakıslığı ise insanı çamurdan bir türlü çıkaramaz. Niyazi Mîsri hazretlerine bak da şöyle demişlerdir. ‘Her mürşide dil verme ki yolunu saptırır. Mürşid-i kâmil olanın her

³⁵⁶ Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 32-36.

³⁵⁷ Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 37.

³⁵⁸ Hasan Kamil Yılmaz, *Rûhânî Hayat*, Altınoluk Yay, İstanbul 2000, s. 82.

dem işi asan imiş.’ Böyle olunca da çok dikkat etmek gerekir. Zira insanın uzuvlarından bir tanesinin noksan olması bütün varlığın çürümesinden daha iyidir. Gövdeyi öldürenlerden asla korkmamalı ama rûhu öldürenlerden korkmalıdır.”³⁵⁹

Kemal Efendi tasavvufi gerçekleri halkın anlayacağı bir dilde anlatan bir yazar olmanın ötesinde, yeri geldiğinde bu toplumun edebi bir birikimi olan şiirle de insanlara derdini- davasını anlatan bir şairdir de. Mürşidleri ve onların özelliklerini kısaca şu kıt’alarda satırlara dökmüştür.

Mahzun değil yüzleri, sırrı vahdet dilleri

*Âdab erkân sözleri, yine dertliler geldi.*³⁶⁰

Bugün seyrim içinde, hicap perdesin açtılar

Hayran kaldım her birine, ne durursun gel dediler.

...

Sıratın ince yolları, lisan eder mevtaları

*Hiç görülmez âmâları, yum gözünü gel dediler.*³⁶¹

Şeyhsiz kişi yol alamaz, inan hakka kavuşamaz

*Nasipsizler anlayamaz, bu gece şeyhimi gördüm.*³⁶²

3.3.3. Râbîta

Rabîta, psikolojik bir vakıâ olup, kültürümüzde “ el vermek, el almak” tarzında ifade edilmiştir. Daha çok Nakşibendî tarikatında uygulanan bir yöntemdir.³⁶³

Râbîta ihlâsın ve aynı zamanda imanın şartlarından sayılmıştır. Gafletten kurtulmanın tek yoludur. Bu ibadet kâl ile değil hal ile anlaşılan bir keyfiyettir. Râbîta; şuhûd ve vücûd makamına ulaşmış kâmil bir şeyhe kalbi bağlamak, gıyabında şeyhin sûretini ve rûhaniyetini hayalen kendisi ile birlikteymiş gibi

³⁵⁹ Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 20.

³⁶⁰ Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 221.

³⁶¹ Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 242. Kemal Efendi bu satırların altına da şu notu düşmüştür: “12.01.1992’de gece yarısı yazıldı, selâmlar olsun anlayana...”

³⁶² Akdeniz, *Akdeniz Divânı*, s. 60.

³⁶³ Eraydın, *age*, s. 137.

düşünerek yanındayken ki tavrını devam ettirmektedir.³⁶⁴ Çünkü râbîta ideal kahramanlar ve davranışlarından yararlanma, onlarla bütünleşip aynileşme yoludur.³⁶⁵ “Onların kalplerine râbîta verdik.”³⁶⁶ âyeti peygamberlerin hayatındaki rûh terbiyesinin önemine açıkça delalet etmektedir. Peygamber Efendimiz (s.a.v.)’in Hira mağarasında yalnız başına geçirmiş olduğu ibadet anları da bunun açık bariz bir delilidir.³⁶⁷ Bugünkü anlamda râbîta anlayışı ilk kez Muhammed Bahâuddin Nakşbend’e (ö.791/1388) dayanmaktadır.³⁶⁸

Sıfatlarla muttasıf, müşâhede mertebesine ermiş kâmil bir şeyhe kalbi bağlamaktır. Ancak bütün meşâyih hazerâtı râbîtanın gerçek yüzünü ifşa etmekten kaçınmışlardır. Çünkü râbîta bir zevk ve gönül işidir. Her kişi de farklı tecellileri vardır. Râbîtanın her an ve her yerde yapılması mümkündür. Râbîtaya delili kitap, sünnet ve kıyas ile sabittir.³⁶⁹

Kemal Efendi râbîtanın delilini “Allah’a ulaşmaya vesile arayınız.”³⁷⁰ Âyetine dayandırır. Buradaki “vesile”den kastedilenin râbîta olduğunu, râbîta vesilenin esasını teşkil ettiğini söyler.³⁷¹ Râbîtada esas amacı, Allah’ın sevdiklerinin anılmasıyla, O’nun rahmetinin celbedilmek istenmesidir.

Gerçekte veya hayalde sâlih ve sâdik kimselerle beraber olmanın sonucunda; “Onlar o kimseler ki kendilerini gören Allah’ı hatırlar”hadisinin hikmeti ortaya çıkar. Nitekim mürid hayalinde bunu tutmakla mürşidnin hâl ve sıfatlarıyla, samimiyeti ve gayreti ile hâllenir. Mürşidin kalbindeki feyz, müridin kalbine râbîta vasıtasıyla girer. Mürşid vefatından sonra bile müridin kalbine feyz akıtabilir.³⁷²

Kemal Efendi râbîtanın yapılışı hakkında bilgiler verir. Buna göre râbîta yapılmadan evvel makamlara üç İhlâs, bir Fatiha sûresi okunarak makamlara hediye edilir. Sonra kibleye dönülür, iki diz üzerine 12 defa istiğfar, 12 defa salâvat-ı şerife,

³⁶⁴ İrfan Gündüz, “Tasavvufî Kavram Olarak Râbîta” *Tasavvuf İlmî Akademik Araştırma Dergisi*, 2007, S. 19, s. 24.

³⁶⁵ Yılmaz, *age*, s. 365.

³⁶⁶ Kehf 18/13.

³⁶⁷ Kemal Akdeniz, *Akdeniz Divânı*, s. 6.

³⁶⁸ İrfan Gündüz, *agm*, s. 30.

³⁶⁹ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 529; Dilaver Selvi, *Nefis Terbiyesinde Râbîta*, Hoşgörû Yayınları, İstanbul, 2014, s. 37,38.

³⁷⁰ Maide 5/35.

³⁷¹ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 419.

³⁷² Necip Fazıl Kısakürek, *Es Seyyid Abdülhakim Arvasî, Râbîta-i Şerife*, Büyük Doğu Yay, İstanbul 2012, s. 16,17.

hemen arkasından 121 kere “*lâ ilâhe illallah*” ve 33 kere de “*Hayy*” esması okunur. Akabinde gözler kapatılır, baş önüne eğilir, bütün vesvesenin bulunduğu iki kaşın arasındaki düşünceler izale edilir ve sonra nefis, kalb ve rûh direk olarak mürşidin kalbine bağlanır. Kalbinden sâlikin kalbine bir anda feyzi ilahinin aktığını bir nebze olsun tahayyül eder. Bu hal içinde en az 15 dakika gibi bir zaman geçirmesi murad edilir. Bu esnada mürşidin rûhani yüzünün iki kaş arasına nazar edilmesi zaruridir. Burası mürşidin manevi yüzünün feyiz kaynağı olup tecelli ettiği yerdir. Mürşidin rûhaniyetinin ilk zamanlar hayal ve düşüncesi bir zaman sürebilir. Az bir zaman sonrada kalbin derinliğine iner ve böylece de nefisine galip gelir.³⁷³ Allahu Teâlâ ile kulu arasındaki vesiledir râbîta. Zikirsiz râbîta olmadığı gibi râbîtasız zikirde de fayda temin edilemez.

Râbîta kişinin ahlakını güzelleştirir. “Cenâb-ı Hakk’ın ahlakı ile ahlaklanınız.” Emri de buna kinayedir ki râbîta denir. “Nefis ve şeytan şeytan sizin apaçık düşmanınızdır”³⁷⁴ buyrulmaktadır. Râbîta sayesinde kişi târifi mümkün olmayan derecelere vasıl olur ve düşmanlarından arî olur. Ancak her şeye ve her önüne gelene râbîta caiz değildir. Ancak Peygamber Efendimiz (s.a.v)’in münasip gördüğü ve O’nun icâzetine sahip erbab ve sülûk görmüş bir meşâyîha râbîta caizdir.³⁷⁵ Bunların dışında kendi kendine, rüya yoluyla ya da bir kısım tasavvuf eserlerini okuyup bir bilgi elde ettikten sonra şeyhim diyenlere asla râbîta olmaz. Ehil mürşide hizmet etmiş, sülûkunu ikmal etmiş ve irşada müsaade edilmiş ehli hilafet birine râbîta caizdir. Bu meziyete sahip olmayan ve kendi kendilerine mürşid olan kimselerin sâliklere hırka ve tâç giydirmeleri bütün arasında batıl sayılmıştır.³⁷⁶

3.4.Zikir

Sözlükte hatırlama, anma, yâd etme, görüşme, ezberleme, unuttuktan sonra hatırlama, şeref, şan, namaz, öğüt, Kur’ân, dua, niyaz, vird ve nisyanın zıddı gibi anlamlara gelmekte olan zikir kelimesi, terim olarak Allah’ı anmak ve unutmamak sûretiyle gafletten ve nisyandan kurtuluş anlamlarına gelmektedir. Zikir dil veya kalp

³⁷³ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 409.

³⁷⁴ Yasin 36/60.

³⁷⁵ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 410.

³⁷⁶ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 412.

ya da her ikisiyle beraber yapılabilir.³⁷⁷ Bir şeyin dilde dolaşarak devamlı olması, hatırlanması gereken bir şeyi korumak, Allah'ı anmak zikirdir. Kur'an'ın sıfatlarından biri olan zikir-i hakîm, her türlü ihtilaf ve çelişkiden uzak, sağlam ve şerefli mânâları da içinde barındırmaktadır.³⁷⁸

Birçok önemli ibadette bile kerahet vakitler ve günler var iken zikirle alakalı böyle bir sınırlandırma getirilmemiştir. “*Onlar ayakta iken otururken ve yanları üstüne yatarken Allah'ı zikrederler.*”³⁷⁹ âyeti de zikrin belli bir ana has kılınamayacağına delili olmuştur. Kemal Efendi bu âyeti, Allahı ister bağırarak zikret, istersen ağır ağır hamd et. Hepsini Allah bilir. İnsanlar Allah'ı zikirde nasıl zevk alıyorsa öylece Allahu Teâlâ'yı ansınlar denilmektedir olarak açıklar.³⁸⁰

Zikir bir nûrdur. Kalbi kapladığı ve hâkimiyeti altına aldığı zaman kalbi de kalb gözlerini de nûrlandırır. “*İşte senden perdeyi kaldırdık. Bugün gözün ne kadar keskindir.*”³¹⁶ buyurmuştur. Kul zikre devam edince Allah'ın (cc) dostu, Allah (cc) da onun dostu olur ve onu karanlıklardan nûra çıkarır. Böylece daha önce görmesine engel olan karanlık yerlerde bile eşyayı bu kalp gözüyle görebilir.³⁸¹

Gerek Kur'an'da gerekse hadislerde zikir konusu birçok yerde geçmiş olup, zikrin insan hayatındaki önemine dikkat çekilmiştir. Kur'an'da zikir kavramı aynı kökten gelen kelimelerle birlikte üç yüze yakın yerde geçmektedir.³⁸² “*Cenâb-ı Hakk'ı zikretmek şüphesiz en büyük ibadettir.*”³⁸³ “*Allah'ın adını an. Mutlak ihlâs ile ona doğru teveccüh et.*”³⁸⁴ “*Beni anın ben de sizi anayım*”³⁸⁵ âyetleri zikrin Allah'a yakınlaşmadaki en önemli vesilelerden olduğunu gösterir. Zikir bir tek insanoğluna has olmayıp kâinatta olan her şeyin de Allah'ı zikretmek de olduğu yine birçok

³⁷⁷ Kâşânî, *TS*, s. 248; Reşat Öngören, “Zikir”, *DİA*, TDV Yay, İstanbul 2013, C. XLIV, s. 409; Cebecioğlu, *TTDS*, s. 546; Yılmaz, *age*, s. 181; Süleyman Uludağ, “Zikir”, *İA*, C. XIII, İstanbul 1986, s. 561.

³⁷⁸ Mehmet Necmettin Bardakçı, *Sosyo-Kültürel Hayatta Tasavvuf*, Fakülte Kitabevi Yay, Isparta 2000. s.73; Yüksel Göztepe, *Tasavvufun Temel Kavramları*, Cumhuriyet Üniversitesi Yay, Sivas 2012, s. 563-564.

³⁷⁹ Ali İmran 3/191.

³⁸⁰ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 431.

³⁸¹ Necmeddîn Kübra, *Risâle İle'l-Hâim*, Çev. Mustafa Kara, Tasavvufi Hayat, Dergâh Yay., İstanbul 2013, s.83

³⁸² İsmail Karagöz, *Allah Sevgisi Allah Korkusu*, TDV Yay, Ankara 2008. s. 716; Yüksel Göztepe bu konuda daha net bilgiler verir ve bu sayının müştaklarıyla beraber 256 olduğunu söyler. Bkz; Yüksel Göztepe, *agm*, s. 397.

³⁸³ Ankebut 29/45.

³⁸⁴ Müzzemmil 73/8.

³⁸⁵ Bakara 2/152.

âyetler sabittir. Peygamber Efendimiz (s.a.v) zikrin insanda meydana getirdiği olgunluk ve bilinci “Zikreden kimse ile zikretmeyen kimse arasındaki fark, diri ile ölü arasındaki fark gibidir”³⁸⁶ sözleriyle açıklar. Başka bir âyette “Cenâb-ı Hakk’ı tesbih ve takdis etmeyen hiçbir şey yoktur.”³⁸⁷ Buyrulmaktadır. Bütün mükevvenât Allahu Teâlâyı tesbih ve zikir eder.

Zikir kalbi kapladığı ve hâkimiyeti altına aldığı zaman kalbi ve kalb gözlerini nûrlandıran bir nûrdur. Daim zikirle meşgul olan kişi daha önce görmesine engel olan karanlık yerlerde bile eşyayı bu kalp gözüyle görebilir. Nitekim ölüm döşğinde olan bir kimse de yanında hazır bulunan kimselerin göremediklerini görebilir. Bu konuda Hakk Teâlâ; “İşte senden perdeyi kaldırdık. Bugün gözün ne kadar keskindir.”³⁸⁸ Buyurmuştur. Kul zikre devam edince Allah’ın (cc.) dostu, Allah (cc.) da onun dostu olur ve onu karanlıklardan nûra çıkarır.³⁸⁹

Tasavvuf erbâb-ı nezdinde de zikrin ayrı bir ehemmiyeti vardır. “Haberiniz olsun ki kalpler ancak Allah’ı zikretmekle mutmain olur olgunlaşır”³⁹⁰ Şek ve şüphelerini giderip kalbi cilalı bir ayna haline getirmek için zikirle meşgul olurlar.

Peygamber Efendimiz (s.a.v)’den Hz. Ali (r.a.)’ye telkin olunan zikir “Lâ ilâhe illallah”tır. Onu müteakiben meşâyih hazerâtına vasıl olunmuş, bu zamana gelinceye kadar aynı minval üzere hilafeti kurbiyet devam etmekte ve sâlikler şeyhlerinden telkini zikir alıp tâç ve hırka kuşanmaktadır.³⁹¹

Zikir, kalp ve dille yapılmak üzere iki çeşittir. Dil ile yapılan zikir elzemdir. Ancak hakiki zikir, kalp ile yapılandır.

Bir de zikrin yapılma usulü vardır ki bu da iki çeşittir. Bunlar; hafî (gizli) ve cehrî (açık) zikirdir. Kadiriîlik, Rıfâîlik, Mevlevîlik, Halvetîlik tarikatlarının zikirleri cehrîdir.³⁹²

---

³⁸⁶ Buhârî, *Deavât*, 67.

³⁸⁷ İsrâ 17/44.

³⁸⁸ Kaf, 50/22.

³⁸⁹ İdris Kocabaş, “Kalp Soğukluğuna Manevî Reçete: Zikrullâh”, *Yenidünya Aylık İlmî, Fikrî, Aktüel Dergi*, Yıl: 23, S. 267, Ocak 2016, s. 21.

³⁹⁰ Rad 13/28.

³⁹¹ Kemal Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 437.

³⁹² Mehmet Demirci, *Soru ve Cevaplarla Tasavvufî Hayat*, Ensar Neşriyat, 1. Baskı, İstanbul 2007, s. 36,37.

Sûfilere tasavvufî mânâda zikir telkinini yapan ilk kişi Hz. Muhammed (s.a.v)'dir. O, dört halifesine de değişik usullerde zikir telkin etmiş, târikat kurumunun teşekkülünden sonra da her tarîkat bu dört usûle göre zikirlerine yön ve şekil vermişlerdir. Bu dört çeşit zikir telkini şunlardır:

1- Sıddîkiye: Hz. Peygamber Mekke'den Medine'ye hicret ederken mağara arkadaşı Hz. Ebû Bekir'in kulağına üç kez zikir telkininde bulunmuştur. Bu sırada Hz. Peygamber (s.a.v) uylukları üzerinde, Hz. Ebû Bekir de ayaklarını önde kavuşturarak oturmuş vaziyetteydiler. Hafî (gizli) zikir bu hadiseye dayınır.

2- Kubreviye: Hz. Ömer Müslüman olduğu sırada Hz. Peygamber ile kucaklaşmış, bu esnada *lâ ilâhe illallâh* kelime-i tevhidini sesli (cehrî) olarak telkin etmiştir. Fakat Hz. Ömer ayakta duramayıp yere çöktüğü için Kubreviler ayaklarını önde kavuşturmuş vaziyette oturarak zikrederler.

3- Nûrbahşiye: Hz. Muhammed (s.a.v)'in, Hz. Osman'a telkin ettiği harfsiz ve sessiz, kalbî zikir çeşididir.

4- Cehrîye: Hz. Peygamber, Hz. Ali'yi diz üstü çöktürüp gözlerini kapattırılmış ve üç defa *lâ ilâhe illallah* demiştir. Daha sonra aynı cümleyi üç kere de ona tekrarlatmıştır. Zikri, cehrî olarak yapan târikatlar, genellikle silsileleriyle Hz. Ali'ye bağlıdır.³⁹³

Her târikatın kendine has bir zikri olmakla beraber cehrî zikir erbâbı "*la ilâhe illallah*" ile başlarlar. Başta "*Allah*" ismi celâli ve onu müteakip "*Hayy*" ve devamla "*Hu*" ile zikrederler.³⁹⁴ Mürşid, sâliklerin sesini yükselterek zikredilmesi talim edilir ki, kalplerde yer almış olan fenâ ahlak ve niyetler sökülüp atılabilsin.

Kemal Efendi cehrî zikri daha önemli görür. Çünkü tesiri daha çoktur. Dil ile yapılan zikir kalbi harekete geçirir. Kalpte olan vesveseleri izale eder. Ona göre kararmış kalpler ancak cehrî zikir yolu ile parlak. Bakara Sûresi 73. âyette geçen Allah'ı zikretmekte olan taşların durumunu anlatan âyette, insan kalbine de bu şekilde tesir edecek olan ancak cehrî zikirdir. Cehrî zikir ile ilgili şunları söyler: "*Zikrullâh bir âdab ve erkâna taalluk eder. Böylece de ahkâmın bir yönü vardır ki lafza aittir. Dolayısıyla bu ahkâm için yapılan cehrî zikir daha efdaldir... Lafzen*

³⁹³ Kara, *age*, s. 201-202.

³⁹⁴ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 431.

yapılan zikir ile sâlik vuslat konaklarına ihata edebilir. Cehrî zikir daha nice faydalar sağlar.”³⁹⁵

Cehr ile yapılan zikrullâhta beş haslet vardır.

- 1- Zikrullâhın bereketi, evlerde ve dolayısıyla her yerde işitip duyanlara yetişir. Gönülleri nûrlandırır. Cenâb-ı Hakk'ı tefekküre sevk eder.
- 2- Müminler İslam dininin alametlerinin herkes tarafından açık olarak görülmesinden sevinç ve iftihar duyarlar, kuvvet olurlar.
- 3- Canlı veya cansız varlıklar zikrullâhın sesini duyanlar kıyamet günü zâkir lehine şahid olacaklardır.
- 4- Zikre başlandığı anda orada hazır bulunan müminler zikrullâhın âdab ve erkâna riâyet ederler ki bu tavırları onları cezbeye getirir. Dünya meşakkatinden bir an olsun uzak kalırlar.
- 5- Cehrî olarak yapılan zikrullâh oradaki müminlerin gönüllerini vesveselerden arındırır. Akıl perişanlığından kurtulup Cenâb-ı Hakk'ın azameti karşısında benliğine kavuşur.

Zikrin insan üzerindeki tesirine gelince, aşk ve cezbenin ateşinden kalpler cilalanır, gönüller felaha kavuşur. Kalp Allah muhabbetiyle dolar. Bu muhabbetin ateşi o kişiyi kuşatır ve kendisine bazı hakikâtler tecelli edebilir. Kur'an-ı Kerim'de “*Kalbini temizleyen felah ve kurtuluş bulur.*”³⁹⁶ Âyeti de buna işaretler. Zira insanların sevdikleri mevlası, sevmediği dünyası, azığı takvâsı, meclisi Zikrullâh halkası olmalıdır. Sûfiye tabakası bir araya gelip Cenâb-ı Hakk'ı zikre başladıkları zaman şeytanlar orayı terk eder. İnsanların amellerini yazan meleklerden başka zikir meclislerine arayan seyyar melekler vardır. Bunlar arz üzerinde dolaşırlar. Zikrullâh halkasını gördüklerinde oraya halka şeklinde toplanırlar.³⁹⁷

Cenâb-ı Hakk'ı zikredenler ile zikretmeyenler arasında fark ölü ile diri arasındaki fark gibidir bundan dolayıdır ki ne pahasına olursa olsun rûhu sultanîyi vücut zindanından kurtarmak şarttır. Sâlikin önde gelen görevi nefsi ile uğraşmaktır.

³⁹⁵ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 442.

³⁹⁶ Şems 91/9.

³⁹⁷ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 442-445.

Nefse karşı her an kuvveti bulunmak her gün bir fenâ huyumuzu terk etmek, tez elden felaha kavuşmaktır.

Kemal Efendi zikrullâhın gerekliliğini de şu cümlelerle anlatır: “*Nefsin istekleri seni sana bağlar. Fakat rûhun talebi, isteği ise seni hakikâte bağlar. Bu hakikâtlere ulaşmak ancak zikrullâh ile mümkün görülmüştür. Gövdesini öldüren korkma, rûhunu öldüren kork.*”³⁹⁸

Meclisimiz irfân saçar

Münkir olan, bunda kaçar

Kemal güller burada açar

Ne güzeldir, meclisimiz.

Benlik dağını delenler

Darb-ı zikirde dönenler

Şeyh-i kâmilî bulanlar

Bunlara selâm olsun.

Halkaya zikri kuran dervişan

Varlık zulmetini kıran dervişan

Vahdet kapısında duran sadıkan

*Cemâle hayrandır, gözler Allah der.*³⁹⁹

3.5. Zikir Erkânı

Kâdirî ve Rıfâî târikatının son temsilcilerinden, Kemal Efendi'nin, nakıp olarak icâzet verdiği kişilere, kendisinin bizzat el yazısı ile “*Beş târikatın zikir erkânı talimi*” olarak yazıp, talim ettiği erkân şu şekilde icra edilmektedir.⁴⁰⁰

Erkânı yönetecek makam sahibi için post veya seccâde serilir. Bu posta en üst makam sahibi oturur. Sağ ve soluna, kendisinden sonraki makam sahipleri ve dervişler, intisâb sırasına göre halka oluştururlar. Erkânı yöneten zât-ı muhterem,

³⁹⁸ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 442, 445, 467.

³⁹⁹ Akdeniz, *Akdeniz Divânı*, s. 45, 48, 49.

⁴⁰⁰ Salim Nursaçan, *agg.* Salim Bey bu vesikayı bizzat görmüş. Bu bilgileri gördüğü vesikalara göre anlatmıştır.

kısa bir râbitadan sonra, makamlardan destur alarak “euzu besmele”yi çeker ve zikre başlanır. Zikri zâkir yönetir. Zâkir Peygamber Efendimiz (sav)’in ruhuna, ashâbına, tâbiine, tebei tâbiine, müctehid imamlara, Seyyid Abdülkadir Geylani ve Seyyid Ahmed el-Kebir Rifai gibi târikat sahibi kişilere, on iki imama diye bağışlanır. En sonunda Ali Haydar Efendi’nin ruhu şeriflerine ve Şeyh Hacı Kemal Akdeniz’in ervâhı kudsiyeleri için “Lillahi Teale’l Fatiha” denir ve âyeti kelimeler, istiğfarlar okunur. Devamında Allah Teâlâ’nın ism-i şerifeleri zikredilerek Peygamberimiz (sav)’e salâvat getirilir. Sonunda aşr-ı şerif okunup dua edilir ve ilk kısım bitirilir.

İkinci kısım da ise zâkir bir müddet sonra râbita yapar ve destur diyerek açıktan Fatiha’yı kıraat eder. Tüm dervişlerle beraber coşkuyla “âmin” denilir. Zâkir dua ile devam eder. Devamında farklı zikirler ve kelime-i tevhidler ve esma-ı zikirleri yapılır.

Kemal Efendi’nin Kâdirî târikatından nâkıb olarak icâzet verdiği Ramazan Efendi’ye kendi el yazısıyla hazırladığı el defterinde nâkıb ve nukabâ hazerâtının her gün okuması mecbur olan evrad- kâdirî olarak ifadelenen günlük virdler vardır.

Sabah derslerinde 12 İhlâs-ı Şerîf, 12 Subhanallaâhi ve bihamdihî, Subhanallaâhi’l Azîm ve bihamdihî Estağfirullâh, 12 Salavât-ı Şerîfe, 100 besmele, 12 dafa Âyete’l Kürsi ve Aşr-ı Şerîf okunur. Dua ile son bulur.

Akşam derslerinde 100 Estağfirullâh el Azîm, 100 Salavât-ı Şerîfe, 500 kelime-i Tevhid ve Aşr-ı Şerif okunur. Dua ile son bulur.

Her iki dersin sonunda râbita ve tezekkür-ü mevt yapılır.

Ders harici evrâd ve tesbihatlarda gerek Kâdirî, gerekse Rıfâî ders almış her derviş günlük 100 İhlâs-ı Şerîf’i kıraat etmek durumundadır. Bir oturumda yapılması talep edilen İhlâs hatmine “*Niyet ettim ihlâs hatmi şerifini eda etmeye*” denilerek başlanır ve sonunda dua edilir.

Beş vakit namazın akabinden derviş oturduğu yerden kalkmayarak;

Kâdirîler 166 kelime-i Tevhid, 100 “*Ya Mü’min*”, 72 “*Ya Bâsit*”, 129 “*Ya Latîf*”, 33 “*Ya Hafîz*” esmalarını okurlar. Rıfâîler ise 100 “*Ya Mü’min*” 100 “*Ya Bâsit*” esmalarını okurlar. Ayrıca cemaatle namaz kılınınca, derviş yerinden kalmaksızın Yunus (a.s)’ın şu duasını 18 defa okur. “*Lâ ilâhe illa ente sübhâneke*

innî küntü minezzalimin” sonunda ise “Festecâbe lehû necceynâhu mine’l ğammi ve kezâlike nünci’l mü’minîn” diyerek sona erdirilir.

Müridlerinden Salim Bey, Kemal Efendi’ye bu âyetin okunmasının sebebini sorduğunda, şu cevabı almıştır: *“Büyük Şeyhlerimiz, mescitlerin münaflıkları sıkıldığını ve ilk çıkanların münaflıklar olduğunu ihbar eden hadis-i şerife binâen müridlerinin böyle bir nifak alametini taşımaması için, herkes çıkmak için kapıya yöneldiğinde, dervişler bu görevi ifa ile meşgul olmaktadırlar.”*⁴⁰¹

3.6. Semâ ve Devrân

Semânın dinleme, isitme, kulak verme gibi anlamları olup, tasavvufi olarak dînî mûsiki ve ilâhi dinleme, makam ve nağme ile okunan dînî metinleri dinleme, bunların tesiriyle raksetme, devrân etme, coşup dönme gibi mânâlara gelir.⁴⁰²

Devrân, “Dönmek, devr etmek” demektir. *Kâdiriyye, Rifâiyye, Halvetiyye ve Mevleviyye* gibi cehrî zikri esas alan tarîkâtlerin, dönerek yaptıkları *zikir*, semâ ve tarîkat âyinine denir. Devrân /deverân, toplu ya da ferdî olarak yapılabilir. Toplu olanda dervişler, hem kendi etrafında, hem de zâkirbaşı ve şeyhin dönerler. Devrân sırasında *“Hû, hû”, “Yâ Hay”, “Ya Hû”, “Ya Kayyûm”* gibi zikirler ve ilâhiler, bazen def, kudüm ney gibi mûsiki aletleriyle bazen de bu aletler olmadan söylenir. Bu esnada *vecde* gelmek ve coşmak esastır.⁴⁰³ Semâ ve devrân, ilk kez Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed (s.a.v.) tarafından ashâb-ı suffa ile berâberken icrâ edilmiştir.⁴⁰⁴

“Sen dağları görür onları yerinde durur sanırsın. Hâlbuki onlar bulut geçer gibi geçer giderler. Bu mucize her şeyi mükemmel yapan Allah'ın işidir O her ne

⁴⁰¹ Salim Nursaçan, *agg.*

⁴⁰² Cebecioğlu, *TTDS*, s. 221; Gazali, *İhyau ‘Ulumi-d-din*, Çev. Mehmet A. Müftüoğlu, Çile Yay, C. II, İstanbul 1981, s. 722.

⁴⁰³ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul 2005, s. 138-139.

⁴⁰⁴ Nuri Eroğlu, *Tasavvuf bi’t-Tarîkat*, haz; Mustafa Tatcı, Ankara, 2002, s. 59. Bu bilgiyi veren Nuri Eroğlu bunu nasıl gerçekleştiğini de şöyle anlatır: *“Habîb-i Ekrem, birgün ashâb-ı suffa ile itikafta tevhid ediyordu. Buyurdu ki: “Sizden biriniz bir ilâhi bilmez mi? Okuyun!” dedi. İçlerinden birisi, bildiğini söyledi. Yüksek bir sesle ve mevzûn bir makamla ilâhi okumaya başladı. Habîb-i Ekrem, şevke gelip kıyâm buldu. Kendisinden geçip semâ etti. Öyle ki, bu semânın tesiriyle buldukları ev bile hareket etti. Bu sırada Hz. Ebû Bekir, Habîb-i Ekrem’in elinden tuttu. Peygamber sakinleşti. Sonra: “Yâ Resûlallah, siz dönünce, yerlerin ve göklerin de sizinle birlikte dönmesi gerekir” dedi ve oturdu. Sohbet sırasında bir sahâbî Hz. Peygamber’e şöyle bir soru sordu: “Cennette semâ olur mu, yâ Resûlallah?” Hz. Peygamber: “Evet, olur. Onların teğannileri tesbîh, tekbir ve tehlîldir” dedi.”* Bkz: Nuri Eroğlu, *age*, s. 59- 60.

yaparsanız bundan haberdardır”⁴⁰⁵ âyetini Kemal Efendi devrânın delili olarak kabul eder.⁴⁰⁶ Bilinmektedir ki hayvanlar bile sevinip neşelendikleri zaman sağa sola koşar ve oynarlar. İçlerinde mûsikî nağmelerinden müteessir olanların bulunduğu da görülmüştür. İnsan ki rûha sahip, bütün mahlûkatın arasında akıl ve idrak bakımından kemaldedir. Raks ve hareketi meyilli olan insanların hepsinde musiki meyili vardır. Musikiyi işiten insanlar kendini zapdetmeye kalksa da omuzları, el ve ayaklarını oynatabilirler. Bu neşe manevi bir heyecanın mahsulü olunca insanda ziyadesiyle hareket meydana getirecek, daha da ileri giderek cüzî’i iradesini elinden alabilecektir. Dervişin devrân esnasında gerek otururken ve gerek kıyamda sallanmaları bundan dolayıdır.⁴⁰⁷

Devrân üç kısma ayrılmıştır: vecd ehlinin yaptığı, vücut ile yapılan ve tevhid ehlinin yaptığı devrân.

Ehli vecdin yaptığı devrâna tevâcüd denir. Kalp evini mamur hale getirmek, karalanmış gönülü temizlemek, mâsivâyı atmak için yapılan ilk çalışma ve gayret tevâcüddür. Bu şekilde yapılan semâ ve devrân sadece ten ile yapılır. Zikrullâh kalbe inmemiştir.

Vücut ile yapılan devrânda irade zâkirin ihtiyarı elindedir. Her şeyi olduğu gibi fark eder. Bazen zikrullâh halindeyken rûhaniyet galib gelince, derviş sağa sola sallanır. Bu da rûhunda hastalıkların peydah olmasındandır. Bazı sâlikler zikrullâh esnasında oturdukları yerden zıplaya zıplaya halka içinde bir değişikliğe meydan verirler. Eğer bu halleri akli başında yapıyor ise hatalıdır, noksanlık alametidir. Lakin iradesi dışında olur ise bir beis yoktur.

Ehli tevhidin yaptığı zikrullâh da rûhu kuvvetlendirmek, rûhu nefsin hâkimi durumuna getirmek, kuvvet kazanmak, halden hale giriftar olmak ve hatta zikrullâh halinde iken ne yaptığından bi haber olmaktır. Allah'ın manevi esrarının deryasında sanki yok olma halidir. Mübarek bir mertebedir.⁴⁰⁸

Semâ ve devrânla yapılan zikir üç şeye muhtaçtır. Zaman, mekân ve ihvân. Zamandan maksat, yemek yerken, herhangi bir husumet halinde namaz kılarken, kalp

⁴⁰⁵ Fetih 48/10.

⁴⁰⁶ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 442.

⁴⁰⁷ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 442.

⁴⁰⁸ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 442- 445.

huzuru bulunmadığı ve herhangi bir mani olduğu zaman da semâ/devrân yapılması uygun olmaz. Mekân olarak pis, çirkin, fenâ manzaralı kalbi meşgul edecek yerlerde hiçbir zaman semâ ve cehrî zikir yapılamaz. İhvâna gelince zikrullâh halkasında kadınlar bulunmamalıdır. Aynı zamanda sâlikler arasında birbirlerine karşı kin, buğz ve kötülük besleyenlerin bulunmaması gerekir. Bir de zikrullâh ve semâyı inkar eden kimselerin karşısında zikir yapılması hiçbir zaman doğru olmaz. Zira bu kimselerin katılması insana ağırlık getirdiği gibi manevi feyizlerin kesilmesine sebep olur. Bazı dervişler de zikir halkasında, elbiselerini yırtarak kendilerine eziyet yaparlar. Bunların yanında da zikir yapılması hiçbir zaman doğru olmaz. Aynı zamanda zâhiri ilimleri bildiği halde semâdan, cehrî zikirten hoşlanmayan kimseler vardır. Bunların yanında yapılması da hoş değildir.⁴⁰⁹

3.7. Mücâhede

Mücâhede, savaşmak, nefsi-i emmârenin kötülükleriyle savaşmak demektir.⁴¹⁰ İstilahta ise nefsi ezmek, etkisiz hale getirmek, hatta ölmeden önce öldürmek, çile çekmek anlamlarına gelir.²⁷⁷ Tasavvûfta her sûfinin makâmı ve hali farklı olduğundan, her sûfinin mücâhedesini de ayrı olmaktadır. Mücâhede denilince, genellikle kötülüğü emreden nefse⁴¹¹ ve şeytana karşı verilmesi gereken savaş ve böyle bir savaşı veren sâlik anlayışı akla gelir.

Üç tür mücâhede vardır. Direncini kırana kadar insanın şeytanla, ibadetlerini Allah'ın emrettiği şekilde yapana kadar nefsiyle ve son olarak cephede düşman ile cihat etmektir.⁴¹²

Kemal Efendi mücâhedeyi uğraşmak olarak anlatır. Mücâhede de rehber şarttır. Bu çaba şahıslara göre değişir. Mesela bir düşmanla karşı karşıya gelen bir askerin görevi kumandanı tarafından verilen emirleri harfiyen yerine getirmektir. Dert içinde kıvranan bir insanın hareketi doktoru tarafından verilen ilaçları yerli yerinde kullanmaktır. Bunlar hepsi maddi birer mücâhede sayılır. Allah yolunda ilerleyecek bir mürîdin mücâhedesini de mürşid tarafından talim edildiği üzere yürümezdür. Kendi kendine kitaptan okumak suretiyle mücâhedeye kalkışan biri

⁴⁰⁹ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 442-445.

⁴¹⁰ Cürcânî, *age*, s. 204.

⁴¹¹ Yusuf 12/53.

⁴¹² Ramazan Muslu, "Sevr ü sülûk Metotları", *Tasavvuf*, s. 359, ss. 336-365.

kimse aklına geldiği gibi hareket eden bir askere benzer. Bir müridin mücâhedesinin müşid emriyle olması bütün evliyâların ittifak ettiği bir husustur.⁴¹³

“Sevdiklerinizden infak etmedikçe, sevgilerinizden vazgeçmedikçe, hayra asla nail olamazsınız”⁴¹⁴ âyetine göre “Cenâb-ı Hakk’ı çok seviyorum.” diyenin kalbinde Allah'tan başkasının olmaması gerekir. Bilindiği üzere insanda kalp, bir tane olduğuna göre sevginin de bir olması gerekir. Dervişin nefsiyle mücâdelesini de kalbindeki aşkı bir kılmak içindir.⁴¹⁵

Kemal Efendi tasavvufi mücâhedenin normal çabadan farkını şu şekilde anlatır. “İnsanın vücûdu hastalıklarından salim bulunursa o kimsenin tabii hisleri sıhhat ve selâmette olur ama manevi hisler böyle değildir. Onun sıhhati ise ibadet, riyâzet ve mücâhede ile mümkündür. Misal olarak deriz ki, oruçlu olmak, aç durmak yani mideye boş bırakmak demektir. Açlık insanı zayıf düşürür ve cismi harap eder gibi görülebilir. Hâlbuki hiç de görüldüğü gibi değildir. Çok kere tecrübemiz olmuştur. Ramazan'da oruçlu bulunduğumuz günlerde ruhumuzun kuvvetlendiği ve maneviyatımızı yükseldiğini aleni olarak fark etmişizdir. Kısaca cismani gıdamızı azaltmak şartıyla oruçlu bulunursak manevi zevkimiz artacak ve hem de sıhhatiniz düzelecektir. Bunda asla şüphe yoktur. “Bizim için mücâhede edenleri elbette hidayete ederiz”⁴¹⁶ Vaadi de bunu açıklamaktadır.”⁴¹⁷

3.8. Hırka, Tâc ve Post

Tasavvuf yoluna giren sufiler sadece gönül dünyalarını değiştirmekle kalmaz, vakıf oldukları hakikâtlere ışığında gündelik yaşantılarını da değiştirirler. Bu değişim giyimlerine de sirâyet eder. Sufilerin giydikleri hırka ve tâc da bunlardan biridir. Sufileri sembolize eden hırka ve tâc, sufinin kendi benliğinden vazgeçip, şeyhine itaatının bir işaretidir.⁴¹⁸

Asırlardır tasavvuf erbâbının sürdürdüğü hırka ve tâc giyme usulü Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.v)’in Hz. Ali Efendimiz (r.a)’e giydirmiş oldukları

⁴¹³ Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 149.

⁴¹⁴ Ali İmran 3/92.

⁴¹⁵ Akdeniz, *Tasavvuf ve Marifetullah*, s. 591, 599.

⁴¹⁶ Ankebut 29/69.

⁴¹⁷ Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 149.

⁴¹⁸ Kara, *age*, s. 267; Süleyman Ateş, *İslam Tasavvufu*, Yeni Ufuklar Neşriyat, Ankara 1992, s. 129-133.

tâcdan kaynaklanmaktadır. Müteakiben Hz. Ali (r.a), Hasan Basri (r.a)'a mürşidlik hilafeti yanında hırka ve tâc giydirdiği bütün evliya tarafından kabul edilmiş olduğundan, bütün mutasavvıflar bunu adet haline getirmişlerdir. Tasavvufta hırkanın (tennûre ve haydârînin) kıblesi mürşid-i kâmil; yüzü pîrân; eteği sağ el; yakası sol el ve hırkanın içi sırdır. Kalbi, kıblesi pîrân'adır. Böylece de pirini bilmektir. Bâtını yönü edeptir. Namazı ise ululuk peydah etmektir. Farzı sır, sünneti muhabbet, sesi Hakk'a kanaat, kuşanması hizmet, kemali doğruluk, eteği dervişlik, canı yani iradesi icâzet almaktır. Kilidi tekbirdir, eteği târikattır, yakası uzlet yani makamdır. Taşınması didardır; yani nurdur. Hırkanın içi sırdır. Yani dervişlik halidir.

419

Hırka ikiye ayrılır: İrade hırkası, teberrük hırkası. İrade hırkası, mürid olanlara giydirilen hırkadır.⁴²⁰ Mürşidin şeyhin elinden hırka giymesi, şeyhinin kendisini dilediği gibi eğitime ve yetiştirme hakkına sahip olduğu, bu eğitimden beklenen fayda edilmesi için müridin kayıtsız şartsız mürşidine bağlı kalmaya söz verdiği, yüklendiği görevleri yerine getirmeyi kabul ve ona biât ettiği anlamına gelir. Şeyhin müridine hırka giydirmesi esnasında tekkede bir tören yapılması adettendir. Teberrük hırkası ise tasavvufa ilgi duyan, ancak henüz bir târikata intisâb etmemiş kimselere giydirilen hırkaya denir. Muhip kisvesi, muhip hırkası gibi adlarda verilen bu hırkayı giyenlerin sufilerden feyiz alacağı, onların edebini takınacağı, sonuçta da müridlik hırkasını giyecek bir seviyeye yükseleceği beklenir. Müridlik hırkasını giyenler için, ileri sürülen şartlar, teberrük hırkasını giyenlerden istenmez. Bunlarda sadece şeriatın hükümlerine bağlı kalmaları ve sufiler zümresine muhalefet etmemesi tavsiye edilir.⁴²¹

Hırkanın yakasında “*Ya Sabûr, Ya Şekûr, Ya Kerîm, Ya Mecîd*” eteğinde “*Ya Vâhid, Ya Ahad, Ya Samed, Ya Ferd*” yazılıdır.⁴²² Hırka, Allah'ın emriyle Peygamber

⁴¹⁹ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 333. Peygamber Efendimiz (s.a.v)'in Hz. Ali (r.a.)'a giydirdiği hırka Hz. Hasan (r.a.)'a, onu müteakiben Hz. Hüseyin (r.a.)'a intikâl etmiş. Ondandır Zeynel Abidin'e intikâl etmiştir.

⁴²⁰ Bu hırkaya müridlik hırkası da denmektedir. Bkz., Kadir Özköse, “Tarikatın Ortak Unsurları”, *Tasavvuf*, s. 233

⁴²¹ Salim Nursaçan, *agg*; Eğer müride kendi şeyhinden başka bir şeyhten teberrükten bir hırka daha giydirilmişse buna da teberrük hırkası denilir. Bkz: Kadir Özköse, *agm*, s.233.

⁴²² Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 333.

Efendimiz (s.a.v)'e Hz Cebrâil tarafından giydirilmiştir. Bundan dolayı bütün târikat erbâbı buna aşına olup giyenlere sûfi demişlerdir.⁴²³

Kemal Efendi hırkanın manevi değerini şu şekilde anlatır: “*Hırkanın imanı sır saklamaktır. Akrabası doğruluktur. Guslü terki dünyadır. Kiblesi kendini bilmektir. Namazı huzurdur. Cesedi cenâbetten pak olmaktır. Riyazâtı nefsi ile mücahede etmektir. Farzı Cenâb-ı Hakk’a Peygamber Sallallahu Aleyhi Vesellem Efendimize, şeyhine iman ile hizmet etmektir. Eteği sohbet-i mürşidde bulunmaktır. Pak oluşu, hayâ ve edeptir. Kilidi tekbirdir. Taşınması dervişlik hâsıl etmektir. Ağlaması ihlâstır. Taşrası nûrdur. İçi ise mârifettir. Gerek hurka ve gerekse tennûri beş parçadan meydana gelmektedir ki İslam'ın 5 şartını ihtiva etmektedir. Fahri Kâinat Efendimiz sallallahu aleyhi ve sellem buyurdular ki ‘aba hurka giymek sûretiyle gönüllerinizi nûrlandırın.’ Hurka giymek dünyada zillet, ahirette nûrdur en doğrusunu Cenâb-ı Hak Teâlâ bilir”⁴²⁴ demiştir.*

Ârifler bakışıp gülüştü bana

Biri dedi atman bunu yabana

Bir hurka verdiler, giy diye bana

*Şüphesiz ayandır size efendim!*⁴²⁵

Tâc’a gelince; bu ümmetin bütün gelmiş ve geçmiş velileri tâc giymişlerdir. Bu giyilen tâc-ı şerif on iki dilimdir. Rıfâîye, Bedeviye, Dusûkiye ve Bektaşîye de on iki dilimli tâc giyilmiştir. Kâdirîye ve Bektaşîye’nin bir kısmı da dört çizgili tâc giyegelmişlerdir. Tâc giyen mürşide on iki şart lazımdır. Tâc giyen âriflerin sırrı, Hakk’ın zikri kalb mertebesine erişip kâmil olduklarına işaret sayılmıştır. Şartları şunlardır: cahillik, mâsiyetten kaçınmak, nefsin isteklerinden uzaklaşmak, gafletten sakınmak, tamâ’dan uzaklaşmak, dünya muhabbetini terk etmek, arzu hevesten vazgeçmek, şehveti yenmek, kibri ezmek, ehl-i imânâ cefâ etmemek, bahillikten kaçınmak, kazâ-i ilahîden yüz çevirmemektir.⁴²⁶

⁴²³ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 334.

⁴²⁴ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 335.

⁴²⁵ Akdeniz, *Tekkeden Gelen Ses*, s. 67; Akdeniz, *Akdeniz Divânı*, s. 72.

⁴²⁶ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 337- 338

Tâc yapı mânâvî yapısı olarak dört kapılıdır. Şeriat, tarikat, hakikât ve mârifet. Kenarı iki âleme hükmetmektedir. Kubbesi hakikât noktasıdır. İşareti ahadiyettir. Kalbi pîr'dir. Farzı, muhabbettir, sünneti tekbirdir.

Eskiden beri mürşid olup, hilafet almaya hak kazanan ârifler, merasim esnasında dua ve niyaz ile tâc ve hırka, kemerbest giyinmeleri bütün velilerin adetlerinden bir mutlu gün sayılmıştır.⁴²⁷

Tekkelerde takip edilen adetlerden biride irşad seccâdesi ve posttur. Târikatta post olarak koyun, keçi, geyik ve ceylan derileri kullanılır. Post, seccâdenin üzerine konulur. Post kullanılması, İbrahim (a.s) ile İsmail (a.s)'ın kıssaları ile bağlantılıdır. Ne zaman ki İbrahim (a.s)'a vaadi hatırlatılmış, oğlunu büyük bir teslimiyette kurban etmeye götüren İbrahim (a.s)'a bağlılık ve teslimiyetten ötürü Habil'in cennette bulunan koçu, armağan olarak gönderilmiştir. İsmail (as)'ın teslimiyeti, bu koçun postuna oturmasına sağlaması, şeyh ve dervişlerin İsmailî bağlılıkla erişilen makamlarına işaretidir.

Kemal Efendi gerek kendisi gerekse çavuşluk ve nâkıblık makamında bulunan kişilerin zikir erkânı açılırken altlarına seccâde almaları adetten olduğunu söyler.⁴²⁸

Kemal Efendi hırkada olduğu gibi postla ilgili taşıdığı manevi anlamları şöyle anlatır: “*Postun başı teslimdir. Ayağı hizmettir. Sağ tarafı ise el tutmaktır. Solu nefsi sindirmek ve rûh-i sultânînin emrine vermektir. Taşrası sebat etmektir. İçerisi temkindir. Ortası muhabbettir. Mihrabı Cemâlullah'tur. Her tarafı sürurdur. Batısı ruyettir. Şartı erenler önünde baş eğdirmektir. Canı tekbirdir. Şeriat ise yok olmaktır. Târikatı hayfdır. Mârifeti rızâdır. Pirlere korkusudur ve hakikâti Menzili vuslat ve tevekküldür. Yani oturdukları yerde durmaktır.*”⁴²⁹

3.9. Biât ve İntisap

Biât satmak, satış muamelesi yapmak gibi anlamlara gelir. Tasavvufi ıstılahatta ise târikat yoluna girecek sufinin şeyhine ve onun emirlerine bağlı kalma sözünü vermesine denir. Tasavvuftaki bu uygulamanın temeli Hz. Peygamber

⁴²⁷ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 34.

⁴²⁸ Salim Nursaçan, *agg.*

⁴²⁹ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 342.

Efendimiz (s.a.v)'in cihat ve önemli faaliyetlere katılacak sahabilerden söz (biât) almasına dayanır.⁴³⁰

Kemal Efendi bir mürşide biât edip onun yolundan gitmeyi elzem kabul eder. Çünkü insandaki bağlanma hissi, eğer doğru yöne çevrilmezse yanlış şeylere bağlanabilir insan. Hiçbir şeye bağlanmayan insana raslamakta mümkün değildir. Esasen böyle bir insan içinde hayat yoktur. Vicdanı rahatsız olanlar, ehlini aramaya koyulur. İşte bu arayışın insanın kendi elinde olmadığı da bir mukakkaktır. İnsan kalbinden gelen sesin istikametine göre yol alır. Bu arayış içerisinde bir Allah dostuna kavuşur ise, o zaman istenilen derviş olabilir ve bundan dolayı edepde en önde gelenler tasavvuf erbâbıdır. Yani bugünkü ifade ile dervişan zümresidir.⁴³¹

Derviş olmak için bir mürşid-i kâmil bulmak, ona biât edip onun yoluna intisâb etmek gerekir. Çünkü bu biât manevi olarak insanı kirlilerden arındırır. Bu bir başlangıçtır. Bundan sonrası dervişin o yolda katedeceği masefeye bağlıdır. Tabi bu yolda yürürken Cenâb-ı Hak Teâlâ'nın ebedi olan bütün emirlerine vefalı kalmak zarureti olduğunu hiç akıldan çıkarmamak lazımdır.⁴³² Ancak şeyhe intisap ile her şey bitmez. İntisap yolun başlangıcıdır. Şeyh sadece yol gösterir, mürid takıldığı zaman onun elinden tutar, yoksa onun adına görevini yapmaz. Bu konuda meşhur kabul edilen ölçü bu konunun gerçekliğini anlatır: “*Baba himmet!*” diyerek şeyhinden özel bir kayırma veya kolaylık bekleyen müride karşı şeyhin cevabı: “*Oğul hizmet!*” olacaktır.⁴³³

Esasen bir mürşide erişip intisâb eden kimselerden alınan sözleşmeye bağlı kalanlar felaha kavuşanlardır. Zira mürşid, biât halinde sâlikten şöyle söz alır: “*Hiçbir zaman kimsenin aleyhinde konuşmayacağına, asla yalan söylemeyeceğine, haram yemeyeceğine, eliyle koymadığı bir şeyi almayacağına, gözüyle gördüğü bir şeyi ifşa etmeyeceğine, işittiklerini söylemeyeceğine, komşularıyla iyi geçireceğine, arkadaşlarını canından çok seveceğine, aile ve çocuklarına iyi muamelede bulunacağına, evlatlar arasında bir ayrılık göz etmeyeceğine, sohbetlere devamlı olarak iştirak edeceğine, vatana millete karşı bir husumet beslemeyeceğine, birlik beraberliği bozacak herhangi bir işe karışmayacağına, namazları vaktinde kılıp*

⁴³⁰ Yılmaz, *age*, s. 209.

⁴³¹ Akdeniz, *Akdeniz Divânı*, s. 10.

⁴³² Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 14-15.

⁴³³ Mehmet Demirci, *age*, s. 49.

kazâya kalmışları ödeyeceğine, kelime kelime tekrar ederek ahit alır ve Sâlik de söz verir ki bunları harfîyen riâyet edeceğim.” Bu sözü müteakip Mürşid: “Hanedanı ehlibeyte ve ashâb-ı Ali zevâta muhabbetin ziyade ola” diye dua da bulunur ve şu âyeti kerimeyi okur: “Ey Peygamber! Şüphesiz ki sana biât edenler Ancak Allah'a biât ediyorlardır Allah'ın eli kudret ve rahmeti onların ellerinin üstündedir artık kim verdiği sözü yerine getirirse Allah ona büyük bir mükâfat verir.”⁴³⁴ Devamında mürşid dervişe şöyle seslenir: “Kazâya rızâ göstereceksin. Kadere bağlanıp bu ikisini birleyip gece gündüz gönlünde Allah ve Peygamber Efendimizin sevgisini bulundurup mürşidin vasıtasıyla birliği ereceğine inanacaksın. Bu itikadi Her ne pahasına olursa olsun ölünceye kadar bozmadan devam edeceksin.”⁴³⁵

Kemal Efendi kadınların biât meselesini de âyete dayanarak açıklar. “Ey benim sevgili Habîb-i Zîşân'ım, sana biât niyetiyle geldikleri zaman onlara Allahu Teâlâ'ya bir şey ortak koşmamak, hırsızlıkta bulunmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, elleriyle ayakları arasında bir yalan uydurup başkasından olan çocuğu kocalarına nispet ederek getirmemek, iyi yararlı uygun ve güzel makbul olan hususlar da sana karşı gelmemek üzere biât etmeye geldikleri zaman onların biâtını kabul et. Onlar için Allahu Teâlâ'dan mağfiret talep eyle. Allahu Teâlâ Hazretleri sana biât edene Gafûr ve taat edene Rahîm'dir.”⁴³⁶ Bu âyet kadınların biât etmelerini caiz kılmıştır. Bir kadının bir mürşide talip olup biât alacak olursa, ilk olarak kocasının ya da annesinin izni şarttır ya da kadının adet halinden kesilmiş olması gerekir. Peygamber Efendimiz (s.a.v)'e bir grup kadın biât etmek üzere geldiğinde bunların ellerini tutmayıp mübarek ellerini bir kova içinde bulunan suya koyar, kadınlar da sağ ellerini suya koyarak biât etmişlerdir. Mürşidlerin de kadınlardan biât alacağı zaman ellerini tutmaları haramdır.⁴³⁷

---

⁴³⁴ Fetih 48/10.

⁴³⁵ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 560-561.

⁴³⁶ Mümtehin 60/12.

⁴³⁷ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 599-600. Kemal Efendi zamanımızda bu hususa dikkat etmeyen kişilere de şu şekilde kızmaktadır: “Zamanımızda bazı kafir şeyhler neye delalet ile ve hangi emre istinaden kadınların ellerini tutup kendi ellerini öptürürler. Aynı zamanda da biâtlarını dahi ellerini tutarak sona erdirirler. Bu gibiler sapık oldukları gibi ellerini tutan kadınlarda günaha girmiş olurlar ki yarın rûz-i-i cezada Allahu Teâlâ'nın elîm azabına duçar olacaklardır.”

3.10. Âdab, Erkân ve Hizmet

Târikatın evveli ve ahiri edeptir. Eskiden tekkelerin giriş kapısının hemen üstünde “*edep ya hu*” diye yazılıydı. Sûfiyenin zikrullâh halkaları bir âdab ve erkân üzere kurulur ve aynı minval üzere nihâyet bulurdu.⁴³⁸ Târikat sulh ile değil, cenk ile vasıl olan yoldur. Târikatta cemaatle birlikte zikir ve halinde Allahu Teâlâ’yı tesbih ile en güzel amel işlenmiş olur. Zikir yolu ile kalp gözü açılan kimse hakkın nûru ile bakar. Tabiâtıyla bu sâlikin mertebe alması kolay bir iş değildir Bu yolda önce gelen âdab ve erkâna ihtiyaç vardır. Namazın tadil-i erkâna uyulmadığında namazın kabul olunmayacak gibi seyri sülûkte âdaba muhtaçtır.

Derviş olmaktan amaç muhabbetullah için olmaktır. Hakiki derviş, can pahasına dünya muhabbeti olmayıp bu yönünü tercih ederek râbitası yalnız hakka mahsus olandır. Derviş olmanın da bazı edep ve erkânı vardır. Kemal Efendi kitaplarında bunları açıklamaktadır.

1- Râbita edebi: Râbitanın kemali iki gözün arasındır. Orası feyiz menbaıdır. Sâlikin bütün bedenine cereyan gibi manevi bir nûr tecelli eder. O anda onu hayalinden kayıp etmemek gerekir. Hatta nefsinden kaybolmak lazımdır. Râbita ehli için Sırr-ı İlallah’a vesiledir. Buna dikkat etmek gereklidir.

2- Mürşidin huzurunda bulunma edebi: Mürşidin hizmetine girmenin kendine has âdabı vardır. Abdestli bulunmak, bütün hata kusur ve gafletten arınıp gelmeye gayret etmek, mürşidin emri olmadan oturmamak gerekir. Eğer mürşid yer göstermemişse eşğin dip tarafına oturulur. Mürşidin yanında otururken kim gelirse gelsin şeyhi kıyama kalkmadan hiçbir sâlik ayağa kalkmamalıdır.

3- Mürşidi ile sohbet edebi: Mürşidle sohbet esnasında kalbi ihlâs üzere bulundurması gerekir. Bir isteği varsa da şeyhinden başkasına açmamalıdır. Mürşidi huzurunda asla konuşup başkalarıyla alakadar olmamaya dikkat etmelidir. Derviş, mürşidin kendisini ziyaret ettiği anı hak bilerek, hayır ve himmet için yüzünü ve gözünü yere sürüp niyaz etmek târikatın âdablarındanıdır.⁴³⁹

⁴³⁸ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 559.

⁴³⁹ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 573. Ayrıca Şeyhin eteğini tutup saygı göstermek ona secde etmek anlamına gelmemektedir. Ayrıca elini, yüzünü taşa ve toprağa veyahut da ağaçlara sürmek târikatta yasak ve men edilmiş bir durumdur.

4- Kalbini temiz tutma edebi: Dervişin niyetinin halis olması gerekir. Bu niyetin ışığı altında şeyhine sarsılmaz bir şekilde bağlanması gerekir. Şeyhinin Allah'ın bir velisi olduğuna itikat etmelidir. Sokakta, çarşıda, pazarda, camide, şeyhi ile musafaha yapılması âdaba aykırıdır. Ancak hanesine ziyaret de veyahut da başka bir evde sohbet esnasında olabilir. Sâlik mürşidi ziyaretinde yalnız Allah rızâsı için olup dünyevi ve uhrevi muradını Allah'tan istemelidir. Mürşidi ziyarette asla imtihan niyeti taşımamalıdır.⁴⁴⁰

5- Virdleri okuma edebi: Sabah-akşam okunan vird ve hatm-i şerifleri edep üzere kıraat etmelidir. Derviş her gün yatsı namazından sonra kendisini muhasebeye çekmelidir. Kendi kendine “*Ben bugün hayra mı çalıştım yoksa şerre mi?*” diye müşahede etmelidir. Eğer hayra yönelmiş ise Cenâb-ı Hakk'a hamdü sena edip O'ndan bilmelidir. Eğer şerli bir harekette bulunmuş ise tevbe etmeli, şeyhine râbitada hiçbir zaman kusur etmemelidir. Bu da dervişliğin edeplerindedir.⁴⁴¹

6- Mürşid ziyaret edebi: Mürşidini ziyaret edeceği zaman kapısının önünde varılarak 11 İhlâs-ı şerif okumak âdab-ı târikattan sayılmış. Eğer bu ziyaret edilen meyyit ise ona tazimle selâm verilir. “*es-Selâmü aleyküm ya Veliyallah*” denir. Ayağı dibine oturulup üç İhlâs, bir Fatıha okunarak rûhuna hediye edilir. Eğer bu ziyaret ettiği zât peygamber ise “*es-selâmü aleyke Ya Nebiyyallâh*” diye selâm verilmesi icab eder. Bu esnada Fetih Sûresi'ndeki “*ve elzemehüm kelimete't takvâ*”⁴⁴² âyeti üç kere okunur. Bu veli ile manevi olarak konuşma anlamı taşır. Târikatın bu âdabını bilen ehiller bu âdaba riâyet etmeye ihtimam göstermişlerdir.⁴⁴³

7- Dervişin kendi mürşidinden başkasını ziyaret edebi: Ziyaret ettiği kişiyi de kendi şeyhi gibi bilip asla hürmet ve tazimde kusur etmemelidir. Günah ve kusurları için onbir kez tevbe ve istiğfarda bulunmalıdır. Çünkü sâlik nefisini herkesden aşağı görüp amel-i salihden ayrılmamalı, hiçbir şey bilmeyormuş gibi kendini cahil gibi düşünüp ona göre hareket etmelidir. Böylece mürşide ve ehlullah

⁴⁴⁰ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 579.

⁴⁴¹ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 571.

⁴⁴² Fetih 48/26.

⁴⁴³ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 581- 582.

hizmet etmek için yanına gittiğinde kendisinden zühd ve takvâ, ilim ve akıl varlığının olduğunu hatırlıdan çıkarmamış olur.⁴⁴⁴

8- Bayramlarda ziyaretlerinin edebi: Bayram namazı kılındıktan sonra nâkib ve nukabâlar henüz kendi hanelerine gitmeden şeyhin hanesine gidip bayramlaşırlar. Mürşidine taşradan ziyaret maksadıyla gelenlerle meşgul olurlar. Mürşidin herhangi bir ihtiyacı olup olmadığını tespit edip hemen yerine getirirler. Hizmetleri bitince müsaade alarak hanelerine gitmeleri âdabı târikattandır. Bayramlaşma ziyaretime sâlik yalnız başına gitmemeli, yanında başka bir derviş olmalıdır. Bu usul âdab-ı târikattandır.⁴⁴⁵

9- Abdestli olma edebi: Nöbet tutan askerin silahı olması gerektiği gibi nefsiyle mücadele edenin de her an abdestli olması gereklidir.

10- Kalbinde buğz beslememe edebi: Derviş olan kimseler hiçbir kimseye karşı buğz beslemeyip, herkese hüsnü zan ile bakmalıdır. Kendi ihvânlarını canından çok sevip, muhabbet eylemelidir. Esasen tasavvuf demek muhabbet demektir. Bir kimsenin kalbinde muhabbet ateşi yanmıyorsa eğer, bu kimse henüz derviş olmamış sayılır. Derviş elinden dilinden kimseye zararı dokunmayandır.⁴⁴⁶

11- Günlük yaşamda uyulması gereken edepler: Bütün târikatlar yemede, içmede, oturmada, kalkmada, yürümede, yatmada, konuşmada, ibadetlerde, hâsıla her şeyde ağırlık taşımaktadır. Yürümede ayağı yere vurmamak hırsa kapılmak anlamına geldiğinden inandırarak yürümek lazımdır. Yani her şeyin canı vardır. Yerler döşenmiş üzerinde geçiliyor buna hürmet lazımdır. Yemekte ağzını fazla şapırdatmamak, bu esnada herhangi bir kimsenin de yüzüne bakmamak edepten sayılmıştır. Su içtikten sonra elindeki bardağı yere koyarken bile yavaşça bırakıp ses ıkımmaya dikkat etmek de edeptir. Netice itibarıyla hak yolcuları için her işte edebe riâyet şarttır.⁴⁴⁷

12- Sülûk, erbaîn, itikâf, nefis ile mücahedede devamlı olma edebi: Nasıl ki Allah'ın üzerimizdeki nimeti her daim devam ediyorsa O'na ulaştırarak ibadetlerde

⁴⁴⁴ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 580.

⁴⁴⁵ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 587.

⁴⁴⁶ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 582.

⁴⁴⁷ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 592.

de devamlı olmak edeptendir.⁴⁴⁸ Kısaca derviş olan kimselerin dünya âleminde yaşadığı müddetçe sūfiyenin yaşadığı âdab ve erkâna riâyet etmeleri elzemdir.

13-Kadınların zikri ile ilgili edepler: Tarikat yoluna biât etmiş kadınların haftanın bir veya iki günü bir araya toplanıp zikrullâh halkası kurmaları erkân-ı târikattan sayılmıştır. Kadınların sesini erkeklere duymayacak şekilde yapılan zikre ulema da karşı çıkmamış, “*aliyyü’l alâ*” demişlerdir. Mürşid tarafından tayin edilmiş oturaklı, muktedir, ilim irfân sahibi, salih bir kadın zâkirlik görevini yürütür. Çavuşluk makamında olan bu kadın asla kendi başına kadınlara ders talim edemediği gibi şeyhlik de yapamaz. Aynı zamanda erkekler ile birlikte oturamadıkları gibi zikrullâh da yapamazlar. Mürşidin de kadınların içine girip onlar ile beraber zikir yapması -mürşid ne kadar yaşlı olursa olsun- haram sayılmıştır. Böyle yapanların şeyhlik ile bir ilgisi yoktur. Kadınlar zikir esnasında kıyama kalkamaz ve ayakta zikir yapamazlar. Ancak oturdukları yerde devam ederler. Gerek erkekler olsun gerekse kadınlar olsun zikrullâh sırasında sıçrayarak zikir etmeleri de âdaba uygun sayılmamıştır. Hiç bir zaman caiz görülmemiştir.⁴⁴⁹

Sonuç olarak bu âdab ve erkâna uyarak âriflerin sözlerini tutup Mevla yolunda bel bağlandığında gerçekdervişin yedi huyu bağlanır. Yedi huyu ise açılır. Nekesliği ve riyası bağlanır, cömertliği açılır. Kibri ve hiddeti bağlanır, hilmi ve edebi açılır. Hırsı ve tamahı bağlanır, kanaat yolu açılır. Bilgisizliği bağlanır, ilim yolu açılır. Şehveti bağlanır, lezzetleri açılır. Şüphesi bağlanır yakîni açılır. Bunları takip eden dört şeyi yani malı, mevkii, varlığı, hatta her şeyi terk etmeyi de terk etmesi gerekir.⁴⁵⁰ Bu hakikâtlarin ışığı altında tasavvuf erbâbına düşen övülmüş ahlak sahibi meşâyihın irşadlarına kulak vermek şeriatın hudutları dâhilinde ilim irfân sahibi olmak, akli ve rûhu ile tasavvufun edep ve erkânı içinde hakikât-ı Muhammediyye’nin sırrıyla keyfiyetsiz olarak visale kavuşmaya çalışmaktır.⁴⁵¹ Zaten Kur’an ayetlerinin ekserisi de insana edebi öğretmektedir.

Tarikat cana sunulur,

Girene rahmet saçılır,

⁴⁴⁸ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 528- 533.

⁴⁴⁹ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 613- 614.

⁴⁵⁰ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 588- 589.

⁴⁵¹ Akdeniz, *Akdeniz Divânı*, s. 16.

Burda gönüller açılır,

*Edeb, erkân bilen gelsin.*⁴⁵²

3.4. Tahallukî Kavramlar

3.4.1. Niyet ve Amel

Niyet diye herhangi bir işe ne maksatla başlanıldığı ise o işi kast etmeye denir. Niyet amelin elidir. Bütün ameller niyete göre sıhhat bulur. İnsan hayra niyet edecek olursa o zaman eli hayırda sayılır. Gücü yettiğince daima hayrı işlemeli ve hayırlı ameller işlemeyi i'tiyad eylemelidir. Hayırlı ameli işlemek için niyet etmek yapmak gibidir. İbadette niyet amelin ihlâsla Allah için yapılmasından ibarettir.⁴⁵³

İnsanı teşebbüse geçiren garaz, niyet edilen amaçtır. Bundan dolayı insanı içten tahrik eden kuvvete niyet denir. Kalbin iyiliğe teveccüh etmesi demek dünya muhabbetinden uzaklaşması demektir. “*Ameller niyetlere göredir*” hadisindeki bu niyetin altında rızâi Bari yatar. Çünkü niyetsiz hiçbir ibadet yoktur. Bundan dolayı sâlikin kalbinde hayır talebi olmalı ki, amelleri hasen olup kabule şayan olsun. En doğrusunu Cenâb-ı Hak Teâlâ bilir.⁴⁵⁴

İş, çaba, çalışma, fiil gibi anlamlara gelen amel kelimesi, varlığın gayeli olarak yaptığı iş anlamında kullanılmaktadır. Birçok âyet ve hadiste bu kavram sadece fiili davranışları değil sözlü davranışları da kapsayacak şekilde kullanılmıştır.⁴⁵⁵

Amel içteki niyetin davranışa yansımış şeklidir. “Ey insanlar Cenâb-ı Hak öyle bir kadir-i mutlaktır ki hanginizin ameli daha iyi diye sizi imtihan etmek ve amellerinize ahirette vermek için ölüm ile hayatı yaratmıştır.”⁴⁵⁶ Böylece dünyanın yaratılmasının gayesini açıkça belirtmiş, amelleri de bu gayeye göre yapılmasını istemiştir. Dünya insanların çalışması, ahireti ise, bu çalışmaların semeresini görmesi için halk edilmiştir. her insanı yolundan sapıtmak için şeytan görev başındadır. Hiç bir zaman bırakmaz davasından vazgeçmez.

Evlat! Hayal bil ki düşman, hiçbiri de fayda vermez,

⁴⁵² Akdeniz, *Akdeniz Divânı*, s. 65.

⁴⁵³ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 474.

⁴⁵⁴ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 476.

⁴⁵⁵ Süleyman Uludağ, “Amel”, *DİA*, C. III, s. 13.

⁴⁵⁶ Mülk 67/2.

*Salih amel ola çare, cümle cihan yalan insan.*⁴⁵⁷

3.4.2. Tevbe

Sûfiler, nefis tezkiyesine ve kalp tasfiyesine verdikleri öneme paralel olarak tevbe üzerinde çokça durmuşlardır. Herkesi ve bütün hayatı kapsayan bir tevbe anlayışı oluşturmuşlardır.⁴⁵⁸ Tevbe, Kur'anî bir kavramdır ve onlarca ayet-i kerime, günah işleyen kulların tevbe etmesinin gereği üzerinde durur.⁴⁵⁹ Tevbe, dinde olduğu gibi tasavvufta da son derece önem verilen bir kavramdır. Zira, “tevbe, her makamın aslı ve her hâlinde anahtardır, yani makamın temelidir. Tevbe olmadan makam ve hâl olmaz.”⁴⁶⁰

Günahlardan dönüp Hakk'a yönelmek olan bu kavram, tasavvufi makamların ilkidir. Günahlardan, sırf günah olduğunu bilerek pişmanlık duyup vazgeçmeye verilen isimdir.⁴⁶¹ Kur'an-ı Kerim'de tevbe kavramı seksen sekiz yerde geçmektedir. Bunların otuzbeşinde Allah'a, geri kalan elli üçünde ise insanlara nispet edilmektedir.⁴⁶² İnsanın işlediği günahlar Allah ile kul arasındaki iman bağıni zedelemekte, tevbe bu bağı güçlendiren dua niteliğindedir.⁴⁶³ Tevbenin makbul olanı bir daha o günaha dönmeme üzere yapılandır. Bu şekildeki tevbeye nasuh tövbesi denir.

Tezimizin başında da değindiğimiz gibi “tasavvuf” olarak adlandırılan bu ilim olduğu ta, sad, vav, fa harfleriyle bazı anlamlar ihtiva etmektedir. Bunların ilk harfi olan “ta”, tevbeye işaretir. Zâhiri tevbe bütün dış duygular ile hata ve günaha giren her şeyden âzâde olup ibadete sarılmaktır. Her şeye ihtiyacı kaldırıp eyvallah diyecek hale gelmiştir Bâtını tevbe ise kalbin tasfiyesi ve zâhiri tevbeden ayrı olarak tam bir mükâfat elde etmiş olmaktır. Kötü ve yaramaz halin iyiye dönüşmesiyle tevbe tamam olur. Bundan dolayı bu yolun başlangıcı tevbeyle başlamaktadır.⁴⁶⁴ Kulun selâmet bulması tevbe edip bir daha geriye dönmemeye gayret etmesiyledir. Cehaletin

⁴⁵⁷ Akdeniz, *Akdeniz Divânı*, s. 44.

⁴⁵⁸ Himmet Konur, *age*, s. 31.

⁴⁵⁹ Bakara, 2/23, 160; Âl-i İmran, 3/86-90, 135, 136; Nisâ, 4/17, 18, 26, 110; Mâide, 5/39, 40; A'raf, 7/135; Tevbe, 9/104, 112; Hüd, 11/3, İsrâ, 17/25; Meryem, 19/60; Nûr, 24/31; Furkan, 25/70, 71; Zuhruf, 43/25; Tahrîm, 66/8; Bürûc, 85/10.

⁴⁶⁰ Mesnevîhan Ali Efendi, “Tevbe”, *Ceride-i Sûfiyye*, Sayı: 6-14, 1330, s. 1.

⁴⁶¹ Yılmaz, *age*, s. 179.

⁴⁶² Bekir Topaloğlu, “Tevbe”, *DİA*, C. XLI, s. 279.

⁴⁶³ Bekir Topaloğlu, *agm*, s. 280.

⁴⁶⁴ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 490.

mânâsı dünya lezzetini, manevi lezzetin üstünde tutmaktır. Bundan tevbe etmeli ve amel-i haseneye koyulmalıdır insan. Tevbe sıhhat ve kuvvet yerinde olduğu zaman olmalıdır. Hastalanıp yakayı kaptırdığında yapılan tevbenin ve yalvarmanın anlamı da yoktur. Peygamber Efendimiz (sav) acele edilmesi gereken beş amel için de tevbeyi de saymaktadır.

Bu kavramı ele alanlardan biri de Kuşeyrî'dir. O, kişinin tevbesinin kabul olması için –sünnî bilginlere göre- üç şartın gerçekleşmesi gerektiğini belirtir: Bunlardan ilki, şer'i emirlere muhalif davranmaktan pişmanlık duymak. İkincisi, hata ve günahları zaman kaybetmeden terk etmektir. Üçüncüsü, geçmişte yapılmış olan günahların benzerini yapmamaya azmedip gayret etmektir. Ona göre gerçek manada tevbenin gerçekleşmesi için bu şartların yerine getirilmesi gereklidir.⁴⁶⁵ Kuşeyrî, tevbeyi şer'i manada “kınanan, kötü görülen şeylerden, övülen güzel görülen şeylere dönmek” anlamı kastedildiğini kabul etmektedir. Devamlı istiğfar etmenin Peygamber (a.s.)'in bir sünneti ve âdeti olduğu görüşündedir. O buna delil olarak Peygamber'in “Kalbimi bir perde örterse, ‘Allah ile arama giren bu manevi perde kalksın’ diye günde yetmiş defa ‘estağfirullah’derim”⁴⁶⁶ hâdisini getirir.

Kur'an'da tevbe kelimesi sıkça geçer. Müminlerin tevbe etmeleri üzerinde önemle durulur. Tevbe sadece insan içindir, meleklerin ve hayvanların tevbe ile ilgisi yoktur. Her seviyeden insanın, her zaman tevbeye ihtiyacı vardır. Çünkü insan yaratılış itibarıyla günah işlemeye meyillidir. Asıl önemli olan günah işledikten sonra pişmanlık duyup, tevbe edip, Allah'a yönelmektir.⁴⁶⁷

Tevbe üç kısma ayrılmıştır.

- 1- Âvâmın tevbesi günahlardan,
- 2- Havâssın tevbesi gafil bulunmaktan,
- 3- Ahassu'l havâss'ın tevbesi ise hasenatı bir an terkden dolayı yapılan tevbedir.⁴⁶⁸

⁴⁶⁵ Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât*, (Tahk. İbrahim Besyûnî), el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme, Kahire 2000, C. I, s. 320.

⁴⁶⁶ Müslim, Zikr, 41; Ebû Dâvûd, Vitr, 26.

⁴⁶⁷ Mehmet Demirci, *age*, s. 28,29.

⁴⁶⁸ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 477; Eraydın, *age*, s. 158.

“Ey iman edenler tam bir pişmanlık, gönül huzuru içinde, gösteriştan uzak olarak Allah'a tevbe edin”⁴⁶⁹ âyetin kastedilen tevbe, ölünceye kadar günah ve çirkin şeylere teşebbüs etmemektir. Tevbenin kabulü ancak ibadete sarılmakla gerçek olarak anlaşılır. İbadet, bütün felaketlere karşı her an kalkan görevi yapar. Bir kimse tevbe-i nasuh ile tevbe eyledikten sonra zikir-i tevhidi kendisine rehber ederek sûfiyyenin saflarına katılıp mürşidin Himmet ve nazarları ile seyr ü sülûk görerek nefis-i emmâreden kurtulur. Merdiye konağına ulaşınca kadar tevbesinde daim olur.⁴⁷⁰

Rûzbihan Baklî (ö. 606/1209) de tevbeyi nefse tâbi olmaktan uzaklaşıp, Hakk’a dönmek olarak ifade etikten sonra asıl tevbenin kişinin kalbinde Hakk’ın uyarısının meydana gelmesi olduğunu belirtir.⁴⁷¹ Baklî, inâbeyi ise muvafakat vasfıyla Hakk’ın davetine ve ilhamına tâbi olmak ve kalbin Hakk’ın dışında her şeyden kopuşundan sonra ancak gerçekleşeceği görüşündedir.⁴⁷²

Kemal Efendi okuyucularına tevbenin önemini şu nasihatlerle anlatır: “İki gözüüm Kardeşim! Hiçbir zaman unutmamalıdır ki her zaman ve her an, kapanmayan ve vurulduğu zaman ardına kadar açılabilen tek şerefli kapının Rabbim Teâlâ’nın kapısı olduğunu bilesin. Bin bir kere tevbeni bozmuş isen de ve küfür bataklığında yüzmüş isen de, sakın başka bir kapı arayamasın.”

Günahım arşa çıktı

Tevbe estağfirüllâh

Ümidim sende kaldı

Tevbe estağfirüllâh,

Rahmetine sığındım

Azabından korundum

Şimdi kapına geldim

---

⁴⁶⁹ Tahrir 66/8.

⁴⁷⁰ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 477.

⁴⁷¹ Rûzbihan Baklî, *Meşrebü’l-ervâh*, (Tash. Nazîf Muharrem Havâce), Matba’atü Külliyyeti’l-Âdâb, İst. 1973. s. 18.

⁴⁷² Rûzbihan Baklî, *Meşrebü’l-ervâh*, (Tash. Nazîf Muharrem Havâce), Matba’atü Külliyyeti’l-Âdâb, İst. 1973. s. 19.

*Tevbe estağfirûllâh.*⁴⁷³

3.4.3. Tefekkür

Düşünme, muhâkeme etme, aklın dilediği şeyi araması anlamlarına gelen bu kelime, kişinin aradığını elde etmesi için şeylerin anlamları ve kavramları arasında kalbin faaliyette bulunması demektir.⁴⁷⁴

*“Ey iman eden kimseler geliniz hepiniz birden daire-i uhuvvet ve müsâlemete giriniz şeytanın adımını takip etmeyiniz; Zira o size aşikâr bir düşmandır.”*⁴⁷⁵ İnsanın gerçekler karşısında kişinin iyi düşünüp tefekkür etmesi gerekir. Zira tefekkür insanı hem iyiliğe davet eder hem de iyilik yapmaya, kötülüğü yapmaktan pişman olmaya sevk eder. Ne kadar çok olursa olsun fani olan şeyin baki olan şeye müsavi olmasına imkân yoktur. Bu aldatıcı bunaltıcı dünyadan çekilmek gerekir. Zira hilelerle süslenip özenerek insanın gururu ile aldatır. Şu bir gerçektir ki Cenâb-ı Hak Teâlâ’yı seven kimsenin sevgiliye vasıl olmadıkça hiçbir zaman feryat figanı dinmez. İşte bu da kişinin evliyalar ve erenler arasında katılmak ve Cenâb-ı Hakk’ı gönül gözüyle müşahede edip sanki onun huzurunda bulunuyormuşçasına namazını eda etmek her yerde ve her zaman Allahu Teâlâ’yı görüyormuş gibi davranılmalıdır.⁴⁷⁶ esma ile sıfat perdesini kaldırıp, cemâli seyretmeye koyulmak gerekir.

Üstün iktidara sahip insanların hali “*has insan*” tabiriyle anlatılır. Bu insanın usulü, Hakk’a tam yakınlıktır. Onu bu mevkiye getiren hakikât ilmidir. Bu hale vasıl olmak için uykuda olmakla ayıklık arasında bir fark yoktur. Esas uykuya dalınca kalp bir ara fırsat bulur. Asli vatana gider. Bu gidiş külli de olabilir cüzî de. Nasıl ki “*Allahu Teâlâ nefisleri ölüm zamanı gelince öldürür. Bazıları uykularında ölmezler. Hakkında ölüm hükmü olanı tutar. Kalanları muayyen bir zaman için geri salar*”⁴⁷⁷ buyrulmuştur. Peygamber Efendimiz (s.a.v)’in “*Âlimin uykusu cahilin yaptığı amelden hayırlıdır*” hadisi de buna işarettir. Burada anlatılan âlim ise tevhidin Nûruyla içini nûra gark etmiş, sonra da harfsiz, sessiz sır dileğiyle tevhidin esmasına

⁴⁷³ Akdeniz, *Akdeniz Divânı*, s. 260.

⁴⁷⁴ Uludağ, *TTS*, s. 348; Kâşânî, *TS*, s. 143.

⁴⁷⁵ Bakara 2/208.

⁴⁷⁶ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 487.

⁴⁷⁷ Zümer 39/42.

yani “lâ ilâhe illallah” zikrini devam eden zâtlardır. Esas insan da budur. İnsanı bu konuma getiren de tefekkürdür.

İnsan varlığında bir yer işgal eden tefekkür ilmi en önemli ilimlerdenidir. Bir anlık tefekkür bin yıl ibadetten hayırlı sayılmıştır. Üç türlü tefekkür vardır.

1- Bazı kimseler hikmet taşıyan işleri düşünür. Onun bir parçasından birçok parçalar olduğunu, onlardan dahi nice şeyler meydana geldiğini düşünür. Asıl tefekkür buna denir ki bu tefekkür 1000 yıllık ibadete bedeldir.

2- Bazı kimseler de yaptığı ibadeti düşünür ve onların hikmetine karşı irfân duygusu taşırsa işte onun bu tefekkürü 70 senelik ibadete bedel olmuş olur.

3- Bir diğer kimseler de ilahi mârifeti düşünür. Hak Teâlâ Hazretlerine karşı tam bir irfân duygusuna sahip olmayı dilerse bunun yaptığı tefekkür de 1000 yıllık ibadete bedel sayılmıştır. Bu tefekkür aynı zamanda irfân ilmi yani tevhid ilmidir. Ârif olan kişi Allah’a tam bir muhabbetle tefekkür eder. Bu halin sonucu ise rûhani bir halvet, tam yakınlık âlemine uçup gitmekle olur. Böylece de abid olanlar cennete yürüyüp giderler. Ârif olan kimseler ise yakınlık âlemine uçar giderler. Bu uçuş İrfan ehlinin iç âleminde olmaktadır. Bu hale vasil olanlara “*hakiki insan*” denir. Cenâb-ı Hakk’ın sevgilisi mahremi yani gelini olarak tabir edilir.⁴⁷⁸

İnsanın saadet sebeplerinden biri fikirdir. Zira bin yıl amel eylemekten bir saat kadar Cenâb-ı Hakk’ın kemal kudretini fikir (yani ne olduğu hakkında düşünmek) hayırlıdır.⁴⁷⁹

Tefekkür eyleyüb yüzüne baktım,

Ref oldu hicablar gördüm efendim!

Şükür matlubuma bu anda erdim,

Açılan gülleri derdim efendim!⁴⁸⁰

3.4.4. Murâkabe

Kontrol etmek, denetlemek, düşünmek gibi anlamları ihtiva eden bu kelime Allah’ın her an, her yerde hâzır ve nâzır olduğunun bilincine varılması, sâlikin, içte

⁴⁷⁸ Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 75.

⁴⁷⁹ Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 193.

⁴⁸⁰ Akdeniz, *Tekmeden Gelen Ses*, s. 67.

ve dışta sürekli olarak girdiği yolun amacını düşünmesi anlamına gelir.⁴⁸¹ Murâkabe, kulun Allah Teâlâ'nın sürekli gözetimi ve kontrolü altında olduğunu bilmesi ve O'nun rızâsını gözetmesidir. Buna, kulun Hakk için murâkabesi denir. Allah'ın, kulunu göz açıp kapayıncaya kadar nazarından uzak bırakmamasıdır. Çünkü kulun bünyesinde günaha meyletmeyi telkin edici unsurlar vardır. İşte mâsivâyı gözünden ve gönlünden çıkararak Allah Teâlâ'nın bütün eşyayı ihata ettiğini bilmeye ve tefekkür etmeye murâkabe denir.

Murakabe makamının başlangıcında bulunan saliklerin dikkat etmesi gereken en önemli şeylerden biri, Cerirî (ö. 321/933)'nin işaret ettiği gibi, kendisi ile Allah arasında bulunan takvâ ve murakabe hâlini sağlamlaştırmasıdır. Murakabe yapmanın en güzel meyvesi olan keşfe ulaşmak için saliklerden takvâ ve murakabeli bir halde bulunmaya dikkat etmeleri istenmiştir.⁴⁸²

Kemal Efendi “*Unuttuğun zaman Allahu Teâlâ'yı zikret*”⁴⁸³ âyetinin kapsamında mânâ âleminin kapılarının açılmasını, sırların ayan olmasını murâkabeye devamlılıkla mümkün olduğunu söyler. Ona göre murâkabe, Cenâb-ı Hakk'ın lütuf ve ihsanına mazhar olabilme yollarından biridir. Bu konuda şüpheye düşmemek lazımdır. Çünkü kendi nefsinde gerçekleştirilmeyenler yakın bir zaman içinde yoldan çıkabilirler en ufak şeylerde bile hırs tamah gözlerini kör edebilir.⁴⁸⁴

Serrâc (ö. 378/988) murakabeyi, kişinin kalbinde olan şeylere Allah'ın vakıf olduğunu bilerek, gönlüne gelen ve ona zarar veren havâtırdan koruması şeklinde tarif eder.⁴⁸⁵ Kelabazî ise murakabeyi: “*kalbe gelen havâtır denetlemek*” şeklinde izah etmiştir.⁴⁸⁶ Görüldüğü gibi Serrâc ile Kelabazî (ö. 380/990)'nin izahları havâtırın kontrol edilmesi noktasına dikkat çekmektedir.

---

⁴⁸¹ Kâşânî, *TS*, s. 498.

⁴⁸² Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 189.

⁴⁸³ Kehf 18/24.

⁴⁸⁴ Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 22.

⁴⁸⁵ Serrâc, *el-Lüma' fi't-Tasavvuf* (Tahk. Abdülhalim Mahmûd-Abdulbaki Surûr), Dâru'l-Kütübi'l-Hâdis, Mısır, 1960. s. 53. Serrâc burada murâkabeyi, “*kalbi, kendisine zarar veren şeylerden korumak ve gönle gelen havâtırın Allah'ın bilgisi dışında olmadığını yakinen kavramak*” şeklindeki tarifi de Kuşeyrî'nin murâkabeye bakışıyla paralellik arz etmektedir.

⁴⁸⁶ Kelabazî, *Tasavvuf Ta'arruf*, (Haz. Süleyman Uludağ), Dergah Yay., 2. Baskı, İst., 1992. s. 131.

Sufilere göre, murakabe her türlü iyiliğin kaynağıdır. Çünkü murakabe sayesinde kul, kendisini her türlü kötülükten uzak tutar ve işlediği hatadan geri döner.⁴⁸⁷

3.4.5. Rızâ

Erken dönem mutasavvıflarının genel kabulüne göre rızâ, tasavvufi makâmın Sonuncusu olan Arapça kökenli bu kelimedir. Razi ve memnun olma, hoşnutluk, doğru duruş gibi anlamlara gelirken, tasavvuf literatüründe kalbin hükmü akışı altında sükûnet halinde bulunması demektir.⁴⁸⁸

Kemal Efendi rızânın içinde barındırdığı teslimiyet ve razı olmayı yine kelimenin içindeki harflerden giderek anlatır. Ebced hesabıyla “Ra” harfi 200, “Dat” 800, “Ye” ise 301 rakamına denk gelir. Bunların toplamı 1001 eder ki Cenâb-ı Hakk'ın 1001 esma-i Hüsnası vardır. Bu 1001 esma'ya mazhar olmak daima rızâda olmakla gerçekleşir. Rızâ ve teslimiyeti kendisine rehber edinen kimse ehl-i cennet olur. Rızâ makamına ulaşan bir kimse bu dünyada fakr ve zaruret içinde bulunur yani dünyada hiçbir malı olmaz.

Kemal Efendi Allah'ın kazasına razı olan kimseleri şöyle tasvir eder. *“Yeryüzünde Cenâb-ı Hakk'ın has kulları vardır ki yüzleri güneş gibi parlaktır. Bunun sebebi fiilleri peygamberlerin fiilleri gibidir. En önemlisi onların dünyadan arzu ve istekleri yoktur. Bu kimseleri bu duruma getiren Allah'ı çok zikretmeleri, her ne kısmet eylemiş ise ona rızâ göstermeleridir. Böylece de Rabb'inin rızâsını mazhar olmuşlardır.”*⁴⁸⁹

Rızânın tasavvufta son veya en önemli makâm olarak değerlendirilmesindeki önemli bir gerekçe, rızânın hem kulun hem de Allah'ın bir fiili olarak görülmesidir. Cenâb-ı Hak Allahu Teâlâ kendi rızâsının kulun rızâsından olduğunu bildirmiştir. Rızâyı alabilmek için sabır ve tehammüle ihtiyaç vardır sabrın olmadığı yerde rızânın beklenmesi yersizdir. Allahu Teâlâ rızâyı iki kısma ayırmıştır. Birincisi kendinin ibadetten razı olması, diğeri kulun kendinden razı olmasıdır ve kendi rızâsını kulun rızâsına takdim etmiştir.⁴⁹⁰ Nitekim pek çok âyette hem kulların Allah'tan hem de

⁴⁸⁷ Mehmet Canbulat, “Murâkabe”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yay, Ankara 2010, s. 471.

⁴⁸⁸ Cebecioğlu, *TTDS*, s. 517.

⁴⁸⁹ Akdeniz, *Hazine-i Kainat ve İnsan*, s. 247.

⁴⁹⁰ Akdeniz, *Hazine-i Kainat ve İnsan*, s. 248- 249.

Allah'ın kullarından razı olacağı dile getirilmiştir. “Allah onlardan razı olmuştur ve onlar da O’ndan razı olmuşlardır”⁴⁹¹ âyet-i kerime de bu ikili ayrıma işaret etmektedir. Cenâb-ı Hakk’ın rızâsının hakîkati, kulu için sevap, nîmet, kerâmet, ikram irade etmesidir. Kulun rızâsının hakîkati ise Allah’ın emirlerini yerine getirmesi ve hükümlerine boyun eğmesidir. Bundan dolayı Allahu Taâlâ’nın rızâsı kulun rızâsından öncedir.⁴⁹²

Kemal Efendi hakiki imanın, kazaya rızâ göstermekle belli olacağını söyler. Zira belâyâ rızâ şart koşulmuştur. Rızâ gönülden pis hayatı çıkarıp atmaktır, gönlü aklın elinden âzâde etmektir.⁴⁹³

Can ve tendeki kazaya razı olan ruh, belâyâ sabırlı olan ricaldır. Kazaya rızâ göstermek büyük belâları hafifletir ve saadet yolunu buldurur. Rızânın aslı ise Hakk Teâlâ’ya itaat etmektir ve kazaya rızâ ibadetin temeli sayılmıştır. Nitekim din rızâyâ dayanır, matlup ise rızâullah’tır. Bu herkese rahatlık veren bir sıfattır. Kazaya rızâ gösteren hiçbir zaman kimseye asla kin bağlama ve gücenme kim ki kazaya rızâsı gerçektir İşte o kimsenin sabrı gerçek sabırdır. Rızâ nihâyeti sabırdır. Rızâ her tattan âlâdır. Rızâ halka muhabbettir.⁴⁹⁴

Rızayı Hak ister isen,

Gel tuta gör, pir eteğin,

Hak sözüdür bilir isen,

*Gel tuta göri pir eteğin.*⁴⁹⁵

⁴⁹¹ Beyyine, 98/8.

⁴⁹² Ebu Osman Cüllâbî Hücvirî, *Hakikât Bilgisi Keşfu’l-Mahcûb*, Haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yay, İstanbul 2016, s. 240; Kimilerine göre de kulun rızâsı öncedir. Bununla ilgili de şu kıssa anlatılır: Rızâ da önce kulun rızâsı önemlidir. Büyüklerden birine dil alışkanlığından dolayı bir yakını “Allah sizden razı olsun” deyince, şu cevabı alır: “Önce ben Allah’tan razı olayım, Rabbimin her ihsanına şükredeyim. Allah’tan gelen her hediyeyi, bize iyi ve kötü görünen her şeyi hoş karşılayıp kabul edeyim ve ona lazım gelen itibarı göstereyim. Şikâyetten vazgeçip önce ben razı olayım ki, O da benden razı olsun.” Bkz; Mehmet Demirci, age, s. 34.

⁴⁹³ Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 248.

⁴⁹⁴ Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 248- 249.

⁴⁹⁵ Akdeniz, *Akdeniz Divânı*, s. 45.

3.5. Tahakkukî Kavramlar

3.5.1. Cezbe ve Aşk

Bir şeyi çekmek, çekiş anlamındaki cezbe, Allah'ın bir ihsânı olarak kulu kendine çekmesi haline verilen isimdir. Allah'a giden yolda Allahu Teâlâ'nın sâliki kendisine yakınlaştırmasıdır. Cezbe hali kişide sürekli olabileceği gibi geçici de olabilir.⁴⁹⁶ Cezbe hali sadece has kulların özelliklerinden olmayıp avam için de hâsıl olur. Çünkü herkes Allah'a yakınlaşmayı, bütün günâhlarından temizlenmeyi ve kalplerindeki kirlilerden arınmayı ister. Ancak bunun için herkes gerekli gayreti yapmayabilir.

Sarmaşık anlamına gelen “ışk” kökünden türeyen “aşk” kelimesi aşırı derecede sevgi, sevginin en son derecesi anlamlarına gelir.⁴⁹⁷ Tasavvûfta ise cezbeyle karşılık, kulun Allah'a yönelmesidir.⁴⁹⁸ Sûfilere göre hakiki aşk mutlak varlığı yani Allah'ı sevmektir. Bütün bu varlık Allah'ı bilmek için yaratılmıştır ve Allah ancak aşk sayesinde bilinebilir.

Aşktan önce cezbenin oluşması, bir sûfi için Rabbe doğru çekim gücünün hazırlığıdır. Cezbe olmadan aşkın çekim kuvveti hâsıl olmaz. Aşkın her hali edeptir. “*Sevdiklerinizden infak etmedikçe, sevgilerinizden vazgeçmedikçe, hayra asla nail olamazsınız.*”⁴⁹⁹ Ayetine göre “*Cenâb-ı Hakk'ı çok seviyorum.*” diyenin kalbinde Allah'tan başkasının olmaması gerekir. Bilindiği üzere insanda kalp bir tanedir. Bundan dolayı sevginin de bir olması gerekir. Dervişin nefsiyle mücadelesi de kalbindeki aşkı bir kılmak içindir. Aşk yollarının hepsi de edep ve erkândan ibarettir.⁵⁰⁰

Aşkla irtibatlı olan muhabbet kavramına da değinen Kemal Efendi muhabbeti dört kısma ayırmıştır.

1- Cem'den cem'e olan muhabbet, Allah'ın cemalini kendi zâtının aynasında görmesi yani Cenâb-ı Hak Teâlâ'nın kendi kendini sevmesidir.

---

⁴⁹⁶ Uludağ, *TTS*, s. 89.

⁴⁹⁷ Cebecioğlu, *TTDS*, s. 65.

⁴⁹⁸ Yılmaz, *age*, s. 231- 232.

⁴⁹⁹ Ali İmran 3/92.

⁵⁰⁰ Akdeniz, *Tasavvuf ve Marifetullah*, s. 591, 599.

2- Cem'den tafsile olan muhabbet, Cenâb-ı Hakk'ın zahirde kendi cemalinin lemeâtını görmesi ve yine kendi sıfatının kemalini mütalaa etmesidir.

3- Tafsilden tafsile olan muhabbet, insanların tefâsıl ayetlerinde Cemâl-i mutlakın yansımalarını görmeleri ve bu akisleri maksûd-i külli sanıp sevmeleridir.

4- Tafsîlden cem'e olan muhabbet ise bazı havass-ı ümmetin a'sar ve ef'al bağından kurtulması şuur ve sıfat perdelerini yırtıp Zât-ı İlâhi'yi kıblegâh edinmesidir.⁵⁰¹

Kemal Efendi aşk ilgili olarak gelişigüzel bir Allah aşkının doğru olmadığını düşünür. Ona göre aşk ve cezbenin zuhur ve irtibatı, bir mertebeye kadar terbiyeye, sülûk ve erbaîne muhtaçtır. Bu şekilde hareket eden bir sâlik daima bu yolda yürümelidir. Bazı sâliklerin dillerindeki “*bizim târikimiz aşk yoludur*” gibi kuru sözler ile hal hâsıl olmayıp, aşkı meydana getiren bu yolda şeriât ile yürümektir. Zira aşk, muhabbet ve feyz-i hakikâtin ortaya çıkması, mâsivâdan uzaklaşmakla ve firkate kadem basmakla hâsıl olmuş demektir.⁵⁰²

Aşka düşüp yanan bulur

Mana gevherinden okur

Et, kemikte gizli durur

Hak Sen'dedir, Sen'dedir Hak!

Cezbeyi aşka kul oldum

Derman bulunmaz mı Ya Rab!

Yandım kül oldum aşkımdan,

*Ferman olunmaz mı Ya Rab!*⁵⁰³

3.5.2.Fenâ

Fenâ geçici olmak, ölmek, yok olmak gibi anlamlara gelir. Kulun kendi fiil ve davranışlarını görmeyip gerçek kul olma noktasına erişmesidir.⁵⁰⁴ Faaliyet şuurunu kaybetmesidir. Allah'a yaklaşmanın en ileri derecelerinden biridir.

⁵⁰¹ Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 324.

⁵⁰² Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 202.

⁵⁰³ Akdeniz, *Akdeniz Divânı*, s.175, 235.

Kuşeyrî'nin ifadesiyle, fenâ hali, veli ve abdalların hallerinin gayesi olduğu için, fenâ'nın gerçek manası, tasavvuf alanının tartışmalı konularından biri olagelmıştır.⁵⁰⁵ Zira fenâ hâli, izah edilmesi en zor problemlerden biridir. Fenâda, özel bir müşâhede olarak sevgi ile birlikte sûfide çeşitli şekillerde ma'rifet meydana gelir.⁵⁰⁶

Aslında bu tarifler Cüneydi Bağdadi'nin fena anlayışının ilk mertebesini teşkil eden şeylerle mana bakımından aynı içeriklidir. Zira Cüneydi Bağdadi, fenâyı üç mertebede görür: Ona göre fenânın birinci mertebesi, insanın fiili yaşantısı ile alakalı olup, ahlakî ve objektif bir mertebedir. Yani emredilen amelleri yapmak için gayret sarf etmek, nefsin istemediği şeyleri yaparak, sıfatlarından ve huylarından fani olmaktır. İkinci mertebesi ise Zihni ve subjektiftir. Yani kalbi bir boyutu vardır. Bu mertebede kişi, Allah'ın kendisinden istediği şeyleri yerine getirmekle birlikte Hakk ile arasında sevgi ve kaygılardan ve hatta ibadetlerden haz alma duygusundan da uzaklaşarak her türlü ilgiden kesilerek Hakk'a teveccüh içinde fani olur.⁵⁰⁷ Üçüncü mertebeye ise ruh boyutunda vecdin galip gelmesi ile müşahedenin farkına varmaktan da fani olduğu bir mertebedir. Cüneyd-i Bağdadî bu aşamayı fenâ'nın bekâyı içine alması olarak değerlendirilmiştir. Yani fenâ halinin bekâ haline dönüştüğü bir aşama olarak görmektedir.⁵⁰⁸ Cüneydi Bağdadî'den sonra bazı sûfiler genel anlamıyla fenâyı ikiye ayırmışlardır: zâhirî ve bâtinî fenâ. Zâhirî fenâ fiillerin fenâ bulması hali, bâtinî fenâ ise vasıfların fenâ bulması durumudur.⁵⁰⁹

Fenânın seyr ü sülûk esnasında ki eğitim aşamasına göre sıralanan çeşitleri vardır. Fenâ fi'l-ihvân, fenâ fi'ş-şeyh, fenâ fi'r-Rasul ve fenâ fillah.

---

⁵⁰⁴ Mehmet Canbulat, "Fenâ", *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s. 175.

⁵⁰⁵ Annemarie Sheimmel, *İslamın Mistik Boyutları*, Terc. Ergun Kocabıyık, Kabalcı Yay, İst. 2001 ? 2004. s. 158.

⁵⁰⁶ Talat Ginn, *Edvâu ale't-Tasavvuf*, Alemü'l-Kütüb Yay, Kâhire ts., s. 318.

⁵⁰⁷ Süleyman Ateş, *Cüneyd-i Bağdadi ve Mektupları*, Sönmez Yay., İstanbul 1970, s. 91-92

⁵⁰⁸ Süleyman Ateş, *Cüneyd-i Bağdadi ve Mektupları*, s. 91-92, 154. Cüneyd-i Bağdadî, fenâ hâlini tevhidin bir meselesi olarak değerlendirmiştir. Yani o, fenâ hâlini tevhid makamının bir hâli olarak görmektedir. Çünkü o, fenâ hâlini kişinin Elest Bezm'indeki gibi yaratılmadan önceki hâline dönmesi olarak değerlendirmiştir. Ona göre insanlık tarihi boyunca insanın hakikat arama çabaları, Allah'ın huzurunda ezelde verdiği cevabı gerçekleştirmek içindir. Bkz. *Cüneyd-i Bağdadi ve Mektupları*, s. 141-143; M. Hamiduddin, *İlk Sûfiler*, (İslam Düşünce Tarihi I) (Tercüme Mustafa Armağan), İnsan Yay., İst., 1990 s. 383.

⁵⁰⁹ Abdurrahman Ebû Sülemî, "Tis'a kütüp" *Sülemî'nin Risaleleri* (Tahk. Ve Terc. Süleyman Ateş), Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1981, s. 33. Suhreverdi, *Avarifü'l maarif, Tasavvufun Esaslar* (Terc. İrfan Gündüz- H. Kamil Yılmaz), Erkam Yay., İst. 1993, s. 648.

1- Fenâ fi'l-ihvân; Tarikatta ihvân ve kardeşlik sevgisini kalbe yerleştirip ihvânın arzu ve isteklerini kendi arzu ve isteklerinin önünde tutmak, onlarla muhabbetle kucaklaşmaktır.

2- Fenâ fi'ş şeyh ise sâlikin şahsi irade ve isteklerini şeyhinin arzu ve iradesinde yok etmesi, kendi arzu ve iradesinin yerine şeyhinin arzu ve iradesini koymasındır.

3- Fenâ fi'r-rasûl, sâlikin mürşidinde fenâyı yaşadıkdan sonra Hz. Peygamber'in şahsında muhabbet ile erimesi, onun şahsiyetinde fenâ bulmasıdır. Rasulullah'ın sıfat ve ahlakını kendine şiar edinin onunla yoğrulmasıdır.

4- Fenâ fi'llah ise, müridin kendi vasıflarından uzaklaşıp Allah'ın sıfatlarıyla süslenmesidir. Allah'ta fâni olmanın ardından Allah'ta bâkî olma hali zuhur eder. Bakâ bir bakıma insanın kendisinin çevresindeki halkı ve eşyayı görmemesi halidir. Nefsinden beri olan insan Hak ile bâkî olur. Allah'ta fenâyâ ulaşan da yine O'nunla bâkî olur. Bu sirayet ile insan, kendini bilmez, davranışlarını kontrol edemez, yaratan ile daim olma şuur ve mutluluğunu kendine daim kılar.⁵¹⁰

Kemal Efendi cismanî vücûdun fâni olduğu gibi, rûhani vücûdun da fâni olacağını söyler. Sâlik keşf halinde iken azamet-i ilahiye kalbe intikal eder. Bu halin yoğunluğuyla dünya ve ukbâyı unuttur. Akıl ve nefisten fâni olur. Bu konumda fenâdan dahi fenâ olur.⁵¹¹

Kemal Efendi tasavvuf yolunda seyri fenâ kavramıyla bağdaştırır. Ona göre evvela tevazu öğrenmelidir ki buna fenâ derler. Halk fenâ mertebesini tasavvufun son mertebesi sayarlar. Fakat işin aslı böyle değildir. Fenâ letaiflerin ilkidir ve sâlik fenâ mertebesini geçemezse asla ileriye ayak basamaz.⁵¹²

Varlığın terk et bir renge boyan

Hicab perdeleri, açılır ayân

Ateşi sûzana gark olup yanan

⁵¹⁰ Yılmaz, *age*, s. 244.

⁵¹¹ Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 206.

⁵¹² Akdeniz, *Tasavvuf ve Marifetullah*, s. 20.

*Feleğin kahrını çekenler gelsin.*⁵¹³

3.6. Marifet ve Bilgi Kavramları

3.6.1. Dört Kapı, Kırk Makam

Tasavvuf literatüründe, “dört kapı” olarak adlandırılan, şeriât, tarikat, hakikât ve marifet ilimleridir. Şeriât ilmi İslâm dinin emrettikleri ve yasakladıklarıdır, Hz. Peygamber (s.a.v)’e tabi olmayı gerektirir. Tarikat, zühd ve takvadır, nefsin isteklerinden yüz çevirip, şeriâtın prensiplerini yerine getirmek için gayret sarfetmektir. Hakikât, ise gönülden mâsivâyı çıkararak Hakk’ı bulmak, bilmek ve müşahede etmektir. Marifet ise vecd ve ilham yoluyla Allah, O’nun sıfatları, isimleri ve gayb âlemi hakkında bilgiler elde etmektir.⁵¹⁴ Hz. Peygamber (s.a.v.)’in “*sözü şeriât, fiili tarikat, hâli marifet, sırrı hakikâttir. Şeriât farz, tarikat vacip, marifet sünnet, hakikât nâfiledir*” anlayışı bu dört kapının temelini oluşturur.⁵¹⁵

Dört kapı, kırk makam esrar içinde

Envar-ı gül, seyran açar yüzünde

Len-terâinî söyler cihan içinde

*Fehmeylemeyen basar, duyan bizdedir.*⁵¹⁶

Şeriat, tarikat birdir ayrılmaz

Marifet, hakikat sırdır açılmaz

Açılan güller bir dahi solmaz

*İki göz tek görür, ten anlamaz ki...*⁵¹⁷

Tasavvufta dervişlik mertebelerinin kırk makamda tamamlandığına inanılır. Tasavvuftaki dört kapı-kırk makam anlayışı, Hz. Ali’nin “*dervişlik kırk makamdan oluşur ve bu makamların her onluk dilimi de şeriât, tarîkât, hakikât ve mârifete*

⁵¹³ Akdeniz, *Akdeniz Divânı*, s. 262.

⁵¹⁴ Uludağ, *age*, s.153, 236, 332, 343; Kara, *age*, s.130.

⁵¹⁵ Uludağ, *age*, s. 333.

⁵¹⁶ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 408.

⁵¹⁷ Akdeniz, *Akdeniz Divânı*, s. 77.

dâhildir. Bunların herhangi birini bilip öğrenmeyen, dervişlik yapamaz ve bu yolda başarılı olamaz”⁵¹⁸ sözüne dayanmaktadır.

Kuşeyrî’ye göre şeriat, ubûdiyete sınımsız sarılma noktasında kulda mükellefiyetin meydana geldiği bir emirler manzumesidir. Hakikat ise, kendisiyle ma’rifet ve inayet elde edilerek rubûbiyyetin müşâhede edilmesidir.⁵¹⁹ Kuşeyrî’ye göre şeriat, hakikatle güç ve kuvvet kazandığı gibi, hakikat de şeriat ile bir mana ifade edebilir. Aynı zamanda her şeriat hakikat olduğu gibi her hakikat de şeriatır.⁵²⁰

Kemal Efendi Kur’an’ı Kerim’in bu dört ilim üzerine nazil olduğunu söyler. Abdesti olmayan kişinin kılacağı namaz sahih ve caiz olmadığı gibi şeriâtî, tarikatın âdab ve erkânını, marifeti bilmeyenin de, hakikâte vasıl olması düşünülemez. Bu ilimler birbirine lazım ve birbirinin tamamlayıcısıdır.⁵²¹ Bu açıdan ilmi şöyle tasnif eder: “İlim dörttür: şeriât, tarikat, marifet ve hakikât. Şeriât esastır. Bu yolla tarikat, marifet ve hakikâte ulaşılır. Ulema-i zahir ise ilmi sadece şeraitten ibaret saymışlardır. Ulema-i tarikate göre alim olmak için şeriât, tarikat, marifet ve hakikâtin bilinmesi gerekir. “Hak Teâlâ’nın sırrını ve kemalatını yine kendisi ve bir de ulema-i râsihîn (batın uleması) bilir.”⁵²² Ulema-i batından maksat ulema-i hakikâttir. Gerçekten bu zevat Hakk’ın marifet sırrını ve hikmetlerini bilir fakat herkes sırr ve hikmeti bilemez. İlm-i hikmet zuhur ederse hakikâtin idraki keşfolunabilir. Hiçbir şey gizli değildir; ehline aşikârdır. Ulema-i batın sırrı rububiyet ve ilmi hakikât bilir.”⁵²³

Kemal Efendi “İnsanlardan Allah'a verdiği ahdi yerine getiren kimseler vardır”⁵²⁴ âyetindeki ahdi yerine getirmeye çalışanların, tasavvuftaki kırk makama ulaşanlar olduğunu düşünür. Ona göre yolda dört kapı, kırk makamda on yedi erkân vardır.³⁶⁶ Menzilin yanında on iki velayet tabakası, yedi velayet dairesi vardır.

⁵¹⁸ Kemâl Eraslan, “Yesevî’nin Fakr-nâme’si”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, İstanbul 1977, C. XXII, s. 45,120.

⁵¹⁹ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 82.

⁵²⁰ Kuşeyrî, devrindeki bazı bâtinîlerin veya sûfî geçinenlerin şeriâtı hafife almaları hakkında Muhammed Şemseddin Nakşibendî, şunları söylemektedir: Şeriatta mubah olan tarikatte küçük günah hükmündedir. Tarikate olanlar küçük günahlar, hakikatte büyük günahdır. Hakikatte büyük günahlar ise ma’rifette küfürdür. Bkz. Muhammed Şemseddin Nakşibendî, *Murâkabe Risâlesi*, Matbaa-i Âmire, İst. 1282 h, s. 143.

⁵²¹ Akdeniz, *Tasavvuf ve Marifetullah*, s. 420.

⁵²² Ali İmran 3/7.

⁵²³ Akdeniz, *Tasavvuf ve Marifetullah*, s. 10

⁵²⁴ Ahzab 33/23.

Muhasibî, kişide ma'rifet kaynaklarının açılabilmesi için, sahibinin her şeyden önce basiret ehli olmasının gerekliliğine vurgu yaparken,⁵²⁵ ona göre hâllerin etkisi, iman ve ma'rifetle paraleldir.⁵²⁶ Yani salikin, iman ve ma'rifeti kuvvetli ise hâlleri de kuvvetli, eğer zayıfsa halleri de zayıftır. Sülemî ise ma'rifeti Hak vergisi olarak görür, içinden herhangi bir dünyevî bir şey geçiren kimsenin ma'rifetinin doğru olmayacağını belirtir. Zira ona göre ma'rifetin doğru olmasının alameti, Allah'tan başka hiçbir varlığa kalpte yer kalmamasıdır.⁵²⁷

Şeriât ilmi Cenâb-ı Hak Teâlâ'nın tecellisini bulununca amel ve itikat sahibi olarak hizmet edip Allahu Teâlâ'nın didarını görmektir. Hakkın kullarına hizmet ve ikramda bulunup, şeriât ehlini hiçbir zaman hakir görmemektir.

İkincisi tarikat konağıdır. Onun ilim ve amellerine devam edip tevellâsını görünceye kadar hizmet ile gönül neşesini ve kalp isteklerini bulup tarikat ehline gönül vererek hizmet etmektir. Sadakat gösterip gördüğü manevi halleri hiçbir zaman açıklamayıp böylece tarikat menzilinde kemal bulmaktır.

Üçüncüsü marifet konağıdır. Bu konak ameli işleyip, Mevlasını tanıyıp, çabalama sonucu rızaya uçma konağıdır. Kendi ayıp hatalarını görüp başkalarının kusurlarını asla görmemektir. Eğer görecekt olursa örtüp gizlemesini bilmektir. Dervişin her gönül erbabına hoşgörüp, onu sevmek ve hoşuna gidecek hareketler de bulunmasını bilmektir. Cenâb-ı Hakk'ın nurunu her yerde hazır ve nazır bilip marifet konağından hiçbir zaman ayrılmamaktır.

Dördüncü konak ise hakikâttir. Onun nuru ile kendisinden uzaklaşıp Allahu Teâlâ Hazretleri ile kendisi arasında nur ile sırta kadem basıp kerâmetleri sarf ederek Sırullah'a vasıl olmaktır.⁵²⁸ Kemal Efendi dört kapının önemini ilahilerinde de dile getirir:

Dört kapı var girilir,

Münkir-münafık bilinir,

⁵²⁵ Muhasibî *Risaletü'l-müsterşidin*, s. 38.

⁵²⁶ Muhâsibî, *Risaletü'l-müsterşidin*, s. 170. Yine Muhâsibî'ye göre ma'rifet sahibinin özelliğinden biri olarak, hâllerin temelini, ilmî delillere dayandırmak ve teferruat konularını iyice anlamak manasına gelen tefakkuh'tur. Bkz. *Risaletü'l-müsterşidin*, s. 99.

⁵²⁷ Sülemî, "Tis'a kütüp" *Sülemî'nin Risaleleri*, s. 29, 123.

⁵²⁸ Akdeniz, *Tasavvuf ve Marifetullah*, s. 554.

Cümle günah silinir,

*Cem olmuş erenler der Allah-Allah.*⁵²⁹

Kemal Efendi bu dört makamın birbiriyle bağlantısını şöyle açıklar: “*Tarikat, şeriâtın gayri değil, aynıdır. Şeriâtla tarikat et ile kemik gibi birbirine kenetlenmiştir. Marifet aklın nurudur. Tarikatın sinesi, şeriât gömleğidir. Şeriât aleyhisselatu vesselâm Efendimizin kavlidir, tarikat fülüdür, marifet halidir, hakikât sırrıdır. Böylece şeriât farzdır. Tarikat vaciptir. Marifet sünnet, hakikât ise nafilelerdir. Şeriât anadır. Tarikat baba, marifet oğludur. Hakikâte gelince o da torunudur. Şeriât doğu, tarikat batı, marifet kuzey, hakikât dâhil kabledir.*”⁵³⁰

Ârifler yedi bölüme ayrılmıştır. Bunlarla sülfi yedi yer idare edilmektedir. Ulvî nurlar bunlara yardımda bulunmaktadır. Sayıların her birinin nurunun feyzi, diğerinin arşını akıtıp taşırmaktadır. Ancak ulu ve azâmeti yaratıcı olan Cenâb-ı Hak Teâlâ Hazretleri yardımını kendisine özgü arşın çevresine yayıp akıtmaktadır. Bu yedi olarak isimlendirilen hepsinin kendilerine has dört yardımcısı vardır. Bu yedi kutu vasıtası ile güç ve yardımını ondan almaktadır. Çünkü bu “dörtler”, “kırklar”ın başını kuşatmaktadırlar. Bunların tamamı ilahi Kürsi'nin ayarında sayılırlar. Böylece her alem bir alemi arkasından sürüklemektedir. Şu bir gerçektir ki Hak Teâlâ kendisine has olan bilgilerini insana emanet etmiş ama bunları sevdiği kullarına ifşadan çekinmemiştir. Tasavvuf yolunu benimseyen bütün meşâyih-ı azâm hazerâtı halktan uzaklaşarak, sülûk ve erbaîni benimsemişlerdir. Böylece de bütün ehli tarik bunları erkân ve âdabtan saymışlardır.⁵³¹

Kemal Efendi bu dört kapının makamlarını da tek tek sıralar.

Şeriâtın 10 mertebesi vardır. Bunlar:

- 1- İman etmektir.
- 2- İlim öğrenmektir
- 3- Namaz kılmak, oruç tutmak, zekat vermek, hacca gitmek ve imkan olunca cuma namazına gusül abdesti ile gitmektir.

⁵²⁹ Akdeniz, *Akdeniz Divânı*, s. 259.

⁵³⁰ Akdeniz, *Tasavvuf ve Marifetullah*, s. 554. Kemal Efendi bunları anlattıktan sonra şu uyarıda da bulunur. “*Bu hazine ayarında sarf edilmiş olan sözleri kulak verip ne demek istenildiğinin neş'esine garkolanlar anlayabilir.*”

⁵³¹ Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 111.

- 4- Helalinden yemek, hiçbir surette faize yanaşmamaktır.
- 5- Hayız ve nifas halinde ailesine yaklaşmamak ve bunun haram olduğunu bilmektir.
- 6- Şeriât evine girmektir.
- 7- Şefkatli olmak.
- 8- Temiz yeyip temiz giyinmektir.
- 9- Emr-i bil ma'ruftur.

Tarikat dahi 10 makamdır. Bunlar:

- 1- Mürşidden el alıp tevbe etmektir.
- 2- Talip olmaktır.
- 3- Saçını traş etmektir.
- 4- Nefsi ile mücadele etmektir.
- 5- Hürmet etmektir.
- 6- Allah'ın azabından korkmaktır.
- 7- Allah'ın rahmetinden hiçbir zaman ümit kesmemektir.
- 8- Hidayettir.
- 9- Sahib-i cemiyet, sahib-i nasihat ve sahib-i muhabbet olmaktır.
- 10- Aşk ve şevktir.

Marifetin de on makamı vardır. Bunlar:

- 1- Makam-ı edep,
- 2- Korku,
- 3- Sabır,
- 4- Kanaat,
- 5- Utanmak (hayâ)
- 6- Cömertlik,

- 7- İlim,
- 8- Meskenet (alçakgönüllülük)
- 9- Marifet,
- 10-Özünü bilmek.⁵³²

Hakikât de on makamdır. Bunlar:

- 1- Turâb olmaktır.
- 2- Yetmiş iki milleti bir görüp hiçbir zaman gıybetini yapmamaktır.
- 3- Eline geçenlere razı olup kanaat etmektir.
- 4- Dünyada yaratılmışların hepsi kendisinden emin olmasıdır.
- 5- Her işinde Cenâb-ı Hak Teâlâ'ya tevekkül ve itimat edip yardımı yalnız O'ndan talep etmektir.
- 6- Sohbet etmektir.
- 7- (Kemal Efendi bu makamın sır olduğunu ifşasının yasak olduğunu dile getirmiştir.)
- 8- Teberraâdır.
- 9- Bu makam münacat menzilidir.
- 10-Bu makam müşahede-i cemaldır. Böylece dört kapı, kırk makam bunlardır.⁵³³

Bu dört kapının yapılması gereken makamları olduğu gibi, terk edilmesi gereken her birinin ayrı ayrı üç hali vardır. Şeriâttaki üç terk; yalan, şehvet ve insana zarar vermeyi terk etmektir. Tarikattaki üç terk; gazap, nefsin hazzı, evlat ve aile sevgisini terktir. Marifet ait olan üç terk; izzet, ilim ve canı terktir. Hakikâta ait olan üç terk ise mal sevgisi, şüpheli ve istekleri terk etmektir.

3.6.2. İlim ve İrfan

“İlim”, bilmek manasına gelen Arapça bir kelimedir. Tasavvuf ıstılahatında ise kişinin kendini bilmesi anlamına gelir.⁵³⁴

⁵³² Akdeniz, *Tasavvuf ve Marifetullah*, s. 557.

⁵³³ Akdeniz, *Tasavvuf ve Marifetullah*, s. 557.

Kemal Efendi farklı açılardan ilmi tasnif eder. Bunlardan biri insana fayda sağlması açısından ki bu ilim iki çeşittir. Biri, dildeki ilimdir. Bu Allah'ın kullarına karşı bir tutanağıdır. Diğerine gelince o da kalbdeki ilimdir. Faydalı olan işte budur. Esas yararlı bilgi, bu ilmin çerçevesindedir. Zahir ilim, geçici yağmur suyuna benzer. Batın ilmine gelince, temeli olan bir kıymetli hazinedir ki, zahir ilimden daha yararlı ve faydalıdır.⁵³⁵

Diğer bir tasnifi de tasavvuftaki dört kapıyla ilgili olup, bunların ilmidir.

- 1- Şeriâtın zahirdeki emri, yasağı ve getirdiği diğer hükümler.
- 2- Batından daha gizli olan hakikât ilmi
- 3- Batının bizzat kendisi olan mârifet ilmi,
- 4- Ahkâmın iç hükümleri ki biz ona batın ilmi yani tarikat ilmidir. Böylece bu dört ilmin hepsini ehlinden öğrenmek ve öylece amel etmek lazımdır.⁵³⁶

Diğer bir tasnifine göre ilim üç çeşittir.

Birincisi ilm-i zahirdir ki bu ilimle ibadet ve muamele cihetinden mükellefe lazım olan ilimdir. Buna ilm-i şer'i de denilir. Tefsir, hadis fıkıh ilimleri böyle ilimlerdir.

İkincisi ilm-i muameledir. Hakikâte nazaran şer'in zemmettiği riya, yalan vb günahlar gibi ahlaki kötülüklerden korunmak ve ihlâs şükür sabır zühd takva kanaat gibi ahlaki hasletlere varis olmak ve nefsi ıslah etmek için zaruri olan hareket tarzını belirleyen ilimdir.

Üçüncüsü âlem-i münkeşifedir. Bu da bir nurdur kalbin tasfiyesi halinde kalpde zahir olur. Tasavvuf yoluna dâhil olmakla, tecrübeyle edinilir. Esrar hazinesinin perdesi kendisi için keşf olunur.⁵³⁷

İlahi nizam üç sözden ibarettir. Bunlar ilim, amel, ihlâstır. Bu üç nesne tahakkuk etmedikçe ilahi nizamın tecelli etmesi beklenemez.⁵³⁸ Hazreti Lokman Aleyhisselâm oğluna nasihatı "*Oğlum âlimlerle otur ve onların kelimelerini dinle.*

---

⁵³⁴ Uludağ, *TTS*, s. 184.

⁵³⁵ Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 92

⁵³⁶ Akdeniz, *Tasavvuf ve Marifetullah*, s. 517.

⁵³⁷ Akdeniz, *Tasavvuf ve Marifetullah*, s. 14.

⁵³⁸ Akdeniz, *Tasavvuf ve Marifetullah*, s. 526.

*Zira Cenâb-ı Hak Teâlâ Hazretleri arza yağmur suyu ile taze hayat verdiği gibi ölmüş kalpleri de ilim feyizleri ile diriltir.*⁵³⁹ Bu bize ilmin insanın hayatına kattığı değerlerin bir göstergesidir.

Arif kavramına değinen alimlerden Kuşeyrî'ye göre arif;⁵⁴⁰ Hakk'ı önce sıfat ve isimleriyle tanıyarak ve Hak ile olan ilişkilerini dürüstlükle yürütür. Bunu yaparken öncelikle kötü ahlaktan ve bu ahlakın Zararlarından temizlenerek, arı, duru hâle gelir. Bundan sonra kul, Allah'ın kapısında sürekli kalbiyle itikâf içinde durarak bekler. Bu yapmış olduğu mücâhede ve münacatların neticesinde Hakk'ın güzel bir teveccühüne mazhar olur.⁵⁴¹ Kuşeyrî, bunu dini tamamlamak, diğer bir ifadeyle ma'rifeti gerçekleştirmek olarak görüyor. Aynı zamanda ona göre ma'rifeti elde etmek, nimetin tamamlanması manasına gelmektedir. Nitekim hakikati ise nimeti verenden irtibatı koparmamaktır. Bu ise Allah'a ulaşmakla gerçekleşir.⁵⁴²

Kemal Efendi insanın değerini ilimle kıyaslar ve şunları söyler: *“İnsanların en az değerlisi ilmi az olanlarıdır. İlim rütbelerin en yücesidir. Hikmet ise mü'minin zayi ettiği şeydir. Bu babda pirimiz Seyid Ahmed el Kebir er Rifâi Hazretleri “ilim için son bildiğin yerde durma. Talep sahrasında çabuk adımlarla yükseklerle ulaş. Zira insandaki kısa ömür ile ilmin nihayetine ulaşmak asla mümkün değildir” buyurmuşlardır.*”⁵⁴³

Ledün ilmini de anlatan Kemal Efendi, bu ilmin bir sır olduğunu dile getirir. Bu ilmin Cenâb-ı Hak Teâlâ alem-i gaybden seçilmiş kulların kalblerine ilka ve ilham edildiğini söyler. Ledünni ilim şahadet, vecd ve zevk ile olur. Delalet-i akıl ve nakil ile olmaz ve bir vakitte nuru hakikât zuhur eder.⁵⁴⁴

İrfana gelince mârifet kelimesiyle genelde eş anlamlı olarak kullanılan, Arapça “a-r-f” kök fiilinden türeyen bir mastardır. Tanımak, aşına olmak, bilgi sezgi, iç tecrübe, hissetme ve yaşama yoluyla peş peşe oluşarak idrak etme, anlama, kavrama, bilme, hakikâte vakıf olma, görüp yaşayıp tadararak elde edilen bilgi

⁵³⁹ Akdeniz, *Tasavvuf ve Marifetullah*, s. 520.

⁵⁴⁰ Ârif kavramı hakkında daha fazla bilgi için bkz. Serrâc, *el-Lüma' fi't-Tasavvuf* (Tahk. Abdülhalim Mahmûd-Abdulbaki Surûr), Dâru'l-Kütübi'l-Hâdis, Mısır, 1960. s. 52-62; Kelabazî, *Tasavvuf Ta'arruf*, s. 162-166.

⁵⁴¹ Kuşeyrî, *Letâifü'l-işârât*, I, s. 401-402.

⁵⁴² Kuşeyrî, *Uyûnü'lü-ecvibe*, vr. 6b.

⁵⁴³ Akdeniz, *Tasavvuf ve Marifetullah*, s. 520.

⁵⁴⁴ Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 209

anlamlarına gelir. Zahiri ilimler akıl, duyu organları ve nakille elde edilirken, irfan yani mârifet ilmi ilham ve keşf yoluyla bilinir. Zahiri ilim sahiplerine âlim denilir, kalbî ilime –yani irfana- sahip olanlar ârif denilir.⁵⁴⁵

Ârif olan kişi Allah’a tam bir muhabbetle tefekkür eder. Bu halin sonucu ise rûhani bir halvet, tam yakınlık âlemine uçup gitmekle olur. Böylece de abid olanlar cennete yürüyüp giderler. Ârif olan kimseler ise yakınlık âlemine uçar giderler. Bu uçuş irfan ehlinin iç âleminde olmaktadır. Bu hale vasıl olanlara hakiki insan denir. Cenâb-ı Hak’ın sevgilisi mahremi yani gelini olarak tabir edilir.⁵⁴⁶

Kemal Efendi dört sınıf ârifin olduğunu söyler:

- 1- Allah’la birlikte olan ve ahirete ne türlü gidileceğini öğreten meşâyih hazerâtı,
- 2- Allah’ın ilmiyle ilmi öğreten bilginler,
- 3- Yalnız ahiretin ne olduğunu öğreten bilginler,
- 4- İnsanlara ahiret ilmini öğretenlerdir.⁵⁴⁷

Kemal Efendi âriflerin değerini anlatırken âriflerin yedi bölüme ayrıldığından söz eder. Sulfî yedi yer bu âriflerle idare edilmektedir. Ulvî nurlar bunlara yardım da bulunmaktadır. Sayıların her biri nurunun feyzini, diğerinin arşını akıtıp taşımaktadır. Ancak ulu ve azâmeti yaratıcı olan Cenâb-ı Hak Teâlâ Hazretleri yardımını kendisine özgü arşın çevresine yayıp akıtmaktadır. Bu “yedi” isimlendirilen âriflerin hepsinin kendilerine has dört yardımcısı vardır ve yedi kutbu vasıtası ile güç ve yardımını ondan almaktadır. İşte bu ârifler dörtler ve kırkların başını ihata etmişlerdir. Böylece her âlem bir âlemi arkasından sürüklemektedir. Şu bir gerçektir ki Cenâb-ı Hak Teâlâ kendisine has olan bilgilerini insana emanet etmiş ama bunları sevdiği kullarına ifşadan çekinmemiştir. Bir kimsede ilim ve mârifet yanında hilim, tevazu ve şefkat bulursa, o kimse kemal ehlinen sayılmıştır.⁵⁴⁸

İnsanda nasıl ki bir dış görünüş bir de iç hal varsa, İslam’da da dış hal ve iç hal vardır. Dış hali akideler ve şer’i hükümler, iç haliyse akide ve hükümlerin

⁵⁴⁵ Yılmaz, *age*, s. 249; Necip, Taylan, “Bilgi”, *DİA*, C.VI, Ankara 1992, s. 158.

⁵⁴⁶ Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 75.

⁵⁴⁷ Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 333.

⁵⁴⁸ Akdeniz, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, s. 111, 239.

noksanları, sebepleri ve sonuçlarıdır. Dinin dış halî fıkıh, kelim, hadis ilimleriyle öğrenilirken, iç halî ise tasavvuf diğeri bir adıyla mârifetullah ilmiyle bilinir. Dinin zahirini bilenlere alim denilirken dinin sırları öğrenen ve bilen büyük zevât da ârif denilir. Ârifler Peygamber (s.a.v)'den aldıkları nurları yaymak, gece karanlığında habersiz ve bilgisiz olanlara yol göstermek cihetinden parlak yıldızlar gibidirler.⁵⁴⁹

Dolaşma gel gir meydana

Sonunda mahzun olursun

Dönmez isen sen Sübhane

*İrfanda mahzun olursun.*⁵⁵⁰

Nice yıl firkatle ağlayup durdum

Bu sırrı anlayan irfânı buldum

Kendimi kendime dehleder oldum

*Gür yanar, çırağı sezdim efendim!*⁵⁵¹

3.6.3. İman ve Yakîn

İman inanmak, inanç anlamlarına gelen Arapça kökenli bir kelimedir. Tasavvufta mârifetullah, yakîn, Hakk'a dair olan bilgi anlamına gelir.⁵⁵² Yakîn ise, genel anlamıyla kuşkunun girmediği kesinliği ifade eden bilgi demektir. Kuşkunun kalkması ve oluşan inanç nedeniyle bilinmeyen hakkındaki sükûn ve mutmainlik olarak tanımlanan bu kelime, açıklamaya gerek duymadan bilinen anlamına gelir.⁵⁵³ Sufilerde yakîn kavramı genelde akıldan ziyade kalbî bir boyutta algılanmış, kalbin mutmain olması şeklinde tanımlanmıştır.⁵⁵⁴

Ebû Talib Mekkî, yakîn'in tevbe, takvâ, sabr, şükr, recâ, havf, zühd, tevekkül, rıza ve muhabbet makamlarının aslı kabul eder. Ona bu makamların hepsi yakîn sayesinde meydana gelir.⁵⁵⁵ Muhasibî yakîne kalbî sükûnet, emre itaat ve tevhid açısından bakar. Ona göre yakîn'in sıhhatli olmasının alameti üçtür. Birincisi: Allah'a

⁵⁴⁹ Akdeniz, *Tasavvuf ve Marifetullah*, s. 17

⁵⁵⁰ Akdeniz, *Akdeniz Divanı*, s. 66.

⁵⁵¹ Akdeniz, *Tekkeden Gelen Ses*, s. 67.

⁵⁵² Uludağ, *TTS*, s. 185.

⁵⁵³ Kâşânî, *TS*, s. 597.

⁵⁵⁴ Göztepe, Yüksel; Akbak, Muhammed Yusuf, "Sufî Terminolojide Yakîn", *Bayburt Üniversitesi İlahiya Fakültesi Dergisi*, C. IX, S. 7, 2018, s. 231.

⁵⁵⁵ Ebû Talib Mekkî, *Kûtü'l-kulûb* (Tash. Kalemi Abdulhafız Fergalî), Matba'atü'l-Envârî'l-Muhammediye, Kahire 1975. C. I. s. 208-209. Şah Veliyullah Dihlevî, *Huccetullâhi'l-Baliğa* (Terc. Mehmet Erdoğan), İz Yay., İst., 1994. C. II, s. 280-294.

güvenden dolayı kalbin sükûnetidir. İkincisi: Allah'ın emirlerine itaat göstermesidir. Üçüncüsü: İlmî geçmişinden ürpermektir. ona göre yakîn bir başı ve bir de sonu vardır. Baş itminan, sonu ise Allah'ı keyfiyette uzaklaştırmaktır. Ona göre yakîn sonu, ilimle değil imanla gerçekleşir.⁵⁵⁶ Yine ona göre kişiye yakîn geldikten sonra havf kalmaz.⁵⁵⁷ Oysa Zunnûn Mısrî'ye göre bir kalpte yakîn sıhhatli olunca, o kalpte havf'ta sıhhatli olur.⁵⁵⁸

Üç tür yakîn ilmi vardır.

İlme'l yakîn: Akıl ve naklîn, nazar ve haberin ifade ettiği gerçeği yansıtan, içinde yalan bulunmayan kesin olan bilgiye denir.⁵⁵⁹ Tasavvuf ıstılahatında keşif hâlinde hakikat nurunun tecellî etmesi manasına gelir.⁵⁶⁰ Ayne'l-yakîn, duyu organlarının deney ve gözlemlerine dayanarak elde edilen bilgi olup tasavvufta, müşâhede ve keşif kaynaklı bilgiye denir.⁵⁶¹ Hakka'l-yakîne gelince yaşayarak elde edilen bilgi demektir. Kalp ile sezilip, bizzât duyular ve müşâhede haliyle hâsıl olan bilgi mertebesidir. Bu bilgi yakîn ifade eden bilgilerin en yüksek mertebesini teşkil eder.⁵⁶²

İman bu üç çeşit bilgiden oluşur. Kemal Efendi bunları açıklarken farklı ilmi hakikâtlere temas ederek anlatır. “İlme'l yakîn Kudüs'te Fahri kâinat Sallallahu Aleyhi ve Aellem Efendimiz'in miraça çıkarken üzerine bastığı ve Rasulullah'ın semâvata rücu esnasında kendisi ile beraber yükseldiğini gördüğü ve “dur” demeleri ile boşlukta kalan taşın mevcudiyetinin kitaplardan okuyup öğrenmemize ilme'l yakîn denir. Bilahare mahalline gidip yakînen görme ve kontrole de ayne'l yakîn diyoruz. Böylece kurtarıcı iman oluyor. Zira kesin bilgiye sahip olmuşuz demektir. Pek tabiidir ki bir kimseye kesin bilgi ancak ilme'l yakîn sahibi olması ile mümkün olabiliyor. Her ne kadar taklid-i ilim denilmekte ise de kesin bir inanış o kimseyi ayne'l yakîne vasıl edebilir. Aynel yakîn demek her şeyi görüp tanımak demektir. Hakka'l yakîne gelince o da kendi nefsinde yaşayıp şevk ve lezzet uyararak tam kesin

⁵⁵⁶ Haris el-Muhasibî *Risaletü'l-müsterşidin* (Tahk. Abdulfettah Ebû Gudde), Dâru's-Selam, Kahire 1402/1982. s. 175.

⁵⁵⁷ Muhasibî, *Risaletü'l-müsterşidin*, s. 176.

⁵⁵⁸ Abdurrahman Sulemî, *et-Tabakatü's-Sûfiyye* (Tahk. Nureddin Sureybe), Matba'atü'l-Medenî, et-Tab'atü's-Salîse, Kahire 1986. s. 21.

⁵⁵⁹ İsmail Karagöz, “İlme'l-Yakîn”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yay, Ankara 2010, s. 311.

⁵⁶⁰ Uludağ, *TTS*, s. 185.

⁵⁶¹ Kâşânî, *TS*, s. 406.

⁵⁶² Fikret Karaman, “Hakka'l- Yakîn”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yay, Ankara 2010, s. 220.

bir şekilde bilmektir. İşte bu ahiret hallerinde hazır olan ve gerekli bulunan menzil ilme'l yakîn konağıdır. Daim olan bu bilginin karar yeri ise akli meaddir. Yani akli külli konağıdır. Hakka'l yakîn ise gözle görülen, yakının tanınıp bilinendir.”⁵⁶³ İşte bu bilgiyi bilmek insanda iman gücünü artırdığı gibi hayatına yön verirken de niyetini ve amelini de etkiler. Şâyet düz yoldan saparsa bir kişi bu anda vicdanının sesi onu tevbeğe yönlendirmesi gerekmektedir. Aksi halde sâlik varacağı menzile uzak düşer.

Konuya değinen Kuşeyrî de yakîn kavramına birçok yönden bakar. Öncelikle belirtelim ki, o da yakîn kavramına âlimlerin verdiği manayı vermektedir. Ona göre; yakîn sahibi, kesinlikle şüpheyne düşmez. Kuşeyrî yakîn kavramını sûfler ve İslam âlimlerinde olduğu gibi İlme'l yakîn, ayne'l yakîn, hakka'l yakîn olmak üzere üç kısma ayırır. İlme'l yakîni, ıstılah olarak diğer sûflerde olduğu gibi “ burhan ve delil elde edilebilen bilgi” şeklinde tarif eder. Yani ilme'l yakîn, akla dayanan, âlimlerin elde ettiği bilgi türüdür.⁵⁶⁴ Bu yakîn türünü, “avamın bilgi düzeyi ve afakî delilleri, zahîrî planda görmesi” olarak da değerlendirir.⁵⁶⁵ Ayne'l-yakîni ise beyan hükmünde olan bilgi olarak görmektedir. Yine o, keşfen ve zevken ilim sahibi olan salıkların elde ettiği ayne'l yakîn düzeyini, havâssın enfüsî delilleri, bâtınî planda görmesi olarak da kabul eder.⁵⁶⁶ Risale'nin en önemli şârihi Ensarî'ye göre ayne'l yakîn gerçekleşince, irfan her zaman devamlı olur.⁵⁶⁷

Kemal Efendi ilahilerinde de iman konusunu işler:

Son nefeste iman ile

Gitmek nasib ola bize,

Mahşer günü ihvân ile

Acep nusret olmaz mı ki.⁵⁶⁸

⁵⁶³ Akdeniz, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, s. 495.

⁵⁶⁴ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 85; Annemarie Schimmel, *İslamın Mistik Boyutları*, s. 157-158.

⁵⁶⁵ Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât* C. I. s. 303-304.

⁵⁶⁶ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 85; *Letâifü'l-İşârât*, C. I, s. 303-304.

⁵⁶⁷ Zekerîya Ensarî, *İhkâmü'd-delâle alâ tahrîri'r-Risale*, Dâru'l-Kütübü'l-Arabî, Beyrut 1367/1957, s. 49.

⁵⁶⁸ Akdeniz, *Akdeniz Divânı*, s. 226.

SONUÇ

Bu çalışmamızda sufi, şair Şeyh Hacı Kemal Akdeniz Efendi'nin, hayatı, şahsiyeti ve eserleri hakkında çeşitli bilgiler verilmiş, eserleri ve yaşayan müridleri aracılığıyla mümkün olduğu kadar tasavvufi görüşleri ortaya koyulmuştur.

Çalışmamızda da dile getirdiğimiz gibi dindar bir hayat sürdürmenin sıkıntılı olduğu bir zaman diliminde yaşam süren ve genç yaşta tarikat yoluna intisâb eden Kemal Efendi, hem müridliği hem de şeyhliği boyunca insanların hayatına olumlu dokunuşları olan, etrafına ışık saçan bir zattır. İçerisinde bulunduğu her ortamı bir irşad vesilesi olarak görmüştür. Gerek ailevi ve sosyal hayatında, gerek çalışma hayatı ve seyahatlerinde, gerekse sohbetlerinde yanında bulunan insanlara lazım olan bilgileri sade ve anlaşılır bir üslupla sunabilmiş, bununla da kalmayıp çevresindeki insanların dertleriyle hemhal olarak onların sıkıntılarına çare olmayı başarabilmiş, söylediği ile yaşantısı bir olan, gönül insanlarından biri olarak karşımıza çıkmıştır.

Kemal Efendi'nin en önemli özelliklerinden biri de son dönem Kadîrî ve Rıfâî şeyhlerinden biri olmasıdır. Özellikle Rıfâî Tarikatının bir geleneği olan burhanlarıyla öne çıkmaktadır. Bir keramet göstergesi olan bu burhanları, insanları doğru yola çağırmak amaçlı kullanmış. Hatta bunun kendisinden kaynaklandığının düşünülmesine de daima karşı çıkarak, bunun Allah'ın lutfu olduğunu hassaten dile getirmiştir. Gerçekleştirdiği burhanlar sayesinde birçok kişinin gönlündeki şüpheleri gidererek dini yaşantıya da sevk etmiştir.

Eserlerinde de en çok üzerinde durduğu hususiyet “şeriata bağlılık”tır. Tarikatların insanları doğru yola götürmek için bir vasıta olduğunu düşünen Kemal Efendi, temelde şariat olmazsa üstüne çıkılacak binanın da çürük olduğu görüşündedir. Ayet ve hadislere büyük titizlik ve saygıyla yaklaşır, onları açıklarken başta şariat dairesi içinde ne anlama geldiğini dile getirir. Sonra ayet ve hadisin barındırdığı farklı hakikatleri anlatır.

Arkasından bir halife bırakmadan daru'l ukbaya göç eden Kemal Efendi, vefatının ardından yıllar geçmesine rağmen hala gönüllerde edindiği yer ilk günkü gibi taze olup müridâmı ve sevenleri tarafından hayırla ve dualarla anılan bir şeyhtir.

Âşıkları inleyen

Dilin çözüp belleten

Kemal seni söyleten

Allah değil de, ya nedir? ⁵⁶⁹

Yönümüz Hak izinde

Durmaz gafil sözünde

Sefil Kemal dilinde

Gel Allah'a, dön Allah'a... ⁵⁷⁰

---

⁵⁶⁹ Akdeniz, Akdeniz Divânı, s. 265.

⁵⁷⁰ Akdeniz, Akdeniz Divânı, s. 272.

KAYNAKÇA

- ABDULBÂKÎ, Muhammed Fuat, *el-Mu'cemu'l-Müfehres*, Çağrı Yay, İstanbul 1990.
- AFİFÎ, Ebu'l-Ala, *Tasavvuf İslam'da Manevi Hayat*, Çev, Ekrem Demirli, Abdullah Kartal, İz Yayıncılık, 6.Baskı, İstanbul 2015.
- AKDENİZ, Kemal, *Akdeniz Divânı*, Eskin Matbaası, İstanbul 1989.
- AKDENİZ, Kemal, *Hazine-i Kâinat ve İnsan*, Kerem Matbaası, İstanbul 1993.
- AKDENİZ, Kemal, *Tasavvuf ve Mârifetullah*, Eskin Matbaası, İstanbul 1985.
- AKDENİZ, Kemal, *Tekkeden Gelen Ses*, Eskin Matbaası, İstanbul 1985.
- ATEŞ, Süleyman, *İslam Tasavvufu*, Yeni Ufuklar Neşriyat, Ankara 1992.
- ATEŞ, Süleyman, *Cüneyd-i Bağdadi ve Mektupları*, Sönmez Yay, İstanbul 1970.
- AYDIN, Mehmet, “İnsân-ı Kâmil”, *DİA*, C. XXII, İstanbul 2000.
- BAKLÎ, Rûzbihan *Meşrebü'l-ervâh*, (Tash. Nazîf Muharrem Havâce), Matba'atü Külliyyeti'l-Âdâb, İst. 1973.
- BARDAKÇI, Mehmet Necmettin, *Sosyo-Kültürel Hayatta Tasavvuf*, Fakülte Kitabevi Yay, Isparta 2000.
- CANBULAT, Mehmet, “Fenâ”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yay, Ankara 2010.
- CANBULAT, Mehmet, “Murâkabe”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yay, Ankara 2010.
- CEBECİOĞLU, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Otto Yay, 6. Baskı, İstanbul 2005.
- CÎLÎ, Abdülkerim b. İbrahim, *el-İnsânü'l-Kâmil*, Thk. Âsım İbrahim el- Keyyâlî, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1426/2005.

- CÜRCÂNÎ Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf, *Mu‘cemu’l-Ta‘rîfât*, Thk. Muhammed Sıddîk el-Minsâvî, Dâru’l-Fadîle, Kahire ts.
- ÇETİN, Osman, *Anadolu’da İslamiyet’in Yayılışı*, Mârifet Yay, 2. Baskı, İstanbul 1990.
- DEMİRCİ, Mehmet, *Soru ve Cevaplarla Tasavvufî Hayat*, Ensar Neşriyat, 1. Baskı, İstanbul 2007.
- DİHLEVÎ, Şah Velîyullah, *Huccetullâhi’l-Baliğa* (Terc. Mehmet Erdoğan), C. II. İz Yay, İstanbul 1994.
- DİNÇ, Hacı Hasan, *Sohbetler III*, Mavi Yayıncılık, İstanbul 2013.
- DÜZEN, İbrahim, *Aziz Neseî’ye Göre Allah, Kâinat ve İnsan*, Furkan Yay, İstanbul 2000.
- ENSARÎ, Zekerîya, *İhkâmü’d-delâle alâ tahrîri’r-Risale*, Dâru’l-Kütübü’l-Arabî, Beyrut 1367/1957.
- ERASLAN, Kemâl, “Yesevî’nin Fakr-nâme’si”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. XXII, İstanbul 1977,
- ERAYDIN, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, M.Ü.İ.F.V. Yay, 12. Baskı, İstanbul 2016.
- ERGİNLİ, Zafer, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kalem Yay, İstanbul 2006.
- ERKOÇ, Ethem *Tasavvuf Geleneği ve Çorum’da Son Devir Meşayih*, Çorum Belediyesi Kültür Yay, 1. Baskı, Çorum 2013.
- EROĞLU, Nuri, *Tasavvuf bi’t-Tarîkat*, Haz, Mustafa Tatçı, Ankara 2002.
- FİRÛZÂBÂDÎ, Mecdüddîn Muhammed b. Ya‘kub, *Kâmus el-Muhît*, Beyrut 1986.
- GAZALÎ, *İhyau ‘Ulumi-d-Din*, Çev. Mehmet A. Müftüoğlu, Çile Yay, C. I-IV, İstanbul 1981,

- GEYLANÎ, Abdülkâdir *Cilâü'l Hatır (Abdülkâdir Geylani (k.s)'dan Yolun Esasları 52 Sohbet)*, Çev, Dilaver Gürer, İlk Harf Yay, İstanbul 2015.
- GİNİM, Talat, *Edvâu ale't-Tasavvuf*, Alemü'l-Kütüb Yay, Kâhire ts.
- GÖZTEPE, Yüksel, “Râmûzu'l-Ehâdîs'de Geçen Zikirle İlgili Hadislerin İrşad ve Sülûk Yönünden Kritiği”, *I. Uluslar arası Ahmed Ziyâüddin Gümüştanevî Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Gümüştane Üniversitesi Yay, Gümüştane 2013.
- GÖZTEPE, Yüksel, *Tasavvufun Temel Kavramları*, Cumhuriyet Üniversitesi Yay, Sivas 2012.
- GÖZTEPE Yüksel; Akbak, Muhammed Yusuf, “Sufî Terminolojide Yakîn”, *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. IV, S. 7, 2018.
- GÜNDÜZ, İrfan, “Tasavvufî Kavram Olarak Rabîta” *Tasavvuf İlmî Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl: 8 (2007), S. 19.
- GÜRER, Dilaver “İslam Düşüncesi Tarihinde Tasavvufun Yeri”, *Tasavvuf*, Editör Kadir Özköse, Grafiker Yay, 4. Baskı, Ankara 2016. ss. 27–32.
- HAKÎM, Suad, *İbnü'l-Arabî Sözlüğü*, Çev. Ekrem Demirli, Kabalcı Yay, İstanbul 2005
- HALİL b. Ahmed, *Kitabu'l-Ayn*, Tahk, Mehdi el-Mahzûmî, İbrahim Sâmirî, C. I-VIII, Beyrut 1988.
- HOCAZADE, Ahmet Hilmi, *Hadikatül Evliya'dan Meştâyihî'l-Kadiriyye*, İstanbul 1979.
- HÜCVİRÎ, Ebu Osman Cüllâbî, *Hakikat Bilgisi Keşfu'l-Mahcûb*, Haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yay, İstanbul 2016.
- ISFAHÂNÎ Râgıb, *Müfredâtü Elfâzî'l-Kur'ân*, Thk: Safvân Adnân Dâvudî, Beyrut 1996.

- İBN KESÎR, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, Çev. Mehmet Keskin, C. I-XV, Çağrı Yay, İstanbul 1994.
- İBN MANZÛR, Ebu'l Fazl Muhammed, *Lisanü'l- Arab*, Daru's- Sadr Yay, C. I-XV, Beyrut ts.
- KELABAZÎ, *Tasavvuf Ta'arruf*, (Haz. Süleyman Uludağ), Dergah Yay., 2. Baskı, İst., 1992
- KARA, Mustafa, "Tarikatların Müşterek Unsurları", *Zuhur Dergisi*, S. 3. acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/51376/mod_resource/content/0/Tarikatlarin%20Mustererek%20Unsurlari-%20Seyr%20u%20Suluk.pdf (Erişim Tarihi: 15.02.2019).
- KARA, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergah Yay, İstanbul 1995.
- KARAGÖZ, İsmail, "İlme'l-Yakîn" *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yay, Ankara 2010.
- KARAGÖZ, İsmail, *Allah Sevgisi Allah Korkusu*, TDV Yay, Ankara 2008.
- KARAMAN, Fikret, "Hakka'l- Yakîn", *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yay, Ankara 2010.
- KÂŞÂNÎ, Abdürrezzak, *Tasavvuf Sözlüğü*, Çev. Ekrem Demirli, İz Yay, İstanbul 2004.
- KILIÇ, Mahmut Erol, *Anadolu'nun Ruhu Tasavvuf, Felsefe ve Siyaset Konuşmaları*, Sufi Kitap 3. Baskı, İstanbul 2011.
- KISAKÜREK, Necip Fazıl, *Esseyyid Abdülhakim Arvasî, Râbita-i Şerife*, Büyük Doğu Yay, İstanbul 2012.
- KOCABAŞ, İdris, "Kalp Soğukluğuna Manevî Reçete: Zikrullah", *Yenidünya Aylık İlmî, Fikrî, Aktüel Dergi*, Yıl: 23, S: 267, Ocak 2016, ss. 20-24.

KONUR, Himmet, “Mesnevi’de Mürid Mürşid İlişkisi”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, S.14, Ankara 2005.

KONUR, Himmet, *Sufî Ahlakı*, Ensar Neşriyat, 1. Baskı, İstanbul 2007.

KUŞEYRÎ, Abdülkerîm, *er-Risâle (Kuşeyrî Risâlesi)*, Haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yay, 1991.

KUŞEYRÎ, Abdülkerîm, *Letâifü'l-İşârât*, (Tahk. İbrahim Besyûnî), C. I, el-Hey’etü’l-Mısıriyyetü’l-Âmme, Kahire 2000.

KUTLUER, İlhan, “İnsan”, *DİA*, C. XXII, İstanbul 2000.

KUÇÜK, Osman Nuri “Bilgi kaynağı ve Vasıtası Olarak Kalb”, *Tasavvuf*, Editör, Kadir Özköse, ss. 48-52.

MEKKÎ, Ebû Talib, *Kûtü’l-kulûb* (Tash. Kalemî Abdulhafız Fergalî), C. I, Matba’atü’l-Envârî’l-Muhammediye, Kahire 1975.

MESNEVÎHAN, Ali Efendi, “Tevbe”, *Cerîde-i Sûfiyye*, S. 6-14, 1330.

MUHASİBÎ, Ebu Abdullah Haris b. Esed el-Anezî, *Fehmü’l-Kur’an ve Ma’ânihü*, Nşr. Hüseyin el- Kuvvetli, Beyrut 1982.

MUHASİBÎ, Ebu Abdillâh Haris b. Esed, *Risaletü’l-Müsterşidin* (Tahk. Abdulfettah Ebû Gudde), Dâru’s-Selam, Kahire 1402/1982.

MUSLU, Ramazan, “Seyr ü sülûk Metotları”, *Tasavvuf*, Editör, Kadir Özköse, ss. 336-365.

MUSLU, Ramazan, *Anadolu’da Tasavvuf Yolları*, Ensar Neşriyat, 1.Baskı, İstanbul 2007.

NURULLAH, Seyda Muhammed, *Çekirdekler ve Gerçekler*, Çev. Abdullah Yücel, Zaman Yay, İstanbul 1994.

ÖGKE, Ahmed; *Yiğitbaşı Veli Ahmed Şemseddin-i Marmaravi Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, İnsan Yay, İstanbul 2001.

- ÖMÜR, Süleyman, Bekir Dilmen ile “*Hacı Kemal Akdeniz Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*” konulu görüşme Çubuk/Ankara, 08.06.2018.
- ÖMÜR, Süleyman, Emre Akdeniz ile “*Hacı Kemal Akdeniz Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*” ile ilgili görüşme Sincan/Ankara, 03.03.2018.
- ÖMÜR, Süleyman, Salim Nursaçan ile “*Hacı Kemal Akdeniz Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*” konulu görüşme, Merkez/Kayseri, 05.02.2018.
- ÖMÜR, Süleyman, Kamil Bozer ile, “*Hacı Kemal Akdeniz Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*” konulu görüşme, Merkez/Kırıkkale, 15.01.2018
- ÖMÜR, Süleyman, Şaban Kılıç ile “*Hacı Kemal Akdeniz Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*” ile ilgili görüşme Merkez/Kırıkkale, 16.01.2018.
- ÖZKÖSE, Kadir, “Tarikatın Ortak Unsurlar”, *Tasavvuf*, Editör, Kadir Özköse, ss: 221-243.
- ÖZKÖSE, Kadir, *Anadolu Tasavvuf Önderleri*, Mavi Yay, 2. Baskı, İstanbul 2016.
- ÖZKÖSE, Kadir, *Tasavvuf ve Gönül Eğitimi*, Nasihat Yay, Ankara 2008.
- RÂZÎ, Fahreddin, *Tefsir-i Kebir, (Mefâtihu'l Ğayb)*, Çev. Komisyon, Akçağ Yay, Ankara, 1990.
- SALEBÎ, Ebû İshak Ahmed b. İbrahim en-Neysaburi, *Araisu'l-Mecalis*, Dârul-Fikr Yay, Beyrut 2000.
- SELVÎ, Dilaver, *Nefis Terbiyesinde Râbita*, Hoşgörü Yay, İstanbul 2014.
- SERRÂC, *el-Lüma' fi't-Tasavvuf* (Tahk. Abdülhalim Mahmûd-Abdülbaki Surûr), Dâru'l-Kütübi'l-Hâdis, Mısır, 1960.

- SHCİMMEL, Annemarie *İslamın Mistik Boyutları*, Çev. Ergun Kocabıyık, Kabalcı Yay, İst. 2001 ? 2004.
- SUHREVERDÎ, *Avarifü'l maarif, Tasavvufun Esaslar* (Terc. İrfan Gündüz- H. Kamil Yılmaz), Erkam Yay, İst. 1993.
- SÜLEMÎ, Abdurrahman, “*Tis’a kütüp*” *Sülemî'nin Risaleleri* (Tahk. ve Çev. Süleyman Ateş), Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1981.
- ŞAHİN, Furkan, *Yeryüzünün ve Göklerin Yarattılmasıyla İlgili Âyetlerin Modern İlmî Veriler Işığında Yorumlanması*, (Yüksel Lisans Tezi) A.Ü.S.B.E. Ankara 2006.
- ŞEMSEDDİN, Muhammed Nakşibendî, *Murâkabe Risâlesi*, Matbaa-i Âmire, İst. 1282 h.
- TABERÎ, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir, *Târih-i Taberî*, Çev. M. Faruk Gürtunca, C. I-IV, Sağlam Yay, İstanbul ts.
- TAHRALI, Mustafa, “Ahmed er-Rifâi”, *İA*, C. II, TDV Yay, İstanbul 1989.
- TAŞKANAT, Mehmet, *Abdulkadir bin Muhiddin El-Erbili Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi S.B.E, Kayseri 2014.
- TAYLAN, Necip, “Bilgi”, *DİA*, C.VI, Ankara 1992.
- TOPALOĞLU, Bekir, “Tövbe”, *DİA*, C. XLI, Ankara 2012.
- TOZLUYURT, Mehmet, *Kemal Akdeniz ve Tasavvuf Anlayışı*, (Basılmamış Lisans Tezi), A.Ü.İ.F, Ankara 1997.
- TÜRER, Osman, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, Ataç Yay, İstanbul 1998.
- ULUDAĞ, Süleyman, “Amel”, *DİA*, C. III, Ankara 1991.
- ULUDAĞ, Süleyman, “*Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*”, Kabalcı Yay, 2. Baskı, İstanbul 2005.

ULUDAĞ, Süleyman ,“ “Zikir”, *İA*, C. XIII, İstanbul 1986.

YAZICI, Tahsin, “Gilan” *DİA*, C. XIV, İstanbul 1996.

YILMAZ, Hasan Kamil, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, 10. Baskı, İstanbul 2007.

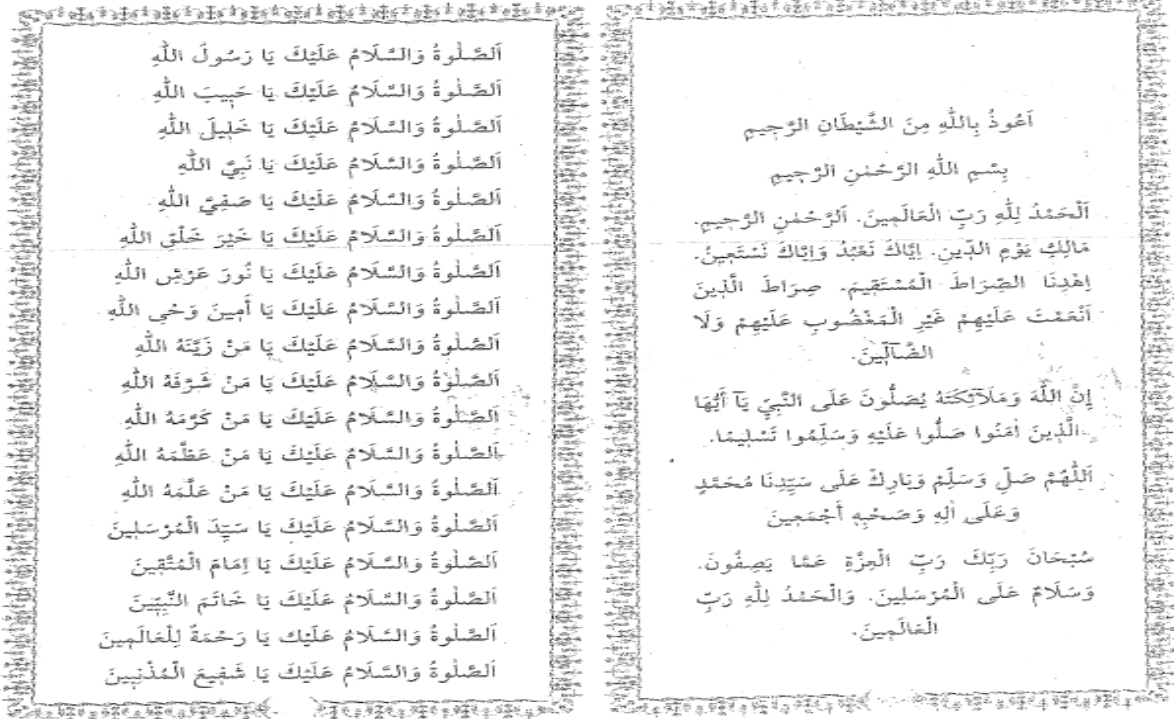
YILMAZ, Hasan Kamil, *Rûhânî Hayat*, Altınoluk Yay, İstanbul 2000.

YÖRÜK, İsmail, “İslam’da Ruh Tasavvuru”, *AÜİFD*, S. 7, Ocak 1986.

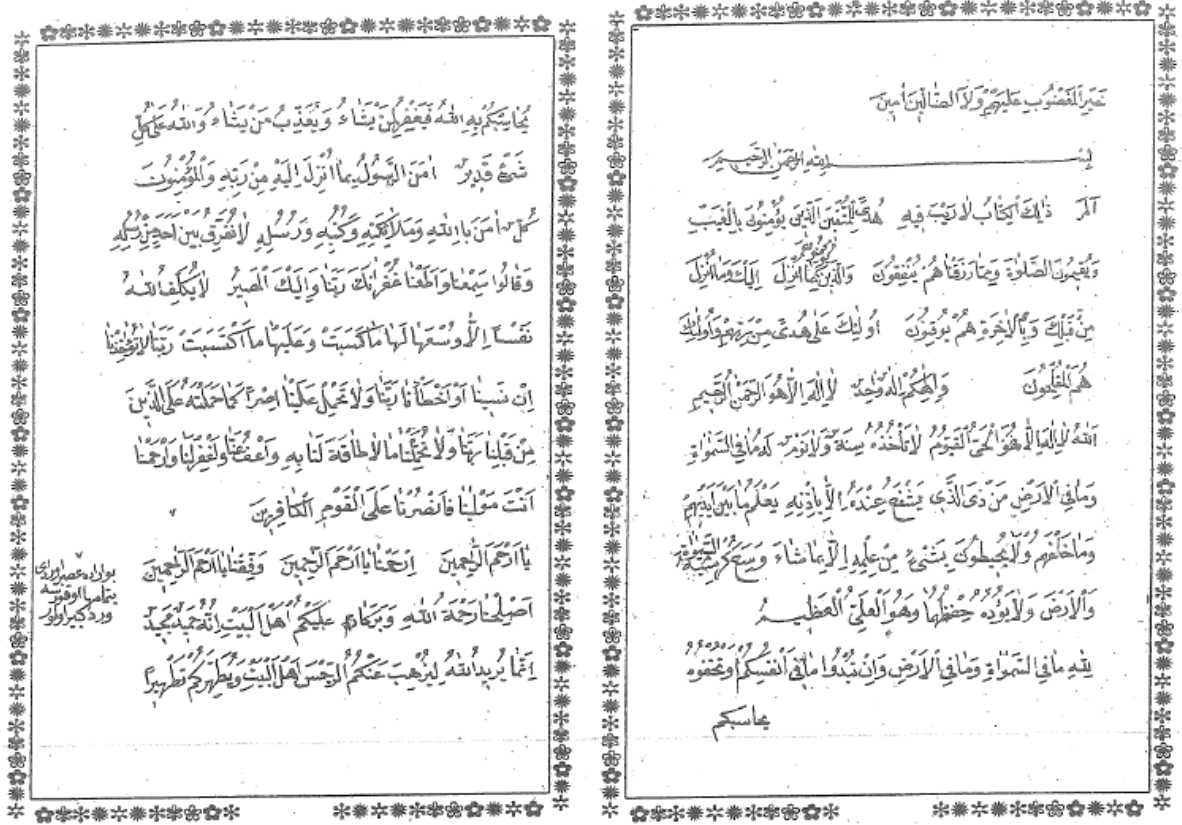
EKLER

EK: 1. Kemal Efendi'nin Kadirî tarikatından olan nakib olarak icazet verdiği Ramazan Efendi'ye verdiği her gün okunması gereken günlük virdi.

EK: 2. Kemal Efendi'nin Kadiri tarikatından olan nakib olarak icazet verdiği Enver Efendi'ye verdiği her gün okunması gereken günlük virdi.

اللَّهُ يَا دَائِمَ الْفَضْلِ عَلَى الْبَرِيَّةِ يَا أَسْطَلَّ الْبَدِينِ بِالْعَطِيَّةِ يَا حَاجِ الْوَجْهِ
 السَّيِّئِ يَا غَافِرَ الذَّنْبِ وَالْمُحْطِ بِصَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ يَا رَحِيمَ
 جِبَّةٍ وَعَلَى آلِهِ وَأَحْبَابِهِ الْمُرَّةَ النَّعِيمَةَ وَأَغْفِرْ لَنَا يَا رَبَّنَا فِيهِهِ الْوَقِيَّةُ
 لِلَّهِ الْأَعْمَى مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ أَيُّهَا مُحَمَّدُ خَلِّ اللَّهُ
 صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا سَيِّدِي يَا رَسُولَ اللَّهِ
 يَا سَيِّدِي يَا مَوْلَايَ وَيَرْحَمِي أَنْتَ تَكْفِيحِي
 خَلِّ اللَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا رَحِيمَ
 الْوَقْتِ يَا غَوْثَ الزَّمَانِ وَيَا خَلِصَةَ الْإِنْبِيَاءِ
 يَا جَوْهَرَ الْقَوْنِ حَقَّ لِلَّهِ الْإِلَهَةِ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ
 أَيُّهَا مُحَمَّدُ خَلِّ اللَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

رفاعيد وديوده
 لا اله الا الله اوصفاته
 صلوات الله عليه وسلم
 لا اله الا الله مع النبي
 صلوات الله عليه وسلم
 ايها محمد خذ الله صلوات
 الله عليه وسلم
 لا اله الا الله يوسف
 صديق الله صلوات
 الله عليه وسلم
 لا اله الا الله يوسف
 صديق الله صلوات
 الله عليه وسلم
 لا اله الا الله يوسف
 صديق الله صلوات
 الله عليه وسلم
 لا اله الا الله يوسف
 صديق الله صلوات
 الله عليه وسلم
 لا اله الا الله يوسف
 صديق الله صلوات
 الله عليه وسلم

النجية

إِنَّ شَيْئًا وَمَلَائِكَةً يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ وَالرَّبُّ الْإِنْتِ أَمْرًا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا
 تَسْلِيمًا اللَّهُ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ تَحَابَّتْ عَلَيْهِمْ
 وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ وَبَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى
 إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ تَجِدُ مُحَمَّدًا عَدَدَ خَلْقِكَ وَرِضَاءَ
 نَيْسِكَ وَرِزْقَهُ عَشْرِينَ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ كَمَا ذَكَرَكَ الذِّكْرُونَ وَعَقْلَ
 عَن ذِكْرِكَ الْغَالِبُونَ اللَّهُ صَلِّ وَسَلِّمْ وَبَارِكْ عَلَى عِبْنِ الْعَبَايَةِ
 وَرَبِّ النَّبِيِّ وَنَبِيِّ الْيَدِيَّةِ وَطَرَارِ الْخَلْقِ وَعُرْسِ الْكَلْبَةِ وَشَمْلِ الشَّرْبَعَةِ
 وَبَابِ الْحَجَّةِ وَشَفْعِ الْأَمَّةِ وَأَمَامِ الْخَضِرَةِ وَبَيْتِ الْحَمَّةِ أَسْعِدْنَا
 مُحَمَّدًا وَعَلَى دَمِّ وَنَوْحِ وَأَبْرَاهِيمَ الْجَلِيلِ وَعَلَى آجِهِ مُوسَى الْكَلْبِيِّ
 وَعَلَى رُوحِ الْمُتَوَكِّلِ الْأَمِينِ وَعَلَى أُودِ وَسَلْبَانَ وَذِكْرِيَا
 وَبَيْتِ شَعِيبٍ وَطَاهِرَةَ كَمَا ذَكَرَكَ الذِّكْرُونَ وَغُفْلَةَ ذِكْرِكَ الْغَالِبُونَ

اللَّهُ

وَأَرْفَعُ الزَّنَابِ مِثْلَ الْفَرْقَاءِ وَأَمَّتْ عَنِ الْوَرْدِ بِصَاحِبِ الْعَيْشِ
 حَقَّ لِلَّهِ الْإِلَهَةِ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ إِبْرَاهِيمُ عَلَيْهِ صَلَاتُهُ
 عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَعَلْتُ مِدْحَ رَسُولِ اللَّهِ مَعْتَبِرِي كَمَا عِنْدَ تَقِيهِ
 بِمَا فِي حَقِّ لِلَّهِ الْإِلَهَةِ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ إِبْرَاهِيمُ عَلَيْهِ صَلَاتُهُ
 صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَنَا بِنْتِي وَاللَّهِ مَعَهُ بِفَضْلِهِ
 عِنْدَ تَقِيهِ يَا فِي حَقِّ لِلَّهِ الْإِلَهَةِ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ
 إِبْرَاهِيمُ عَلَيْهِ صَلَاتُهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَيْهِ الْفُضُولُ بِهَا
 يَا فِي ثَمَانِ مَضْرُوبَةٍ فِي ثَمَانِ النَّسَبِ حَقَّ
 لِلَّهِ الْإِلَهَةِ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
 عَلَى النَّوْرِ الْبَيْتِ أَحْمَدَ الْمُصْطَفَى سَيِّدِ الرُّسُلِ وَعَلَى الْوَجْهِ
 الْبَاهِجِ يَا اللَّهُ يَا رَحْمَنَ رَحْمَتِ الْعَالَمِينَ الْفُضُولُ الْفُضُولُ
 عَلَى

عَلَى الْبَيْتِ الْعَظِيمِ أَحْمَدَ الْمُصْطَفَى سَيِّدِ الْعَالَمِينَ وَعَلَى الْوَجْهِ الْبَاهِجِ
 يَا حَكِيمُ يَا مَنَّانُ تَوَقَّأْ عَلَى الْإِيمَانِ صَلَاحِي وَصَلَاحِي عَلَى رَدِّ النَّجْمِ
 بِوَجْهِ الْبَيْتِ فِي طَوْلِ الزَّمَانِ صَلَاتُ اللَّهِ عَلَى مَنْ لَهُ الشَّامَةُ عَلَيْهِ
 نَبِيْنَا مُحَمَّدٌ مَطْلَبُ الْقَامَةِ يَا مُصْطَفَى صَلَاتِي يَا بَيْتِي مِنْ بَيْتِي
 يَا مُصْطَفَى صَلَاتِي يَا قَمِيضٍ مِنْ فَيْضِ بَيْتِي يَا مُصْطَفَى صَلَاتِي يَا نُوْرٍ
 مِنْ نُورِ بَيْتِي يَا حَجَلِي رِزْقِي يَا تَعْلَمُ أَصْلِحْ حَلِي يَا رَسُولَ اللَّهِ
 قَوْمَنَا وَمَدَدُ يَا حَبِيبَ اللَّهِ خَلِّفْ عَلَيْكَ الْعَمَلَةَ يَا بَيْتِي الْبَيْتِ
 شَافِعَا أَنْتَ وَاللَّهُ شَفِيعَا الْآرَةِ يَا بَيْتِ أَنْتَ اللَّهُ يَتِيمَا عَلِمَ
 لِلَّهِ الْإِلَهَةِ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ حَقًّا وَصَلَّى وَسَلَّمَ عَلَى أَشْرَفِ
 نَوْرِ جَمِيعِ الْأَنْبِيَاءِ وَالرُّسُلِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

دَفَعُ بِالرُّوْحَةِ فَنَا وَفَتَحَ مَسْجِدَاتٍ وَحُصُولَ غَيْرِ مَرَاتٍ وَ
 عَمُو تَقْصِيَاتٍ وَكُحُوسِيَّاتٍ وَبَنَاءِ إِيْمَانٍ وَضَاوِيَّاتٍ رَا
 جَلَّ وَعَلَى الْفَارِجَةِ مَعَ الصَّلَاةِ

SİLSİLE-İ SERİF

HAZRET-İ MUHAMMED

MUSTAFÂ (S.A.V)

HZ. ALİ BİN EBÜ TÂLİB (K.V)

HASAN-İ BASRÎ (R.A)

HABİB-İ ACEMÎ (K.S)

DAVÜD-U TÂİ (K.S)

MÂRUF-U KERHÎ (K.S)

SİRRÎ SAKATÎ (K.S)

CÜNEYD-İ BAĞDÂDÎ (K.S)

EBÜBEKİR-İ ŞİBLÎ (K.S)

Şeyh Ebû'l-Fazl Abdolvâhid el-Temimî (K.S)

Şeyh Ebû'l-Ferec Yusuf El-Tarsûsî (K.S)

Şeyh Ebû'l-Hasan El-Hakkârî (K.S)

Şeyh Ebû Saîd El-Mübârek El-Mahzûmî (K.S)

ŞEYH SEYYİD MUHYİDDİN ABDULKÂDİR GEYLÂNÎ (K.S)

Şeyh Seyyid Abdurrezzak Cemâlu'l-İrâk El-Cilî (K.S)

Şeyh İmâmeddin Ebû Sâlih Nasr (K.S)

Şeyh Şehâbeddin Ahmed El-Kâdirî (K.S)

Şeyh Şerafeddin Yahyâ El-Kâdirî (K.S)

Şeyh Bedreddin Ali El-Kâdirî (K.S)

Şeyh Bedreddin Hasan El-Kâdirî (K.S)

Şeyh Şehâbeddin Ahmed El-Kâdirî (K.S)

Şeyh Ebû Muhammed Abdullah El-Basit (K.S)

Şeyh Ebû'l-Meâli Şerafeddin Kâsım El-Kâdirî (K.S)

Şeyh Şehâb Ahmed El-Kâdirî (K.S)

Şeyh Muhammed Ebû'l-Vefâ El-Kâdirî (K.S)

Şeyh Cemâleddin Abdullah El-Kâdirî (K.S)

Şeyh Şehâbeddin Ahmed El-Falûci (K.S)

Şeyh Abdulkâdir El-Kâdirî (K.S)

Şeyh Ahmed El-Kâdirî (K.S)

Şeyh Câmîd El-Kürünz (K.S)

Şeyh Ahmed El-Kürünz (K.S)

Şeyh Muhyiddin El-Kürünz (K.S)

Şeyh Müferrec El-Kürünz El-Kâdirî (K.S)

Şeyh Abdullah El-Kürünz El-Kâdirî (K.S)

Şeyh Osman El-Kâdirî (K.S)

Şeyh Muhammed Bin Abdulkâdir El-Kürünz (K.S)

Şeyh Seyyid Muhammed El-Sunâdî (K.S)

Şeyh Ali El-Acemî (K.S)

Şeyh Ebû Ali El-Ruzbârî (K.S)

Şeyh Ebû Ali Gulâm Bin Türhân (K.S)

Şeyh Ebû'l-Fadl Bin Kâmiş El-Bağdâdî (K.S)

Şeyh Aliyyü'l-Kâri El-Vâsıtî (K.S)

ŞEYH SEYYİD AHMED EL-KEBİR RUFÂÎ (K.S)

Şeyh Seyfeddin Ali Bin Osman El-Rufai (K.S)

Yh Fahreddin İbrâhim El-A'zebel-Mühezzibü'd-Devlet (K.S)

Şeyh Şemsüddin El-Ma'rûf Bin Abdurrahîm (K.S)

Şeyh Kutbüddin Ebû'l-Hasan Ali Bin Ahmed (K.S)

Şeyh Necmüddin Ahmed Bin Ali El-Rufai (K.S)

Şeyh Şemsüddin Ahmed Bin Muhammed (K.S)

Şeyh Tacüddin Ahmed Bin Ahmed El-Rufai (K.S)

Şeyh El-Üstad Sadrüddin El-Rufai (K.S)

Şeyh Ali El-Rufai (K.S)

Şeyh Muhammed El-Rufai (K.S)

Şeyh Ali Bin Abdullah El-Rufai (K.S)

Şeyh El-Allâme Mustafa Bin Süleyman El-Rufai (K.S)

Şeyh El-Kutub Aliyy'ül Titrib (K.S)

Şeyh El-Allâme Seyyid Halil Bin Ahmed Taylanî (K.S)

Şeyh El-Üstad Sadreddin El-Rufai (K.S)

Şeyh İzzeddin Hasan El-Rufai (K.S)

Şeyh El-Kutub İsmail El-Mülakkab El-Cendelî (K.S)

Şeyh Ebû Şâri'l A'ser'il -Cendelî (K.S)

Şeyh Ahmed Cendak (K.S)

Şeyh Es-Seyyid Ali El-Cendelî el-Rufai (K.S)

Şeyh Es-Seyyid Abdurrahim Bin Ali El-Rufai (K.S)

Şeyh Ahmed Bin Şeyh Hüseyin El-Cendelî (K.S)

EŞ-ŞEYH EL-KUTUB ES-SEYYİD HÜSEYİN BİN SELİM EL-DÜCÂNÎ (K.S)

ŞEYH EBÛ'L MEHÂSİN MUHAMMED EL-KAVUKÇÎ (K.S)

ŞEYH SEYYİD MUHAMMED BİN ABDURRAHÎM EL-NİŞÂBÎ EL-TANTAVÎ (K.S)

ŞEYH EL-HÂC EL-HÂFİZ EBÜBEKİR SİDDİK EL-ÇORÛMÎ (K.S)

ŞEYH HACI ALÎ HAYDAR AHİSKAVÎ EL-ÇORÛMÎ (K.S)

ŞEYH ULUDERELİ HACI MEHMED
EL-İSKİLİBÎ (K.S)

ŞEYH TERZÎ HACI MEHMED EL-

ŞEYH HACI MUSTAFA ANAÇ EL-ÇORÛMÎ (K.S)

ŞEYH HACI KEMÂL AKDENİZ (K.S)

EK: 3. Kemal Akdeniz Efendi'nin dayandığı Kadirî ve Rifâî Tarikatlarının silsilesi.

EK: 4. Şeyh Hacı Kemal Akdeniz Efendi.

EK: 5. Kemal Efendi dervişleri ve sevenleriyle beraberken.

EK: 6. Kemal Efendi Şiş burhanı yaparken.

EK: 7. Kemal Efendi kılıç burhanı yaparken.

EK: 8. Kemal Efendi ve Mürşidi Ahıskalı Ali Haydar Efendi.

EK: 9. Kemal Efendi'nin Kırıkkale Yahşiyân Mezarlığındaki aile kabristanı

EK: 10. Kemal Efendi'nin hocası Ahıskalı Ali Haydar Efendi'nin kabri.

ÖZ GEÇMİŞ

Adı Soyadı: Süleyman Ömür

Uyruğu: T.C.

Doğum Tarihi ve Yeri: 1987/Ankara

e-posta: suleymanomurl@gmail.com

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	Dicle Üniversitesi- İlahiyat Fakültesi	2015
Lisans	AÖF- Tarih Bölümü	2016
Yüksek Lisans	Necmettin Erbakan Üniversitesi- SBE	2017

İŞ TECRÜBESİ

Tarih	Kurum	Görev
2008	Diyanet İşleri Başkanlığı	İmam Hatip

YABANCI DİL BİLGİSİ

Yabancı Dilin Adı: YDS (...) YÖKDİL (...) TOEFL (...) EILTS(...)